

รายงานโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เรื่อง

รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

รหัสโครงการ ว. 312/2569

โดย

พระมหาอำพล ธนปณฺโญ (ชัยสารี), ดร.

พระครูสมุห์กฤติพิสิฐ กิตฺติธมฺโม, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

พ.ศ. ๒๕๖๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตหนองคาย

MCU RS 800769312

Complete research project report

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

A Model of Educational Administration Grounded in Buddhist Principles to Promote Community Participation in Mueang Nong Khai District, Nong Khai Province

Project Code 312/2569

By

Phramaha Ampol Dhanapañño (Chaisaree), Dr.

Phrakhrusamu Kitphisit Jarphan, Dr.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nong Khai Campus

B.E. 2569

received research funding from

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nong Khai Campus

MCU RS 800769312

ชื่อรายงานการวิจัย: รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

ผู้วิจัย: พระมหาอำพล ธนปญฺโญ (ชัยสารี), ดร.
พระครูสมุห์กฤติพิสิฐ กิตฺติธมฺโม, ดร.
ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๙
ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (๑) เพื่อศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม (๒) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย (๓) เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี เก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม และแบบสอบถาม โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๒๕ รูป/คน รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณโดยใช้สูตร Yamane คือ ประชากร ๕๐๐ คน กลุ่มตัวอย่าง ๒๒๒ คน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลตามกระบวนการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า

๑) ศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม พบว่า สภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม มีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่อาศัยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา วัด ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง และประชาชน โดยมีสถานศึกษาเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาและมีวัดเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่ผู้เรียน กระบวนการบริหารการศึกษาดำเนินการตามหลักการบริหารทั่วไป ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางพัฒนาการศึกษา การดำเนินกิจกรรม และการประเมินผลการดำเนินงาน นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ และหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อส่งเสริมการบริหารงาน การพัฒนาบุคลากร และการสร้างความร่วมมือในชุมชน ส่งผลให้การจัดการศึกษามีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ยังพบปัญหาและอุปสรรคด้านงบประมาณ ทรัพยากร บุคลากร และการมีส่วนร่วมของประชาชนบางกลุ่ม จึงมีความจำเป็นในการพัฒนารูปแบบการบริหาร

การศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสม เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและยกระดับคุณภาพการศึกษาให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

๒) วิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย พบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = ๔.๔๒) และการมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = ๔.๓๒) โดยหลักพรหมวิหาร ๔ มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาคือ หลักอิทธิบาท ๔ และหลักสัปปุริสธรรม แสดงให้เห็นว่าการบริหารการศึกษาที่เน้นความเมตตา ความยุติธรรม ความรับผิดชอบ และความเพียร สามารถสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือจากชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนผลการวิจัยเชิงคุณภาพพบว่า การบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนควรประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักอิทธิบาท ๔ และหลักอปริหานิยธรรม เพื่อใช้ในการบริหารองค์กร การพัฒนาบุคลากร การสร้างความสัมพันธ์ และการขับเคลื่อนงานทางการศึกษา นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการติดตามประเมินผล โดยเปิดโอกาสให้ประชาชน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้ปกครอง และภาคีเครือข่ายเข้ามามีบทบาทอย่างต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษา คุณภาพผู้เรียน และความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

๓) การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย พบว่า ได้พัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เรียกว่า “AP, BPSP MODEL” (Buddhist Principles for School and Community Participation Model) โดยรูปแบบประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ (๑) หลักพุทธธรรมเป็นฐานในการบริหาร ประกอบด้วย สัปปุริสธรรม ๗ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และอิทธิบาท ๔ (๒) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ได้แก่ การวางแผน การดำเนินงาน การสร้างการมีส่วนร่วม และการติดตามประเมินผล (๓) เครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชน และภาคีเครือข่าย และ (๔) การพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน ผลการศึกษายังพบว่า กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนรูปแบบประกอบด้วย สถานศึกษา วัดและพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และประชาชนร่วมกับภาคีเครือข่าย ซึ่งทำงานร่วมกันภายใต้หลักพุทธธรรม โดยมีเงื่อนไขความสำเร็จ ได้แก่ ภาวะผู้นำเชิงพุทธ การมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องของชุมชน การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย และระบบติดตามประเมินผลที่ชัดเจน ส่งผลให้ผู้เรียนมี

คุณภาพ สถานศึกษามีประสิทธิภาพ ชุมชนมีความเข้มแข็ง และเกิดความยั่งยืนในการพัฒนาการศึกษา

Research Title: A Model of Educational Administration Grounded in Buddhist Principles to Promote Community Participation in Mueang Nong Khai District, Nong Khai Province.

Researcher: Phramaha Ampol Dhanapañño (Chaisaree), Dr.
Phrakhrusamu Kitphisit Jarphan, Dr.
Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nong Khai Campus

Fiscal Year: 2026
Reserch Scholaship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nong Khai Campus

Abstract

The objectives of this research were: (1) to study the educational administration conditions of Phon Sawang Subdistrict Community, Mueang Nong Khai District, Nong Khai Province, based on Buddhist principles; (2) to analyze the application of Buddhist principles in educational administration to enhance community participation in Phon Sawang Subdistrict, Mueang Nong Khai District, Nong Khai Province; and (3) to develop an educational administration model based on Buddhist principles suitable for enhancing community participation in Phon Sawang Subdistrict, Mueang Nong Khai District, Nong Khai Province. This study employed a mixed-methods research design. Data were collected through structured interviews, focus group discussions, and questionnaires. The qualitative data were obtained from 25 key informants, while the quantitative sample consisted of 222 respondents selected from a population of 500 using Yamane's formula. The collected data were analyzed according to the research procedures. The research findings revealed that:

1) the educational administration of Phon Sawang Subdistrict Community was characterized by participatory management involving cooperation among schools, temples, community leaders, local administrative organizations, parents, and community members. Educational management was guided by Buddhist principles, particularly Sappurisadhamma 7, Brahmavihara 4, Sangahavatthu 4, and Iddhipada 4, which promoted effective administration, personnel development, and community

collaboration. However, limitations regarding budget, resources, personnel, and community participation were identified.

2) The application of Buddhist principles in educational administration was found at a high level overall ($\bar{x}$ = 4.42), while community participation was also at a high level ($\bar{x}$ = 4.32). Brahmavihara 4 received the highest mean score, followed by Iddhipada 4 and Sappurisadhamma. Qualitative findings indicated that the integration of Sappurisadhamma 7, Brahmavihara 4, Sangahavatthu 4, Iddhipada 4, and Aparihaniyadhamma contributed significantly to organizational management, personnel development, relationship building, and educational development. Community participation should be encouraged in planning, implementation, decision-making, and evaluation processes to ensure sustainable educational development.

3) The study developed the "AP, BPSP MODEL" (Buddhist Principles for School and Community Participation Model). The model consists of four major components: (1) Buddhist Principles as the foundation for administration, including Sappurisadhamma 7, Brahmavihara 4, Sangahavatthu 4, and Iddhipada 4; (2) a community participation process involving planning, implementation, participation building, and evaluation; (3) a collaborative network among schools, temples, monks, community leaders, citizens, and stakeholders; and (4) sustainable educational development. The success factors of the model include Buddhist leadership, continuous community participation, stakeholder support, and a clear monitoring and evaluation system. The implementation of the model is expected to enhance student quality, improve school effectiveness, strengthen communities, and promote sustainable educational development.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัย เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ขอขอบคุณหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนในจังหวัดหนองคายที่ให้ความร่วมมือในการมีส่วนร่วมกับงานวิจัย เรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” ทั้งด้านข้อมูลในการสัมภาษณ์ การบันทึกภาพและเสียง และการสนทนากลุ่มรวมทั้งการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ที่เป็นการสะท้อนถึงผลประโยชน์ของการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความซาบซึ้งในความช่วยเหลือ การมีส่วนร่วมของทุกท่านเป็นอย่าง ณ โอกาสนี้ด้วย ขอขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่กรุณาให้คำแนะนำ ตรวจรูปแบบรายงานวิจัย และตรวจรายงานความก้าวหน้าให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามรูปแบบของงานวิจัย ผู้วิจัยขอขอบคุณ ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญในงานวิจัยทุกท่าน ที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ผู้วิจัยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และกรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณในความเมตตาของผู้อำนวยการโรงเรียนในพื้นที่อำเภอเมืองหนองคายหนองคาย และคณะครู ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน อาจารย์ในหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มจร วิทยาเขตหนองคาย ผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย ตลอดถึงกราบขอบพระคุณพระภาวนาวัชรมุนี, ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตหนองคาย และพระเทพวชิรคุณ, รศ. ดร. เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย ที่ปรึกษาในด้านงานวิจัยครั้งนี้ กำลังแรงใจจากบิดามารดาผู้ให้กำเนิด ขอความดีงามอันเกิดจากงานงานวิจัยครั้งนี้ จงดลบันดาลให้ท่านเหล่านั้นมีแต่ความสุข ความเจริญ และเป็นกุศลบารมีสู่พระนิพพาน ดังพระบาลีที่ว่า นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ด้วยเทอญ

พระมหาอำพล ธนปญฺโญ (ชัยสารี), ดร.

๓ กันยายน ๒๕๖๙

สารบัญ

เรื่อง **หน้า**

บทคัดย่อภาษาไทย ..... **ก**

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... **ข**

กิตติกรรมประกาศ ..... **ฉ**

สารบัญ ..... **ช**

สารบัญแผนภาพ ..... **ฎ**

บทที่ ๑ บทนำ **๑**

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ๑

๑.๒ คำถามวิจัย ๔

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย ๔

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย ๔

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย ๗

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย ๙

บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง **๑๐**

๒.๑ หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบริหารการศึกษา ๑๐

๒.๑.๑ หลักพุทธธรรมสำหรับการครองตน ๑๒

๒.๑.๒ หลักพุทธธรรมสำหรับการครองคน ๑๕

๒.๑.๓ หลักพุทธธรรมสำหรับการครองงาน ๑๙

๒.๑.๔ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านศาสนศึกษา ๒๓

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา ๓๐

๒.๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารทั่วไป ๓๐

๒.๒.๒ ความหมายของการบริหารงานบุคคล ๓๗

๒.๒.๓ ความสำคัญของการบริหารงานบุคคล ๓๘

๒.๒.๔ กระบวนการในการบริหารงานบุคคล ๔๒

๒.๒.๕ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา ๔๖

๒.๒.๖ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล ๕๐

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ๕๕

๒.๓.๑ ความหมายการพัฒนา ๕๕
๒.๓.๒ การพัฒนาประสิทธิภาพ ๕๙
๒.๓.๓ แนวคิดการพัฒนาการเรียนรู้ ๖๓
๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีการมีส่วนร่วม ๖๙
๒.๔.๑ แนวคิด การมีส่วนร่วม ๖๙
๒.๔.๒ รูปแบบการมีส่วนร่วม ๗๓
๒.๔.๓ ระดับของกระบวนการในการมีส่วนร่วม ๗๖
๒.๔.๔ จิตสำนึกในการมีส่วนร่วม ๘๐
๒.๔.๕ ประโยชน์ในการมีส่วนร่วม ๘๓
๒.๔.๖ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม ๘๙
๒.๔.๗ ลักษณะของการมีส่วนร่วม ๙๒
๒.๔.๘ รูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ๙๕
๒.๔.๙ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ๙๖
๒.๔.๑๐ กรรมวิธีในการมีส่วนร่วมของประชาชน ๙๗
๒.๔.๑๑ สรุปวิเคราะห์ทฤษฎีการมีส่วนร่วม ๙๘
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ ๑๐๐
๒.๕.๑ ความหมายของรูปแบบ ๑๐๑
๒.๕.๒ ประเภทของรูปแบบ ๑๐๓
๒.๕.๓ องค์ประกอบของรูปแบบ ๑๐๕
๒.๕.๔ การสร้างรูปแบบ ๑๐๗
๒.๕.๕ การพัฒนารูปแบบ ๑๐๘
๒.๖ บริบทพื้นที่ของการวิจัย ๑๑๐
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๑๑๒
๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย ๑๑๙
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย ๑๒๑
๓.๑ รูปแบบการวิจัย ๑๒๑
๓.๒ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก ๑๒๒
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ๑๒๔
๓.๓.๑ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ ๑๒๔
๓.๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ๑๒๖
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล ๑๒๘

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล ๑๓๑
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย ๑๓๒

บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล ๑๓๔

๔.๑ ศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม ๑๓๔
๔.๑.๑ สภาพทั่วไปของการบริหารการศึกษาของชุมชน ๑๓๔
๔.๑.๒ กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชน ๑๓๗
๔.๑.๓ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา ๑๔๖
๔.๑.๔ ปัญหา อุปสรรค และความต้องการพัฒนาการบริหารการศึกษา ๑๕๔
๔.๒ วิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ๑๖๓
๔.๒.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา ๑๖๔
๔.๒.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ๑๖๗
๔.๒.๓ แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา ๑๖๘
๔.๒.๔ แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรม ๑๗๖
๔.๓ การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ๑๘๓
๔.๓.๑ องค์ประกอบของรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๑๘๓
๔.๓.๒ กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๑๘๗
๔.๓.๓ กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา ๑๙๒
๔.๓.๔ การนำเสนอรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ๑๙๖
๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย ๒๐๑

บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ๒๐๔

๕.๑ สรุปผลการวิจัย ๒๐๔
๕.๑.๑ ศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม ๒๐๔

๕.๑.๒ วิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ๒๐๗
๕.๑.๓ การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ๒๑๐
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย ๒๑๓
๕.๒.๑ ศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม ๒๑๓
๕.๒.๒ วิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ๒๑๖
๕.๒.๓ พัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ๒๑๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ ๒๒๒
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ๒๒๒
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ ๒๒๓
๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ๒๒๓

บรรณานุกรม **๒๒๕**

ภาคผนวก **๒๓๑**

ภาคผนวก ก หนังสือรับรองการวิจัยในมนุษย์ ๒๓๒
ภาคผนวก ข แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์ ๒๓๔
ภาคผนวก ค หนังสือนำ ๒๔๐
ภาคผนวก ง ภาพประกอบการวิจัย ๒๔๒
ภาคผนวก จ ผลผลิต ๒๔๓
ภาคผนวก ฉ การนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ ๒๕๗

ประวัติผู้วิจัย **๒๕๙**

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ **หน้า**

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย ๑๒๐
แผนภาพที่ ๔.๑ องค์ประกอบของรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๑๘๖
แผนภาพที่ ๔.๒ กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๑๙๐
แผนภาพที่ ๔.๓ กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา ๑๙๕
แผนภาพที่ ๔.๔ รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม AP, BPSP MODEL ๑๙๙
แผนภาพที่ ๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย ๒๐๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเป็นมา

การบริหารการศึกษาในยุคปัจจุบันเป็นกระบวนการสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพของผู้เรียน สังคม และการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศชาติ อย่างไรก็ตาม การบริหารการศึกษาที่มุ่งเน้นเพียงผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการหรือมาตรฐานเชิงโครงสร้างมักละเลยมิติด้านคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกต่อส่วนรวม ซึ่งเป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์และความมั่นคงทางสังคมในระยะยาว[๑] การนำหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางในการบริหารการศึกษาจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถเสริมสร้างคุณภาพทั้งทางปัญญาและคุณธรรมควบคู่กันไป[๒] หลักพุทธธรรม เช่น สัปปุริสธรรม ๗, พรหมวิหาร ๔, อิทธิบาท ๔, และสังคหวัตถุ ๔ สามารถประยุกต์ใช้ในการบริหารเพื่อสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือ ความเกื้อกูล และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน[๓] การบริหารที่ตั้งอยู่บนหลักธรรมเหล่านี้จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งในระดับบุคคล องค์กร และชุมชน[๔] ในอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพทางสังคมและวัฒนธรรม มีวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และมีชุมชนที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา แต่พบว่าการบริหารการศึกษายังขาดการบูรณาการ

---

[๑] พระธรรมโกศาจารย์, **แนวทางพัฒนาจิตและการศึกษาในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๗๓.

[๒] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๙๔.

[๓] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธศาสนาเพื่อการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๙.

[๔] โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, **พุทธธรรมกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๕๘), หน้า ๙๕.

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเป็นระบบ[๕] ดังนั้น การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาที่อิงหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และเป็นการตอบสนองต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่น[๖]

ความสำคัญของปัญหา

จากสำรวจพื้นที่การวิจัยพบว่า การบริหารการศึกษาในระดับชุมชนยังขาดการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้การดำเนินงานขาดความเป็นระบบและความต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการศึกษายังอยู่ในระดับจำกัด เนื่องจากขาดกลไกเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษา วัด และประชาชนในพื้นที่[๗] และการพัฒนาผู้บริหารและครูในระดับท้องถิ่นยังขาดแนวทางการบริหารเชิงคุณธรรมตามหลักพุทธธรรมที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ซึ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของปัญหา ประกอบด้วย ๑. ความสำคัญเชิงทฤษฎีและเชิงปรัชญา การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนา “ปัญญา” และ “คุณธรรม” คู่กัน ซึ่งหลักพุทธธรรมให้กรอบแนวคิดที่ครบมิติทั้งเชิงจิตใจ จริยธรรม และปัญญา[๘] การละเลยมิติคุณธรรมจะทำให้การศึกษาขาดความสมดุลระหว่างความรู้เชิงวิชาการกับการสร้าง “คนดี” ที่มีจิตสาธารณะ ซึ่งงานวิจัยเชิงทฤษฎีจำเป็นต้องชี้ให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรม (เช่น สัปปุริสธรรม, พรหมวิหาร, อิทธิบาท) กับกระบวนการบริหารการศึกษา เพื่อเติมเต็มช่องว่างทางทฤษฎีด้านการบริหารเชิงคุณธรรมที่ยังขาดหลักฐานเชิงบริบทท้องถิ่น ๒. ความสำคัญเชิงบริบทท้องถิ่น อำเภอเมืองหนองคายมีวัดและชุมชนที่ยึดมั่นในพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของชีวิตชุมชน การพัฒนารูปแบบบริหารที่สอดคล้องกับบริบทนี้จะเพิ่มความเป็นเจ้าของของชุมชนต่อการศึกษาและนำไปสู่ความยั่งยืน หากยังคงใช้รูปแบบบริหารแบบบนลงล่างหรือเน้นแต่การสอบวัดผล ผลลัพธ์ที่ได้อาจไม่ตอบโจทย์ความต้องการของท้องถิ่น เช่น การอนุรักษ์ภูมิปัญญา การส่งเสริมคุณลักษณะผู้เรียนที่จำเป็นต่อชุมชน เป็นต้น ๓. ความสำคัญเชิงนโยบายและการปฏิบัติผลการวิจัยสามารถเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานการศึกษาในการนำหลักพุทธธรรมมาบรรจุในนโยบายและแผนพัฒนา การมีรูปแบบที่ชัดเจนจะช่วย

---

[๕] สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้จังหวัดหนองคาย, **รายงานสถานการณ์การจัดการศึกษาในพื้นที่จังหวัดหนองคาย**, (หนองคาย: สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้, ๒๕๖๖), หน้า ๘๓.

[๖] สมชาย ธรรมนิทัศน์, **การบริหารภาครัฐสมัยใหม่: แนวคิดและแนวปฏิบัติ**, (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๗.

[๗] สุจิตรา สุนทรสิงห์, **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๘๒.

[๘] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๘๕.

ให้การขับเคลื่อนเป็นระบบและวัดผลได้ ในระดับปฏิบัติ รูปแบบที่พัฒนาได้จะเป็นแนวทางสำหรับการฝึกอบรมผู้นำโรงเรียน ครู และผู้นำชุมชน เพื่อสร้างภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมและกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน ๔. ความสำคัญเชิงสังคมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน การเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านกรอบพุทธธรรมจะช่วยเสริมสร้างสังคมที่เกื้อกูล มีคุณธรรม และลดปัญหาสังคมที่เกิดจากการขาดจริยธรรม เช่น ความรุนแรง การคอร์รัปชันในระดับท้องถิ่น ผลลัพธ์เชิงระบบ (systemic outcomes) เช่น เครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างวัด-โรงเรียน-ชุมชน จะช่วยยกระดับความสามารถของชุมชนในการแก้ปัญหาโดยตนเองและส่งเสริมความยั่งยืนของโครงการพัฒนา และ๕. ความสำคัญเชิงวิชาการ แม้ว่ามีงานเขียนเกี่ยวกับพุทธธรรมและการศึกษา แต่ยังขาดการศึกษาที่นำเสนอ “รูปแบบบริหาร” ที่ชัดเจนในระดับท้องถิ่นที่มีการทดลองหรือการประยุกต์จริงเป็นกรณีศึกษาเชิงลึก[๙] และงานวิจัยนี้จะเติมเต็มช่องว่างโดยเสนอรูปแบบที่มีกรอบแนวคิด เทคนิคปฏิบัติ และแนวทางการประเมินผลที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมและบริบทอำเภอเมืองหนองคาย

จากความเป็นมา และความสำคัญของปัญหาข้างต้น ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางการจัดการปัญหา การแก้ปัญหาดังกล่าวจำเป็นต้องใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ครู ผู้บริหารสถานศึกษา และประชาชน[๑๐] โดยการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในกระบวนการบริหารทั้ง ๔ ด้าน คือ การวางแผน (Planning) โดยใช้หลักโยนิโสมนสิการและอิทธิบาท ๔ การดำเนินงาน (Implementation) ด้วยหลักสัปปุริสธรรม ๗ การประสานสัมพันธ์ (Coordination) ตามหลักสังคหวัตถุ ๔ และพรหมวิหาร ๔ การประเมินผล (Evaluation) โดยอิงหลักอริยสัจ ๔ เพื่อปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะช่วยให้เกิด “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน” ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในระดับท้องถิ่น ที่จะได้ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย คือได้องค์ความรู้เกี่ยวกับสภาพและปัญหาของการบริหารการศึกษาในชุมชนอำเภอเมืองหนองคายตามแนวพุทธธรรม ได้แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืน ได้รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่สามารถเป็นต้นแบบสำหรับหน่วยงานทางการศึกษาและชุมชนอื่น ๆ และเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย

---

[๙] Creswell, J. W., **Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Approaches**, (California: Sage Publications, 2013), p. 33.

[๑๐] McMillan, D. W., & Chavis, D. M., “Sense of Community: A Definition and Theory”, **Journal of Community Psychology**, 14(1), (1986): 6–23.

ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานด้านการศึกษาที่ต้องการบูรณาการพุทธธรรมสู่ระบบบริหาร

จากประโยชน์ที่ได้รับข้างต้นผู้วิจัยได้มีแรงจูงใจจากการเห็นความสำคัญของการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในระบบการศึกษาไทย โดยเฉพาะในระดับชุมชนที่ยังคงมีวัดเป็นศูนย์กลางของชีวิตและวัฒนธรรม อีกทั้งตระหนักว่าการพัฒนา “การมีส่วนร่วมของชุมชน” คือกุญแจสำคัญของการศึกษาเพื่อความยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อสร้างแบบจำลองการบริหารที่เชื่อมโยงศาสนา การศึกษา และชุมชนเข้าด้วยกันบนพื้นฐานแห่งพุทธธรรม อันจะนำไปสู่การพัฒนาคนดี มีปัญญา และมีจิตสาธารณะเพื่อสังคมโดยรวม

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ สภาพการบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม เป็นอย่างไร

๑.๒.๒ การวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นอย่างไร

๑.๒.๓ รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม

๑.๓.๒ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

๑.๓.๓ เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดของเขตของการวิจัยเบื้องต้น เพื่อที่จะได้เห็นภาพรวมของโครงการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑) ส่วนที่ ๑ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร (Documentary - Research) จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกอันเป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นหลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย

๒) ส่วนที่ ๒ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ เอกสาร หนังสือ ตำรา สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ งานวิจัย บทความวิชาการ รวมทั้งหนังสือที่นักปราชญ์ทั้งหลายเขียนไว้ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลในด้านต่าง ๆ ของ รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นต้น

๓) ส่วนที่ ๓ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อทำการศึกษาสภาพปัจจุบันของการเสนอรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้แบบสัมภาษณ์ เพื่อที่จะได้ข้อมูลภาคสนาม แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูล

๔) ส่วนที่ ๔ ผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

๑. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยเชิงคุณภาพ

เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมดคัดเลือกโดยใช้ วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเหมาะสมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ดังนี้ มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำเนินงานหรือกิจกรรมของรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ที่มีความรู้ ความเข้าใจ หรือประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนและการทำงานร่วมกับวัด มีความพร้อมและความสมัครใจที่จะให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์หรือการสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลรวมทั้งหมดประมาณ ๒๕ รูป/คน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลาย ครอบคลุมทุกภาคส่วน ทั้งวัด หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาชน

บทบาทของผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่อกระบวนการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีบทบาทในการให้ข้อมูลเชิงลึกที่สะท้อนถึง สภาพปัจจุบันของโครงการและปัญหาที่พบในพื้นที่ แนวคิดและวิธีการเพื่อเสนอรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ข้อเสนอแนะต่อการสร้างรูปแบบการส่งเสริมโครงการให้เกิดความ

ยั่งยืน ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลทั้งสามกลุ่มจะถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ เพื่อสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้และสร้าง รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ กลุ่มพระภิกษุผู้นำทางศาสนา กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษาและครู กลุ่มผู้นำชุมชนและองค์กรท้องถิ่น กลุ่มประชาชนและผู้ปกครองในชุมชน ที่อาศัยอยู่ในอำเภอเมืองหนองคาย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ประกอบด้วย

๑. กลุ่มพระสงฆ์	จำนวน ๕ รูป
๒. กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษาและครู	จำนวน ๕ รูป
๓. กลุ่มผู้นำชุมชน	จำนวน ๕ คน
๔. กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	จำนวน ๕ คน
๕. กลุ่มประชาชน	จำนวน ๕ คน
รวมทั้งสิ้น	จำนวน ๒๕ รูป/คน

๒. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยเชิงปริมาณ

การวิจัยเชิงปริมาณครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดประชากร (Population) ที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู บุคลากรทางการศึกษา ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย จำนวนทั้งสิ้น ๕๐๐ คน

กลุ่มตัวอย่าง (Sample) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Yamane (1973) ที่ระดับความคลาดเคลื่อน .05 จากประชากรจำนวน ๕๐๐ คน ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๒๒ คน จากนั้นผู้วิจัยดำเนินการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างตามความเหมาะสมของบริบทการวิจัย เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนของประชากรที่ศึกษาได้อย่างครอบคลุม

กลุ่มตัวอย่างดังกล่าวประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู บุคลากรทางการศึกษา ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในพื้นที่อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารการศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน อันจะทำให้ข้อมูลที่ได้รับสามารถสะท้อนความคิดเห็น สภาพปัญหา และแนวทางการพัฒนาการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างถูกต้องและครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

สูตร Yamane การคำนวณ

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

และแทนค่า

$$n = \frac{500}{1 + 500(0.05)^2} = \frac{500}{2.25} = 222.22$$

ดังนั้น ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๒๒ คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้พื้นที่ของ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เท่านั้น เพราะเป็นพื้นที่มีความเหมาะสมกับรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นโครงการวิจัย โดยนับตั้งแต่อนุมัติโครงการวิจัยตั้งแต่หลังสอบรายงานการวิจัย ๘ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย เพื่อที่จะเป็นการอธิบายความหมายของศัพท์ในชื่อเรื่องของการวิจัย และวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

รูปแบบ หมายถึง แนวทาง โครงสร้าง หรือแบบแผนของการดำเนินงานที่เกิดจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากภาคสนาม เพื่อให้ได้ระบบการบริหารการศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย โดยมีองค์ประกอบที่ชัดเจน เช่น หลักการ วัตถุประสงค์ ขั้นตอน กระบวนการ และผลลัพธ์ที่มุ่งเน้นการพัฒนาการศึกษาอย่างมีคุณธรรมและยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมกล่าวอีกนัยหนึ่ง “รูปแบบ” ในที่นี้หมายถึง แบบจำลองการบริหารการศึกษาเชิงพุทธธรรมที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกระดับ

การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการวางแผน จัดองค์กร นำ และควบคุมการดำเนินงานทางการศึกษา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและสังคม โดยผู้บริหาร

ครู พระสงฆ์ และชุมชนมีส่วนร่วมกันอย่างบูรณาการ การบริหารในที่นี้มิได้จำกัดอยู่เฉพาะภายในโรงเรียนเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึง การบริหารเชิงชุมชน (Community-based Administration) ที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ร่วมกันของวัด โรงเรียน และบ้าน (บวร) การบริหารลักษณะนี้มุ่งให้เกิดการพัฒนาทั้งด้านจิตใจ ปัญญา และสังคม บนพื้นฐานของคุณธรรมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วม หมายถึง หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา เพื่อส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ประกอบด้วย สัปปุริสธรรม ๗ ธรรมของคนดี เพื่อให้ผู้บริหารและผู้มีส่วนร่วมรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน และรู้จักประมาณ พรหมวิหาร ๔ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เพื่อสร้างสัมพันธภาพอันดีในหมู่คณะและชุมชน สังคหวัตถุ ๔ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา เพื่อส่งเสริมการประสานสัมพันธ์และความสามัคคี อิทธิบาท ๔ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เพื่อสร้างแรงจูงใจและพลังในการร่วมมือพัฒนา อริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพื่อใช้เป็นหลักคิดในการวิเคราะห์ปัญหาและแก้ไขอย่างมีเหตุผล ดังนั้น “หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วม” จึงหมายถึง การนำหลักธรรมเหล่านี้มาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการบริหารการศึกษา เพื่อให้ชุมชนเกิดความร่วมมือ ความรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทุกขั้นตอนของการพัฒนา

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชน หน่วยงานท้องถิ่น พระสงฆ์ โรงเรียน และองค์กรภาคประชาชนในอำเภอเมืองหนองคาย เข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล โดยมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและความเป็นเจ้าของทางการศึกษาอย่างแท้จริง การมีส่วนร่วมนี้สอดคล้องกับแนวคิด “บวร” (บ้าน–วัด–โรงเรียน) ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนไทย

ชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย หมายถึง พื้นที่ทางภูมิศาสตร์และสังคมของอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท มีวัด โรงเรียน หน่วยงานท้องถิ่น และองค์กรประชาชนที่ทำงานร่วมกันในลักษณะของเครือข่ายทางการศึกษาและวัฒนธรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและค้าขาย มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และยึดมั่นในประเพณีท้องถิ่น ดังนั้น ชุมชนอำเภอเมืองหนองคายในที่นี้ หมายถึง กลุ่มประชาชนและองค์กรต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในอำเภอเมืองหนองคายซึ่งมีบทบาทร่วมกันในการพัฒนาการศึกษาและการเผยแผ่หลักพุทธธรรมเพื่อความเจริญของชุมชน

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้ทราบสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม

๑.๖.๒ ได้รู้ผลการวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

๑.๖.๓ ได้รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม โดยการลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย แล้วสนทนากลุ่มร่วมกับชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ในบทนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษารวบรวม แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้านเอกสาร แล้วนำเสนอกรอบแนวคิดของการวิจัย เพื่อให้เห็นความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๒.๑ หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบริหารการศึกษา

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)[๑] กล่าวว่า นักบริหารต้องมีปัญญา คือ ความรอบรู้เกี่ยวกับงานในหน้าที่และบุคคลที่เกี่ยวข้อง กล่าวโดยสรุปได้ว่า นักบริหารต้องทำหน้าที่บริหารตน บริหารคน และบริหารงาน ดังนั้นเขาต้องมีความรอบรู้เกี่ยวกับตนเอง คนอื่น และงานในความรับผิดชอบ นั่นก็คือ ต้องมีความรู้ ๓ เรื่อง ได้แก่ รู้ตน รู้คน และรู้งาน รู้ตน หมายความว่า นักบริหารต้องรู้จักความเด่นและความด้อยของตนเอง การรู้ความเด่นก็เพื่อทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถของตน ตามปกตินักบริหารมักจะมองเป็นความผิดพลาดของลูกน้องได้ง่าย แต่มองข้ามความผิดของตน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความผิดพลาดของคนอื่นเห็นได้ง่าย แต่ความผิดพลาดของตนเองเห็นได้ยาก” เมื่อนักบริหารทำงานผิดพลาด ลูกน้องก็ไม่กล้าบอกหรือแนะนำ ดังนั้นนักบริหารต้องหัดมองตนเองและตักเตือนตนเอง เช่น ถ้านักบริหารสั่งการหลายครั้งแต่ลูกน้องไม่เข้าใจ นักบริหารก็อย่าด่วนตำหนิ

---

[๑] พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๕๒.

ลูกน้องว่าโง่เง่า บางทีตัวเราเองอาจสั่งการไม่ชัดเจนก็เป็นได้ การที่นักบริหารมองไม่เห็นความผิดพลาดของตนเองนั้นเป็นเรื่องธรรมดา เพราะวันหนึ่ง ๆ ดวงตาของเรามีไว้สำหรับ มองด้านนอกมันไม่ได้มองตัวเราเอง เวลาคนอื่นทำผิดพลาดเราจึงเห็นทันที แต่เวลาเราทำผิดพลาดเองเรากลับมองไม่เห็น ดังนั้นเพื่อสำรวจตนเองนักบริหารต้องหัดมองด้านใน คือ เจริญวิปัสสนา ซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Insight คือ มองด้านในนั่นเอง วิปัสสนากรรมฐานนั้นจะเน้นเรื่องการเจริญสติพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม หรือความดีและความชั่วในใจของเรา รู้คน หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับคนที่ร่วมงานกับเรา นักบริหารต้องรู้ว่าใครมีความสามารถด้านใด เพื่อที่จะได้ใช้คนให้เหมาะกับงาน นอกจากนี้นักบริหารต้องรู้จักจริตของคนที่ร่วมงาน เพื่อใช้งานที่เหมาะสมกับจริตของเขา จริตคือ คนที่ประพฤติบางอย่างเคยชินจนเป็นนิสัย จริตจึงหมายถึง ประเภทหรือนิสัยของคน มี ๖ประเภท ดังนี้

๑) ราคจริต คือ พวกรักสวยรักงาม มักทำอะไรประณีตเรียบร้อย ใจเย็น คนพวกนี้ชอบทำงานที่ต้องใช้ความละเอียดประณีต

๒) โทสจริต คือ พวกใจร้อน ชอบความเร็ว และมักหงุดหงิดง่ายถ้าถูกขัดใจ คนพวกนี้ชอบทำงานที่ต้องใช้ความรวดเร็ว

๓) โมหจริต คือ พวกเขลาซึม ขาดความกระตือรือร้นในการทำงาน อืดอาด เฉื่อยชา ชอบหลับในที่ทำงานเป็นประจำ

๔) สัทธาจริต คือ พวกเชื่อคนง่าย เวลามีข่าวเรื่องแปลกแต่จริง น่าเชื่อถือหรือไม่ พวกนี้มักจะเชื่อก่อนใคร คนพวกนี้ถ้าชอบใครจะทำงานให้เต็มที่

๕) พุทธจริต คือ พวกใฝ่รู้ เป็นคนช่างสงสัย รักการศึกษาหาความรู้ มักต้องการรายละเอียดมากกว่าคนอื่น คนพวกนี้ถนัดทำงานด้านวิชาการ

๖) วิตกจริต คือ พวกช่างกังวล เป็นคนไม่กล้าตัดสินใจ มักปล่อยเรื่องค้างไว้เป็นเวลานานโดยไม่ยอมลงนามหรือดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าเราต้องการคนใส่เบรกให้กับการตัดสินในของเราบ้างลองปรึกษาคนพวกนี้

คนจริตใดเราก็พอทำงานร่วมกันกับพวกเขาได้ พวกที่นักบริหารต้องระวังให้มาก คือ วิกลจริตที่แฝงเข้ามาในองค์กรรู้งาน หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับงานในความรับผิดชอบ เพื่อประโยชน์ในการวางแผนบรรจุบุคลากร อำนวยการและติดตามประเมินผล ความรู้เรื่องงานมี ๒ ลักษณะ คือ รู้เท่าและรู้ทัน

คำว่า “รู้เท่า” คือ ความรู้รอบด้านเกี่ยวกับงานว่ามีขั้นตอนอย่างไร และมีส่วนเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ อย่างไร และยังหมายถึงความรู้เท่าถึงการณ์ ในเมื่อเห็นเหตุแล้วคาดว่าผลอะไรจะตาม

มาแล้วเตรียมการป้องกันไว้ เหมือนคนขับรถลงจากภูเขาที่เขาชินกับเส้นทางว่าที่ใดมีเหวหรือเป็นทางโค้งอันตราย แล้วขับรถอย่างระมัดระวัง เมื่อถึงที่นั้นความรู้เท่าจึงช่วยให้มีการป้องกันไว้ก่อน

คำว่า “รู้ทัน” คือ ความรู้เท่าทันสถานการณ์ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นก็สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ดังกรณีของคนที่ขับรถลงจากภูเขาแล้วรถเบรกแตก เมื่อเจอกับสภาพปัญหาเช่นนั้น เขาตัดสินใจฉับพลันว่าจะทำอย่างไร นั่นเป็นความรู้ทันเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้านั่นเอง

ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ โตวณะบุตร[๒] กล่าวว่า สังคมไทยคาดหวังว่าผู้นำที่ดีจะต้องมีคุณธรรมดังต่อไปนี้ คือ

๑) คุณธรรมต่อตนเอง (ครองตน) ได้แก่ การดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของศาสนา ก็คือพระพุทธศาสนา สามารถทำได้ด้วยการละชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ดำเนินชีวิตในทางสายกลาง และดำเนินชีวิตตามครรลองของวัฒนธรรม

๒) คุณธรรมต่อผู้อื่นและสังคม (ครองคน) ได้แก่ การเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตและการทำงาน รู้คน รู้จริตของคนที่ร่วมงาน เพื่อใช้งานให้เหมาะสม รู้สภาวะของคน รู้ความต้องการของคน บุคคล ท้องถิ่น และรู้จักทนตนเอง รู้จักใช้หลักมนุษยสัมพันธ์มาเป็นแนวทางครองใจคน สร้างน้ำใจในการทำงาน ตระหนักในการนำความคิดและการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาเสริมสร้างภูมิธรรม ภูมิปัญญา

๓) คุณธรรมต่อหน้าที่การงาน (ครองงาน) ได้แก่ ความมีจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม มีความมุ่งมั่นในการบริหารองค์กร มีความมุ่งมั่นในการทำงาน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่านักบริหารที่ดีในทางพระพุทธศาสนานั้น จะต้องทำหน้าที่ในการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน ผู้วิจัยได้แยกเนื้อหาหลักพุทธธรรมสำหรับการครองตน ครองคน ครองงาน ทั้งนิยามความหมาย ความสำคัญ ตลอดจนถึงหลักพุทธธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการไว้เป็นหมวดหมู่ ดังนี้

๒.๑.๑ หลักพุทธธรรมสำหรับการครองตน

หลักพุทธธรรมสำหรับการครองตนนั้น เป็นคุณธรรมต่อตนเอง ที่สามารถนำไปใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา สามารถทำได้โดยละชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์

---

[๒] ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ โตวณะบุตร, **ภาวะผู้นำและจริยธรรมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๐.

ดำเนินชีวิตในทางสายกลางให้ถูกต้องตามครรลองครองธรรม มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้นิยามความหมายของการครองตนไว้ดังนี้

โกสินทร์ วรเศรษฐสิงห์[๓] กล่าวว่า การครองตน หมายถึง การที่บุคคลจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดีมีคุณภาพ เป็นตัวอย่างที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สมาชิก ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ เสาะแสวงหาความรู้มาพัฒนาการปฏิบัติงานให้มีคุณภาพและเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน ตลอดเวลา ศึกษาข้อระเบียบ กฎหมาย สภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ให้มีความรู้ที่เป็นปัจจุบันทันสมัย เพื่อให้วางตนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

นิยม ไผ่โสภา[๔] กล่าวว่า หลักการครองตน หมายถึง หลักที่พึงมีเพื่ออยู่ร่วมกับบุคคลจำนวนมาก ต้องใช้ผลงานเป็นสิ่งที่ผู้บริหารหรือหน่วยงานจะต้องนำมาใช้ยึดเป็นหลักในการปฏิบัติตน เนื่องจากผู้บริหารจะต้องแสดงตนต่อผู้ร่วมงานและบุคคลอื่น ๆ อยู่เสมอ ฉะนั้นพฤติกรรมทุก ๆ อย่างของผู้บริหารหรือหัวหน้า ย่อมเป็นเป้าสายตายแก่ผู้พบเห็น และภาพที่ปรากฏแก่สายตาครั้งแรกจะทำให้เกิดความทรงจำ ข้อคิด และข้อวินิจฉัยในทางที่ดีหรือทางไม่ดี นำมาซึ่งคำติชมของผู้พบเห็น

สรุปได้ว่า เนื้อหาที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นนิยามความหมายของหลักพุทธธรรมสำหรับการครองตนลำดับต่อไปจะเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมสำหรับการครองตนโดยเฉพาะ จะเห็นได้ว่าหลักพุทธธรรมสำหรับการครองตนนั้นมีมากมายหลายหลักธรรม แต่ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัยเพื่อให้ง่ายแก่การศึกษาไว้ว่า การครองตน หมายถึง การรู้จักตนเอง การเข้าใจตนเอง และสามารถควบคุมตนเองได้ เป็นผู้มีสติรอบคอบ ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท โดยใช้หลักพุทธธรรม อาทิ เช่น หลักฆราวาสธรรม ๔ ได้แก่ (๑) สัจจะ คือ ความจริง (๒) ทมะ คือ ความรู้จักข่มใจ (๓) ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้น (๔) จาคะ คือ การเสียสละ เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล ช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์

หลักฆราวาสธรรม ๔ นั้น มีการกล่าวไว้ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบปัญหาของอาฬวกยักษ์ มีตอนหนึ่งว่า “เชิญท่านถามสมณพราหมณ์เป็นอันมากเหล่าอื่นดูซิว่า ในโลกนี้มีอะไรยิ่งไปกว่าสัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะฯ”[๕] ส่วนในขุททกนิกายสุตต

---

[๓] สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **หลักการบริหารองค์การโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา: ครองตน ครองคน ครองงาน**, (นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๖๕), หน้า ๗๗.

[๔] สมชาติ กิจยรรยง, **ศาสตร์และศิลปะของผู้นำ: ที่ครองใจทุกคน**, (กรุงเทพมหานคร: สมาร์ท ไลฟ์, ๒๕๖๖), หน้า ๘๙.

[๕] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖.

นิบาตนั้น ก็มีปรากฏเรื่องนี้เช่นกัน โดยพระพุทธองค์ตรัสตอบปัญหาอาฬวยักษ์ว่า “มีธรรมะ ของผู้ครองเรือน ๔ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ เมื่อละโลกนี้ไปแล้วย่อมไม่เศร้าโศก”[๖]

หลักฆราวาสธรรมนั้น เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ที่อยู่ครองเรือน ซึ่งจำเป็นต้องมีอยู่ประจำ เพื่อส่งเสริมให้ชีวิตมีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป พระพุทธองค์ได้ตรัสกับยักษ์ชื่ออาฬวกะ ดังที่ได้ปรากฏอยู่ในอาฬวกสูตร มี ๔ ประการ ได้แก่

๑) สัจจะ คือ ความจริง ดำรงมั่นอยู่ในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง เป็นเหตุนำมาซึ่งความน่าเชื่อถือ และความไว้วางใจได้

๒) ทมะ คือ ฝึกตน ปรับปรุงตน บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัว และแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ รวมทั้งการยอมรับและแก้ไขสิ่งบกพร่องของตนด้วย

๓) ขันติ คือ อดทน อดทนต่อความหนาว ร้อน หิว กระหาย ทนตรากตรำ ทนต่อความเจ็บใจ ทนข่มอารมณ์ของตนได้ ทนต่อความยั่วยวนต่าง ๆ อดทนต่ออำนาจฝ่ายต่ำ อดทนต่อการทำงาน

๔) จาคะ คือ เสียสละ เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล ช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์ สละความโกรธ ความเห็นแก่ตัว มีใจกว้าง ร่วมงานกับคนอื่นได้ สละอารมณ์ขุ่นมัวภายในจิตใจได้[๗]

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)[๘] ได้ให้คำจำกัดความของหลักฆราวาสธรรม ๔ ไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า ฆราวาสธรรม ๔ หมายถึง ธรรมสำหรับฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ประกอบด้วย

๑) สัจจะ คือ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง

๒) ทมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดดัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา ในธรรมหมวดนี้ ทมะท่านมุ่งเอาด้านปัญญา

๓) ขันติ คือ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย ในธรรมหมวดนี้ ขันติท่านเน้นแง่วิริยะ

---

[๖] ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

[๗] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒๓/๔๕๓.

[๘] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๔.

๔) จาคะ คือ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้าง พร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแค้นเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจ

กล่าวสรุปได้ว่า หลักฆราวาสธรรม ๔ อันเป็นหลักธรรมสำหรับคฤหัสถ์ผู้ที่อยู่ครองเรือน เป็นหลักพุทธธรรมที่สำคัญสำหรับการครองตน การประพฤติตามหลักฆราวาสธรรมนั้น มีความจำเป็นและมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือกำกับพัฒนาชีวิตมนุษย์ที่เป็นฆราวาส เพราะช่วยฝึกฝนอบรม พัฒนาตนเพื่อให้เป็นผู้ที่มีสัจจะ คือ มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อหน้าที่การงาน ทั้งยังรู้จักรักษาความสัจ มีความจริงใจ ๑ เพื่อให้เป็นผู้ที่มีทมะ คือ มีความรู้จักข่มใจ ข่มอารมณ์ของตนให้ละเว้นความชั่ว ทำแต่ความดี ประพฤติปฏิบัติตนให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี ๑ เพื่อให้เป็นผู้ที่มีขันติ คือ ความรู้จักอดทน อดกลั้น และอดออม ๑ เพื่อให้เป็นผู้ที่มีจาคะ คือ ความรู้จักการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ใจกว้าง มีน้ำใจ มีความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ รู้จักการให้ทาน รู้จักการให้อภัย ๑

๒.๑.๒ หลักพุทธธรรมสำหรับการครองคน

หลักพุทธธรรมสำหรับการครองตนนั้น เป็นคุณธรรมต่อผู้อื่นและสังคม เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตและการทำงาน ทำให้รู้จักจิตใจคน ทำให้รู้จริตของเพื่อนร่วมงาน อันเป็นประโยชน์ในการทำงานอย่างยิ่ง เพราะทำให้สามารถเลือกใช้งานให้เหมาะสมกับคนได้ ทำให้รู้ภาวะความต้องการของบุคคลและท้องถิ่น ทำให้รู้เท่าทันตนและคนอื่น ช่วยให้ผู้บริหารมีหลักมนุษยสัมพันธ์ที่เป็นแนวทางครองใจคน ทั้งยังสร้างน้ำใจในการทำงาน ทำให้ตระหนักรู้ในการนำความคิดมาปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา ทั้งยังช่วยพัฒนาเสริมสร้างทั้งภูมิธรรมและภูมิปัญญาอีกด้วย มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้นิยามความหมายของการครองตนไว้ดังนี้

นิยม ไผโสภา[๙] กล่าวว่า การครองคน เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้บริหารในการที่จะทำงานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความเรียบร้อย คนทุกคนต้องอยู่ในสังคม ต้องทำงานกับคนเมื่อต้องอยู่กับคน ต้องการทำงานกับคน ความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลที่เกี่ยวข้องจะทำให้การปฏิบัติงานในองค์กรประสบความสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์

---

[๙] พระมหานิกร ฐานุตฺตโร, **ภาวะผู้นำทางการจัดการเชิงพุทธ**, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔), หน้า ๗๔.

บุญชู แสงสุข[๑๐] กล่าวว่า การครองคน หมายถึง การที่บุคคลมีหลักหรือแนวทางประพฤติปฏิบัติตนด้วยความยุติธรรม อันทำให้เกิดความรัก เคารพนับถือและยึดเหนี่ยวน้ำใจของบุคคลอื่น โดยสามารถชนะใจผู้ใต้บังคับบัญชา ไม่เอารัดเอาเปรียบหรือล่วงล้ำสิทธิและประโยชน์ของใต้บังคับบัญชา

สุเนตร ทองคำ[๑๑] กล่าวว่า การครองคน หมายถึง การกระทำรวมทั้งท่าทีที่ผู้บริหารหน่วยงานแสดงปฏิสัมพันธ์ต่อผู้ร่วมงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อก่อให้เกิดความพึงพอใจ การครองคนสำหรับบุคคลหรือหัวหน้าหน่วยงานนั้น ควรมีพฤติกรรมที่ผู้บริหารเปิดโอกาสให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมในการบริหารงาน เพื่อความพึงพอใจในการทำงานหลักพุทธธรรมสำหรับการครองคนนั้น มีมากมายหลายหลักธรรม แต่ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้ง่ายแก่การศึกษาไว้ว่า การครองคน หมายถึง การรู้จักและเข้าใจคนอื่น มองคนอื่นในแง่ดี ในการทำงานร่วมกับคนอื่นนั้นใช้หลักพุทธธรรมที่สำคัญ อาทิเช่น หลักพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ (๑) เมตตา คือ ความรักใคร่เอ็นดู (๒) กรุณา คือ ความสงสารคิดจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ (๓) มุทิตา คือ มีจิตพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี (๔) อุเบกขา คือ ความวางเฉย วางใจให้เป็นกลาง

คำว่า “พฺรหฺมวิหาร” เป็นคำภาษาบาลี แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม[๑๒] เป็นหมวดธรรมซึ่งพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญและเผยแผ่อบรมสั่งสอน ในระหว่างการบำเพ็ญบารมีหลายยุคหลายสมัย การเจริญพรหมวิหาร ๔ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล ดังข้อมูลที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกหลายแห่ง เช่น มหาสุทัสสนสูตร[๑๓] และมหาโควินทสูตร[๑๔] เป็นต้น การเจริญพรหมวิหาร ๔ นั้น สามารถทำให้บรรลุผลได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น ยังไม่มีความสมบูรณ์พร้อมด้วยเหตุและวิธีการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลอย่างครบถ้วน

การเจริญพรหมวิหาร ๔ ที่ปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ในเมตตาสหคตสูตร ตอนหนึ่ง ความว่า “เมตตาเจโตวิมุตติ ที่บุคคลเจริญแล้วอย่างไร มีอะไรเป็นคติ มีอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นที่สุด ... อนึ่ง อุเบกจาเจโตวิมุตติ ... ภิกษุทั้งหลายในโลกนี้

---

[๑๐] วิโรจน์ สารรัตนะ, **แนวคิด ทฤษฎี และประเด็นเพื่อการบริหารการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๖๖), หน้า ๗๗.

[๑๑] Brown, Michael E., Linda K. Treviño, and David A. Harrison, “Ethical Leadership: A Social Learning Perspective for Construct Development and Testing”, **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, Vol 97 No 2 (2005): 117–134.

[๑๒] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.

[๑๓] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖-๒๕๗.

[๑๔] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๒/๑๙๔.

พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เรายังไม่เห็นบุคคลที่จะทำจิตให้ยินดีได้ ด้วยการตอบปัญหาเหล่านี้ เว้นตถาคตหรือสาวกของตถาคต หรือผู้ที่ฟังจากคำสอนของตถาคตนี้” จากพุทธพจน์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าองค์ธรรมในพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ได้ถูกรวบรวมไว้เป็นหมวดธรรมหนึ่งในพระพุทธศาสนา ทั้งแบบแยกส่วนและแบบบูรณาการ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน)[๑๕] กล่าวว่า พรหมวิหาร ๔ เป็นคุณธรรมสำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือ ผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐ เป็นธรรมที่เป็นที่อยู่ซึ่งมีทั้งความดีและความสุข โดยให้ผู้ปฏิบัตินำไปใช้ได้ดังนี้ ขั้นแรก ให้ปฏิบติด้วยจิตคิดเกื้อกูลแผ่ออกไปในบุคคลและสัตว์ทั้งหลาย คือ เมตตา ซึ่งมีอาการเป็นความคิดเกื้อกูล ต่อจากนั้น เมื่อได้เห็นหรือได้ยินคิดว่าเขามีทุกข์เดือดร้อน ก็ปฏิบัติช่วยบำบัดทุกข์ให้ คือ กรุณา ซึ่งมีอาการช่วยบำบัดทุกข์ จากนั้นครั้นได้เห็นเขามีสุขไม่มีทุกข์ ก็พลอยยินดีบันเทิงใจ คือ มุทิตา ซึ่งมีอาการพลอยยินดี และเมื่อไม่มีกิจที่ควรจะทำต่อไป ก็อุเบกขา คือ ดูอยู่เฉย ๆ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต)[๑๖] กล่าวว่า พรหมวิหาร ๔ เป็นธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวมี ๔ ประการ ดังนี้

๑) เมตตา คือ ความรักใคร่ ปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒) กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓) มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาหารแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้น

---

[๑๕] สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **รวมธรรมะ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๓.

[๑๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๖๒), หน้า ๑๔๙.

๔) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว ควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบด้วยตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชองของตน

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)[๑๗] กล่าวว่า พรหมวิหารธรรม หมายถึง บุคคลผู้มีคุณธรรมครบถ้วนบริบูรณ์เท่านั้น มี ๔ ประการ ดังนี้

๑) เมตตา คือ ความจริงใจ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีเล่ห์เลี่ยม ดูได้จากสีหน้าที่บ่งบอก คือ ยิ้มแย้มแจ่มใส และดูจากการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๒) กรุณา คือ ความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก ยามเห็นผู้อื่นมีความลำบากก็ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแสดงออกมาด้วยการเข้าช่วยเหลือเจือจุน ด้วยความเต็มใจเสมอ ในทำนองสุขก็สุขด้วย

๓) มุทิตา คือ ความชื่นชมยินดีในความสำเร็จสมหวังของผู้อื่น ไม่แสดงความอิจฉาริษยาด้วยการทนดูทนเห็นคนที่เขาดีกว่าตัวไม่ได้ ดูได้จากการไปแสดงไมตรีจิตต่อบุคคลอื่น หรือชื่นชมต่อความสำเร็จของผู้อื่นโดยไม่ต้องบังคับใจ

๔) อุเบกขา คือ ความวางใจในเมื่อไม่อาจจะช่วยเหลือเข้าได้ ไม่ทับถมซ้ำเติมเมื่อผู้อื่นผิดพลาด หรือได้รับความวิบัติ ไม่แสดงอาการสมน้ำหน้าเมื่อเขาพลาด เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นว่า การบริหารงานโดยใช้หลักพรหมวิหาร ๔ นั้นมีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง หากผู้บริหารรู้จักนำหลักพุทธธรรมหมวดนี้มาใช้ ก็จะส่งผลให้เกิดความประทับใจต่อผู้ร่วมงาน ก่อให้เกิดขวัญกำลังใจและแรงจูงใจในการทำงานอย่างดียิ่ง อันจะนำไปสู่การทำงานให้เกิดความสำเร็จผลตามเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้ และทำให้กิจการงานต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยดี จึงสรุปได้ว่า การนำหลักพรหมวิหาร ๔ มาประยุกต์ใช้ในการครองคน สามารถครองใจคนในการปฏิบัติงานใด ๆ ได้เป็นอย่างดี ผู้บริหารที่ดีจึงจำเป็นต้องมีทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาอย่างครบถ้วนนั่นเอง

---

[๑๗] พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พระในบ้าน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: คาธาวรรณการพิมพ์, ๒๕๖๑), หน้า ๘๙.

๒.๑.๓ หลักพุทธธรรมสำหรับการครองงาน

หลักพุทธธรรมสำหรับการครองงานนั้น เป็นหลักและแนวทางในการปฏิบัติงานของบุคคลให้ประสบความสำเร็จ บรรลุวัตถุประสงค์และบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้นิยามความหมายของการครองงาน ไว้ดังนี้

พุทธธรรมสำหรับการครองงานนั้นมีมากมายหลายหลักธรรม แต่ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้ง่ายแก่การศึกษาไว้ว่า การครองงาน หมายถึง การรู้จักวิธีการทำงานต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จ โดยใช้หลักพุทธธรรมสำหรับการครองงาน คือ อิทธิบาท ๔ หมายถึง หลักธรรมแห่งความสำเร็จ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ (๒) วิริยะ คือ ความพากเพียร (๓) จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ (๔) วิมังสา คือ การทำงานด้วยปัญญา ใช้ปัญญาสอบสวนไตร่ตรอง ใคร่ครวญหาเหตุผล พิสูจน์ ทดสอบ ตรวจตา ปรับปรุงแก้ไข เพื่อจัดการละดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

หลักอิทธิบาท ๔ มีปรากฏในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ไว้ว่า สาวกทั้งหลายของเรา ผู้ปฏิบัติตามเจริญอิทธิบาท ๔ ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑) เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะความเพียรสร้างสรรค์)

๒) เจริญอิทธิบาทอันประไปด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะความเพียรสร้างสรรค์)

๓) เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะความสร้างสรรค์)

๔) เจริญอิทธิบาทอันประกอบไปด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาความเพียรสร้างสรรค์)[๑๘]

หลักธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงความสำเร็จทั้งในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงานต้องประกอบด้วยคุณสมบัติตามหลักอิทธิบาท ๔ ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงปฏิบัติมาด้วยพระองค์เองและได้ทรงตรัสสั่งสอนให้พุทธบริษัทได้รู้และปฏิบัติตาม จนเป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้งและเห็นจริงตามพระธรรมคำสั่งสองของพระองค์ ดังที่มีปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก ดังนี้อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ภิกษุธรรมวินัยนี้

---

[๑๘] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๒.

๑) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร

๒) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิและปธานสังขาร

๓) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขาร

๔) เจริญอิทธิบาทที่ประดิบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร[๑๙]

ในมหาปรินิพพานสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอานุภาพของอิทธิบาท ๔ ประการไว้ว่า อานนท์ กรุงราชคฤห์น่ารื่นรมย์ ภูเขาคิชฌกูฏน่ารื่นรมย์ อิทธิบาม ๔ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดี ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวังพึงดำรงอยู่ได้หนึ่งกัลป์หรือเกินกว่าหนึ่งกัลป์ อิทธิบาท ๔ ตถาคตเจริญทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว ตถาคตเมื่อมุ่งหวังพึงดำรงอยู่ได้หนึ่งกัลป์หรือเกินกว่าหนึ่งกัลป์[๒๐]

ในชนวสภสูตร สนังกุมารพรหม ได้กล่าวถึงการเจริญอิทธิบาท ๔ ประการ โดยพวกเทพชั้นดาวดึงส์ได้กล่าวว่า พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงบัญญัติอิทธิบาท ๔ ประการนี้ แม้ที่ทรงบัญญัติไว้อย่างดี ก็เพียงเพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จ เพื่อให้ชำนาญในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จภิกษุในธรรมวินัยนี้[๒๑]

๑) เจริญอิทธิบาท คือ ฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์)

๒) เจริญอิทธิบาท คือ วิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์)

๓) เจริญอิทธิบาท คือ จิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์)

๔) เจริญอิทธิบาท คือ วิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)

---

[๑๙] อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๑/๓๔๒.

[๒๐] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๙/๑๒๗.

[๒๑] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘

โดยเนื้อความในชนวสภสูตรดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นการแสดงถึงอานิสงส์ของการเจริญอิทธิบาท ๔ เพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จ เพื่อเพิ่มพูนความชำนาญซึ่งก่อให้เกิดความสำเร็จ ตลอดทั้งการปรับปรังเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จตามประสงค์

ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึง การเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธาสังขาร ดังนี้

ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารเป็นอย่างไร ถ้าภิกษุทำฉันทำให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต นี้เรียกว่า ฉันทสมาธิ

ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิดให้เกิด

ภิกษุสร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

ภิกษุสร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อนยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด

ภิกษุสร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิยโยภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดแล้ว ธรรมเหล่านี้เรียกว่า ปธานสังขาร ประมวลย่อฉันทสมาธิและปธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่าฉันทสมาธิและปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้[๒๒] บรรดาธรรมเหล่านั้น ฉันทะ เป็นไฉน ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำ ความฉลาด ความพอใจในธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เขาถึงด้วยดี ประกอบแล้วด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารนี้ ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทะสมาธิปธานสังขาร[๒๓]

สัมมัปปธาน ๔ คือ ปัจจัยหนึ่งสำคัญที่จะสร้างสรรค์ให้สัมฤทธิ์ผล ได้แก่ (๑) สังวรปธาน เพียรป้องกัน หรือเพียรระวังอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิด (๒) ปหานปธาน เพียรละ หรือเพียรกำจัดอกุศลที่เกิดแล้วให้ลดและหมดไป (๓) ภาวนาปธาน เพียรเจริญ หรือสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

---

[๒๒] อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๒/๓๔๒.

[๒๓] อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๓/๓๔๓.

(๔) อนุรักขนาปธาน เพียรอนุรักษ์หรือรักษาและส่งเสริมกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้อยู่ตลอดไป การเจริญสัมมัปปธาน ๔ ของพระภิกษุในศาสนานี้จึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่[๒๔]

พระพุทธองค์ได้ตรัสในสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค[๒๕] ว่า พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติอิทธิบาท ๔ ประการนี้และเพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จ เพื่อให้ชำนาญ ในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเนื้อหาของหลักอริยสัจธรรมที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก จากการทบทวนเอกสารพบว่า มีนักวิชาการและผู้วิจัยหลายท่านได้อธิบายถึงความหมายและองค์ประกอบของหลักพุทธธรรมในการครองงาน เพื่อให้บรรลุความสำเร็จอย่างหลักอริยสัจ ๔ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)[๒๖] กล่าวว่า หลักธรรมที่ไม่เคยล้าสมัย หรือหลักธรรมอันเป็นหลักแห่งความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จ ๔ ประการ ที่ในปัจจุบันแม้เราจะหลงลืมกันไปบ้างว่าคืออะไร แต่ถ้าหากได้ย้อนรำลึกกันบ้างว่ามีอะไร และคืออะไรจะเห็นได้ว่าหลักธรรมอายุ ๒ พันกว่าปีนี้ไม่มีคราวใดที่จะเรียกว่าล้าสมัย ประกอบด้วย (๑) ฉันทะ เพราะเหตุว่าทรงรักสิ่งที่ทรงทำ จึงได้ทำสิ่งที่ทำอยู่ในขณะนี้ (๒) วิริยะ คือ ความพากเพียร ความพยายามไม่ย่อท้อ (๓) จิตตะ คือ ความเอาพระทัยจดจ่อในสิ่งที่ทรงทำ เพราะฉะนั้นท่านจึงทำได้ (๔) วิมังสา คือ ทำงานแล้วไม่ทิ้ง คอยตรวจสอบ ทบทวน ไตร่ตรอง พิจารณา สี่ข้อนี้เรียกว่าหลักความสำเร็จ ซึ่งการปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการ ที่เรียกว่า อิทธิบาท หมายถึง ธรรมให้ถึงความสำเร็จ มี ๔ ข้อ ได้แก่

๑) ฉันทะ : รักงาน (การเห็นคุณค่า ความรัก ความพอใจ) คือ มีใจรัก พอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จ ๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒) วิริยะ : สู้งาน (มีความขยันพากเพียร เห็นเป็นความท้าทาย ใจสู้) คือ พากเพียรทำขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอยก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

---

[๒๔] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๒.

[๒๕] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๓/๒๑๙.

[๒๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **ธรรมนูญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๔๐.

๓) จิตตะ : ใส่ใจงาน (ความคิด อุทิศตัวต่องาน ใจจอจ่อ จริงจัง) คือ เอาจิตฝักใฝ่ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔) วิมังสา : ทำงานด้วยปัญญา (ไตร่ตรอง พิสูจน์ ทดสอบ ตรวจตรา ปรับปรุงแก้ไข) ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย บกพร่อง ขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญา นันทภิกขุ)[๒๗] กล่าวว่า อิทธิบาท หมายถึง ทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ มี ๔ ประการ ดังนี้ คือ (๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ (๒) วิริยะ คือ ความเพียร (๓) จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ และ (๔) วิมังสา คือ ไตร่ตรองค้นคว้าในสิ่งนั้น ๆ ท่านกล่าวต่อไปอีกว่า ถ้าเรารักสิ่งนั้น เอาใจใส่สิ่งนั้น มันก็ก้าวหน้า การคิดการทำก็ก้าวหน้าต่อไป เพราะเรารักสิ่งนั้น ถ้าไม่รักมันก็ไปไม่ได้

สรุปได้ว่า ความหมายและองค์ประกอบของหลักอิทธิบาท ๔ มาข้างต้นนี้ สามารถสรุปได้ว่า อิทธิบาท ๔ เป็นหนึ่งในหลักพุทธธรรมสำหรับการครองงานที่สำคัญ เนื่องจากเป็นหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติตามประสบความสำเร็จ เป็นบันไดแห่งความสุขและความสำเร็จ คนเราเมื่อมีความรัก ความพอใจ ขยันหมั่นเพียร มีความตั้งใจ มีความเอาใจใส่ใคร่ครวญไตร่ตรองอยู่เสมอ ย่อมทำให้การทำงานทุก ๆ สิ่ง การบริหารจัดการทุก ๆ อย่าง สามารถประสบความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๒.๑.๔ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านศาสนศึกษา

หลักพุทธธรรม เป็นคำสั่งสอนที่มุ่งสำหรับคนทุกประเภท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ คือเป็นหลักธรรมที่ครอบคลุมสังคมทั้งหมด ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)[๒๘] ได้กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของหลักพุทธธรรมไว้ ๒ อย่างคือ

(๑) เป็นการแสดงออกถึงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชเฌนธรรม” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มัชเฌนธรรมเทศนา” ที่ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตาม

---

[๒๗] พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), **พจนานุกรมของท่านปัญญานันทะ**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา ม.ป.ป.), หน้า ๑๕๐.

[๒๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๗), หน้า ๖.

กระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติใน ชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายามที่จะเข้าถึงสัจจธรรมด้วยวิธีถกเถียงสร้างทฤษฎีต่าง ๆ

(๒) เป็นการแสดงออกถึงข้อปฏิบัติสายกลางที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” อันเป็นหลักการครองชีวิตของ ผู้ฝึกอบรมตนผู้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงงมงาย มุ่งผลสำเร็จคือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็น อิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ ในทางปฏิบัติ ความเป็นสายกลางนี้เป็นไปโดยสัมพันธ์กับ องค์ประกอบอื่น ๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เป็นต้น เพราะหลักพุทธธรรมนั้น มีคำสอนอยู่ในหลายระดับ ทั้งสำหรับผู้ครองเรือน ผู้ดำรงชีวิตในสังคม ผู้สละเรือนแล้ว (บรรพชิต) ทั้งคำสอนเพื่อประโยชน์ทางวัตถุและเพื่อประโยชน์ลึกซึ้งทางจิตใจ เพื่อ ทำให้ทุกคนนั้นได้รับ ประโยชน์จากพุทธธรรมได้อย่างทั่วถึงกัน ฉะนั้น การบริหารกิจการคณะสงฆ์จึงจำเป็นที่จะต้องมี หลักพุทธธรรมทีช่วยในการส่งเสริมในการบริหารประกอบไปด้วยลักษณะดังต่อไปนี้

การศาสนศึกษา เป็นวิธีการต่าง ๆ ในการถ่ายทอดความรู้ ทักษะและทัศนคติ ทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อเป็นการพัฒนามนุษย์ให้มีความเจริญงอกงามทางด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการศึกษาที่สามารถพัฒนาตน บุคคล รวมทั้งเพื่อเป็นการศึกษาทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ฉะนั้นหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมด้านศาสนศึกษา ประกอบไปด้วยหลักไตรสิกขา ๓ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ไตรสิกขา ๓

ก) ความหมายของไตรสิกขา

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้ให้ความหมายของไตรสิกขาไว้ว่า สิกขามีอยู่ ๓ ประการ คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา[๒๙]

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาวโรรส ได้ให้ความหมายว่าไตรสิกขา หมายถึง ศีล สมาธิ ปัญญา เพราะสิกขาทั้ง ๓ นี้เป็นปฏิปทาแห่งวิมุตติ ซึ่งเป็นแก่นแห่งพระ ธรรมวินัย พุทธสาวกนั้นสามารถบรรลุวิมุตตินั้นก็ด้วยทำให้บริบูรณ์ในไตรสิกขา[๓๐]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่าไตรสิกขา หมายถึง สิกขาสาม ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา หรือเรียก สั้น ๆ ง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา[๓๑]

---

[๒๙] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๙-๓๒๐.

[๓๐] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๗๙.

[๓๑] พระพรมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๑.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายว่าไตรสิกขา หมายถึง ข้อสำหรับศึกษา การศึกษาข้อปฏิบัติที่พึงศึกษา การฝึกฝนอบรมตนในเรื่องที่พึงศึกษา[๓๒]

พระอุปติสสเถระ ได้ให้ความหมายว่าไตรสิกขา หมายถึง การศึกษาเพื่อความเป็นพระอเสขะ ผู้ที่ไม่ต้องศึกษาที่มุ่งให้บุคคลบรรลุถึงความหลุดพ้นจากครอบงำของกิเลส เริ่มจากมีศรัทธา ในพระศาสดา จึงตั้งเจตนาที่จะละเว้นการทำชั่วและรักษาเจตนารมณ์ไว้ด้วยการสำรวมอินทรีย์ เพื่อไม่ให้ละเมิดศีล ทำให้จิตตั้งมั่น ไม่ซัดส่ายไปตามอารมณ์จนสามารถเห็นสภาวธรรมได้แจ่มแจ้งตามความเป็นจริงจึงกำจัดอวิชชาได้[๓๓]

พระพุทธโฆษาจารย์ ได้ให้ความหมายไตรสิกขาในวิสุทธิมรรค หมายถึง หลักการและ วิถีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย กามธาตุและภพทั้งปวง โดยมีเป้าหมายที่การบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน ไตรสิกขาเป็นแนวปฏิบัติในทางสายกลางที่มิใช่การปรนเปรอด้วยกามสุขและการทรมานตน มีศีลเป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่แสดงออกทางกายวาจา สมาธิเป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่กลุ้มจิตและปัญญาเป็นปฏิปักษ์ต่ออนุสัยกิเลสที่อยู่ในจิตสามารถพัฒนาบุคคลให้เป็นพระอริยะผู้มีความบริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิและปัญญา[๓๔]

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่าไตรสิกขา หมายถึง สิกขา ๓ คือ ศีล เรียกว่า สีลสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขาและปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา[๓๕]

พจนานุกรม ฉบับมติชน ได้ให้ความหมายว่าไตรสิกขา หมายถึง หลักปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนที่สำคัญมี ศีล สมาธิและปัญญา[๓๖]

สรุปได้ว่า ไตรสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติที่จะต้องศึกษา การฝึกอบรมตนเพื่อการศึกษาในเรื่องของศีล สมาธิและปัญญา ทำให้มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาตนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ได้ด้วยหลักของไตรสิกขา

---

[๓๒] พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ "คำวัด"**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗๔.

[๓๓] พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑๐.

[๓๔] พระพุทธโฆษาจารย์, **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

[๓๕] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า ๔๘๔.

[๓๖] มติชน, **พจนานุกรม ฉบับมติชน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗), หน้า ๓๙๑.

ข) องค์ประกอบของไตรสิกขา

องค์ประกอบของไตรสิกขานั้น มีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. อธิศีลสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง ดังคำอธิบายในคุหัฏฐกสุตตนิเทส คัมภีร์มหานิทเทสว่า อธิศีลสิกขาเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยความสังวรในพระปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจาระและโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่คือ สีลขันธ์เล็ก สีลขันธ์ใหญ่ ศีลเป็นที่พึ่ง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล นี้ชื่อว่า อธิสีลสิกขา[๓๗]

โดยการฝึกอบรมศีลนั้น มุ่งเน้นที่การสำรวมเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ในการกระทำเป็นสิ่งที่ป้องกันกิเลสทั้งหลายที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อน และการเบียดเบียน ดังที่แสดงในมาติกากถาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า เนกขัมมะ ชื่อว่า สีลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่ากั้นกามฉันทะ... ความสำรวม ชื่อว่า อธิสีลสิกขา... อพยาบาท ชื่อว่า สีลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า กั้นพยาบาท... อรหัตตมรรค ชื่อว่า สีลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า กั้นกิเลสทั้งปวง[๓๘]

๒. อธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูงการสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายดังคำอธิบายในคุหัฏฐกสุตต- นิเทส คัมภีร์มหานิเทส ว่าอธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายบรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจาร สงบระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่เพราะปีติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขเพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่นี้ ชื่อว่า อธิจิตตสิกขา[๓๙]

---

[๓๗] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

[๓๘] ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๐/๖๐๖.

[๓๙] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

โดยการฝึกอบรมจิตนั้น มุ่งเน้นที่ความตั้งมั่นแห่งจิต, การทำใจให้สงบแนวแน่เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นกลาง ปราศจากอคติ ดังที่แสดงในมาติกากถา คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า ไม่ฟุ้งซ่าน ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา[๔๐]

๓. อธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง การรู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ ๔ เป็นลำดับไปจนทำให้แจ้งทั้งเจโตวิมุติ และปัญญาวิมุติ สามารถทำลายอาสวะกิเลสให้หมดไป ดังคำอธิบายในคุหัฏฐกสุตตนิเทส คัมภีร์มหานิทเทส ว่าอธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐหยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลสให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบเธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์”...“นี้ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์)”...“นี้ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์)”... “นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์)” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “เหล่านี้อาสวะ” “นี้อาสวสมุทัย” “นี้อาสวนิโรธ” “นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” นี้ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา[๔๑]

โดยการฝึกอบรมปัญญานั้น มุ่งเน้นที่การรู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงเพื่อ ให้เกิดความเห็นที่บริสุทธิ์ จึงจะสามารถทำลายกิเลสได้ ดังแสดงในมาติกากถา คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า “ชื่อว่าทิฏฐิวิสุทธิ” เพราะมีความหมายว่าเห็น ความเห็นชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา[๔๒]

การฝึกอบรมทั้ง ๓ ด้าน จึงมีวัตถุประสงค์โดยรวมเพื่อการทำลายกิเลสอันเป็นเครื่อง เศร้าหมองของบุคคล ดังที่พระพุทธองค์ทรงดำรัสว่า “สำหรับบุคคลผู้ตื่นอยู่ตลอดเวลาหมั่นศึกษาไตรสิกขาทั้งกลางวันและกลางคืน น้อมจิตเข้าหานิพพาน อาสวะทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้”[๔๓] ทั้งนี้พระสารีบุตรได้แสดงอรรถาธิบายวัตถุประสงค์เพิ่มเติมไว้ในคัมภีร์มหานิเทส[๔๔] ว่า ๑. เพื่อไม่ประพฤติผิดทางกาย วาจา ใจ เพราะรู้ในเหตุที่ทำให้ประพฤติผิดนั้น ๒. เพื่อละเมฌุนธรรม เพราะรู้ว่าเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมยศและเกียรติของสมณะ ๓. เพื่อกำจัดราคะในรูป เสยง กลิ่น รส และผัสสะ๔. เพื่อทางแห่งญาณ เพราะรู้เหตุแห่ง ความลังเลสงสัยว่าเกิดจากสิ่งที่น่าปรารถนาและ สิ่งที่ไม่ปรารถนา ๕. เพื่อกำจัดมลทินของตน คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส ทุจริต มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ

---

[๔๐] ขุ.ป (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

[๔๑] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๙.

[๔๒] ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

[๔๓] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๖/๑๐๓.

[๔๔] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๕๒/๑๘๒.

มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ มิจฉา ญาณ มิจฉา วิมุตติ เพราะได้สมาทานไตรสิกขาจึงมีสมาธิ มีสติ มีปัญญาที่รักษาตน

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของไตรสิกขามีอยู่ ๓ คือ (๑) อธิสีลสิกขา ข้อปฏิบัติในการฝึกอบรมในความประพฤติ ในการสำรวม ในการระวัง ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนและการ เบียดเบียนแก่ใคร โดยมีศีล ๕ เป็นพื้นฐานที่จะช่วยในการประพฤติปฏิบัติ (๒) อธิจิตตสิกขา ข้อ ปฏิบัติเพื่อฝึกอบรมจิตทำให้เกิดคุณธรรมต่าง ๆ ขึ้นภายในจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสมาธิ (๓) อธิปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติในการฝึกอบรมปัญญาเพื่อทำให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔

ค) ประโยชน์ของไตรสิกขา

ประโยชน์ของไตรสิกขา เพราะเป็นกระบวนการที่สำคัญ ในการพัฒนามนุษย์คือการจัดตั้งระบบระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งเนื้อหาสาระที่สำคัญของไตรสิกขานั้นได้สอดแทรกอยู่ในหลักธรรมต่าง ๆ ประกอบไปด้วย

๑. ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อกำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลาย ดังปรากฏ ในอนุพุทธสูตร ว่าด้วยการตรัสรู้ธรรมเป็นเหตุสิ้นภพว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดธรรม ๔ ประการ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติ เราถอนภวตัณหาได้แล้ว ภวเนตติสิ้นไป แล้ว ธรรมเหล่านี้คือ ศีล สมาธิ ปัญญาและวิมุตติอันยอดเยี่ยมพระโคดมผู้มียศได้ตรัสรู้แล้ว ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อความรู้ยิ่ง[๔๕]

๒. ไตรสิกขา เป็นรากฐานที่สำคัญของพระวินัย ดังปรากฏในวัชชีปุตตสูตรว่า พระพุทธองค์ทรงให้คำแนะนำภิกษุรูปหนึ่งว่า หากเธอไม่อาจประพฤติปฏิบัติตามสิกขา บทที่บัญญัติไว้ได้ครบถ้วนบริบูรณ์ ก็ให้พึงศึกษาปฏิบัติในสิกขา ๓ เพื่อการละราคะ โทสะ โมหะ ทำให้เป็นผู้ไม่ประกอบอกุศลกรรม[๔๖] เพราะสิกขา ๓ ประการนี้เป็นที่รวมของสิกขาบท

๓. ไตรสิกขาเป็นกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนามนุษย์เป็นกระบวนการพื้นฐานในการฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้นดังที่แสดงในปฐมสิกขาสูตรว่า ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลทำพอประมาณในสมาธิและปัญญา ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระโสดาบันหรือเป็นพระสกทาคามี ขณะที่

---

[๔๕] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑/๑-๒.

[๔๖] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลและสมาธิทำพอประมาณในปัญญา ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระอนาคามีส่วน ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง[๔๗]

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของไตรสิกขานี้ เมื่อนำมาแสดงเป็นคำสอนในภาคปฏิบัติทั่ว ๆ ไป ได้ปรากฏในหลักที่เรียกว่า โอวาทปติโมกข์[๔๘] เป็นพุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ ๓ อย่าง คือ ๑. การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทั้งทางกาย ทางวาจา จัดเป็น ศีล ๒. การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม จัดอยู่ในการปฏิบัติจิตขั้นที่เรียกว่า สมาธิ ๓. การทำจิตของตนให้ผ่องใส จัดเป็นการฝึกปฏิบัติในขั้นสูงสุดเรียกว่า ปัญญา

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงไตรสิกขาว่า เป็นการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง การเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา จึงเป็นอิสระหลุดพ้นจากการบีบคั้นของอำนาจกิเลสตัณหาดังคำกล่าวที่ว่า “ทุกข์มีเพราะยึด ทุกข์ยึดเพราะอยาก ทุกข์มากเพราะพลอย ทุกข์น้อยเพราะหยุด ทุกข์หลุดเพราะปล่อย” เมื่อปล่อยวางแล้วย่อมหลุดพ้นทุกข์ และพบความสุขสงบคือสันติ ดังนั้น มนุษย์ที่สมบูรณ์ในพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงผู้บรรลุวิมุตติ คือเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เพราะฉะนั้น วิมุตติจึงเป็นเป้าหมายของการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า สมาธิที่มีศีลอบรมแล้วย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก ปัญญาที่มีสมาธิอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่มีปัญญาอบรมแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบ ความหลุดพ้นนี้ก็คือวิมุตติซึ่งเป็นบรมสันติ เมื่อคนเราบรรลุถึงวิมุตติแล้วถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เรียกว่า พระอเสขะ หมายถึง ผู้จบการศึกษาสูงสุดในพระพุทธศาสนา[๔๙]

สรุปได้ว่า ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมที่เป็นใหญ่ในการกำจัดกิเลสของมนุษย์ทั้งหลาย เพื่อทำให้มนุษย์นั้นมีการพัฒนาทางด้านร่างกาย จิตใจและสติปัญญามากยิ่งขึ้น และเป็นกระบวนการพื้นฐานในการฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์คือ ศีล จัดได้ว่าเป็นการไม่ทำความชั่วทางกายวาจา สมาธิจัดได้ว่าเป็นการบำเพ็ญความดีให้ถึงพร้อมที่ขึ้นอยู่ในการปฏิบัติของจิต ปัญญา จัดได้ว่าเป็น การทำจิตให้ผ่องใส โดยใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือในการฝึกจิตในระดับสูง

---

[๔๗] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒-๓๑๔.

[๔๘] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๖๒), หน้า ๒๒๗.

[๔๙] พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒.

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

๒.๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารทั่วไป

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารถือเป็นเรื่องของการวางแผนงาน เพื่อดำเนินงานตามกระบวนการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ดังนั้น การบริหารนับเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการทางการบริหารไม่ว่าจะเป็นการบริหารงานใน องค์การภาครัฐหรือภาคเอกชนก็ตาม ในทางการบริหารถือว่า ทรัพยากรบุคคลเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดต่อประสิทธิภาพ หรือผลสำเร็จของการปฏิบัติงานในระบบราชการนั้นบุคลากร หมายถึง ข้าราชการ ตลอดจนพนักงานและลูกจ้าง ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ในส่วนกลางได้แก่ กระทรวง ทบวง กรม หรือหน่วยงานเทียบเท่ากรมต่าง ๆ ส่วนภูมิภาคได้แก่ ข้าราชการที่ปฏิบัติงานอยู่ในจังหวัดและอำเภอต่าง ๆ ส่วนท้องถิ่นซึ่งได้แก่ ข้าราชการหรือพนักงานที่สังกัดอยู่ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้น จะเห็นได้ว่าข้าราชการหรือพนักงานของรัฐซึ่งมีจำนวนมากนี้ ได้กระจายอยู่ทั่วประเทศและมีบทบาทอย่างสำคัญต่อการจัดให้บริการสาธารณะ ในฐานะผู้นำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ (policy implementation) ความสำเร็จและประสิทธิภาพของการบริหารราชการแผ่นดินจึงขึ้นอยู่กับคุณภาพของข้าราชการสูงมาก แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารถือเป็นเรื่องของการวางแผนงานเพื่อดำเนินงานตามกระบวนการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งเป้าหมายไว้ ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายท่าน เพื่อเป็นโดยมีแนวทางของการศึกษา ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า “การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) เมื่อว่าตามคำนิยามนี้ การบริหารในพระพุทธศาสนา เริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์[๕๐]

วิรัช นิภาวรรณ กล่าวไว้ว่า กระบวนการบริหารเกิดได้หลายแนวคิด เช่น โพสด์คอร์บ (POSDCORB) เกิดจากแนวคิดของลูเธอร์กูลิค (Luther Gulick) และลินดอลเออร์วิค (Lyndall Urwick) ประกอบด้วยขั้นตอนการบริหาร ๗ ประการ ได้แก่ ๑) การวางแผน (Planning) ๒) การจัดองค์การ (Organizing) ๓) การบริหารงานบุคคล (Staffing) ๔) การอำนวยการ (Directing) ๕) การ

---

[๕๐] พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีในการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๕.

ประสานงาน(Coordination) ๖) การรายงาน (Reporting) ๗) การงบประมาณ (Budgetiong) ขณะที่กระบวนการบริหารตามของ เฮ็นรี ฟาโยล (Henry Fayol) ประกอบด้วย ๕ ประการ ได้แก่ ๑) การวางแผน (Planning) ๒) การจัดองค์การ (Organizing) ๓) การบังคับการ (Commanding) ๔) การประสานงาน (Coordinating) ๕) การควบคุมงาน (Controlling) หรือ รวมเรียกว่า พอคค์ (POCCC) และกล่าวไว้อีกว่า การบริหารจัดการ (Management Administration)การบริหารการพัฒนา (Development Administration) แม้กระทั่งการบริหาร การบริการ (Service Administration) แต่ละคำมีความหมายคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกันที่เห็นได้อย่างชัดเจนมีอย่างน้อย ๓ ส่วน คือ

ส่วนที่หนึ่ง ล้วนเป็นโดยมีแนวทางหรือวิธีการบริหารงานภาครัฐที่หน่วยงานของรัฐ และเจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้ในการปฏิบัติราชการ เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ

ส่วนที่สอง มีกระบวนการบริหารงานที่ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอนคือ การคิด (Thinking) หรือการวางแผน (Planning) การดำเนินงาน (Acting) และ การประเมินผล (Evaluating) ส่วนที่สามมีจุดหมายปลายทาง คือ การพัฒนาประเทศไปในทิศทางที่ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รวมทั้งประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า และมั่นคงเพิ่มขึ้น ส่วนที่แตกต่างกันคือ แต่ละคำมีจุดเน้นต่างกัน กล่าวคือ การบริหารจัดการเน้นเรื่องการนำแนวคิดการจัดการของภาคเอกชนเข้ามาใช้ในการบริหารราชการ เช่น การมุ่งหวังผลกำไร การแข่งขันความรวดเร็วการตลาด และการประชาสัมพันธ์ การจูงใจด้วยค่าตอบแทน การลดขั้นตอน และการลดพิธีการ เป็นต้น ในขณะที่การบริหารการพัฒนาให้ความสำคัญเรื่องการบริหาร รวมทั้งการพัฒนานโยบาย (Policy) แผน (Plan) และแผนงาน (Program) โครงการ (Project) หรือกิจกรรมหน่วยงานของรัฐ ส่วนการบริหารการ และแผนงาน (Program) โครงการ (Project) หรือกิจกรรมหน่วยงานของรัฐ ส่วนการบริหารการบริการเน้นเรื่องการอำนวยความสะดวก และการให้บริการแก่ประชาชน[๕๑]

เทเลอร์ (Taylor) อ้างใน ภารดี อนันต์นาวี กล่าวถึง ทฤษฎีการบริหารเชิงวิทยาศาสตร์ ๖ ประการ คือ

๑. หลักเรื่องเวลา ถือว่าเป็นการวัดความสามารถในการผลิต โดยการจัดเวลาในการผลิตและการตั้งเวลามาตรฐานสำหรับการผลิตทั้งหมด ซึ่งการวัดผลผลิตของการทำงานนั้น ถ้าจะวัดให้

---

[๕๑] วิรัช นิภาวรรณ, **การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โฟร์เพซ, ๒๕๔๕), หน้า ๓๙.

ถูกต้อง ต้องใช้เวลาเป็นเครื่องตัดสิน และควรมีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานของเวลาที่ควรใช้ในการทำงานแต่ละอย่างหรือประเภทด้วย

๒. หลักการกำหนดหน่วยค่าจ้าง ค่าจ้างสำหรับบุคลากรนั้นต้องเหมาะสมกับผลงานและอัตราค่าจ้างควรพิจารณาโดยยึดหลักเกณฑ์ข้อ ๑ นอกจากนั้นผู้ปฏิบัติงานควรได้ทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถของตนเองมากที่สุด

๓. หลักการแยกงานวางแผนออกจากงานปฏิบัติ คือ ฝ่ายบริหารควรทำหน้าที่ด้านการวางแผนและการประสานงาน เพื่อให้ฝ่ายปฏิบัติงานทำงานได้อย่างคล่องตัว มีประสิทธิภาพ ไม่ควรให้ฝ่ายปฏิบัติงานเป็นฝ่ายรับผิดชอบในการคิดและวางโดยมีแนวทางในการทำงาน ฝ่ายบริหารควรวางแผนโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการ เวลาและข้อมูลอื่น ๆ ตามหลักเกณฑ์ในข้อ ๑ และข้อมูลที่เกี่ยวสัมพันธ์กับการผลิต การปฏิบัติงานนั้นจะต้องสะดวกรวดเร็วขึ้นทันเหตุการณ์นอกจากนั้นการทำงานต้องมีระบบและวิธีการที่เหมาะสม

๔. หลักการทำงานโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ ถือว่า วิธีการของการทำงานควรจะถูกกำหนดโดยฝ่ายบริหารควรจะเป็นผู้รับผิดชอบ(ไม่ใช่ฝ่ายปฏิบัติงาน) ในการจัดวิธีการทำงาน แสวงหาวิธีและเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ที่เหมาะสมและดีที่สุดมาใช้ และฝ่ายบริหารต้องอบรมให้แก่ผู้ปฏิบัติงานให้มีความรู้ และความสามารถที่เหมาะสมในการทำงานตามเทคนิคนั้น ๆ โดยอาศัยวิธีทางวิทยาศาสตร์เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด

๕. หลักการควบคุมโดยฝ่ายบริหาร ถือว่าฝ่ายบริหารควรได้รับการฝึกอบรมในด้านการบริหาร ซึ่งอยู่บนหลักการทางวิทยาศาสตร์ และสามารถประยุกต์หลักวิทยาศาสตร์มาใช้ในการจัดการควบคุมให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น และฝ่ายบริหารต้องเป็นฝ่ายควบคุมการทำงานของฝ่ายปฏิบัติงานด้วย

๖. หลักการจัดระเบียบการปฏิบัติงาน มีการพิจารณานำหลักการบริหารแบบทหารมาใช้ควรมีการจัดองค์การให้เหมาะสมเพื่อให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและทำงานอย่างประสานสัมพันธ์กันระหว่างแผนการต่าง ๆ ในองค์การนั้น โดยยึดถือความเคร่งครัดในระเบียบวินัยในการส่งเสริมประสิทธิภาพการทำงาน[๕๒]

---

[๕๒] ภารดี อนันต์นาวี, **หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา**, (ชลบุรี: บริษัท สำนักพิมพ์มนตรี จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕.

พิทยา บวรวัฒนา กล่าวไว้ว่า การบริหารเป็นเรื่องของการนำเอากฎหมายและนโยบายต่าง ๆ ไปปฏิบัติให้เกิดผล ซึ่งเป็นหน้าที่ของข้าราชการที่จะทำงานด้วยความเต็มใจด้วยความเที่ยงธรรมและอย่างมีประสิทธิภาพตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้[๕๓]

กล่าวโดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารนั้น จะครอบคลุมถึงหน้าที่ในการบริหาร อันประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการหรือการมอบหมายงาน การประสานงาน การรายงาน และการงบประมาณ นอกจากนี้องค์ประกอบที่สำคัญของการบริหาร จะประกอบด้วย วัตถุประสงค์ที่แน่นอน ทรัพยากรในการบริหาร มีความประสานระหว่างกัน และประสิทธิภาพประสิทธิผลในการบริหารงาน การบริหารจึงเป็นศาสตร์ทางสังคม ที่อยู่กลุ่มเดียวกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ แต่ถ้าพิจารณาการบริหารในลักษณะของการปฏิบัติที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และทักษะของผู้บริหารแต่ละคนที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดต่อองค์กร

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล

การบริหารจัดการทรัพยากรพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการบริหารเรียกว่า “๔ M’s” ได้แก่ มนุษย์ (man) เงิน (money) วัสดุอุปกรณ์ (material) และการจัดการ (management) ซึ่งการจัดการทรัพยากรพื้นฐานที่มีอยู่เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร ทรัพยากรมนุษย์ ถือว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญสูงสุด เพราะเป็นตัวจักรที่สำคัญในการดำเนินงานต่าง ๆ ให้บรรลุไปตามเป้าหมายในโรงเรียนก็เช่นเดียวกัน

การบริหารงานบุคคลเป็นคำศัพท์ทางวิชาการแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า personnel administration, personnel management, labor relations, industrial relations และ manpower management ในภาษาไทยนำมาใช้คำที่ต่างกันออกไป เช่น การบริหารงานบุคลากร การจัดการงานบุคคล การเจ้าหน้าที่ การบริหารงานเจ้าหน้าที่ การบริหารมีลักษณะเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ซึ่งมีปรัชญาหรือแนวความคิด ระบบและกระบวนการต่าง ๆ ที่สามารถกำหนดขึ้นเป็นทฤษฎี และมีลักษณะเป็นศิลป์ เนื่องจากนำเอาทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ตามความสามารถหรือประสบการณ์ให้เกิดผลตามความมุ่งหมาย นอกจากนี้ได้แบ่งการบริหาร ตามวัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งหน่วยงานไว้ ๖ ส่วน ดังนี้

---

[๕๓] พิทยา บวรพัฒนา, **การบริหารเชิงบูรณาการ**, (นนทบุรี: สำนักงานข้าราชการพลเรือน, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑.

ส่วนที่ ๑ การบริหารงานของหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งเรียกว่า การบริหารรัฐกิจ (Public administration) หรือการบริหารภาครัฐ มีวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้ง คือ การให้บริการสาธารณะ (Public services) ซึ่งครอบคลุมถึงการอำนวยความสะดวก การรักษาความสงบเรียบร้อย ตลอดจนการพัฒนาประชาชนและประเทศชาติ เป็นต้น การบริหารส่วนนี้เป็นการบริหารของหน่วยงานของภาครัฐ (Public or Governmental Organization) ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น เช่น การบริหารงานของหน่วยงานของสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง กรม หรือเทียบเท่า การบริหารงานของจังหวัดและอำเภอ การบริหารงานของหน่วยการบริหารท้องถิ่น หน่วยงานบริหารเมืองหลวง รวมตลอดทั้งการบริหารงานของหน่วยงานของรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น

ส่วนที่ ๒ การบริหารงานของหน่วยงานภาคธุรกิจ ซึ่งเรียกว่า การบริหารธุรกิจ (Business Administration) หรือการบริหารภาคเอกชนหรือการบริหารของหน่วยงานของเอกชนซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งเพื่อการแสวงหากำไร หรือการแสวงหากำไรสูงสุด (Maximum Profits) ในการทำธุรกิจ การค้าขาย การผลิตอุตสาหกรรม หรือให้บริการ เห็นตัวอย่างได้อย่างชัดเจนจากการบริหารงานของ บริษัท ห้างร้าน และห้างหุ้นส่วนทั้งหลาย

ส่วนที่ ๓ คือ การบริหารของหน่วยงานที่ไม่สังกัดภาครัฐ (Non - Governmental Organization) ซึ่งเรียกย่อว่า หน่วยงานเอ็นจีโอ (NGO.) เป็นการบริหารงานของหน่วยงานที่ไม่แสวงหาผลกำไร (Non-Profit Administration) มีวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้ง คือการไม่แสวงหาผลกำไร (non-profit) เช่น การบริหารของมูลนิธิ และสมาคม

ส่วนที่ ๔ การบริหารงานของหน่วยงานระหว่างประเทศ (International Organization) มีวัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้ง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น การบริหารงานของสหประชาชาติ (United Nations Organization) องค์การค้าระหว่างประเทศ (World Trade Organization) และกลุ่มประเทศอาเซียน (ASEAN)

ส่วนที่ ๕ การบริหารงานขององค์กรตามรัฐธรรมนูญ การบริหารงานขององค์กรส่วนเกิดขึ้นหลังจากประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พ.ศ. ๒๕๔๐) โดยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญได้กำหนดให้มีองค์กรตามรัฐธรรมนูญขึ้น เช่น การบริหารงานของศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ คณะกรรมการการเลือกตั้ง และผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา เป็นต้น องค์กรดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นหน่วยงานของรัฐเช่นกัน แต่มีลักษณะพิเศษ เช่น เกิดขึ้นตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญดังกล่าว และมีวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งเพื่อปกป้องคุ้มครองและรักษาสิทธิเสรีภาพของประชาชนตลอดจนควบคุมตรวจสอบการปฏิบัติงานของหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ส่วนที่ ๖ การบริหารงานของหน่วยงานภาคประชาชน มีวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งเพื่อปกป้องรักษาผลประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวมซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศและถูกเอารัดเอาเปรียบตลอดมา เช่น การบริหารงานของหน่วยงานของเกษตรกร กลุ่มผู้ใช้แรงงาน และกลุ่มผู้ให้บริการ อีกทั้งการบริหาร หมายถึง ศิลปะของการทำงานให้เสร็จโดยใช้ผู้อื่น และนอกจากการบริหารหมายถึง กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุอีกทั้งการบริหารหมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของ เป็นอุปกรณ์ในการบริหารเพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลตามจุดมุ่งหมายอย่างมีประสิทธิภาพ รวมไปถึงการบริหารหมายถึง ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น การทำงานต่าง ๆ ให้ลุล่วงไปโดยอาศัยคนอื่นเป็นผู้ทำภายในสภาพองค์การที่กล่าวนั้น ทรัพยากรด้านบุคคลจะเป็นทรัพยากรหลักขององค์การที่เข้ามาร่วมกันทำงานในองค์การ ซึ่งคนเหล่านี้จะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรด้านวัตถุอื่น เครื่องจักร อุปกรณ์ วัตถุดิบ เงินทุน รวมทั้งข้อมูลสารสนเทศต่าง ๆ เพื่อผลิต สินค้าหรือบริการออกจำหน่ายและตอบสนองความพอใจให้กับสังคม[๕๔]

ดังนั้น ผู้บริหารควรจะมีมาตรการอย่างไรในการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์การ เพราะทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources) ถือว่ามีความสำคัญที่สุด ถือว่าเป็นเครื่องจักรที่สำคัญที่สุดที่จะผลักดันให้การดำเนินงานต่าง ๆ เป็นไปอย่างราบรื่น อีกทั้งการบริหารเป็นการจัดการอย่างมีระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด และทำให้งานดำเนินไปอย่างราบรื่น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ด้วยความร่วมมือของกลุ่มบุคคล และยังเสนอว่า “การบริหาร” และ “การจัดการ” นั้นบางครั้งอาจให้แทนกันได้ เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่หวังผลขั้นสุดท้ายอย่างเดียวกัน คือ ความสำเร็จของงาน “การบริหาร” ใช้มากในการบริหารรัฐกิจ ส่วน “การจัดการ” ใช้มากในทางธุรกิจ หรืออาจกล่าวว่า “การบริหาร” มุ่งเน้นที่การกำหนดนโยบายและการวางแผน ส่วน “การจัดการ” เป็นการนำเอานโยบายและแผนไปดำเนินให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้[๕๕] การบริหารงานไม่ว่าจะเป็นรูปแบบผู้นำโครงสร้างระบบราชการและหน้าที่ของผู้บริหารในองค์การแห่งหนึ่งสามารถนำมาประยุกต์ไปใช้กับองค์การ เรียกว่า วิธีดีที่สุด (One Best Way) อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารในแต่ละองค์การจะเผชิญกับสถานการณ์เฉพาะที่มีเอกลักษณ์ของตัวเอง ไม่มีหลักสากลใดที่สามารถใช้ได้กับทุกปัญหา ผู้บริหารต้องศึกษาการบริหาร โดยมีประสบการณ์จาก

---

[๕๔] สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **รายงานประจำปี ๒๕๖๗**, (นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๖๗), หน้า ๘๓.

[๕๕] ทองหล่อ เดชไทย, **แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสาธารณสุข**, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕), หน้า ๕.

กรณีศึกษา (Case Study) จำนวนมาก และวิเคราะห์ว่าวิธีการใดที่สามารถใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ เช่นเดียวกัน ได้มีนักวิชาการและนักการศึกษาทั้งในและต่างประเทศได้ให้ความหมายของ “การบริหารงานบุคคล” ไว้ในรูปแบบที่ต่างกันที่น่าสนใจ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

เสนาะ ติเยาว์ ได้ให้ความหมายของการบริหารไว้ว่า หมายถึง การที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมมือกันทำงานโดยใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ พร้อมทั้งใช้ทรัพยากรทางการบริหารมาจัดดำเนินการตามกระบวนการบริหาร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกันมีนักวิชาการได้ให้หลักสำคัญของการบริหาร ๕ ลักษณะ คือ

๑. การบริหารเป็นการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน หมายความว่า การบริหารเป็นกระบวนการทางสังคม คือ อาศัยกลุ่มคนที่รวมกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์การ ผู้บริหารจะต้องรับผิดชอบให้สำเร็จโดยอาศัยความร่วมมือของบุคคลอื่น มิฉะนั้นจะทำงานไม่สำเร็จ สาระสำคัญของการบริหารในข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ คือ มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ดี มีความเป็นผู้นำและสามารถทำงานเป็นทีมได้ มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้หากมีการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์และมีความสามารถทำให้งานบรรลุเป้าหมายได้

๒. การบริหารทำให้งานบรรลุเป้าหมายขององค์การ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การต้องอาศัยความร่วมมือกันของคนทุกคนจึงจะทำให้สำเร็จลงได้ เป้าหมายเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้บริหารจะต้องทำให้บรรลุได้นั้นจะต้องมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ เป้าหมายต้องสูงแล้วสามารถทำให้สำเร็จ เป้าหมายสูงเกินไปก็ทำให้สำเร็จไม่ได้ เป้าหมายต่ำไปก็ไม่ท้าทายไม่มีคุณค่า ประการที่สอง การจะไปถึงเป้าหมายจะต้องมีระบบงานที่ดีมีแผนงานที่มีประสิทธิภาพ ประการสุดท้าย จะต้องระบุเวลาที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนั้น

๓. การบริหารเป็นการสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพ คำว่า “ประสิทธิผล” หมายความว่า ทำงานบรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนด ส่วนคำว่า “ประสิทธิภาพ” หมายความว่า ทำงานโดยใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดหรือเสียค่าใช้จ่ายต่ำสุดการทำงานให้สำเร็จอย่างเดียวไม่พอ แต่จะต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายที่ประหยัดอีกด้วย การทำให้ได้ทั้งสองอย่างคือ งานบรรลุผลตามที่ต้องการและการใช้ทรัพยากรต่ำสุดจึงเป็นความสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพ

๔. การบริหารเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่าเราอาศัยในโลกที่มีทรัพยากรจำกัดการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จึงต้องตระหนัก ๒ ข้อใหญ่ ๆ คือ เมื่อใช้ทรัพยากรใดไปแล้วทรัพยากรนั้นจะหมดสิ้นไปไม่สามารถกลับคืนมาใหม่ได้ และจะต้องเลือกใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมอย่าให้เกิดสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ ดังนั้น การบริหารกับ

เศรษฐศาสตร์จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด เศรษฐศาสตร์เป็นการศึกษาถึงการกระจายการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดอย่างไร ส่วนผู้บริหารในองค์การจะต้องผลิตสินค้าและบริหารให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๕. การบริหารจะต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องสามารถคาดคะเนเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง และสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงนั้น[๕๖]

สรุปได้ว่า การบริหารงานบุคคลเป็นกระบวนการทางสังคม คือ อาศัยกลุ่มคนที่รวมกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์การ ผู้บริหารจะต้องรับผิดชอบให้สำเร็จโดยอาศัยความร่วมมือของบุคคลอื่น มิฉะนั้นจะทำงานไม่สำเร็จ ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ คือ มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ดี มีความเป็นผู้นำและสามารถทำงานเป็นทีมได้ มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้หากมีการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ และมีความสามารถทำให้งานบรรลุเป้าหมายได้

๒.๒.๒ ความหมายของการบริหารงานบุคคล

นักวิชาการหลายท่านที่ให้ความหมายในแต่ละทัศนะ แต่โดยภาพรวมเป็นการให้ความหมายในการนำประโยชน์ในงานวิชาการ ดังต่อไปนี้

อุทัย หิรัญโต กล่าวว่า การบริหารงานบุคคล หมายถึง การปฏิบัติการเกี่ยวกับตัวบุคคลหรือเจ้าหน้าที่ในองค์การใดองค์การหนึ่ง นับตั้งแต่การสรรหาคนเข้าทำงาน การคัดเลือก การบรรจุแต่งตั้ง การโอน การย้าย การฝึกอบรม การพิจารณาความดีความชอบ การเลื่อนตำแหน่ง การเลื่อนเงินเดือน การปกครองผู้บังคับบัญชา การดำเนินการทางวินัย การให้พ้นจากงาน และการจ่ายบำเหน็จบำนาญเมื่อออกจากงานไปแล้ว[๕๗]

ธงชัย สันติวงษ์ กล่าวว่า การบริหารงานบุคคล หมายถึง ภารกิจของผู้บริหารทุกคนและของผู้ชำนาญการด้านบุคลากรโดยเฉพาะที่มุ่งปฏิบัติในกิจกรรมทั้งปวงที่เกี่ยวกับงานบุคลากรเพื่อให้

---

[๕๖] เสนาะ ติเยาว์, **หลักการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๒), หน้า ๑๒.

[๕๗] อุทัย หิรัญโต, **หลักการบริหารงานบุคคล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอเดี่ยนสโตร์, ๒๕๖๐), หน้า ๒.

ปัจจัยด้านบุคคลขององค์การเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพสูงสุดตลอดเวลาที่จะส่งผลสำเร็จต่อเป้าหมายขององค์การ[๕๘]

สมคิด บางโม ได้กล่าวว่า กระบวนการบริหารบุคลากร คือการวางแผนกำลังคนและตำแหน่ง การแสวงหาบุคลากร ได้แก่ การสรรหา การเลือกสรร การบรรจุ การบำรุงรักษาและการจัดสวัสดิการ การประเมินผลการปฏิบัติงาน การพัฒนาบุคลากร การให้พ้นจากงาน[๕๙]

สมาน อัศวภูมิ กล่าวสรุปไว้ว่า การบริหารงานบุคคล หมายถึง การจัดและดำเนินการเกี่ยวกับการวางนโยบายด้านบุคลากร การสรรหาบุคคลที่มีความรู้ความสามารถให้เพียงพอในการดำเนินงานขององค์การ การบำรุงรักษาส่งเสริม และพัฒนาบุคลากรเหล่านั้นให้สามารถปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายขององค์การ[๖๐]

พะยอม วงศ์สารศรี ให้ความหมายการบริหารงานบุคคลไว้ว่า เป็นการใช้ศิลปะ และกลยุทธ์ดำเนินการสรรหาคัดเลือก และบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้ปฏิบัติงานมีการธำรงรักษาเพิ่มพูนทักษะความรู้ความสามารถ และทำงานด้วยความสุขกายสบายใจ[๖๑]

สรุปได้ว่า การบริหารงานบุคคล คือ กระบวนการที่ผู้บริหาร หรือผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับงานบุคคลขององค์กร เป็นกระบวนการหรือขั้นตอนในการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับบุคคล การคัดเลือกสรรหา การพัฒนาประสิทธิภาพประสิทธิผลในการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย เกิดประโยชน์สูงสุดขององค์การ และเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์การ

๒.๒.๓ ความสำคัญของการบริหารงานบุคคล

คนหรือบุคคลมีความสำคัญที่สุดของการบริหารงานบุคคล มีนักวิชาการหลายคนได้ให้ความคิดเห็นไว้หลายทัศนะ ดังต่อไปนี้

---

[๕๘] ธงชัย สันติวงษ์, **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: ประชุมช่าง, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔.

[๕๙] สมคิด บางโม, **องค์การและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: วิทยพัฒน์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๖.

[๖๐] สมาน อัศวภูมิ, **การบริหารการศึกษาสมัยใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (อุบลราชธานี: อุบลกิจออฟเซทการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

[๖๑] พะยอม วงศ์สารศรี, **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๕๑.

กิติมา ปรีดีดิลก กล่าวว่า การบริหารงานบุคคล เป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของการบริหาร เพราะเมื่อได้เลือกสรรคนที่มีความรู้ความสามารถเข้าทำงานแล้ว เมื่อเวลาผ่านไปบรรดาความรู้ต่าง ๆ ก็ลดน้อยลงไป ประกอบกับวิทยาการต่าง ๆ เจริญขึ้น รวมทั้งเทคนิคการทำงานได้เปลี่ยนไป เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถเหมาะสมกับเหตุการณ์ปัจจุบัน และจำเป็นต้องมีการพัฒนาบุคลากร[๖๒]

ชาญชัย อาจินสมาจาร กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารไว้ ดังนี้ ๑. การบริหารจะเกี่ยวข้องกับการสร้าง และดำรงไว้ซึ่งมนุษย์สัมพันธ์ ๒. การบริหารจะต้องสนองความต้องการทางจิตใจ และทางสังคมมนุษย์ เพราะมันประกอบด้วยพลังอำนาจที่กระตุ้นให้ทำงาน ๓. การบริหารจะต้องถือว่าองค์การนอกแบบ (Internal Organization) ของคนงาน และลูกจ้างมีความสำคัญ องค์การนอกแบบของคนงานจะหมายถึงปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างเขา ซึ่งไม่มีการวางแผนล่วงหน้า ๔. อำนาจการบริหาร (Administrative Authority) ควรตั้งอยู่บนความรู้ ความร่วมมือ และเหตุผล สิ่งดังกล่าวจะนำไปสู่เน้น “อำนาจหน้าที่ (Functional Authority)” “การตัดสินใจเป็นกลุ่ม (Group Decision Making)” “ภาวะผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic Leadership)” “ภาวะผู้นำแบบทุกคนมีส่วนร่วม (Participative Leadership)” “ผู้นำโดยสถานการณ์ (Situational Leadership)” “อำนาจบนพื้นฐานของการยอมรับ (Authority Based on Accept)”[๖๓]

พนัส หันนาคินทร์ ได้ให้ความสำคัญของการบริหารงานบุคคลว่า การบริหารบุคลากรจะต้องกระทำเป็นการต่อเนื่องอย่างไม่มีวันจบสิ้น ทั้งนี้ก็เพื่อเพิ่มพูนและปรับปรุงคุณภาพของผู้ปฏิบัติงาน ให้มีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ ทั้งนี้ก็เพื่อผลงานของสถาบันเอง และทั้งเพื่อสนองความต้องการของผู้ปฏิบัติงานที่ปรารถนาจะได้รับความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานนั้น ๆ อันถือได้ว่าเป็นความต้องการพื้นฐานโดยทั่วไปของมนุษย์ทุกคน[๖๔]

เมธี ปิลันธนานนท์ กล่าวว่า บุคลากรเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่สุดในการบริหารงาน เพราะเป็นส่วนประกอบที่เป็นมนุษย์ และไม่มีงานใดที่จะยากลำบาก และไม่แน่นอนเท่ากับการทำงานร่วมกับบุคคล เพราะบุคคลมีความต้องการต่าง ๆ กัน และความต้องการเหล่านั้นนอกจากจะมีจำนวน

---

[๖๒] กิติมา ปรีดีดิลก, **การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๗.

[๖๓] ชาญชัย อาจินสมาจาร, **การบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: หน่วยศึกษานิเทศก์, ๒๕๕๖), หน้า ๙.

[๖๔] พนัส หันนาคินทร์, **การบริหารบุคลากรในโรงเรียน**, (กรุงเทพมหานคร: พิฆเณศ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๒.

ไม่เท่ากันแล้ว ยังมีลำดับขั้นของความต้องการต่าง ๆ กัน และความต้องการเหล่านั้นนอกจากจะมีจำนวนไม่เท่ากันแล้ว ยังมีลำดับขั้นของความต้องการต่าง ๆ กันอีกด้วย ดังที่ มาสโลว์ (Maslow) ได้แบ่งลำดับความต้องการของมนุษย์ไว้เป็น ๕ ลำดับ บุคลากรจะเป็นเครื่องชี้ว่าระบบการทำงานจะสัมฤทธิ์ผลหรือไม่เพียงใด ความสำคัญจึงอยู่ที่การบริหารบุคคล อันเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนกำลังคนอย่างเหมาะสม การสรรหาและคัดเลือกให้ได้บุคลากรที่เหมาะสม การพัฒนาบุคลากร การให้บุคลากรได้รับการชดเชยตอบแทนที่เหมาะสม การประเมินค่า การสร้างแรงจูงใจด้วยสวัสดิการตลอดจนการให้บุคคลเกิดความมั่นใจและปลอดภัย เมื่อต้องพ้นจากหน้าที่การงาน[๖๕]

ธงชัย สันติวงษ์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารงานบุคลากร ดังนี้ ๑. เนื่องจากสภาพองค์การทุกวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ตลอดเวลา ไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ เทคนิควิทยาการ สังคม มีผลทำให้ทัศนคติและค่านิยมของคนเปลี่ยนแปลงไป ๒. เพื่อเข้าใจความต้องการทางจิตวิทยาหรือทางใจของพนักงาน ๓. เพื่อให้ความสนใจกับการวิจัยศึกษาปัญหาด้านการบริหารงานบุคคลอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงหรือความรู้มากขึ้นที่จะช่วยให้การบริหารงานบุคคลมีคุณภาพ[๖๖]

ธัญญา ผลอนันต์ ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่นอกเหนือจากด้านองค์กรแล้ว ยังมีผลต่อด้านบุคลากรตลอดจนสังคมส่วนรวมด้วย ซึ่งได้อธิบายถึงสำคัญไว้ในแต่ละ ๓ ด้าน ดังต่อไปนี้ ๑) ด้านบุคลากร ช่วยให้พนักงานในองค์การได้ค้นพบศักยภาพของตนเอง และได้พัฒนาตนเองให้มีความสามารถเชิงสมรรถนะในการปฏิบัติงานได้อย่างเต็มที่มีความผาสุก และความพึงพอใจในงาน เกิดความก้าวหน้าสามารถทำงานที่ให้ผลการดำเนินการที่ดีมีประสิทธิผล ๒) ด้านองค์กร ช่วยพัฒนาองค์กรพนักงานที่มีคุณภาพก็จะดำเนินการตามแผนปฏิบัติการตามโดยมีแนวทางที่ผู้นำระดับสูงวางไว้อย่างมีประสิทธิผล ทำให้เกิดผลการดำเนินงานที่เป็นเลิศทั้งด้านบริการและการผลิตสินค้า องค์กรก็ย่อมจะเจริญก้าวหน้ามีความมั่นคงและขยายงานออกไปได้ด้วยดี ๓) ด้านสังคม ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สังคมและประเทศชาติ เมื่อองค์กรซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมเจริญก้าวหน้า และมั่นคงดี ก็ส่งผลไปถึงสังคมโดยรวมด้วยเมื่อพนักงานได้พัฒนาตนเองจนมีความสามารถหารายได้มาช่วยให้ครอบครัวมั่นคงก็ส่งผลดีต่อชุมชน ดังนั้น ความสำคัญของการบริหารงานบุคคลข้างต้น จึงสรุปได้ ดังต่อไปนี้ ๑. ช่วยให้องค์กรสามารถมีโดยมีแนวทางในการแสวงหาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาทำงานในองค์กร เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และ

---

[๖๕] เมธี ปิลันธนานนท์, **การบริหารงานบุคคลในวงการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๘๒.

[๖๖] ธงชัย สันติวงษ์, **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**, หน้า ๑๙.

เสริมสร้างประสิทธิภาพในการดำเนินงานขององค์กร เพื่อให้องค์กรมีความเจริญก้าวหน้า และบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร ๒. ช่วยให้องค์กรมีโดยมีแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรให้สูงขึ้น เพื่อเป็นการดูแลและรักษาคนดี คนเก่งที่มีความรู้ความสามารถให้ทำงานในองค์กรนาน ๆ เพื่อประสิทธิภาพขององค์กร ๓. ช่วยให้พนักงานในองค์กรได้ค้นพบศักยภาพของตนเอง และได้พัฒนาตนเองให้มีความสามารถเชิงสมรรถนะในการปฏิบัติงานได้อย่างเต็มที่ สามารถปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๔. ช่วยส่งเสริมความมั่นคงให้แก่สังคมและประเทศชาติ เมื่อองค์กรซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมมีความเจริญก้าวหน้า ก็ส่งผลไปถึงสังคมด้วย[๖๗]

ศุภชัย ยาวะประภาษ กล่าวว่า การจัดการเกี่ยวกับบุคคลเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะคนเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนางานพัฒนาองค์การ ตลอดไปจนถึงการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคม องค์กรทุกองค์กรล้วนแต่มุ่งแสวงหามาตรการในการนำทรัพยากรมนุษย์มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเสริมสร้างประสิทธิภาพในการดำเนินงานขององค์กร โดยกล่าวได้ว่า ความสำเร็จและความเจริญก้าวหน้าขององค์กร มีผลมาจากการมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถและมีคุณค่าเสมอ ดังนั้นหน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งของผู้บริหาร คือ การสร้างแรงจูงใจและความพึงพอใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อชักจูงให้บุคคลเหล่านั้นทำงานอย่างกระตือรือร้น ทุ่มเทกำลังกายใจอย่างเต็มความสามารในการทำงาน อันจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพที่จะสร้างงานให้แก่องค์กรอย่างเต็มที่ ซึ่งจะเป็นโดยมีแนวทางในการดำเนินการแก้ไขปรับปรุง และรักษาทรัพยากรมนุษย์ซึ่งมีความรู้ความสามารถที่มีอยู่ให้อยู่กับองค์กรได้นานที่สุด และสามารถปฏิบัติงานให้เกิดประโยชน์สูงสุด กล่าวได้ว่าการจัดการเกี่ยวกับบุคคลหรือบริหารงานบุคคล เป็นหัวใจของการบริหารงาน ดังนั้นไม่ว่าหน่วยงานประเภทใดหากบริหารงานบุคคลบกพร่องหน่วยงานนั้นจะเจริญก้าวหน้าได้ยาก เพราะเหตุว่าบุคคลเป็นผู้ปฏิบัติงานผลงานจะดีจะเสียจึงอยู่ที่บุคคลที่ทำงานนั้น ถ้าบุคคลที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานขวัญไม่ดี ไม่มีกำลังใจ ไม่มีสมรรถภาพผลงานก็จะบกพร่อง แต่ถ้าการบริหารงานบุคคลที่ได้รับความสำเร็จทุกฝ่ายก็จะร่วมมือกันอย่างมีประสิทธิภาพ[๖๘]

สรุปได้ว่า การบริหารงานบุคคลมีความสำคัญต่อการบริหารจัดการทั้งระบบ เพราะคนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลที่จะผลักดันให้เกิดการดำเนินการในทุกขั้นตอน และการบริหารงานบุคคลที่ดีมีประสิทธิภาพจะส่งผลให้บุคลากรในองค์การเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพสามารถปฏิบัติงานได้เต็ม

---

[๖๗] ธัญญา ผลอนันต์, **การมุ่งเน้นทรัพยากรบุคคล:แนวทางสร้างความพึงพอใจแก่พนักงาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: อินโนกราฟฟิกส์, ๒๕๕๖), หน้า ๕.

[๖๘] ศุภชัย ยาวะประภาษ, **การบริหารงานบุคคลภาครัฐ: กระแสใหม่และสิ่งท้าทาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕.

ศักยภาพของแต่ละบุคคล ส่งผลให้องค์การประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าหมายสูงสุดขององค์การได้ ไม่ว่าองค์กรหรือหน่วยงานตลอดจนสถาบันต่าง ๆ จะเจริญก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพ ตามเป้าหมายที่วางไว้มากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับสมรรถภาพและคุณภาพของผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งผู้บริหารเป็นผู้กำหนดนโยบายวางโครงการ การบริหารงานบุคคลที่ดีจะช่วยแก้และลดปัญหาดังกล่าวได้

๒.๒.๔ กระบวนการในการบริหารงานบุคคล

กระบวนการบริหารงานบุคคล โดยทั้งหมดย่อมเป็นเป้าหมายในการบริหารจัดการปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับบุคคลให้ลุล่วงไปด้วยดี โดยให้เกิดประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรมนุษย์ในการผลิตให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งแก่หน่วยงานเองและบุคลากรทุกคน การบริหารบริหารงานบุคคล หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในองค์การไม่ว่าจะเป็นองค์การขนาดใหญ่หรือขนาดเล็กจะมีภารกิจหลัก ๔ ด้าน และกิจกรรมสำคัญ ดังนี้[๖๙]

๑. การวางแผนทรัพยากรมนุษย์ การสรรหาและการคัดเลือก

การวางแผนทรัพยากรมนุษย์เป็นกระบวนการทบทวนเงื่อนไขของความต้องการทรัพยากรมนุษย์ในหน่วยงานอย่างเป็นระบบ เพื่อให้มั่นใจว่าจะได้บุคลากรที่มีคุณสมบัติและทักษะที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงานที่เพียงพอเมื่อถึงเวลาที่ต้องการ ส่วนการสรรหาเป็นกระบวนการที่มุ่งดึงดูดใจ ให้ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับตำแหน่งงานจากแหล่งต่าง ๆ ให้มาสมัครงาน และการคัดเลือกเป็นกระบวนการที่องค์การตัดสินใจเลือกบุคคลที่มีคุณลักษณะเหมาะสมที่สุด เพื่อบรรจุในตำแหน่งที่ว่าง การปฏิบัติภารกิจจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีกิจกรรมสำคัญ คือ ๑. วิเคราะห์งานเพื่อกำหนดรายละเอียดเฉพาะของงาน ๒. พยากรณ์ความต้องการด้านทรัพยากรมนุษย์ที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงาน ๓. จัดทำแผนและปฏิบัติตามแผนเพื่อให้บรรลุตามข้อกำหนดที่วางไว้ ๔. สรรหาบุคคลตามที่องค์การต้องการ และ ๕. คัดเลือกและดำเนินการจ้างพนักงานเพื่อบรรจุในงานต่าง ๆ

๒. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ช่วยให้บุคคล กลุ่มและองค์การมีประสิทธิภาพสูงขึ้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นสิ่งจำเป็น เพราะว่าบุคคล งานและองค์การมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้องค์การสามารถสู้กับคู่แข่งได้

---

[๖๙] สุนันทา เลาหนันทน์, **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘.

กระบวนการพัฒนา จะเริ่มต้นตั้งแต่บุคคลเริ่มเข้าทำงาน และจะดำเนินต่อไปจนกระทั่งออกจากงาน โดยมีกิจกรรมสำคัญ คือ ๑. ปฐมนิเทศและฝึกอบรมพนักงาน ๒. ออกแบบและปฏิบัติตามโครงการพัฒนาองค์การและการบริหาร ๓. ออกแบบระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานของพนักงาน และ ๔. ช่วยเหลือพนักงานในการจัดทำแผนพัฒนาอาชีพ

๓. ค่าตอบแทนและผลประโยชน์เกื้อกูล

ระบบการจ่ายค่าตอบแทนจะเป็นการจัดหารางวัลให้แก่ผู้ปฏิบัติงานอย่างเพียงพอและเป็นธรรมตามผลงานที่ได้ปฏิบัติ ค่าตอบจะกำหนดในรูปของตัวเงิน เช่น เงินเดือนหรือค่าจ้าง และยังรวมถึงสวัสดิการและประโยชน์เกื้อกูลอื่น ๆ ซึ่งให้แก่ผู้ปฏิบัติงาน อันเป็นผลประโยชน์เพิ่มเติม มิใช่เกิดเนื่องมาจากการปฏิบัติงานโดยตรง แต่เป็นการให้เพื่อส่งเสริมความมั่นคงในการดำรงชีวิต สร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากรให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีกิจกรรมสำคัญ คือ ๑. ออกแบบและปฏิบัติตามระบบการจ่ายค่าตอบแทน และการให้ผลประโยชน์เกื้อกูลสำหรับพนักงาน ๒. ตรวจสอบการจ่ายค่าตอบแทน และการให้ผลประโยชน์เกื้อกูลให้มีความยุติธรรมเสมอภาคและพอเพียง

๔. ความปลอดภัยและสุขภาพ

ความปลอดภัยเป็นการป้องกันอันตรายต่าง ๆ ที่มีสาเหตุเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานไม่ว่าจะเป็นอุบัติเหตุหรือการเจ็บป่วยก็ตาม ซึ่งอาจจะจัดเตรียมป้องกันไว้ล่วงหน้า เพื่อให้มีความปลอดภัยในชีวิตส่วนสุขภาพหมายถึง สภาพที่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งทางร่างกายและจิตใจ องค์การจำเป็นต้องจัดสภาพแวดล้อมด้านการทำงานที่ปลอดภัย เพื่อให้พนักงานมีสุขภาพที่ดี มีความสุขใจพอใจในการทำงาน ช่วยให้องค์การได้รับประโยชน์เต็มที่ในระยะยาว โดยมีกิจกรรมสำคัญ คือ ๑. ออกแบบโปรแกรมและปฏิบัติตามโปรแกรม เพื่อให้มั่นใจว่า พนักงานมีสุขภาพดี และมีความปลอดภัยในการปฏิบัติงาน ๒. ให้ความช่วยเหลือพนักงานที่มีปัญหาส่วนตัวซึ่งส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติงาน

สุกิจ จุลละนันทน์ เป้าหมายหลักของการบริหารงานบุคคลนั้น จะมีลักษณะที่สำคัญ ๆ อยู่ ๓ ประการ กล่าวคือ ๑. การให้ได้มาซึ่งบุคคล ๒. การพัฒนาบุคลากร ๓. การบำรุงรักษาซึ่งบุคคล เป้าหมายทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานี้ จำเป็นต้องอาศัยกิจกรรมหรือกระบวนการที่ต้องกระทำเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของหลักการบริหารงานบุคคลกระบวนการหรือกิจกรรมในการบริหารงานบุคคลนั้นประกอบด้วย ๑. การกำหนดนโยบายและวางระเบียบเกี่ยวกับบุคคล ๒. การวางแผนในการจัดอัตรากำลังให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ๓. การวางแผนโครงการปฏิบัติ ๔. กำหนดหน้าที่และคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติในตำแหน่งต่าง ๆ ๕. การจำแนกตำแหน่ง ๖. การกำหนดอัตราเงินเดือนและ

ค่าตอบแทน ๗. การสรรหาคนมาทำงาน ๘. การเลือกสรรและการทดสอบ ๙. การให้ทดลองปฏิบัติงาน ๑๐. การบรรจุแต่งตั้ง ๑๑. การจัดทำทะเบียนประวัติ ๑๒. การย้ายและโอน ๑๓. การพัฒนาตัวบุคคล ๑๔. การประเมินผลการปฏิบัติงาน ๑๕. การพิจารณาความดีความชอบ ๑๖. การเลื่อนตำแหน่งฐานะ ๑๗. การรักษาสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน ๑๘. การจัดสวัสดิการหรือประโยชน์เกื้อกูล ๑๙. การปกครองบังคับบัญชา ๒๐. การรักษาวินัย ๒๑. การให้พ้นจากงาน ๒๒. การจัดระบบบำเหน็จบำนาญ ๒๓. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับตัวบุคคล[๗๐]

ธงชัย สันติวงษ์ ได้แบ่งหน้าที่งานด้านการบริหารงานบุคคลกระบวนการปฏิบัติด้วยส่วนสำคัญต่าง ๆ เกี่ยวพันกัน ดังนี้

๑. การออกแบบงานและการวิเคราะห์งานเพื่อจัดแบ่งตำแหน่งงาน (Task Specialization Process) คือ ขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการกำหนดเป้าหมายขององค์การที่จะมาถึงขั้นแรกของการบริหารงานบุคคล คือ การวางแผนองค์การ (Organization Planning) และการออกแบบงาน (Job Design) ซึ่งต้องทำการวิเคราะห์งาน (Job Analysis) จะเป็นหัวใจสำคัญที่สุดของกิจกรรมที่ต้องทำในขั้นนี้

๒. การวางแผนกำลังคน (Manpower Planning Process) คือ ขั้นตอนของการวิเคราะห์เพื่อทราบชนิดและจำนวนของตำแหน่งงานและบุคคลที่ต้องการ เพื่อจัดหาแผนกำลังคนขององค์การซึ่งจะนำไปสู่การเริ่มต้นขั้นตอนแรกของการหาคนมาบรรจุ

๓. การสรรหาและคัดเลือกพนักงาน (Recruitment and Selection Process) กรรมวิธีการสรรหาบุคคล (Recruitment) ก็เพื่อให้ได้บุคคลที่พึงประสงค์ที่สุดและการมีวิธีการคัดเลือกคน (Selection) เพื่อให้คนที่ดีที่สุดมีคุณสมบัติและจำนวนตรงตามจำนวนตำแหน่งงานต่าง ๆ

๔. การปฐมนิเทศพนักงานและการประเมินผลการปฏิบัติงาน (Induction Appraisal Process) คือขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากขั้นตอนที่ ๒ ที่จะต้องเริ่มต้นส่งมอบคนเข้าทำงานด้วย กิจกรรมซึ่งประกอบด้วยขั้นแรกสุดที่ต้องทำ คือการแนะนำเพื่อบรรจุหรือการปฐมนิเทศ (Induction or Performance Evaluation) หลังจากที่ได้ทราบจากผลการปฏิบัติงานแล้ว เพื่อส่งเสริมและแก้ไขปัญหาอันอาจเกิดขึ้นจากความแตกต่างของประสิทธิภาพการปฏิบัติงานก็จะดำเนินการพิจารณาเลื่อนเงินเดือน หรือลดตำแหน่งหรือโยกย้าย

---

[๗๐] สุกิจ จุลละนันทน์, **การบริหารงานบุคคลแผนใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔), หน้า ๑๗.

๕. การอบรมและการพัฒนา (Training and Development Process) คือ ขั้นตอนที่เป็นหน้าที่ที่สำคัญที่ต้องมีอยู่ตลอดเวลาทุกขณะที่มีทรัพยากรมนุษย์ทำงานอยู่กับเราหรือที่เรียกว่าการอบรม หรือการฝึกอบรมและการพัฒนา ซึ่งหมายถึง กิจกรรมทางการบริหารงานบุคคลที่ต้องจัดทำขึ้น เพื่อมุ่งส่งเสริมความรู้ความสามารถตลอดจนความชำนาญให้มีมากขึ้นในตัวบุคลากร โดยเฉพาะเทคนิคและวิธีการใหม่ ๆ และเงื่อนไขของปัจจัย สภาพแวดล้อมอื่น ๆ ตลอดจนการช่วยให้บุคลากรมีความก้าวหน้าและทันต่อการเปลี่ยนแปลง

๖. การจ่ายค่าตอบแทน (Compensation Process) คือ กิจกรรมทางด้านการจ่ายค่าตอบแทนบุคลากรด้วยผลประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อให้บุคลากรได้รับความพึงพอใจมากพอ สมเหตุสมผลและเพียงพอในระดับความสามารถและสร้างแรงจูงใจให้กับบุคลากรให้เกิดกำลังใจในการปฏิบัติงานทำให้ผลผลิตสูงขึ้นกับองค์การ

๗. การทำนุบำรุงรักษาทางด้านสุขภาพ ความปลอดภัย และแรงงานสัมพันธ์ (Health, Safe Maintenance and Labor Relation) เพื่อการรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคลากรกับองค์การต้องคอยดูแลสุขภาพอนามัยความปลอดภัย ซึ่งองค์การต้องคำนึงถึงด้านนี้ตามสมควรเพื่อประโยชน์ทั้งบุคลากร องค์การ เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้บังคับบัญชา และผู้ใต้บังคับบัญชาทุกระดับ ซึ่งกิจกรรมนี้จะต้องคอยปกป้องและแก้ไขดูแลเอาใจใส่ตลอดเวลา มีระบบของการเจรจาระหว่างทั้งสองฝ่ายให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ดี และเจตนาที่ดีต่อกัน ทั้งนี้เพื่อความราบรื่นในการอยู่ร่วมกันทั้งองค์การ[๗๑]

สรุปได้ว่า กระบวนการบริหารงานบุคคล เป็นการบริหารหรือการจัดการที่เกี่ยวกับตัวบุคคลหรือผู้ปฏิบัติงานในองค์กรหนึ่ง เพื่อจะเลือกสรรผู้ที่มีความรู้ ความสามารถเข้ามาทำงานให้มีจำนวนเพียงพอ เพื่อให้การใช้คนให้เกิดประโยชน์เต็มที่และรักษากำลังแรงงานตลอดจน การบำรุงรักษาส่งเสริมสมรรถภาพและบรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายขององค์กร การบริหารงานบุคคลเป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับนโยบายการวางแผนโครงการ ระเบียบและวิธีดำเนินการเกี่ยวกับบุคคล เพื่อประโยชน์และบำรุงรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพและปริมาณที่เพียงพอเพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ โดยการนำหลักคุณธรรม หลักความเสมอภาค หลักความสามารถของบุคคล หลักความมั่นคง รู้คุณค่าของบุคคล ในการบริหารงานบุคคลโดยยึดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย ความสำคัญขององค์กรเป็นสำคัญ

---

[๗๑] ธงชัย สันติวงษ์, **การบริหารงานบุคคล**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๔๐.

๒.๒.๕ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา

๑. ความหมายของการบริหารสถานศึกษา

ฮอยและเซอร์ชิว (Hoy and Cecil)[๗๒] ได้กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึงการบริหารโรงเรียนเป็นการบริหารบุคลากรทางการศึกษา ครู นักเรียน เพื่อให้ความร่วมมือและความร่วมแรงร่วมใจในการปฏิบัติงานในโรงเรียนให้บุคคลทั้ง ๓ กลุ่ม เห็นด้วยและดำเนินการตามข้อตกลงที่วางไว้และพึงยึดปฏิบัติโดยเคร่งครัด

สมเกียรติ เอี่ยมกลั่น[๗๓] ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึงการดำเนินการร่วมกันของบุคคลโดยใช้หลักการ ทฤษฎีกระบวนการ และวิธีการต่าง ๆ กับทรัพยากรที่มีอยู่ในสถานศึกษาให้เกิดประโยชน์ และประสิทธิภาพสูงสุดในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ก่อให้เกิดสังคมเข้มแข็งนำไปสู่รากฐานการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน

สมปอง ชาสิงห์แก้ว[๗๔] ได้กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง การใช้ศาสตร์ และศิลป์ในการบริหารสถานศึกษา มุ่งพัฒนาหลักสูตรเพื่อผลิตมหาบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถขั้นสูงมีประสบการณ์วิชาชีพ และสามารถประยุกต์ความรู้สู่การปฏิบัติวิชาชีพในการบริหารการศึกษาและการบริหารสถานศึกษาให้มีคุณภาพ และเตรียมผู้นำทางบริหารการศึกษาขั้นสูง

๒. ขอบข่ายของการบริหารสถานศึกษา

ขอบข่ายภาระหน้าที่การบริหารงานสถานศึกษา ๔ ด้าน ตามกฎกระทรวงซึ่งกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๐ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๕ และมาตรา ๓๙ วรรคสองแห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๔๕ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้[๗๕] ดังต่อไปนี้

---

[๗๒] Hoy, Wayne K.& Cecil, Masker G., **Educational Administration Theory: Research, and Practice**, (New York: McGraw–Hill Inc, ๑๙๙๖), p. ๑๗๐.

[๗๓] บุญมาก พรหมพ้วย, **การบริหารเวลา**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๖๔), หน้า ๖๓.

[๗๔] บุญเลี้ยง ทุมทอง, **การพัฒนาหลักสูตร (Curriculum Development)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๕), หน้า ๗๓.

[๗๕] กระทรวงศึกษาธิการ, “พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๕๓”, **ราชกิจจานุเบกษา**, ๑๑๖ (สิงหาคม ๒๕๔๒): ๑๒.

๑. ด้านการบริหารงานวิชาการ มีภาระหน้าที่ ๑๗ อย่าง คือ

๑.๑ การพัฒนาหรือการดำเนินการเกี่ยวกับการให้ความเห็นการพัฒนาสาระหลักสูตรท้องถิ่น

๑.๒ การวางแผนงานด้านวิชาการ

๑.๓ การจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา

๑.๔ การพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษา

๑.๕ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้

๑.๖ การวัดผล ประเมินผล และดำเนินการเทียบโอนผลการเรียน

๑.๗ การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาในสถานศึกษา

๑.๘ การพัฒนาและส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้

๑.๙ การนิเทศการศึกษา

๑.๑๐ การแนะแนว

๑.๑๑ การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในและมาตรฐานการศึกษา

๑.๑๒ การส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งทางวิชาการ

๑.๑๓ การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาและองค์กรอื่น

๑.๑๔ การส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน สถานประกอบการ และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

๑.๑๕ การจัดทำระเบียบและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับงานด้านวิชาการของสถานศึกษา

๑.๑๖ การคัดเลือกหนังสือ แบบเรียนเพื่อใช้ในสถานศึกษา

๑.๑๗ การพัฒนาและใช้สื่อเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

๒. ด้านการบริหารงานงบประมาณ มีภาระหน้าที่ ๒๒ อย่าง คือ

๒.๑ การจัดทำแผนงบประมาณและคำขอตั้งงบประมาณเพื่อเสนอต่อปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หรือเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน แล้วแต่กรณี

๒.๒ การจัดทำแผนปฏิบัติการใช้จ่ายเงินตามที่ได้รับจัดสรรงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยตรง

๒.๓ การอนุมัติการใช้จ่ายงบประมาณที่ได้รับจัดสรร

๒.๔ การขอโอนและการขอเปลี่ยนแปลงงบประมาณ

๒.๕ การรายงานผลการเบิกจ่ายงบประมาณ

๒.๖ การตรวจสอบติดตามและรายงานการใช้งบประมาณ

๒.๗ การตรวจสอบติดตามและรายงานการใช้ผลผลิตจากงบประมาณ

๒.๘ การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา

๒.๙ การปฏิบัติงานอื่นใดตามที่ได้รับมอบหมายเกี่ยวกับกองทุนเพื่อการศึกษา

๒.๑๐ การบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการศึกษา

๒.๑๑ การวางแผนพัสดุ

๒.๑๒ การกำหนดรูปแบบรายการ หรือคุณลักษณะเฉพาะของครุภัณฑ์ หรือสิ่งก่อสร้างที่ใช้เงินงบประมาณเพื่อเสนอต่อปลัดกระทรวงศึกษาธิการหรือเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้วแต่กรณี

๒.๑๓ การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศเพื่อการจัดทำและจัดหาพัสดุ

๒.๑๔ การจัดหาพัสดุ

๒.๑๕ การควบคุมดูแล บำรุงรักษาและจำหน่ายพัสดุ

๒.๑๖ การจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สิน

๒.๑๗ การเบิกเงินจากคลัง

๒.๑๘ การรับเงิน การเก็บรักษาเงิน และการจ่ายเงิน

๒.๑๙ การนำเงินส่งคลัง

๒.๒๐ การจัดทำบัญชีการเงิน

๒.๒๑ การจัดทำรายงานทางการเงินและงบการเงิน

๒.๒๒ การจัดทำหรือจัดหาแบบพิมพ์บัญชี ทะเบียน และรายงาน

๓. ด้านการบริหารงานบุคคล มีภาระหน้าที่ ๒๐ อย่าง คือ

๓.๑ การวางแผนอัตรากำลัง

๓.๒ การจัดสรรอัตรากำลังข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา

๓.๓ การสรรหาและบรรจุแต่งตั้ง

๓.๔ การเปลี่ยนตำแหน่งให้สูงขึ้น การย้ายข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา

๓.๕ การดำเนินการเกี่ยวกับการเลื่อนขั้นเงินเดือน

๓.๖ การลาทุกประเภท

๓.๗ การประเมินผลการปฏิบัติงาน

๓.๘ การดำเนินการทางวินัยและการลงโทษ

๓.๙ การสั่งพักราชการและการสั่งให้ออกจากราชการไว้ก่อน

๓.๑๐ การรายงานการดำเนินการทางวินัยและการลงโทษ

๓.๑๑ การอุทธรณ์และการร้องทุกข์

๓.๑๒ การออกจากราชการ

๓.๑๓ การจัดระบบและการจัดทำทะเบียนประวัติ

๓.๑๔ การจัดทำ บัญชีรายชื่อและให้ความเห็นเกี่ยวกับการเสนอขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์

๓.๑๕ การส่งเสริมการประเมินวิทยฐานะข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา

๓.๑๖ การส่งเสริมและยกย่องเชิดชูเกียรติ

๓.๑๗ การส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพและจรรยาบรรณวิชาชีพ

๓.๑๘ การส่งเสริมวินัย คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา

๓.๑๙ การริเริ่มส่งเสริมการขอรับใบอนุญาต

๓.๒๐ การพัฒนาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา การดำเนินการที่เกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น

๔. ด้านการบริหารทั่วไป มีภาระหน้าที่ ๒๒ อย่าง คือ

๔.๑ การพัฒนาระบบและเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ

๔.๒ การประสานงานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา

๔.๓ การวางแผนการบริหารงานการศึกษา

๔.๔ งานวิจัยเพื่อพัฒนานโยบายและแผน

๔.๕ การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร

๔.๖ การพัฒนามาตรฐานการปฏิบัติงาน

๔.๗ งานเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

๔.๘ การดำเนินงานธุรการ

๔.๙ การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม

๔.๑๐ การจัดทำสำมะโนผู้เรียน

๔.๑๑ การรับนักเรียน

๔.๑๒ การเสนอความเห็นเกี่ยวกับเรื่องการจัดตั้ง ยุบ รวมหรือเลิกสถานศึกษา

๔.๑๓ การประสานการจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย

๔.๑๔ การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา

๔.๑๕ การทัศนศึกษา

๔.๑๖ งานกิจการนักเรียน

๔.๑๗ การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา

๔.๑๗ การส่งเสริม สนับสนุนและประสานการจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กรหน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา

๔.๑๙ งานประสานราชการกับส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น

๔.๒๐ การรายงานผลการปฏิบัติงาน

๔.๒๑ การจัดระบบการควบคุมภายในหน่วยงาน

๔.๒๒ แนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการลงโทษนักเรียน

กล่าวโดยสรุป การบริหารสถานศึกษา หมายถึง การบริหารโรงเรียนเป็นการร่วมมือกันทำงานของบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเพื่อให้โรงเรียนมีคุณภาพโดยใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์กับการศึกษามากที่สุดผู้เรียนเกิดการพัฒนาด้านความรู้ความสามารถ ทักษะทัศนคติ ค่านิยมคุณธรรมจริยธรรม โดยผ่านวิธีการของการจัดการองค์กร การสั่งการ การอำนวยความสะดวกและการปรับปรุงการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

๒.๒.๖ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล

๑. ความหมายของยุคดิจิทัล

ยุคดิจิทัล หมายถึง ยุคสมัยที่หน่วยงานภาครัฐจำเป็นต้องมีแผนการพัฒนารัฐบาลดิจิทัล[๗๖] เพื่อให้มีความชัดเจนเกี่ยวกับทิศทางการพัฒนาในระดับประเทศที่สอดคล้องกันระหว่างทุกหน่วยงาน รัฐบาลเศรษฐกิจและสังคมดิจิทัล (Digital Economy หรือ DE) หมายถึง เศรษฐกิจและสังคมที่ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (หรือเรียกว่าเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อให้ทันยุคสมัย) เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการปฏิรูปกระบวนการผลิต การดำเนินธุรกิจ การค้า การบริการ การศึกษา การสาธารณสุข การบริหารราชการแผ่นดิน รวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมและการจ้างงานที่เพิ่มขึ้นและปรับเปลี่ยนรูปแบบบริการของรัฐ โดยอาศัยข้อมูลดิจิทัลเพื่อสร้างบริการของรัฐในรูปแบบใหม่ผ่านเทคโนโลยี Mobile Social Cloud Technology ในยุคอินเทอร์เน็ต โดยมีลักษณะ ๓ ประการได้แก่

๑) Reintegration: การบูรณาการการทำงานของหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดการกำกับควบคุมการบริหารภาครัฐที่มีประสิทธิภาพ

๒) Needs-based holism: การปรับปรุงองค์กรภาครัฐเพื่อให้เกิดการให้บริการสาธารณะที่ให้ความสำคัญต่อการนำความต้องการของพลเมืองมาเป็นศูนย์กลาง

๓) Digitalization: การใช้ศักยภาพอย่างเต็มที่ในการนำระบบบริหารสารสนเทศมาใช้รวมถึงการให้ความสำคัญต่อการสื่อสารผ่านทางอินเทอร์เน็ตซึ่งจะเข้ามาแทนที่วิธีการทำงานแบบเดิม

---

[๗๖] สำนักงานรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์, **แผนการพัฒนารัฐบาลดิจิทัลในระยะ ๓ ปี (๒๕๕๙-๒๕๖๑)**, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, ๒๕๕๙), หน้า ๘๓.

คนไทยนั้นมีชีวิตผูกติดกับดิจิทัลมานานแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการใช้อินเทอร์เน็ต ซื้อขายออนไลน์อีคอมเมิร์ซ ทำธุรกรรมการเงินผ่านแอพพลิเคชั่น การสื่อสาร แต่เพียงเท่านี้ยังไม่พอที่จะพาสังคมไทยเข้าสู่ยุคดิจิทัล ๔.๐ ได้ดังนี้

Digital ๑.๐ (Internet) ยุคเปิดโลกอินเตอร์เน็ต ยุคนี้เป็นการเริ่มต้นของ “Internet”เป็นช่วงเวลาที่กิจกรรมและการดำเนินชีวิตของผู้คนเปลี่ยนจากออฟไลน์ (offline) มาเป็นออนไลน์ (online) มากขึ้น เช่น การส่งจดหมายทางไปรษณีย์ก็เปลี่ยนมาเป็นการส่งอีเมล์ E-mail และอีกหนึ่งตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ การถือกำเนิดของเว็บไซต์ Website ที่ทำให้เราเข้าถึงทุกอย่างได้ง่ายขึ้นและทั่วถึง การอัพเดตรวดเร็วตลอด ๒๔ ชั่วโมง การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบครั้งใหญ่และเป็นวงกว้าง การดำเนินกิจกรรมสะดวกและรวดเร็ว เริ่มมีกิจกรรมเชิงพาณิชย์และโฆษณาผ่านเครื่องมือออนไลน์เสมือนกับมีหน้าร้านที่ทุกคนบนโลกจะเห็นเราได้ง่ายขึ้น

Digital ๒.๐ (Social Network) ยุคโซเชียลเน็ตเวิร์คต่อยอดจากยุค ๑.๐ ก็จะเป็นยุคที่ผู้บริโภคเริ่มสร้างเครือข่ายติดต่อสื่อสารกันในโลกออนไลน์ เครือข่ายสังคม Social Network นี้เริ่มจากการคุยหรือแชทกับเพื่อน สมาคม กลุ่มเล็ก ๆของผู้คนที่ต้องการความสะดวกสบายในการติดต่อสื่อสาร จุดเล็ก ๆนี้เริ่มพัฒนาและขยายวงกว้างไปสู่การดำเนินกิจกรรมในเชิงธุรกิจ โดยนักธุรกิจส่วนใหญ่มองว่า Social Media เป็นเครื่องมือเชื่อมต่อและสร้างเครือข่ายทางธุรกิจให้แก่พวกเขาได้เป็นอย่างดีด้วยการคลิกเพียงครั้งเดียว อีกทั้งยังช่วยในการพัฒนา Brand วัดผลการดำเนินงานของธุรกิจ ส่งเสริมภาพลักษณ์แบรนด์ เสมือนว่า Social Media เป็นกระบอกเสียงและเวทีเสนองานแก่นักธุรกิจสู่สายตาชาวโลกเป็นอย่างดี เครื่องมือโซเชียลยังสามารถเป็นอำนาจในการต่อรองของผู้บริโภคที่กำลังตัดสินใจเลือกสินค้าและบริการ เนื่องจากมีตัวเลือกและร้านค้าให้เห็นมากขึ้นอีกด้วย

Digital ๓.๐ (Application and Big Data) ยุคแห่งข้อมูลและบิ๊กดาต้า ยุคแห่งการใช้ข้อมูลที่วิ่งเข้าออกเป็นล้าน ๆ ดาต้า ให้เป็นประโยชน์ การเติบโตของโซเชียลมีเดียและ ECommerce จากยุค ๒.๐ ทำให้เกิดการขยายของข้อมูลอย่างมหาศาล ทุกแพลตฟอร์มไม่ว่าจะเป็นสื่อโซเชี่ยล เว็บเบราวเซอร์ หรือแม้แต่ธุรกิจอย่างธนาคาร โลจิสติกส์ ประกันภัย รีเทล ต่างมีข้อมูลเข้าออกเป็นจำนวนมากในแต่ละวัน และเริ่มมีการนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังคำกล่าวที่ว่า“ใครมีข้อมูลมาก ก็มีอำนาจมาก” ข้อมูลถูกนำมาประมวลผล จับสาระ วิเคราะห์ถึงความต้องการของผู้บริโภคเพื่อสร้างสินค้าและบริการที่สามารถตอบสนองโจทย์ของลูกค้าได้ ทุกองค์กรต่างเห็นความสำคัญของการนำ บิ๊กดาต้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่การนำบิ๊กดาต้ามาตอบสนองอย่างเรียลไทม์นั้น จำเป็นต้องมีระบบคลาวด์ Cloud Computing มาช่วยอำนวยความสะดวก จัดเก็บข้อมูล เลือกทรัพยากรตามการใช้งาน และทำให้เราสามารถเข้าถึงข้อมูลบนคลาวด์จากที่ใดก็ได้ ผู้ใช้ทุกคนสามารถเข้าถึงระบบ ข้อมูลต่าง ๆผ่านอินเตอร์เน็ต สามารถจัดการ บริหารข้อมูล และแบ่งปัน

ข้อมูลกับผู้อื่น (Shared Services) ลดต้นทุนและลดความยุ่งยากเพื่อโฟกัสกับงานหลัก เพิ่มความเร็วในการบริการและการทำธุรกิจได้มากขึ้น บิ๊กดาต้าสามารถนำมาต่อยอดโดยการคิดค้น เฟ้นหา และประยุกต์ใช้ข้อมูลนั้น พัฒนาเป็นแอพลิเคชั่น Application ที่ให้ความสะดวกสบายแก่ผู้บริโภคผ่านทางสมาร์ทโฟนและแท็บเลตอีกด้วย

Digital ๔.๐ (Machine-to-Machine) ยุคที่เทคโนโลยีมีมันสมอง และเราก็มาถึงยุคที่ความฉลาดของเทคโนโลยีจะทำให้อุปกรณ์ต่าง ๆสื่อสารและทำงานกันเองได้อย่างอัตโนมัติ เทคโนโลยีในสามยุคแรกที่กล่าวไปเปรียบเสมือนเป็นแขน ขา ให้แก่มนุษย์ เป็นเทคโนโลยีที่ช่วยเหลือ อำนวยความสะดวก หยิบจับ คำนวณ ประมวลผมให้มนุษย์ มีแขน ขา แต่ไม่มีสมองเป็นของตัวเองในยุค ๔.๐ เทคโนโลยีถูกนำมาพัฒนาต่อยอดเพื่อลดบทบาทของมนุษย์ และเพิ่มศักยภาพของมนุษย์ในการใช้ความคิดเพื่อข้ามขีดจำกัด สร้างสรรค์พัฒนาสิ่งใหม่ ๆ โดยจะใช้ชื่อยุคนี้ว่าเป็นยุค Machine-to-Machine เช่น เราสามารถเปิด-ปิด หรือสั่งงานอื่น ๆกับเครื่องใช้ไฟฟ้าในบ้านตัวเองผ่านแอพลิเคชั่นโดยไม่ต้องเดินไปกดสวิตช์ หรือตัวอย่างที่ถูกนำมาใช้งานจริงแล้วอย่างการพูดคำว่า “แคปเจอร์” กับแอพถ่ายภาพในสมาร์ทโฟน โทรศัพท์ก็จะถ่ายรูปให้อัตโนมัติโดยที่เราไม่ต้องกดถ่ายด้วยซ้ำ หรือแม้แต่เทคโนโลยีซิมูเลชั่น Simulation จำลองสถานการณ์เพื่อฝึกอบรมพนักงาน วางแผนสถานการณ์โดยที่ไม่ต้องเดินทางไปถึงสถานที่จริง หรือเป็นสื่อการเรียนรู้แบบ Interactive อีกด้วย[๗๗]

สรุปได้ว่า ยุคดิจิทัล หมายถึง ยุคสมัยที่รัฐมีแผนการพัฒนาในระดับประเทศที่สอดคล้องกันระหว่างทุกหน่วยงานรัฐบาลเศรษฐกิจและสังคมดิจิทัล มีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย การสื่อสารสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่มีความเร็วในการสื่อสาร ส่งผ่านข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆในโลกที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้อย่างรวดเร็ว

๒. ความหมายของการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล

การบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลที่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยสำคัญอย่างยิ่ง[๗๘] ต่อการบริหารงานของสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการบริหารงานวิชาการ การจัดการเรียนการสอนการบริหารทรัพยากรบุคคล การบริหารอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม การบริหารกิจการนักเรียนและการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งงานของสถานศึกษาในทุกด้านจะต้องมีระบบจัดกา

---

[๗๗] เอกพล พงศ์สถาพร, **เมื่อเทคโนโลยีมีมันสมอง**, บริษัท ไวส์ โลจิสติกส์ จำกัด (มหาชน), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.wice.co.th/digital-๔-๐-technology [๓ สิงหาคม ๒๕๖๙].

[๗๘] เอกชัย กี่สุขพันธ์, **การบริหารสถานศึกษายุคดิจิทัล (School Management in Digital Era)**, โครงการสานพลังประชารัฐ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.trueplookpanya.com [๓ สิงหาคม ๒๕๖๙].

ฐานข้อมูลของสถานศึกษาเพื่อการตัดสินใจในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ICT (Information and Communication Technology) มาใช้การเพื่อสร้างระบบฐานข้อมูลเพื่อการบริหารและการจัดการความรู้ในงานด้านต่าง ๆ

การบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล ผู้บริหารจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีการสื่อสารและเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลจะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการสื่อสารและเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ (ICT) และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการบริหารจัดการสถานศึกษาเพื่อการใช้ ICT ให้เหมาะสม เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างคุ้มค่าแท้จริง เพื่อให้สามารถที่จะเลือกใช้กับการบริหารสถานศึกษาให้ได้อย่างเหมาะสม คุ้มค่าและเพียงพอต่อการใช้งาน โดยเฉพาะผู้บริหารสถานศึกษาในโครงการประชารัฐของกระทรวงศึกษาธิการที่ร่วมมือกับภาคเอกชนในการพัฒนาการศึกษาของชาติ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องแสดงศักยภาพทางด้านการบริหารและจัดสภาพแวดล้อมต่าง ๆของสถานศึกษาให้มีความทันสมัยเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่าง ๆที่เกิดขึ้น ซึ่งนอกจากจะมีผลต่อภาพลักษณ์ของสถานศึกษาในชุมชนแล้วยังจะทำให้สถานศึกษาเป็นที่ไว้วางใจของชุมชนในการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพได้อย่างยั่งยืน

๓. ลักษณะของการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล

การบริหารจัดการสถานศึกษาในยุคดิจิทัลสำคัญอย่างยิ่งต่อผู้บริหารในเรื่องของระบบสารสนเทศ (Information System) เพื่อการบริหารและการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ของสถานศึกษาซึ่งมีความจำให้เป็นความคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการบริหารงานของสถานศึกษาและมีความสำคัญต่อประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลซึ่งเป็นยุคของข้อมูลข่าวสาร และอินเตอร์เน็ต ซึ่งความก้าวหน้าของเทคโนโลยีนี่เองที่ทำให้ครูอาจารย์และนักเรียนของสถานศึกษาสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลความรู้ได้โดยไม่มีข้อจำกัดในเรื่องเวลาหรือแม้แต่สถานที่[๗๙] มีคุณลักษณะยุคดิจิทัลที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. ความรวดเร็วในการสื่อสารไม่ว่าจะเป็นการจัดเก็บ หรือการเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสารความรู้ต่าง ๆ ของผู้ใช้

๒. การใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่ไม่มีขอบเขตหรือข้อจำกัดในเรื่องเวลาหรือสถานที่ทำให้สามารถเข้าถึง รับรู้ และ เรียนรู้ได้ทุกที่ และทุกเวลา

๓. การใช้เทคโนโลยีมาบูรณาการเชื่อมโยงเครือข่ายต่าง ๆ ให้ทุกคนสามารถจัดเก็บเข้าถึงใช้พัฒนาความรู้ เผยแพร่และแบ่งปันความรู้ได้อย่างทั่วถึง

---

[๗๙] อ้างแล้ว.

คุณลักษณะสำคัญของยุคดิจิทัลข้างต้นนี้จึงมีผลต่อการบริหารจัดการสถานศึกษาของผู้บริหารเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของระบบสารสนเทศ (Information System) เพื่อการบริหารและการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ของสถานศึกษาซึ่งมีความจำเป็นและมีความสำคัญต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหารสถานศึกษา ทัศนคติต่อเทคโนโลยีและความสามารถในการใช้เทคโนโลยีในปัจจุบันของผู้บริหารสถานศึกษาที่ถูกต้องย่อมมีผลทำให้การลงทุนและการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ของสถานศึกษาเป็นไปอย่างเหมาะสมเกิดความคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการบริหารงานของสถานศึกษา

๔. คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษายุคดิจิทัล

ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการสื่อสารและเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ (ICT) และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการบริหารจัดการสถานศึกษาเพื่อการใช้ ICT ให้เหมาะสม เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างคุ้มค่าแท้จริง ดังนั้นคุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษายุคดิจิทัลจึงควรเป็นดังต่อไปนี้[๘๐]

๑. กำหนดวิสัยทัศน์ด้าน ICT ของสถานศึกษาให้ชัดเจนว่าต้องการไปในทิศทางใด และจะนำมาใช้กับการบริหารสถานศึกษาในเรื่องใดบ้าง

๒. การบริหารจัดการโครงสร้างพื้นฐานให้สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่Hardware, Software, Network และเครือข่ายไร้สายต่าง ๆของสถานศึกษาให้ครู อาจารย์ บุคลากรและนักเรียนทุกคนสามารถใช้และเข้าถึงได้อย่างรวดเร็ว สะดวกต่อการใช้งาน พร้อมทั้งจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆเพื่อสนับสนุนอย่างเพียงพอ

๓. การสร้างวัฒนธรรมการทำงานและบรรยากาศสถานศึกษาให้มีการใช้ ICT อย่างแพร่หลายไม่ว่าจะเป็นการจัดการเรียนการสอนของครู การบริหารงานสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ ตลอดจนการให้นักเรียนสามารถใช้และเข้าถึงแหล่งข้อมูลความรู้ต่าง ๆ ผ่าน Internet ได้ตลอดเวลา

๔. การฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรทุกคนของสถานศึกษาให้มีความรู้ความสามารถด้าน ICT อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

๕. ผู้บริหารสถานศึกษาต้องทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีสามารถใช้ ICT ในการปฏิบัติงานอย่างได้เหมาะสม

๖. ส่งเสริมสนับสนุนสร้างแรงจูงใจครูอาจารย์บุคลากรทุคนของสถานศึกษาให้นำความรู้ความสามารถด้าน ICT และเทคโนโลยีต่าง ๆที่สถานศึกษาจัดให้มาสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆในการจัดการเรียนการสอนหรือการปฏิบัติงาน

---

[๘๐] อ้างแล้ว.

๗. จัดให้มีระบบการกำกับติดตามและการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการใช้ ICT ของสถานศึกษาทั้งครูอาจารย์ บุคลากรทุกคนและนักเรียนว่าสามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นไปตามนโยบายอย่างถูกต้องเหมาะสมหรือไม่

คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษายุคดิจิทัลข้างต้นนี้มีผลต่อการใช้ภาวะผู้นำ ICT (ICT Leadership) ของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะภาวะผู้นำ ICT หมายถึง ความสามารถของผู้บริหารในการเรียนรู้เข้าใจ ยอมรับการเปลี่ยนแปลงด้าน ICT สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสถานศึกษา

สรุปได้ว่า การบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล หมายถึง การบริหารสถานศึกษาโดยการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารและเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ เพื่อพัฒนาการบริหารและการจัดการเรียนการสอนและพัฒนาผู้เรียนของสถานศึกษาให้มีความทันสมัย อย่างเหมาะสม คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสถานศึกษา

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

๒.๓.๑ ความหมายการพัฒนา

การพัฒนา (Development) สนิท สมัครการ มองว่า การพัฒนาสังคมเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงตามแผนทางสังคมและวัฒนธรรม(A process of planed socio-cultural change)นั้นคือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากแผนการกระทำทั้งหลายที่ก่อผลกระทบต่อแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม และแบบแผนของค่านิยมทางวัฒนธรรมของกลุ่มมนุษย์ใด ๆ ถือเป็นการพัฒนาสังคมทั้งหมด ความหมายนี้รวมถึงทางเศรษฐกิจ การเมือง ครอบครัว การศึกษา และการอนามัยด้วย[๘๑]

Edward W. Weider ได้รวบรวมแนวความคิดนักวิชาการที่ให้ความหมายคำว่า “การพัฒนา” ออกเป็น ๔ กลุ่มคือ

กลุ่มแรกเห็นว่าการพัฒนาเป็นเรื่องของการเจริญเติบโต (Growth) โดยมีปริมาณผลที่สูงขึ้น เช่น การปลูกสร้างบ้าน เป็นต้น

กลุ่มที่สองมองว่า เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงในระบบที่กระทำการ (System change)

---

[๘๑] บรรพต วีระสัย และ สุขุม นวลสกุล, **รัฐศาสตร์ทั่วไป** (พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๖๕), หน้า ๒๐๑.

กลุ่มที่สาม เห็นว่าการพัฒนา เป็นการปฏิบัติการโดยมีจุดหมาย (Goal orientation) โดยเฉพาะจุดหมายเพื่อให้ทันสมัย (modernity) หรือการสร้างชาติ (nation-building) และความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจสังคม (socio-economic progress) ซึ่งความทันสมัยนั้น หมายถึงการมีสภาพเศรษฐกิจดีขึ้นกว่าเดิม ฯลฯ ส่วนการสร้างชาติ ซึ่งเป็นผลอีกอย่างหนึ่ง ที่ได้จากการพัฒนานั้น มองได้หลายด้าน สำหรับประเทศด้อยพัฒนานั้น อาจมองได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาติ (nationalidentity) ความเป็นปึกแผ่นของประเทศ (solidarity) การก่อร่างสร้างตัวของประเทศและการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชน (structuralization and participation) สำหรับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจสังคม หมายถึงการแก้ไขปรับปรุงโดยทั่วถึงและไม่ลดละ ทั้งในด้านวัตถุและสวัสดิการสังคม ซึ่งสามารถเห็นผลได้และวัดได้ เช่น ดูรายได้เฉลี่ยตัวหัว (per capita income) เพิ่มสูงขึ้น หรือเด็กที่สำเร็จการศึกษาระดับสูงเพิ่มจำนวนมากขึ้น และอื่น ๆ ในลักษณะเดียวกันกับประเทศที่พัฒนาได้อย่างรวดเร็ว จะต้องเป็นประเทศที่มีการปฏิบัติงานโดยมีจุดหมาย (goal oriented country) มุ่งให้เกิดความทันสมัย ในบ้านเมืองพร้อมกับเน้นหนักในการสร้างชาติ และความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคม

กลุ่มที่สี่ มองว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้ก่อน (Planed change) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้[๘๒]

จากความหมายในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่า การพัฒนา มีความหมายที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างการออกไปบ้าง ซึ่งถ้าหากพิจารณาจากความหมายเหล่านี้อาจสรุปได้ว่า การพัฒนา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและดำเนินงานโดยมนุษย์ เพื่อประโยชน์แก่ตัวของมนุษย์เอง[๘๓]

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่าการพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงตามแผนหรือการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Planned or Directed Change) นั่นคือการพัฒนามิได้เป็นเรื่องธรรมชาติหากเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยกำหนดทิศทางหรือ

---

[๘๒] Edward W. Weidner, **The Elements of Development Administration, in Edward Weidner**, (๕ed.), (Kingsport,Tennessee: Kingsport press, 1999), p. 49.

[๘๓] สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียน สโตร์, ๑๕๔๙), หน้า ๓๙.

รายละเอียดเอาไว้ล่วงหน้าว่าจะพัฒนาอะไร พัฒนาอย่างไร ช้าเร็วอย่างไร ใครจะเป็นผู้พัฒนาและเป็นผู้ถูกพัฒนา เป็นต้น[๘๔]

สนธยา พลศรี ได้จำแนกความหมายของการพัฒนาแต่ละประเภทไว้ ดังนี้

๑.ความหมายจากรูปศัพท์หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามและดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ ความหมายดังกล่าวนี้เป็นที่มาของความหมายในภาษาไทยและเป็นแนวทางในการกำหนดความหมายอื่น ๆ

๒. ความหมายโดยทั่วไป หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้คุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม ความหมายนี้นับว่าเป็นความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไป เพราะนำมาใช้มากกว่าความหมายอื่น ๆ แม้ว่าจะไม่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการก็ตาม

๓. ความหมายทางเศรษฐศาสตร์หมายถึง ความเจริญเติบโตแต่เป็นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามเนื้อหาของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นการเน้นความหมายในเชิงปริมาณ คือการเพิ่มขึ้นหรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่น ๆ

๔. ความหมายทางพัฒนบริหารศาสตร์ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งในด้านคุณภาพ (ดีขึ้น) ด้านปริมาณ (มากขึ้น) และด้านสิ่งแวดล้อม (มีความเหมาะสม) ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

๕. ความหมายทางด้านเทคโนโลยีหมายถึง การเปลี่ยนแปลงสังคมให้ทันสมัยด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความหมายอีกแนวทางหนึ่ง

๖. ความหมายทางด้านการวางแผน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการของมนุษย์ไว้ล่วงหน้าในลักษณะของแผนและโครงงาน แล้วบริหารหรือจัดการให้เป็นไปตามแผนและโครงการจนประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ จะเห็นได้ว่าความหมายของการพัฒนาทางด้านการวางแผนกำหนดให้การพัฒนาเป็นกิจกรรมของมนุษย์และเกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้เกิดจากการวางแผนโดยมนุษย์ไม่ใช่เป็นการพัฒนาในความหมายนี้[๘๕]

---

[๘๔] สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้ง ๓, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๙.

[๘๕] สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๔๐.

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า “การพัฒนา” ว่าในภาษาไทยมาจาก “วฑฺฒน” ในบาลี และ“วรฺธน” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า ความเจริญ[๘๖]

ฑิตยา สุวรรณชฏ ได้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาไว้ว่าการพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการและได้กำหนดทิศทางและมุ่งที่จะควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงและรับรู้การที่จะเปลี่ยนแปลงนั้นด้วยสภาวะการพัฒนาเป็นสภาวะสมาชิกของสังคมได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนได้เต็มที่โดยไม่มีสภาวะครอบงำ เช่น ความบีบคั้นทางการเมือง ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจหรือความไม่สมบูรณ์ในอนามัยทุกคนสามารถที่จะนำเอาศักยะของตนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่เช่นการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของไทยไม่สามารถจะใช้รถแทรกเตอร์แบบ อเมริกาได้ ม.ร.ว. เทพฤทธิ์ เทวกุล ได้ประดิษฐ์ “ควายเหล็ก” ขึ้นมาใช้ไถนาในสภาพแวดล้อมของสังคมไทย[๘๗]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการพัฒนาไว้ว่า ตอนนี้ในการพัฒนาของวงวิชาการได้มีความเปลี่ยนแปลงใหม่ความเชื่อถือและความหวังในคุณค่าของวิทยาศาสตร์ได้เสื่อมหรืออ่อนกำลังลง ฉะนั้นมนุษยศาสตร์นี่แหละควรจะมีความสำคัญมากขึ้น พร้อมนั้น ในเวลาเดียวกันกระแสการพัฒนาของโลกก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างที่ได้บอกแล้วเมื่อสักครู่นี้ว่า คนได้เห็นพิษภัยของการพัฒนาที่มุ่งเน้นทางด้านความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแล้ว ในเมื่อเห็นว่าการพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจเป็นโทษ การพัฒนาโดยใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นปัจจัยสำคัญก็พลอยลดความสำคัญลงไปด้วย คนก็หันมาเน้นการพัฒนาที่จะรักษาสิ่งแวดล้อมแล้วก็มาเน้นการพัฒนาคน บทบาทของมนุษยศาสตร์ก็น่าจะเด่นขึ้น จะเห็นว่าการพัฒนาแนวใหม่ก็สอดคล้องกับความเจริญทางวิชาการเหมือนกัน คนหันมามองว่าจะต้องลดบทบาทของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีลงและเบนจุดเน้นของการพัฒนาจากการพัฒนาเศรษฐกิจมาที่การพัฒนาคน หรืออย่างน้อยก็ให้ประสานสอดคล้องกัน โดยมุ่งให้นำไปสู่การดำรงอยู่ร่วมกันด้วยดีอย่างเกื้อกูลกันขององค์ ๓ อย่างนี้ คือ ๑) ตัวคน หรือชีวิตมนุษย์ ๒) สังคม ๓) ธรรมชาติแวดล้อม

คนยุคปัจจุบันและต่อไปนี้จะต้องคิดกันมากว่าทำอย่างไรจะให้องค์ประกอบ ๓ ส่วนนี้อยู่ด้วยกันอย่างดีโดยสอดคล้องประสานกลมกลืน แต่เมื่อแนวความคิดเปลี่ยนไป ปฏิบัติการก็ไปไม่ทันไม่สอดคล้อง จึงยังมีความขัดแย้งโดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา กระแสความนิยมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังสูงอยู่ ขณะที่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว กระแสความนิยมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีลดลง

---

[๘๖] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๗๗๙.

[๘๗] ฑิตยา สุวรรณชฏ, **สังคมวิทยา ในวิทยาศาสตร์สังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๘๙.

ไปนั้น ประเทศที่กำลังพัฒนาก็ยังตื่นเต้นคลั่งไคล้เทคโนโลยี นอกจากนั้นความจำเป็นของประเทศ เช่น การพัฒนาอุตสาหกรรม ก็เข้ามาบีบบังคับอีกว่าเราจะต้องอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี[๘๘]

สรุปได้ว่า การพัฒนา คือการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจสังคมการเมือง และวัฒนธรรมประเพณี ของสังคมชุมชนสภาพสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่เจริญขึ้นดีขึ้นอย่างมีทิศทางมีเป้าหมายด้วยคนของชุมชนนั้นๆ เริ่มต้นตั้งแต่การรับรู้ถึงปัญหาความต้องการของตนเอง โดยขอความช่วยเหลือจากภายนอกหรือจากภาครัฐบาลให้น้อยที่สุดการดำเนินการพัฒนาต้องใช้วิธีการที่ถูกต้องพร้อมกับความเหมาะสมกับการพัฒนาชุมชุมชนอาจทำเป็นโครงการต่าง ๆ เพื่อจะเปลี่ยนแปลงปรับปรุงคนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีควบคู่ไปกลับการพัฒนาวัตถุโดยการใช้วิธีการที่เหมาะสมกับชุมชนนั้น ๆ เป็น การกระทำที่ถูกต้องดำเนินการที่ต่อเนื่องอย่างเป็นระบบมีขั้นตอนและได้รับการยอมรับของส่วนรวมในสังคมชุมชน

๒.๓.๒ การพัฒนาประสิทธิภาพ

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกบประสิทธิภาพที่เกียวข้องในงานวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) ความหมายและความสำคัญของประสิทธิภาพแนวทางการสร้างประสิทธิภาพการบริหารจัดการนั้น จำเป็นต้องอาศัยแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกบประสิทธิภาพมาเป็นต้นแบบของการพัฒนาและปรับปรุงกล่าวคือเมื่อใดก็ตามที่องค์การต้องการงานที่มีประสิทธิภาพบุคลากรในองค์การนั้น ๆ ก็ควรจะต้องทราบและทำความเข้าใจในความหมายและความสำคัญของหลักประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

เพื่อที่จะได้นำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติที่ถูกต้อง แม่นยำและยั่งยืนดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในหลักประสิทธิภาพให้มากขึ้นผู้วิจัยจึงค้นคว้าแนวคิด ความหมายและความสำคัญของประสิทธิภาพการปฏิบัติงานซึ่งค้นคว้าจากเอกสารของนักวิชาการผู้มีความรู้ความชำนาญ ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติดังนี้

ประสิทธิภาพ หมายถึง กระบวนการ วิธีการ หรือการกระทำใด ๆ ที่นำไปสู่ผลสำเร็จ โดยใช้ทรัพยากรต่าง ๆ อันได้แก่ ทรัพยากรทางธรรมชาติ แรงงาน เงินทุน และวิธีการดำเนินการหรือประกอบการ ที่มีคุณภาพสูงสุดในการดำเนินการได้อย่างเต็มศักยภาพ อย่างไรก็ตามการดำเนินการใด ๆ นั้นก็ขึ้นอยู่กับทรัพยากร ณ ขณะนั้นด้วยว่ามีคุณภาพและปริมาณเพียงใด หากมีคุณภาพมากการจะใช้อย่างเต็มศักยภาพได้นั้นจะต้องใช้ในปริมาณน้อยจึงจะเรียกได้ว่ามีประสิทธิภาพ ต่างกันกับ

---

[๘๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕.

ทรัพยากรที่มีปริมาณมากแต่คุณภาพต่ำที่จะต้องเลือกวิธีการดึงศักยภาพของทรัพยากรออกมาให้ได้มากที่สุดจึงจะเรียกว่ามีประสิทธิภาพ[๘๙]

คำว่า ประสิทธิภาพ เรามักจะได้ยินกันบ่อย ๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการทำงาน ซึ่งมักจะพัฒนายิ่งขึ้นได้โดยเริ่มต้นจากการประชุมหรือการหารือ เพื่อพัฒนากระบวนการ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนา ประสิทธิภาพการทำงาน พัฒนาประสิทธิภาพการจัดการ การบริหาร การผลิตหรือการขาย ซึ่งยังมีแง่มุมอีกหลากหลาย โดยมีการให้ความหมายดังต่อไปนี้

ความหมายของ ประสิทธิภาพ

หมายถึง รูปแบบการทำงาน วิธีการหรือกระบวนการใด ๆ ก็ตาม ที่มีจุดประสงค์เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จตามจุดประสงค์ที่กำหนด โดยมีการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ตามแต่ละกรอบจำกัด ไม่ว่าจะแรงงาน เงินทุน หรือทรัพยากรทางธรรมชาติ ที่มีคุณภาพสูงสุดมาดำเนินการอย่างเต็มศักยภาพ ผ่านกระบวนการที่มีแบบแผน เพื่อให้ปริมาณการใช้ทรัพยากรมีปริมาณน้อยที่สุด แต่กลับก่อเกิดประโยชน์ได้มากที่สุด จึงจะเรียกว่า มีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ความหมายของประสิทธิภาพยังถูกตีความโดย นักศึกษาและนักวิชาการอีกมากมายที่ให้ความหมายแตกต่างกันออกไปในแบบฉบับของตนเอง ซึ่งมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

ประสิทธิภาพ โดย พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง ความสามารถอันก่อให้เกิดผลสำเร็จในการงานนั้น ๆ

ประสิทธิภาพโดย ปีเตอร์ ดรักเกอร์ หมายถึง ความสามารถในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด มาผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงเพื่อบรรลุจุดหมายขององค์การให้เกิดประโยชน์สูงสุด

หลักการบริหารที่มีประสิทธิภาพ ๑. มีการออกแบบโครงสร้างตำแหน่งงานที่เหมาะสมกับบุคลากรในแต่ละคน ๒. มีการวางระบบเพื่อการประเมินผลงาน ซึ่งมีการแสดงเกณฑ์เป้าหมายความสำเร็จของงานให้เห็นอย่างชัดเจน ๓. สามารถนำแบบแผนงานมาประยุกต์ใช้กับเทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างคุ้มค่า ๔. ให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกันอย่างเป็นทีมให้มีความสามัคคี อันสามารถให้ความร่วมมือกันระหว่างแผนกได้อย่างราบรื่น ๕. ไม่แบ่งแยก พร้อมทั้งเสริมสร้างการดำเนินงานบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม ๖. มีความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการ

ความแตกต่างระหว่าง ประสิทธิภาพ กับ ประสิทธิผล ประสิทธิผล ก็นับเป็นอีกคำหนึ่งที่ได้รับความนิยมใช้ในทิศทางที่คล้าย ๆ กัน ซึ่งคำว่าประสิทธิผลนั้น มีความหมายว่า จุดบรรลุตามการ

---

[๘๙] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์**, หน้า ๒๖.

ดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่คาดการณ์เอาไว้ หรือให้พูดง่าย ๆ ก็คือ การพิจารณาผลงาน และนำมาเปรียบเทียบกับเป้าหมายที่ได้วางไว้ในตอนแรก เพราะฉะนั้นความแตกต่างระหว่างประสิทธิภาพกับประสิทธิผลก็คือ ประสิทธิภาพ คือ คำที่มีถูกใช้ในกระบวนการระหว่างการทำงาน และประสิทธิผล คือคำที่นำมาใช้ในกระบวนการเมื่องานได้แล้วเสร็จไปเป็นที่เรียบร้อย[๙๐]

สรุปได้ว่า ประสิทธิภาพหมายถึง กระบวนการบริหารจัดการทรัพยากร ที่มีอยู่ภายในองค์กรในด้านต่าง ๆ ให้เกิดความคุ้มค่าสูงสุด และดำเนินงานได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยยิ่งถ้าหากมีการใช้ทรัพยากรให้น้อยมากเท่าไหร่ ประสิทธิภาพก็จะยิ่งเกิดมากขึ้นเท่านั้น แต่ผลงานต้องออกมาในทิศทางที่ดีเยี่ยม

แสวง รัตนมงคลมาศ ได้ศึกษาความหมายของประสิทธิภาพจากทรรศนะของบุคคลต่าง ๆ พบว่า มีองค์ประกอบร่วมตรงกันอย่างหนึ่งคือ ประสิทธิภาพหมายถึงความสามารถในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จลุล่วงไปโดยดีที่สุด ซึ่งความหมายของคำว่าโดยดีที่สุดในด้านธุรกิจหมายถึงการให้ได้ผลกำไรสูงสุดแต่ถ้าเป็นการบริหารราชการหมายถึงความสามารถในการสร้างความพึงพอใจให้กับประชาชนผู้รับบริการได้สูงสุด[๙๑]

เสาวภาคย์ ดีวาจา ได้สรุปไว้ว่า ประสิทธิภาพในการทำงานหมายถึงความพร้อมและความพยายามและรวมไปถึงความสามารถ ที่จะปฏิบัติงานให้ส าเร็จโดยการประเมินประสิทธิภาพในการทำงานนั้นไม่สามารถทำได้โดยตรง เนื่องจากหน่วยในการจัดสิ่งที่ลงทุนลงไปเช่นเงินความพยายามแรงงานนั้นเป็นคนละหน่วยในการ วัดผลลัพธ์คือผลการปฏิบัติงานดังนั้นจึงใช้วิธีการเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ซึ่งหมายถึงการวัดว่า ผลลัพธ์ที่ได้ตรงตามเป้าหมายหรือไม่[๙๒]

ติน ปรัชญาพฤทธ์ ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือ“ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์”ว่า ประสิทธิภาพ (Efficiency) หมายถึงการสนับสนุนให้มีวิธีการบริหารที่จะได้รับผลดีมากที่สุดโดยสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยที่สุดนั้นก็คือการลดค่าใช้จ่ายด้านวัตถุและบุคลากรลงในขณะที่พยายามเพิ่มความแม่นตรงความเร็วและความราบเรียบของการบริหารให้มากขึ้น[๙๓]

---

[๙๐] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์**, หน้า ๒๗.

[๙๑] แสวง รัตนมงคลมาศ, **การตั้งข้อสมมติฐานในการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๑๔), หน้า ๑๒๗.

[๙๒] พยอม วงศ์สารศรี, **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: สุภาการพิมพ์, ๒๕๖๕), หน้า ๔๙.

[๙๓] ติน ปรัชญพฤทธิ์, **ทฤษฎีองค์การ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๙๗.

เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง ได้ให้ความหมายของประสิทธิภาพไว้ดังนี้ ประสิทธิภาพ (Efficiency) หมายถึงการเปรียบเทียบทรัพยากรที่ใช้ไป (Input) กบผลที่ได้จากการทำงาน (Output) วาดีขึ้นอย่างไรแค่ไหน ในขณะที่กำลังทำงานตามเป้าหมายขององค์กรคงเดิม[๙๔]

ชุมศักดิ์ ชุมนุม ได้ให้ความหมายของประสิทธิภาพไว้ดังนี้ ในการปฏิบัติงานให้ได้ผลดีหรือไม่ดีนั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องได้รับการตอบสนองความต้องการทั้งภายนอกและภายใน ซึ่งหากได้รับการตอบสนองแล้วย่อมหมายถึงการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งแบ่งได้ ๒ ประเภท คือ (๑) ความต้องการภายนอกได้แก่รายได้หรือค่าตอบแทน ความมั่นคงปลอดภัยในการปฏิบัติงาน สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดีและตำแหน่ง หน้าที่ (๒) ความต้องการภายใน ได้แก่ความต้องการได้รับการยอมรับจากหมู่คณะ ความต้องการแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับการจงรักภักดีความเป็นเพื่อนและความรักและความต้องการในศักดิ์ ศรีของตนเอง[๙๕]

สมใจ ลักษณะ ได้กล่าวถึงประสิทธิภาพไว้ดังนี้ ประสิทธิภาพเป็นเรื่องของการใช้ ปัจจัยและกระบวนการในการดำเนินงานโดยมีผลผลิตที่ได้รับเป็นตัวกำกับการแสดงประสิทธิภาพของการดำเนินงานใด ๆ อาจแสดงค่าของประสิทธิภาพในลักษณะการเปรียบเทียบระหว่างค่าใช้จ่าย ในการลงทุนกบผลกำไรที่ ได้รับ ซึ่งถ้าผลกาไรมีสูงกว่าต้นทุนเท่าใดยิ่งแสดงถึงประสิทธิภาพมากขึ้น ประสิทธิภาพอาจไม่แสดงประสิทธิภาพเชิงตัวเลขแต่แสดงด้วยการบันทึกถึงลักษณะการใช้ เงิน วัสดุ คน และเวลา ในการปฏิบัติงานอยางคุ้มค่า ประหยัด ไม่มีการสูญเปล่าเกินความจำเป็น รวมถึงการใช้กลยุทธ์หรือเทคนิควิธีการปฏิบัติที่เหมาะสมสามารถนำไปสู่การบังเกิดได้เร็ว ตรงและ มีคุณภาพ ประสิทธิภาพมี ๒ ระดับ ดังนี้ (๑) ประสิทธิภาพของบุคคล และ (๒)ประสิทธิภาพของ องค์การ ประสิทธิภาพของบุคคล หมายถึง การทำงานเสร็จโดยสูญเวลาและเสียพลังน้อยที่สุด ค่านิยมการทำงานที่ยึดกับสังคมคือการทำงานได้เร็ว และได้งานดีบุคคลที่มีประสิทธิภาพในการทำงาน คือ บุคคลที่ตั้งใจปฏิบัติงานอยางเต็มความสามารถใช้กลวิธีหรือเทคนิคการทำงานที่จะสร้าง ผลงานได้มากเป็นผลงานที่มีคุณภาพเป็นที่น่าพอใจโดยสิ้นเปลืองทุน ค่าใช้จ่าย พลังงาน และเวลา น้อยเป็นบุคคลที่มีความสุขและพอใจในการทำงานเป็นบุคคลที่มีความพอใจที่จะเพิ่มพูนคุณภาพ และปริมาณของผลงาน คิดค้น ดัดแปลงวิธีการทำงานให้ได้ผลดียิ่งขึ้นอยูเสมอ

---

[๙๔] เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง, **การบริหารรัฐกิจแนวคิด หลักการและการปฏิบัติ**, (ขอนแก่น: ห้างหุ้นส่วนจำกัดขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๕๗.

[๙๕] ชุมศักดิ์ ชุมนุม, **ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของสำนักงานศึกษาธิการอำเภอ : กรณีศึกษา เขตการศึกษา ๑๐**, (กรุงเทพมหานคร: เฟื่องฟ้า พริ้นติ้ง, ๒๕๔๙), หน้า ๖๔.

ประสิทธิภาพขององค์การคือการที่องค์กรสามารถดำเนินงานต่าง ๆ ตามภารกิจหน้าที่ขององค์การโดยใช้ทรัพยากร ปัจจัยต่าง ๆ รวมถึงกำลังคนอย่างคุ้มค่าที่สุดมีการสูญเปล่าน้อยที่สุด มีลักษณะการดำเนินงานไปสู่ ผลตามวัตถุประสงค์ได้อย่างดีโดยประหยัดทั้งเวลา ทรัพยากร และกำลังคน องค์การมีระบบการ บริหารจัดการที่เอื้อต่อการผลิตและการบริการได้ตามเป้าหมาย องค์การมีความสามารถใช้ ยุทธศาสตร์กลยุทธ์เทคนิควิธีการและเทคโนโลยีอย่างฉลาด ทำให้เกิดวิธีการทำงานที่เหมาะสม มี ความราบรื่นในการดำเนินงานมีปัญหาอุปสรรคและความขัดแย้งน้อยที่สุด บุคลากรมีขวัญกาลังใจดี มีความสุขความพอใจในการทำงาน[๙๖]

สรุปได้ว่า ผู้วิจัยได้ความรู้จากงานวิจัยและเอกสารต่าง ๆ ประสิทธิภาพของการพัฒนานั้นสำคัญมากที่จะเป็นแนวทางเพื่อพัฒนาตนเองและผู้อื่นให้ได้อย่างสมบูณร์ทั้งการใช้ชีวิตการดำเนินการกิจการต่าง หรือเพิ่มประสิทธิภาพให้กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาค้นคว้าอีกด้วย

๒.๓.๓ แนวคิดการพัฒนาการเรียนรู้

การศึกษา ในความหมายทั่วไปอย่างกว้างที่สุด เป็นวิธีการส่งผ่านจุดมุ่งหมายและธรรมเนียมประเพณีให้ดำรงอยู่จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง[๙๗] โดยทั่วไป การศึกษาเกิดขึ้นผ่านประสบการณ์ใด ๆ ซึ่งมีผลกระทบเชิงพัฒนาต่อวิธีที่คนคนหนึ่งจะคิด รู้สึกหรือกระทำ แต่ในความหมายเทคนิคอย่างแคบ การศึกษาเป็นกระบวนการอย่างเป็นทางการซึ่งสังคมส่งผ่านความรู้ ทักษะ จารีตประเพณีและค่านิยมที่สั่งสมมาจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง นั่นคือ การสอนในสถานศึกษา สำหรับปัจจุบันนี้มีการแบ่งระดับชั้นทางการศึกษาออกเป็นขั้น ๆ เช่น การศึกษาปฐมวัย ประถมศึกษา มัธยมศึกษา ทั้งนี้รวมไปถึงระดับอาชีวศึกษา อุดมศึกษา และการฝึกงาน สำหรับประเทศไทย มีกฎหมายบังคับให้ประชาชนไทยทุกคนต้องจบการศึกษาภาคบังคับ และสามารถเรียนได้จนจบการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย นอกจากนี้ในปัจจุบันยังเปิดโอกาสให้มีการเรียนการสอนโดยผู้ปกครองที่บ้านหรือที่เรียกว่าโฮมสคูลอีกด้วย

คำว่า "education" เป็นศัพท์จากภาษาลาติน **ēducātiō** (การปรับปรุง, การอบรม) จาก **ēdūcō** ("ฉันรู้, ฉันฝึก")[๙๘]

---

[๙๖] สมใจ ลักษณะ, **การพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เฟื่องฟ้าพริ้นติ้ง, ๒๕๔๓), หน้า ๗๘.

[๙๗] ณิรดา เวชญาลักษณ์, **หลักการจัดการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร: Chulabook, ๒๕๖๗), หน้า ๙.

[๙๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

สำหรับการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มี ๓ รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และ การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาในระบบ (formal education) เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน[๙๙]

การศึกษาตามอัธยาศัยมักเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นภายนอกห้องเรียน ไม่ได้เกี่ยวข้องกับหลักสูตรโดยเฉพาะเจาะจงและมักเกิดขึ้นโดยความบังเอิญ ดังนั้นส่งผลให้การศึกษาในประเภทนี้เกิดขึ้นได้ในทุก ๆ สถานที่ ทั้งที่บ้าน โรงเรียนและที่อื่น ๆ ซึ่งเป็นการศึกษาเพียงรูปแบบเดียวของมนุษย์เท่านั้นที่จำเป็นต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต

การศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ

การศึกษาทางเลือกเป็นการศึกษาที่มีความแตกต่างจากการศึกษาในกระแสหลัก โดยยึดความต้องการของชุมชนในท้องถิ่นเป็นหลัก ใช้กระบวนการสอนที่มีความหลากหลายรูปแบบ และหยิบยกปรัชญาการศึกษาหลาย ๆ ปรัชญาเข้ามาประยุกต์ใช้ โดยการศึกษาในรูปแบบนี้ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่เป็นอุดมคติ และลดบทบาทของการจัดการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนลง[๑๐๐] สำหรับการจัดการศึกษาทางเลือกนั้นมีทั้งรูปแบบที่เรียนในโรงเรียนการศึกษาทางเลือก โฮมสคูล รวมไปถึงรูปแบบอันสคูลลิ่ง สำหรับโรงเรียนการศึกษาทางเลือกในประเทศไทยยกตัวอย่างเช่น โรงเรียนรุ่งอรุณ เป็นต้น

นักการศึกษาที่มีแนวคิดเรื่องการศึกษาทางเลือกและได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ยกตัวอย่างเช่น รูดอร์ฟ สไตเนอร์ และมาเรีย มอนเตสเซอรี

คำว่า " การศึกษา " พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า " การเล่าเรียน การฝึกอบรม " เป็นคำที่ใช้ในความหมายตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า "Education" ซึ่ง คาร์เตอร์ วี. กูด ได้ให้ความหมายไว้ในพจนานุกรมศัพท์การศึกษา ๔ ประการ โดยสรุป คือ

๑. การศึกษา หมายถึง การดำเนินการด้วยกระบวนการทุกอย่าง ที่ทำให้บุคคลพัฒนาความสามารถด้านต่าง ๆ รวมทั้งทัศนคติและพฤติกรรมอื่น ๆ ตามค่านิยมและคุณธรรมในสังคม

๒. การศึกษา หมายถึง กระบวนการทางสังคม ที่ทำให้บุคคลได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมที่คัดเลือกและกำหนดไว้อย่างเหมาะสมโดยเฉพาะโรงเรียน เพื่อพัฒนาบุคคลและสังคม

---

[๙๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

[๑๐๐] ๔. นิยาม ความหมาย การศึกษาทางเลือก เครือข่ายการศึกษาทางเลือก.

๓. การศึกษา หมายถึงวิชาชีพอย่างหนึ่งสำหรับครู หรือการเตรียมบุคคลให้เป็นครู ซึ่งจัดสอนในสถาบันอุดมศึกษา ประกอบด้วย วิชาจิตวิทยาการศึกษา ปรัชญา ประวัติการศึกษา หลักสูตร หลักการสอน การวัดผล การบริหาร การนิเทศการศึกษา และวิชาอื่น ๆ ที่ครูควรรู้ ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้เกิดความเจริญงอกงามสำหรับครู

๔. การศึกษา หมายถึง ศิลปะในการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ในอดีต ซึ่งรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบสำหรับคนรุ่นใหม่

นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาอีกจำนวนมาก ที่ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ตามแนวคิดความเชื่อที่แตกต่างกันของแต่ละคน เช่น การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม การศึกษา คือ ชีวิต และชีวิตคือการศึกษา การศึกษา คือ การพัฒนาคน การศึกษา คือ การเสริมสร้างความรู้ ความคิด ทักษะและเจตคติ การศึกษา คือ การแก้ปัญหาของมนุษย์ให้หลุดพ้น และเข้าถึงสิ่งดีงาม การศึกษา คือ การถ่ายทอดแนวคิด ความเชื่อ พฤติกรรม ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา คือ การเตรียมตัวสำหรับการดำรงชีวิตที่สมบูรณ์

ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน ให้ความเห็นเกี่ยวกับรูปแบบของการศึกษา ตอนหนึ่งว่า สังคมปัจจุบันเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้(Learning Society) หมายถึงการที่บุคคลจะดำรงตนอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นปัจจุบันได้อย่างมีความสุข บุคคลจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ วิทยาการที่ก้าวหน้า เป็นปัจจัยเกื้อกูลการดำเนินชีวิต สมาชิกของสังคมที่ใฝ่ความก้าวหน้า ให้จำเป็นต้องอาศัยการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ เทคโนโลยีสมัยใหม่กลายเป็นเครื่องมือสำคัญ ในอันที่จะเกื้อกูลกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต ยุคนี้จึงเป็นยุคของการผสมผสานระหว่างสังคมแห่งการเรียนรู้ และสังคมแห่งเทคโนโลยีควบคู่กันไป สถาบันทางสังคมต่างๆ นอกเหนือจากสถานศึกษาที่มีอยู่ ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการให้การศึกษาในรูปแบบต่างๆ แก่ผู้เยาว์และผู้ใหญ่ บ้าน วัด หน่วยงานของรัฐและเอกชนหลายประเภทรวมทั้งสถาบันสื่อมวลชน ได้รับการกระตุ้นให้มีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพของประชากรมากยิ่งขึ้น เกิดแนวการการศึกษาตามลักษณะการเรียนรู้ของบุคคล เป็น ๓ แนว คือ ๑. การศึกษาในโรงเรียน (Formal Education) ๒. การศึกษานอกโรงเรียน (Non-Formal หรือ Out of School Education) และ ๓. การศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) ซึ่งเป็นวิธีการจัดการศึกษาแนวใหม่ที่กล่าวขวัญถึงกันอยู่เสมอในปัจจุบัน"

การศึกษาในรูปแบบต่างๆ มีความหมายและขอบข่ายดังนี้

๑. การศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) หมายถึงการศึกษาในสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเรียกต่างๆ เช่น โรงเรียน วิทยาลัย สถาบัน มหาวิทยาลัย เป็นแบบของการจัดการศึกษาที่รู้จักกันโดยทั่วไป เป็นการจัดการศึกษาที่มีระเบียบแบบแผนเป็นมาตรฐานแน่นนอน ใน

เรื่องของหลักสูตร การประเมินผล ตลอดจนระเบียบวิธีปฏิบัติต่าง ๆ จัดขั้นตอนการศึกษาเป็นระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา

๒. การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-Formal Education) หมายถึงการศึกษาที่จัดให้นอกเหนือจากการศึกษาในโรงเรียน ซึ่งอาจดำเนินการโดยหน่วยงาน หรือสถาบันต่างๆ ที่ไม่ใช่สถาบันทางการศึกษาตามปกติ แต่อาจใช้สถานที่ของสถาบันการศึกษาก็ได้ ลักษณะการจัดมีทั้งแบบที่จัดอย่างมีระเบียบแบบแผน หรือกึ่งระเบียบแบบแผน โดยทั่วไปมักใช้วิธีดำเนินการที่ไม่แน่นนอนตายตัว เช่น หลักสูตรเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของท้องถิ่น ไม่กำหนดอายุหรือพื้นฐานความรู้ของผู้เรียนเอาไว้แน่นอน ตัวอย่างของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เช่น การศึกษาผู้ใหญ่ ศูนย์ฝึกอาชีพเคลื่อนที่ การจัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน มุ่งเน้นการช่วยเหลือผู้ที่ขาดโอกาสเข้าศึกษาในระบบโรงเรียน และเพิ่มพูนความรู้แก่ผู้ประกอบอาชีพอยู่แล้ว

๓. การศึกษาแบบปกติวิสัย (Informal Education) หรืออาจเรียกว่า การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึงการศึกษาที่แต่ละบุคคลได้รับจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน เช่น จากบุคคลในครอบครัว การอ่านหนังสือพิมพ์ การฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ การเดินทาง เป็นต้น เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ละบุคคลแตกต่างกันไป ไม่มีการจัดระบบที่เป็นแบบแผนแน่นอน แต่ถือว่าเป็นการศึกษาที่มีความสำคัญไม่น้อย เพราะในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคลย่อมได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ มากมายตลอดเวลา ซึ่งก่อให้เกิดการสะสมความรู้ ทักษะ ความเชื่อถือต่าง ๆ นำไปสู่ความคิดและการตัดสินใจที่ถูกต้อง การศึกษาแบบปกติวิสัย นอกจากที่ได้รับจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันแล้ว สื่อสารมวลชนต่าง ๆ ก็มีบทบาทอย่างสูงในการทำให้คนได้รับการศึกษาในรูปแบบนี้ด้วย

ความหมายของหลักสูตร

หลักสูตร (curriculum) มีรากศัพท์มาจากภาษาลาตินว่า “currere” ซึ่งหมายถึงช่องทางสำหรับวิ่ง (a racing chariot, from which is derived a racetrack, or a course to be run) ซึ่งนำมาใช้กับความหมายในทางการศึกษาก็หมายถึง แนวทางสำหรับการเรียนรู้ (a course of study) ที่เป็นดังนี้เพราะการเรียนที่ประสบความสำเร็จจะต้องดำเนินไปตามแนวทางและลำดับขั้นตอน อันเหมาะสมที่ได้กำหนดไว้ มิเช่นนั้นแล้วก็จะออกนอกลู่นอกทางไม่ถึงจุดมุ่งหมายตามที่คาดหวังหรือถึงจุดมุ่งหมายแต่ก็อาจจะเสียเวลามาก ได้มีผู้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้อย่างหลากหลายแตกต่างกันไป บางความหมาย ก็มีขอบเขตกว้าง บาง[๑๐๑]

---

[๑๐๑] พิชิต ฤทธิ์จรูญ, **เทคนิคการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๗๖.

การศึกษา ในความหมายทั่วไปอย่างกว้างที่สุด เป็นวิธีการส่งผ่านจุดมุ่งหมายและธรรมเนียมประเพณีให้ดำรงอยู่จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยทั่วไป การศึกษาเกิดขึ้นผ่านประสบการณ์ใด ๆ ซึ่งมีผลกระทบเชิงพัฒนาต่อวิธีที่คนคนหนึ่งจะคิด รู้สึกหรือกระทำ แต่ในความหมายเทคนิคอย่างแคบ การศึกษาเป็นกระบวนการอย่างเป็นทางการซึ่งสังคมส่งผ่านความรู้ ทักษะ จารีตประเพณีและค่านิยมที่สั่งสมมาจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง นั่นคือ การสอนในสถานศึกษา สำหรับปัจจุบันนี้มีการแบ่งระดับชั้นทางการศึกษาออกเป็นขั้น ๆ เช่น การศึกษาปฐมวัย ประถมศึกษา มัธยมศึกษา ทั้งนี้รวมไปถึงระดับอาชีวศึกษา อุดมศึกษา และการฝึกงาน มีแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษา ดังนี้

ปองพล อดิเรกสาร ได้ให้ ความหมายของการศึกษาคือการเรียนรู้ศิลปะศาสตร์ที่จะให้มนุษย์แต่ละคนสามารถอยู่รอดและดำรงชีวิตอยู่ได้ในแผ่นดิน[๑๐๒]

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน การศึกษา หมายถึงการเพิ่มพูนความรู้ด้วยการเรียน หรือการวิจัยตามหลักสูตรของสถานการศึกษา หรือสถาบันวิชาชีพ เพื่อให้ได้ซึง ปริญญา หรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ ตามกฎ ก.พ. ว่าด้วยการนั้น และหมายความรวมตลอดถึงการฝึกฝนภาษาและการรับคำแนะนำก่อนเข้าศึกษาและฝึกอบรม หรือการดูงานที่เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หรือต่อจากการศึกษานั้นด้วย[๑๐๓]

วิจิตร ศรีสะอ้าน ได้กล่าวไว้ว่า “การศึกษาเป็นกระบวนการที่มีความจำเป็นต่อเนื่องและต้องแกไข้ปรับปรุงอยู่เป็นนิจนิรันดร์ ” ในขณะที่จอห์น ดิวอี้ ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า “การศึกษาคือความเจริญงอกงาม พัฒนาการหรือความต่อเนื่องของประสบการณ์สร้างสรรค์” แนวความคิดทางการศึกษาดังกล่าวดูเหมือนจะมีอิทธิ พลต่อทิศทางการจัดการศึกษาของประเทศไทยอยู่ไม่น้อย ตัวอย่างเช่นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๔ ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่า “กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยถ่ายทอดความรู้การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อยางต่อเนื่องตลอดชีวิต”[๑๐๔]

---

[๑๐๒] ปองพล อดิเรกสาร, **เรียนรู้เพื่ออาชีพ**, (ขอนแก่น: สารการศึกษานอกโรงเรียนขอนแก่น, ๒๕๕๖), หนา้ ๓๑.

[๑๐๓] สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, **การสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมือง และสังคมที่ดี**, (กรุงเทพมหานคร: อาทิตย์ โพรดักส์ กรุ๊ป, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

[๑๐๔] วิจิตร ศรีสะอ้าน, **หลักและระบบบริหารการศึกษา เล่มที่ ๑ หน่วยที่ ๑-๕.**, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๓), หน้า ๒๖.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า การศึกษาคือการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์คำว่า “ศึกษา” เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต ถ้าเป็นภาษาบาลี คือ “สิกขา” ซึ่งประกอบดว้ย ศีล สมาธิปัญญา มีความหมายครอบคลุมข้อ ปฏิบตัิท้งัหมดในพุทธศาสนา ซึงเป็นศาสนาแห่งการศึกษาและกล่าวว่า การศึกษา เป็นการปฏิบตัิไม่ใช่เล่าเรียน คือการเรียนรู้เข้าใจและทำได้ ทำเป็น หรือเรียนรู้ฝึกทำให้ได้ผลจึงจะเรียกว่า การศึกษา[๑๐๕]

สาโรช บัวศรี ให้ความหมายว่า การศึกษาคือความเจริญงอกงาม โดยเป็นการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนงอกงาม หรือหมายถึงการศึกษาเพื่อการพัฒนาสิ่งที่เรียกว่า การพัฒนาขันธ์ ๕ ซึ่ง ซึ่งประกอบด้วย ๑) รูป คือ ร่างกาย รวมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมทั้งปวง ๒) เวทนา คือ อารมณ์ทุกข์และสุขของมนุษย์ ๓) สัญญา คือ การเรียนรู้และเป็น ตัวสร้างความจำ ๔) สังขารคือองค์ประกอบทางจิตที่คอยปรุงแต่งให้คิดดีหรือชั่ว ๕) วิญญาณคือ การรับรู้ที่เกิดจากการสัมผัส ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีความโลภ ความโกรธ ความหลงอยู่จะได้ ลดน้อยถอยไป และได้บรรลุถึงชีวติที่ร่มเย็น ตามควรแก่กรณี[๑๐๖]

สรุปได้ว่า แนวคิดการพัฒนาการเรียนรู้ (Learning Development) หมายถึงการวางแผนและดำเนินการเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ และทักษะของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าในการศึกษา การทำงาน หรือการพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ แนวคิดนี้ครอบคลุมทั้งการเรียนรู้ในระบบการศึกษาและการเรียนรู้นอกระบบ เช่น การฝึกอบรม การพัฒนาทักษะในการทำงาน หรือการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งแนวคิดหลักที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเรียนรู้มีดังนี้

๑. การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เป็นแนวคิดที่ส่งเสริมให้คนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะอยู่ในวัยไหน โดยมองว่าการเรียนรู้ไม่ได้หยุดที่ระบบการศึกษา แต่ครอบคลุมถึงการพัฒนาตนเองในทุกด้านของชีวิต

๒. การเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) แนวคิดนี้เน้นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริงและการสะท้อนประสบการณ์ที่ได้จากการทำงานหรือชีวิตประจำวัน ซึ่งช่วยให้เกิดความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง

---

[๑๐๕] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้า ๑๘๑.

[๑๐๖] สาโรช บัวศรี, **การศึกษาและจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดสร้างอนุสาวรีย์, ๒๕๔๙), หน้า ๙๑.

๓. การเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning) การเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีความรับผิดชอบในการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ด้วยตนเอง ค้นหาข้อมูล ฝึกฝน และประเมินผลการเรียนรู้ของตัวเอง

๔. การพัฒนาองค์ความรู้ (Knowledge Development) เน้นการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย การค้นคว้า และการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคน เพื่อให้เกิดการพัฒนาต่อยอดความรู้

๕. การเรียนรู้ผ่านเครือข่ายสังคม (Social Learning) การเรียนรู้ที่เกิดจากการโต้ตอบและแบ่งปันความรู้ระหว่างกันในสังคมหรือเครือข่ายออนไลน์ เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

๖. การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) การเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนในกระบวนการคิด วิเคราะห์ และสร้างสรรค์ ทำให้ผู้เรียนเข้าใจและจดจำได้ดีขึ้น

๗. การใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้ (Technology-Enhanced Learning) การนำเทคโนโลยี เช่น คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต หรือแอปพลิเคชันต่าง ๆ มาช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

แนวคิดเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และสามารถปรับให้เข้ากับความต้องการและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

๒.๔.๑ แนวคิด การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนสังคมนั้น ๆ ได้มีโอกาสแสดงออกทางด้านความคิดในทางสร้างสรรค์ทั้งในด้านสังคม การเมืองการปกครอง เป็นต้น ตลอดถึงการกำหนดวิถีชีวิตของคนในชุมชนในการประกอบสัมมาอาชีพ ความเป็นอยู่ผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนของตน จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งของคนในชุมชนเพราะเป็นการกำหนดเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงาน เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในชุมชนนั้น เพราะจะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดีและรวดเร็ว รวมทั้งเป็นวิธีการที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชน และยังเป็นรากฐานของการพัฒนาประชาธิปไตยให้เข้มแข็งต่อไป

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธซึ่งแนวคิดที่สำคัญของการมีส่วนร่วมมีดังนี้

ความหมายการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตมนุษย์ในโลกใบนี้ เพราะมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคม ต่างพึ่งพาอาศัยกัน และต่างต้องมีบทบาทภาระหน้าที่ต้องรับผิดชอบตามวาระโอกาส ที่มาถึง บทบาทหน้าที่ที่รับจากการยอมรับ บทบาทหน้าที่สร้างขึ้นด้วยตนเอง เช่น การรับหน้าที่เป็น พอแม่ เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำหมู่บ้าน ประชาชนในหมู่บ้าน ความสำคัญของ บทบาทหน้าที่ การงานต้องมีกฎระเบียบและองค์การที่มั่นคงคอยช่วยรับนโยบายให้สอดคล้องกับ กฎหมายของบ้านเมือง แต่ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมนั้น รวมถึงการร่วมด้วยช่วยกันในด้านความคิดเห็น การบริหารจัดการ ตลอดการเสียสละเวลาอาคารสถานที่ปัจจัยอื่นๆ ในการดำเนินกิจกรรม เพื่อบรรลุเป้าหมาย[๑๐๗]

การมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่อาจกำหนดเป็นคำที่มีความหมายเดียวที่ครอบคลุมได้ อาจมีความแตกต่างกันออกไปของแต่ละประเทศ เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายแล้ว การนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรเฉพาะเจาะจงในประเด็นของระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองเท่านั้น การให้คำนิยามควรครอบคลุมถึงประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑) ครอบคลุมถึงการสร้างโอกาสที่ให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและสังคมได้ร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่การมีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

๒) สะท้อนถึงการเข้าร่วมโดยความสมัครใจและเป็นประชาธิปไตย ในการกำหนดนโยบาย การวางแผนและดำเนินโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการแบ่งสรรผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนา

๓) การพิจารณาในมิติดังกล่าวนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นการเชื่อมโยงระหว่างในส่วนที่ประชาชนลงทุน (แรงงาน ทรัพยากร) เพื่อการพัฒนากับประโยชน์ที่จะได้รับจาการในการลงทุน

๔) การมีส่วนร่วมของประชาชน อาจมีความแตกต่างกันไปตามสภาพโครงสร้างการบริหาร นโยบาย และลักษณะเศรษฐกิจ สังคมของประชากร[๑๐๘]

---

[๑๐๗] ถวิลวดี บุรีกุล, **การมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๘), หน้า ๗๑.

[๑๐๘] ปรัชญา เวสารัชช์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท”, **รายงานการวิจัย**, (สถาบันไทยคดีการศึกษา: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕.

การมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดการพัฒนาที่มุ่งประโยชน์ต่อประชาชนในมิติดังกล่าว ได้มุ่งเน้นการพัฒนาที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน ในด้านการตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย การวางแผน ปฏิบัติ การสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ การแบ่งสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม การมีส่วนร่วมจึงมีความหมายของการปลดปล่อยประชาชนจากการเป็นผู้รับผลการพัฒนาเป็นผู้กระทำในกระบวนการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สภาวะทันสมัยเพราะเป็นการแสดงออกของประชาชนในสิทธิ เสรีภาพ ที่จะกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง

กระบวนการที่รัฐบาลได้ทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน เพื่อสร้างโอกาสให้กับประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครรูปต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกันให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

๑) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน

๒) ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

๓) ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน โครงการ กิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ไขปัญหา และตอบสนองความต้องการของชุมชน

๔) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๕) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบการบริหารงาน เพื่อให้การพัฒนาให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลหน่วยงาน

๖) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามความสามารถของตนเองและของ

๗) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย

๘) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการ ส่งเสริมกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ต่อไป[๑๐๙]

---

[๑๐๙] ไพรัตน์ เตชะรินทร์, **นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓.

พรชัย รัศมีแพทย์ มีทรรศนะไว้ว่า การมีส่วนร่วม มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑) ความหมายอย่างกว้าง การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการกำหนดนโยบายของประเทศและการบริหารประเทศ โดยผ่านกระบวนการในทางการเมือง ได้แก่ การเป็นผู้บริหารพรรคการเมือง สมาชิกพรรคการเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การเป็นรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี เป็นต้น รวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่นและการเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นด้วย

๒) ความหมายอย่างแคบ การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนเข้าไปช่วยสนับสนุนงานซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ โดยกรอบของกฎหมายหรือนโยบายของรัฐ[๑๑๐]

การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณา ตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชนเอง และการที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาและนำมาซึ่งสภาพ ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแล้วจำเป็นที่จะต้องยอมรับปรัชญาที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างเป็นสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและพร้อมที่จะอุทิศตน เพื่อกิจกรรมของกลุ่ม ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า มนุษย์สามารถพัฒนาได้[๑๑๑]

แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะหลักเบื้องต้นของการมีส่วนร่วม คือ ถ้าการตัดสินใจใดก็ตามส่งผลกระทบถึงบุคคลต่าง ๆ บุคคลเหล่านั้น ควรจะเป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจนั้น หมายความว่า หลักการนี้ตั้งอยู่บนความคิดที่ว่าบุคคลแต่ละคน ย่อมทราบดีว่าตนต้องการ อะไร เพราะฉะนั้น การที่เหตุการณ์ใดก็ตามจะส่งผลกระทบถึงบุคคลหนึ่ง บุคคลนั้นย่อมจะทราบว่าเขาต้องการ หรือไม่ต้องการอะไรบ้างที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ดั้งนั้น เพื่อความยุติธรรมบุคคลนั้น ควรจะต้องมีสิทธิในการกำหนดให้เหตุการณ์นั้น เป็นไปอย่างที่เขาต้องการ เพื่อให้ผลที่ตามมาเป็นไปตามที่เขาต้องการ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นสาระสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนา เช่น ทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นระดับนานาชาติ ระดับท้องถิ่นและในระดับชุมชนก็ตาม[๑๑๒]

---

[๑๑๐] พรชัย รัศมีแพทย์, **หลักกฎหมายการปกครองท้องถิ่นไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๔๔๑), หน้า ๒๒๖.

[๑๑๑] เมธี จันท์จารุภรณ์ และคณะ, **การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ระหว่างประชาชน**, (นครสวรรค์: สำนักพิมพ์สุขุมและบุตร, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

[๑๑๒] ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑๗.

สมพร แสงชัย ให้ทรรศนะไว้ว่าการมีส่วนร่วม (Participation) เป็นวิธีการและเป้าหมายที่สำคัญอย่างหนึ่งของการพัฒนาชุมชน เป็นการแสดงการยอมรับศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันของผู้ที่เข้าร่วมในกิจกรรมและกิจการ ที่มีผลได้ผลเสียต่อตัวของเขาเองและชุมชนที่เขาสังกัด ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นมิตร เป็นเพื่อน เป็นญาติและเป็นคนในชุมชนเดียวกัน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของในกิจกรรมและทรัพยากรร่วมกัน เกิดการรับรู้และตระหนักถึงความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม (ชุมชน) รู้และตระหนักว่าเป็นหน้าที่ ที่ต้องเข้าไปรับผิดชอบดูแลจัดการให้ดีอยู่เสมอ เพราะตนเองและคนในชุมชนจะได้ประโยชน์ร่วมกันตลอดไป จะส่งผลให้สังคมที่ใหญ่กว่า ได้รับผลดีเชื่อมโยงกันไปด้วย ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน[๑๑๓]

ดังนั้นการมีส่วนร่วม จึงหมายถึงการที่ประชาชนร่วมความคิด ร่วมปฏิบัติร่วมรับผลและร่วมรับผิดชอบด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นของบุคคลและของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการดำเนินงานให้เกิดการพัฒนาและเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ การมีส่วนร่วมจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนนั้นๆได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยผ่านกระบวนการในการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและการกระตุ้นให้ประชาชนมีบทบาทในการริเริ่มคิด จนสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาและร่วมกำหนดแนวทางในการพัฒนาและวางแผนปฏิบัติ หรือกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน ส่งผลให้การดำเนินงาน หรือทำให้โครงการเกิดประสิทธิผล อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ การมีส่วนร่วมยังหมายถึง การดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อประโยชน์ของตัวเองและส่วนร่วม เช่น การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การวางแผน การลงมือปฏิบัติงาน ตรวจสอบ ติดตามและการประเมินผล เพื่อเป้าหมายของการทำงานร่วมกันอย่างได้ประสิทธิผลนั่นเอง

๒.๔.๒ รูปแบบการมีส่วนร่วม

รูปแบบ หมายถึง กระบวนการการพัฒนาความคิด ความสามารถของประชาชนให้เกิดความเชื่อมั่น ช่วยเหลือตนเอง เพื่อบ้าน และชุมชนของตนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยความร่วมมือของราษฎรที่อยู่ในชุมชนของตน ทั้งภาครัฐและเอกชนอันจะพึงปฏิบัติร่วมกันอย่างเป็นรูปแบบที่ดีและยั่งยืนต่อไป

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ให้ทรรศนะไว้ว่า รูปแบบการมีส่วนร่วม จำแนกได้ ๓ ประการ คือ ๑) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านองค์การที่ได้จัดตั้งของประชาชน เช่น การรวมกลุ่มเยาวชนกลุ่มต่าง ๆ ๒) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน เช่น

---

[๑๑๓] สมพร แสงชัย, **การวางแผนและโครงการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๖๑), หน้า ๔๕.

กรรมการ ของกลุ่ม หรือชุมชนกรรมการกลุ่มเลี้ยงไหม กรรมการหมู่บ้าน ๓) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช้ผู้แทนของ ประชาชน เช่น สถาบัน หรือหน่วยงานเปิดโอกาสให้ประชาชน เข้ามีส่วนร่วมได้ทุกเวลา[๑๑๔]

สุพรรณี ไชยอำพร ให้ทรรศนะไว้ว่า การมีส่วนร่วม สามารถแบ่งออกได้ ๒ ประเภท คือ ๑) การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Genuine Participation) คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ถ้าหากไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และการมีส่วน ร่วมที่แท้จริงจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในทุกขั้นตอน ๒) การมีส่วนร่วมไม่แท้จริง เช่น (Non-Genuine Participation) การร่วมลงแขก ร่วมลง แรงในการทำโครงการร่วมบริจาคเงิน หรือสิ่งของอื่น ๆ บางส่วน หรือร่วมบำรุงรักษา โดยไม่ได้ร่วม ขั้นตอนการตัดสินใจ[๑๑๕]

กิติ จุ่งดิลก ได้ให้ทรรศนะเอาไว้ว่า รูปแบบและระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในโครงการพัฒนา โดยจำแนกเป็น ๓ รูปแบบ คือ ๑) การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (Spontaneous) ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมโดยการ อาสาสมัคร หรือการรวมตัวกันขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเป็นการกระทำที่มิได้รับความ ช่วยเหลือ จากภายนอก ๒) การมีส่วนร่วมแบบถูกชักจูง (Induced) เป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการความ เห็นชอบ หรือการสนับสนุนจากรัฐบาล ๓) การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (Coercive) ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินนโยบาย ของรัฐบาล ภายใต้การจัดการของเจ้าหน้าที่รัฐ หรือโดยการบังคับโดยตรง[๑๑๖]

ปรีดี เกษมทรัพย์ ได้ให้ทรรศนะเอาไว้ว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นระดับ (Degree) ของการมีส่วนร่วมจากน้อยไปหามาก มีรายละเอียด ดังนี้

๑) ถูกบังคับให้ร่วม ประชาชนที่เข้ามาร่วมโครงการเพราะถูกบังคับ โดยไม่มีทางหลีกเลี่ยง ตัวอย่างเช่น ผู้เช่านาทำกิน ถูกเจ้าของที่ดินบังคับให้ต้องปลูกป่าคืน ตามโครงการแม่บทพลังงานทดแทน มิฉะนั้นแล้ว เจ้าของที่ดินจะยึดไปให้ผู้อื่น ผู้เช่าแทนที่คนนี้ จึงกลายเป็นประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการนี้

---

[๑๑๔] นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, **กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน ๑๗๗ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘๘.

[๑๑๕] สุพรรณี ไชยอำพร, **การวิเคราะห์สังคมเพื่อการพัฒนาแนวคิดวิธีการ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ องค์กรการคลังสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๗.

[๑๑๖] อคิน รพีพัฒน์, **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๘๒.

๒) ถูกหลอกให้ร่วม ลักษณะนี้ประชาชน จะถูกล่อใจ หรือด้วยผลประโยชน์ในรูปของค่าจ้างแรงงาน หรือความสะดวกสบายบางอย่าง แต่ในเบื้องหลังจริง ๆแล้ว เป็นเพียงการหาเสียงของนักการเมือง ผู้หยิบยื่นโครงการมาลอกล่อเท่านั้น

๓) ถูกชักชวนให้ร่วม การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเองเรียบร้อยแล้ว พยายามชักชวนประชาชนให้ร่วมมือทุกรูปแบบ โดยอาศัยระบบการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ ว่าเป็นโครงการที่ดี ขอให้ประชาชนให้ความร่วมมือ

๔) สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ ลักษณะการมีส่วนร่วมชนิดนี้ จะปรากฏว่าปัญหาความต้องการและเสียงเรียกร้องของประชาชน จะได้รับการเอาใจใส่ขึ้นบ้าง กล่าวคือ ผู้ที่วางโครงการก็จะสำรวจปัญหาความต้องการด้านต่าง ๆ ของชาวบ้าน ด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจว่า ปัญหาของชาวบ้านคืออะไร ควรจะแก้ไขด้วยวิธีใด จะวางแผนอย่างไรและจะปฏิบัติตามแผนอย่างไร แต่ยังคงเป็นเรื่องของทางราชการ

๕) มีโอกาสเสนอความเห็น ประชาชนจะเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นที่เกี่ยวข้องกับการวางโครงการและการดำเนิน แต่ด้านการตัดสินใจนั้นยังคงเป็นของส่วนราชการอยู่

๖) มีโอกาสเสนอโครงการ ในระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนจะมีโอกาสตัดสินใจว่า ปัญหาของตนคืออะไร จะแก้ไขได้อย่างไร วิธีใดที่ดีที่สุด จนกระทั่งมีสิทธิเสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

๗) มีโอกาสตัดสินใจ ในระดับนี้ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกเรื่องตั้งแต่การวางแผน จนถึงการปฏิบัติตามแผนและการประเมินผลโครงการ การมีส่วนร่วมนี้ยังก่อ ให้เกิดผลดีต่อการขับเคลื่อนองค์กร เพราะมีผลในทางจิตวิทยาเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้น ย่อมจะเกิดความภาคภูมิใจขึ้น จะเกิดพลังในการทำงานมากยิ่งขึ้นไปอีก การขับเคลื่อนงานในเครือข่ายก็จะมีอีกต่อไป[๑๑๗]

ดังนั้นรูปแบบของการส่วนร่วมของแต่ละบุคคลนั้น จะแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจจะเกิดจากสถานะทางสังคม กล่าวคือ ความสามารถทางด้านปัญญาของแต่ละคนที่แตกต่างกันนั่นเอง เพราะเหตุนั้น รูปแบบในการที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมจึงไม่เหมือนกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นจากเป้าหมายที่ต้องการ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ความผูกพัน การเสริมแรง โอกาส ความสามารถ การสนับสนุน ความคาดหมายในสิ่งที่ต้องการ โดยมีพื้นฐานของการมีส่วนร่วม แต่การ

---

[๑๑๗] ปรีดี เกษมทรัพย์, **ประชาธิปไตยกับชนชั้นกลาง**, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๓๖), หน้า ๒๑.

ทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ต้องมีเงื่อนไขที่จะต้องทำและปฏิบัติร่วมกัน เช่น ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมี ส่วนร่วม ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม ฉะนั้น การมีส่วน ร่วมของประชาชนในการทำงานต่าง ๆ นั้น ต้องมีกฎเกณฑ์ในการมีส่วนร่วมความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้าง ยอมรับความสามารถของแต่ละบุคคลให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ให้ได้

๒.๔.๓ ระดับของกระบวนการในการมีส่วนร่วม

ระดับของกระบวนการในการมีส่วนร่วม ได้แก่ วิธีการวิเคราะห์ว่า การมีส่วนร่วมนั้น มีความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจนี้หรือไม่ หรือมีความจำเป็นด้วยเหตุผลอื่น กระบวนการในการตัดสินใจนั้น กล่าวได้ว่า เป็นการกระทำที่อาจเสียเวลาเปล่าของทุกฝ่าย ดังนั้น ทั้งขององค์การ และภาคประชาชน ก่อนที่ผู้ดำเนินกระบวนการในการมีส่วนร่วม เริ่มต้นชักชวนใคร หรือหน่วยงานใดที่จะให้มีส่วนร่วม ในกระบวนการตัดสินใจใด ๆ นั้น โดยมีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น การโต้แย้งและการอภิปรายอย่างมีคุณค่า โดยที่ผลของการมีส่วนร่วมของพวกเขา ต้องมีประโยชน์ในการตัดสินใจในขั้นตอนสุดท้ายได้อย่างเหมาะสม กระบวนการในการมีส่วนร่วมในทรรศนะต่าง ๆ มีดังนี้

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า ระดับในการมีส่วนร่วมของ ประชาชน จำแนกได้ ๖ ประการ คือ

๑) ร่วมรับรู้ หมายถึง รัฐได้ให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการ หรือกิจกรรมแก่ประชาชน เมื่อรัฐมีความคิดริเริ่ม หรือมีนโยบายที่จะให้มีโครงการ หรือกิจกรรมนั้น ๆ แล้วเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้ โดยการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน หรือให้สิทธิแก่ประชาชนในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของราชการที่มอบให้แก่ประชาชนนั้น นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมด้วย เนื่องจากข้อมูลข่าวสารจะบอกถึงโครงการ หรือกิจกรรมที่กำลังจะเกิดขึ้น ความจำเป็นและความสำคัญที่จะต้องให้มีโครงการ หรือกิจกรรมนั้น รวมถึงการดำเนินการและมาตรการต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ เพื่อการป้องกันแก้ไขปัญหาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม จากโครงการ หรือกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารนี้ ถือได้ว่าเป็นสิทธิประการอีกประการ หนึ่งของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒) ร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น หมายถึง เมื่อประชาชนได้ร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากรัฐแล้ว ประชาชนก็จะร่วมค้นหาปัญหาสาเหตุของปัญหา ความจำเป็นและความต้องการที่ต้องให้มีโครงการ หรือกิจกรรมนั้น พร้อมร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อหน่วยงานเจ้าของโครง หรือกิจกรรม หรือหน่วยงาน หรือผู้มีอำนาจตัดสินใจ นำไปใช้ประกอบการพิจารณาต่อไป

๓) ร่วมพิจารณา ร่วมตัดสินใจ หมายถึง ร่วมพิจารณาเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยกับโครงการหรือกิจกรรม การเลือกพื้นที่ตั้งโครงการ โดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ ที่จะตั้งโครงการ

ควรจะมีส่วนร่วมพิจารณารับ หรือปฏิเสธไม่ให้โครงการตั้งในพื้นที่ หากเห็นว่ามาตรการที่จะใช้ในการลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมและมาตรการติดตามตรวจสอบไม่ชัดเจนและไม่เปิดโอกาส ให้ประชาชนมีส่วนร่วมตรวจสอบด้วย

๔) ร่วมดำเนินการ หมายถึง ร่วมในการลงทุน ร่วมในการคัดเลือกผู้ปฏิบัติงาน หรือร่วมปฏิบัติงานเอง ในระดับการมีส่วนร่วมนี้ อาจจะทำไม่ได้ในทุกประเภทของโครงการ เช่น หากเป็นโครงการที่จำเป็นต้องใช้ ผู้มีความรู้เฉพาะด้านผู้ชำนาญการ หรือเทคโนโลยีชั้นสูงแล้ว บางครั้งเป็นความยุ่งยากที่จะให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมปฏิบัติงานได้ แต่หากเป็นโครงการ หรือกิจกรรมในระดับท้องถิ่น เช่น การจัดการป่าลุ่มน้ำ หรือทรัพยากรอื่นๆที่ใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านได้ ชาวบ้าน หรือประชาชนในท้องถิ่น ก็เข้าร่วมดำเนินการได้ หรือเป็นการร่วมดำเนินการด้วยการลงทุนถือหุ้น ก็ย่อมถือว่ามีการร่วมดำเนินการได้

๕) ร่วมติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล หมายถึง การร่วมตรวจสอบและติดตามการดำเนินการตามโครงการ หรือกิจกรรมนั้นๆ ว่าเป็นไปตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์หรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเป็นโครงการ หรือกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ได้นำมาตรการลดผลกระทบมาใช้ หรือไม่มีการใช้ระบบการติดตามตรวจสอบ เพื่อป้องกันปัญหาเกิดขึ้น หรือไม่การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก เพราะประชาชนจะทำหน้าที่คอยเฝ้าระวังและเตือนภัย (Watch Dog) การดำเนินงานโครงการ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาได้ทันท่วงที ก่อนที่จะมีผลร้ายเกิดขึ้นและเมื่อมีการดำเนินการตามโครงการ หรือกิจกรรมแล้ว ก็ต้องมีการประเมินผลว่า การดำเนินการนั้นๆบรรลุตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด เพื่อการพิจารณานำเอามาตรการที่เหมาะสมมาใช้

๖) ร่วมรับผล หมายถึง การดำเนินการโครงการ หรือกิจกรรมที่ดำเนินไปแล้ว ย่อมได้มาซึ่งผลประโยชน์และผลกระทบ ทั้งที่เป็นผลกระทบด้านบวกและผลกระทบด้านลบ ทั้งต่อประชาชนและต่อสิ่งแวดล้อม โดยที่ประชาชนหลีกเลี่ยงไม่พ้น ที่จะต้องรับเอาผลที่เกิดขึ้นมานั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนทั้ง ๖ ระดับนั้น หากประชาชนได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยทุกระดับแล้วย่อมถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่สมบูรณ์ตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน[๑๑๘]

---

[๑๑๘] สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, **รัฐธรรมนูญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ พิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๖๒.

อรทัย ก๊กผล ได้ให้ทรรศนะเอาไว้ว่า องค์ประกอบที่สำคัญในการทำงานเพื่อให้ ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงเงื่อนไข โดยจะต้องอาศัยหลักการที่ สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑) การมีส่วนร่วมต้องเกิดจากความเต็มใจและความตั้งใจที่จะเข้าร่วม เพราะจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการแก้ไขปัญหา/ตัดสินใจในเรื่องนั้นๆ

๒) กระบวนการมีส่วนร่วมนั้น จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคกันและขีดความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะเข้ามามีส่วนร่วม

๓) การมีส่วนร่วม ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพ โดยมีอิสรภาพที่จะตัดสินใจว่าจะเลือก หรือจัดให้มีการมีส่วนร่วมหรือไม่ ข้อสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมนั้น ต้องไม่เกิดจากการบังคับหรือขู่เข็ญจากผู้ที่เหนือกว่า[๑๑๙]

จินตวีร์ เกษมศุข ให้ทรรศนะไว้ว่า การที่ประชาชนภายในพื้นที่มีการรวมกลุ่มในรูปของประชาคม ซึ่งเป็นแนวคิดที่สนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ให้ร่วมคิด ร่วมทำร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อเสริมสร้างความเป็นชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้น การมีส่วนร่วมที่ดำเนินอยู่โดยทั่วไป สามารถสรุปได้เป็น ๔ รูปแบบ คือ

๑) การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การได้รับแจ้งข่าวสารต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจเพื่อการดำเนินโครงการ

๒) การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น

๓) การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อจะให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาเหตุผลในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้น ซึ่งมีอีก ๓ ข้อ ได้แก่

---

[๑๑๙] อรทัย ก๊กผล, **คู่คิด คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับผู้บริหารท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร: ส. เจริญการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙.

(๑) การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) โดยการจัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับ ผลกระทบจากโครงการ โดยเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมจะต้องส่งตัวแทนเข้าร่วม เพื่ออธิบายให้ ที่ ประชุมทราบถึงลักษณะโครงการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นและตอบข้อซักถาม

(๒) การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) สำหรับโครงการ ที่มีข้อโต้แย้งในเชิงวิชาการ จำเป็นที่จะต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา หรือผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก มาช่วยอธิบายและให้ความเห็นต่อโครงการต่าง ๆ ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมนั้นต้องได้รับทราบผลดังกล่าว ด้วย

(๓) การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผยไม่มี การปิดบังทั้งฝ่ายเจ้าของโครงการและฝ่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการ ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจน และแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบทั่วกัน

๔) การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทในการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการที่เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่[๑๒๐]

ดังนั้นระดับของกระบวนการในการมีส่วนร่วมนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องมี "การตัดสินใจ" (Decision Making) ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น อันดับแรก คือ กำหนดความต้องการและจัดลำดับความสำคัญ จากนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้องการตัดสินใจ "การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน" (Implementation) องค์ประกอบของการดำเนินงานตามโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้างและจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด "การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์" (Benefits) ในส่วนผลประโยชน์นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่ม ผลประโยชน์ของโครงการนี้ รวมทั้งผลประโยชน์ในทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ "การมีส่วนร่วมในการประเมินผล" (Evaluation) สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกต คือ ความเห็นความชอบและความคาดหวัง ซึ่งจะมีอิทธิพลและที่จะสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆได้นั่นเอง

---

[๑๒๐] จินตวีร์ เกษมศุข, **เอกสารประกอบการเรียนรู้ด้วยตนเอง การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๔.

๒.๔.๔ จิตสำนึกในการมีส่วนร่วม

จิตสำนึก (Conscious) หมายถึง ความตระหนักรู้ตัวในการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งเป็นการกระทำทีดีทั้งตนเอง ผู้อื่น และสังคมโดยรวม รู้ว่าสิ่งไหนควรทำและไม่ควรทำ เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมที่แท้จริง ตลอดถึงจิตเป็นสาธารณะฝักใฝ่ในกิจที่ควรกระทำ เพื่อประโยชน์สุขโดยส่วนรวม โดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนใดๆ อันจะเกิดความเจริญงอกงามสู่หมู่ชนต่อไป

สรรเสริญ วงศ์ชะอุ่ม ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า จิตสำนึกเพื่อส่วนร่วม หรือจิตสำนึกสาธารณะ อาจจะกล่าวได้ว่า เป็นเรื่องของจิตใจความคิดของคนที่มีความรู้สึกในทางสร้างสรรค์ที่จะทำเพื่อสังคมส่วนร่วมให้ดีขึ้น โดยธรรมชาติคนเราจะมีจิตใจ หรือความคิดทั้งในทางที่เอื้อและไม่เอื้อต่อส่วนร่วม ทั้งนั้น อยู่ที่ว่าจะมีส่วนที่เอื้อไม่เอื้อต่อส่วนร่วม หรือต่อสาธารณะ พอจะนำมากล่าวได้ คือ

๑) มีความเสียสละเห็นแก่ส่วนร่วมเป็นสำคัญ เป็นคนที่ยอมเสียสละความสุขส่วนตัว มาทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อคนอื่นโดยส่วนร่วมหรือยอมลดสิ่งที่เป็นความสุขของตนเองให้น้อยลง เพื่อแบ่งปันให้คนอื่นได้มีโอกาสหรือเฉลี่ยสุขกันมากขึ้น เช่น การช่วยกันประหยัดน้ำมัน ไฟฟ้าในกรณีที่เกิดวิกฤตน้ำมัน เป็นการลดความฟุ่มเฟือยและประหยัดการใช้จ่ายของประเทศโดยรวมด้วย

๒) มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้คนส่วนใหญ่ในสังคม มีจิตสำนึกและพฤติกรรมที่มาในทางคุณธรรม มีความคิดที่เป็นธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริต ตรงไปตรงมา จิตสำนึกที่ตรงกันข้าม ก็คือ ขี้โกง เอาเปรียบ เบียดเบียนหากสังคมที่มีคนทุจริตส่วนใหญ่ขาดคุณธรรม ชาติก็ย่อยยับ

๓) มีระเบียบวินัย รับผิดชอบ ต่อสาธารณะประโยชน์ ช่วยกันรักษาสาธารณะสมบัติที่เป็นของประชาชนทั่วไป ที่ลงทุนมาจากภาษีของประชาชน ให้สามารถใช้กันได้นานๆช่วยกันเอาใจใส่ดูแล รวมถึงการรักษาความสะอาด ไม่ทิ้งขยะ น้ำเสียในที่สาธารณะ การรักษากฎระเบียบของสังคม เช่น การไม่ผิดกฎจราจรในการขับรถ ไม่ส่งเสียงดังรบกวนชาวบ้าน เป็นต้น ถือว่าเป็นหน้าที่ของพลเมืองดี จิตสำนึกที่ตรงกันข้าม ก็คือ มักง่าย ละเมิดการทำลายสาธารณะประโยชน์

๔) มีน้ำใจ เอื้ออาทร เมตตากรุณา หากคนส่วนใหญ่มีจิตใจที่อบอุ่นดังกล่าว ก็จะทำให้สังคมช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นแก่ส่วนร่วมมากกว่าส่วนตน คนในสังคมก็จะพึ่งพากันได้เป็นสังคมที่มีความสมานฉันท์ สามัคคี จิตสำนึกที่ตรงข้ามที่เห็นได้ง่าย คือ ใจแคบ

๕) มองไกล หมายถึง ความคิดที่รอบคอบ คิดถึงผลกระทบที่จะเกิดต่อส่วนร่วมเป็นสำคัญ เช่น การทำโครงการที่เกี่ยวกับสาธารณะต้องดูถึงผลได้ผลเสียให้ละเอียดโดยเฉพาะผลที่จะกระทบต่อสังคม วิถีชีวิต การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ดูแต่ด้านเศรษฐกิจและการเงิน

เท่านั้น ต้องดูให้เกิดความสมดุล เป็นจิตที่คิดในเรื่องที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน จิตสำนึกที่ตรงกันข้าม คือ ไม่รอบคอบ[๑๒๑]

อรทัย ก๊กผล ได้ได้ทรรศนะไว้ว่า โครงการแรงงานอาสานั้น เกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจ กันของประชาชนในชุมชน เพื่อช่วยกันระดมแรงงานและความสามารถ เพื่อสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ให้แก่ชุมชน โดยมีฐานคิดมาจากเรื่องชุมชนเข้มแข็ง ที่มุ่งเน้นให้ประชาชนในชุมชนรวมตัวกันเป็น “องค์กร ชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาร่วมกันของชุมชน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วน ร่วมของประชาชนเป็นหลัก โดยโครงการแรงงานอาสานี้จะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและมอบหมาย ภารกิจในการดูแลชุมชนของตนเองให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีความรับผิดชอบและมีจิตสำนึก สาธารณะ ซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการ เพื่อการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในที่สุด[๑๒๒]

สมพล สิงหะพล ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า จิตสาธารณะ หรือจิตสำนึกสาธารณะ มีองค์ประกอบสำคัญอยู่ ๓ ประการ คือ

๑) จิตสำนึกเกี่ยวกับตนเอง (Self-Consciousness) เป็นจิตสำนักเพื่อพัฒนาตนเองทำให้ตนเองเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จิตสำนึกด้านนี้ การศึกษาไทยมุ่งมั่นปลูกฝังมานาน เกิดบ้างและไม่เกิดบ้างไปตามสภาพการณ์ เป็นจิตสำนึกแบบคลาสสิกที่ทุกสังคมพยายามเหมือนกันที่จะสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้ เช่น ความขยัน ความรับผิดชอบ ความมานะอดทน เป็นจิตสำนึกที่ถูกปลูกฝังและมีมานานตามสภาพสังคมไทย

๒) จิตสำนักเกี่ยวกับผู้อื่น (Others Oriented Consciousness) เป็นจิตสำนึกของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของคนในกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมหนึ่ง เช่น มีความเห็นอกเห็นใจ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี เป็นจิตสำนึกที่คนไทยส่วนใหญ่ถูกหล่อหลอมจากพื้นฐานเดิมของวัฒนธรรมไทยอยู่แล้ว สร้างได้ไม่ยากนัก

๓) จิตสำนึกเกี่ยวกับสังคม หรือจิตสาธารณะ (Social or Public Consciousness) เป็นจิตสำนึกที่ตระหนักถึงความสำคัญในการอยู่ร่วมกัน หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกัน เป็นจิตสำนึกที่คนไทยไม่ค่อยมีและขาดกันอยู่มาก เพราะพื้นฐานความเป็นมาของสังคมไทย

---

[๑๒๑] สรรเสริญ วงศ์ชะอุ่ม, **แนวคิดการพัฒนาประเทศ**, (นนทบุรี: เพชรรุ่งการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๔๒.

[๑๒๒] อรทัย ก๊กผล, **คู่คิด คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับผู้บริหาร ท้องถิ่น**, หน้า ๑๑๕.

สมควรที่จะรีบพัฒนาขึ้นโดยเร็ว เช่น มีจิตสำนึกด้านเศรษฐกิจ จิตสำนึกด้านการเมือง จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม จิตสำนึกด้านสุขภาพ[๑๒๓]

อนุชาติ พวงสำลี และคณะ มีทรรศนะไว้ว่า องค์ประกอบของจิตคำนึงถึงส่วนรวม ร่วมกัน เป็นคุณลักษณะที่สำคัญและมีความหมายอย่างยิ่งในสังคม ทำให้เกิดประชาสังคม คือ เป็น ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งหมายถึงชุมชนแห่งสำนึก (Consciousness Community) ที่สมาชิกของ ชุมชน ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น ซึ่งมีองค์ประกอบ สำคัญ อยู่ ๕ ประการ มีดังนี้

๑) มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน คนในชุมชนต้องมองอนาคตร่วมกันเรียนรู้และทำความเข้าใจร่วมกัน โดยอาศัยการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ให้ถึงสถานการณ์ แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงพร้อมควบคู่ไปกับการปฏิบัติ

๒) ประชาชนสำนึกถึงพลังของตนเองว่า จะสามารถร่วมแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคมได้คือการที่ทำให้เกิดกลุ่มสนใจต่อสาธารณะจำนวนมาก ทำให้เกิดความเข้มแข็งเป็นพลังทางสังคมไม่รอคอยให้ผู้อื่นปัญหาให้กับตัวเอง ซึ่งการที่บุคคลสำนึกถึงพลังของตนต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทางสังคม

๓) ความรักความเอื้ออาทรสามัคคี การรวมกลุ่มของบุคคลในสังคม ซึ่งมีความหลากหลาย จึงจำเป็นต้องสร้างขึ้นบนฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทรและความสามัคคี ความแตกต่างระหว่างบุคคลย่อมเกิดขึ้นได้ ซึ่งความแตกต่างนี้เป็นสิ่งที่ดีและไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การแตกแยกเสมอไป ดังนั้น เงื่อนไขแห่งความรักสมานฉันท์ จึงเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง

๔) การเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติร่วมกัน จิตคำนึงถึงการมีส่วนร่วมเป็นนามธรรมที่ไม่สามารถบังคับให้เกิดได้ ดังนั้นต้องสร้างเงื่อนไขหรือกิจกรรมร่วมกัน ที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการพัฒนาให้เกิดอย่างต่อเนื่อง

๕) การมีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสื่อสารและเครือข่ายเป็นส่วนที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นแนวทางให้เกิดจิตสาธารณะ[๑๒๔]

---

[๑๒๓] สมพงษ์ สิงหะพล, “ต้องสอนให้เกิดจิตสำนึกใหม่”, **วารสาร มจร. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**, ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒๗ (มิถุนายน - ตุลาคม ๒๕๔๒): ๑๕ - ๒๒.

[๑๒๔] อนุชาติ พวงสำลี และคณะ, **ประชาสังคม คำ ความคิดและความหมาย**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๐), หน้า ๔๔.

ดังนั้นจิตสาธารณะหรือจิตสำนึก จึงเป็นลักษณะอาสาที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่เกี่ยวกับตนเอง ผู้อื่นและสังคม มีความเห็นอกเห็นใจและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รวมไปถึงการเสียสละเวลา กำลังทางกาย ทางทรัพย์ เพื่อประกอบกิจกรรมที่เป็นสาธารณะ เป็นประโยชน์ส่วนรวม เป็นประโยชน์ต่อสังคม หรือการตระหนักรู้ คำนึงถึงประโยชน์ต่อส่วนรวม การปลูกฝังจิตสำนึกให้กับชุมชนนั้น จึงเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้กับชุมชน กล่าวคือ การมีจิตสำนึกจึงเป็นการมองเห็นประโยชน์ส่วนรวม หรือกล่าวได้อีกอย่างก็คือ เป็นบุคคลที่เสียสละ โดยไม่เห็นประโยชน์ตนนั่นเอง

๒.๔.๕ ประโยชน์ในการมีส่วนร่วม

ประโยชน์ในการมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นในองค์กร หรือในหน่วยงานใดก็ตาม จึงเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา เพราะการมีส่วนร่วมนั้น จะมีคุณประโยชน์หลากหลายประการอย่างไรก็ตาม ประโยชน์ที่จะได้จากการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นก็จะขึ้นอยู่กับความจริงจัง หรือการเอาจริงต่อสิ่งที่รับผิดชอบนั้น ประโยชน์ในการมีส่วนร่วมของประชาชน มีทรรศนะไว้ดังนี้

ชิต นิลพานิช และคณะ ให้ทรรศนะไว้ว่า หลักการสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ทำให้เกิดประโยชน์มี ๖ ประการ คือ

๑) สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชน โดยยึดถือความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานและต่อบุคคล

๒) ขจัดความขัดแย้ง เพราะความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์และเรื่องความคิดจะมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมาก เพราะจะทำให้งานหยุดชะงักและล้มเหลว

๓) สร้างอุดมการณ์และค่านิยม ในด้านความขยัน ด้านความอดทน ด้านการร่วมมือ การซื่อสัตย์และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรืองที่จะจูงใจประชาชนให้ความร่วมมือสนับสนุนนโยบายและเป้าหมายการดำเนินงานและอาจก่อให้เกิดขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน

๔) การให้การศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่อง เป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ มีความคิด ของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษาอบรมโดยให้ประชาชนมีโอกาสทดลองคิดปฏิบัติ จะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์ เห็นคุณค่าของงานและนำไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา

๕) รู้จักการทำงานเป็นทีม สามารถนำไปใช้แสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาได้ดี

๖) หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการทำงาน และทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ[๑๒๕]

เจมส์ แอล เครย์ตัน ให้ทรรศนะไว้ว่า ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เกิดจากประสบการณ์ของผม จำแนกประโยชน์ในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ ๘ ประการ คือ

๑) คุณภาพของการตัดสินใจดีขึ้น บ่อยครั้งที่กระบวนการของการปรึกษาหารือกับสาธารณชน ช่วยสร้างความกระจ่างให้กับวัตถุประสงค์และความต้องการของโครงการ หรือนโยบาย สาธารณชนสามารถผลักดันให้เกิดการคิดทบทวนสมมติฐานที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งอาจทำให้มองไม่เห็นคำตอบที่มีประสิทธิผลที่สุดได้

๒) ใช้ทุนน้อยและลดความล่าช้าลง การตัดสินใจฝ่ายเดียวอาจจะเร็วที่สุด แต่ในที่สุดแล้วจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก ในการดำเนินการบ่อยครั้งที่มีการต่อต้านมากเสียจนไม่อาจดำเนินการได้เลย หรือการตัดสินใจแต่ฝ่ายเดียวอาจเกิดการโต้แย้ง ล่าช้า หรือการฟ้องร้องกัน แม้ว่าการตัดสินใจที่เกิดขึ้นและนำไปปฏิบัติได้ อย่างไรก็ตาม ครั้งต่อไปองค์การคงต้องอาศัยบางอย่างในชุมชนนั้น กระบวนการจะเริ่มด้วยความไม่ร่วมมือและความเกลียดชัง

๓) การสร้างฉันทามติ โครงการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจสร้างข้อตกลงและข้อผูกพันอย่างมั่นคงในระยะยาวระหว่างกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน ช่วยสร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่ม ต่าง ๆ ลด ข้อโต้แย้งทางการเมืองและช่วยให้เกิดความชอบธรรมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล

๔) การนำไปปฏิบัติง่ายขึ้น การเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ก็จะทำให้ประชาชนมีความรู้สึกของการเป็นเจ้าของในการตัดสินใจนั้นและไม่เพียงแต่เกิดการสนับสนุนทางการเมือง เพื่อการนำไปสู่การปฏิบัติแต่กลุ่มต่าง ๆ และปัจเจกชน แต่ละคนยังอาจเข้ามาช่วยกันอย่างกระตือรือร้นได้อีกทางหนึ่งด้วย

๕) การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าที่เลวร้ายที่สุด เพราะทันทีที่ข้อโต้แย้งดุเดือดขึ้นและแบ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามกัน จะทำให้เกิดความยากขึ้นในการแก้ปัญหา การมีส่วนร่วมของประชาชนเปิดโอกาสให้ฝ่ายต่าง ๆเข้ามาแสดงความต้องการและข้อห่วงกังวลโดยปราศจากการเป็นฝ่ายตรงข้ามกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่เริ่มแรก สามารถช่วยลดความน่าจะเป็นที่ชุมชนจะพบกับการเผชิญหน้าที่เจ็บปวด แต่การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยลดการเผชิญหน้ากันลงได้

---

[๑๒๕] ชิต นิลพานิช และคณะ, **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๖๐), หน้า ๓๖๒.

๖) การคงไว้ซึ่งความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม วิถีทางที่จะบรรลุแ ละคงไว้ซึ่งความชอบธรรม โดยเฉพาะเมื่อต้องมีการตัดสินใจในเรื่องที่มีการโต้แย้งกันก็คือ การดำเนินการตามกระบวนการในการตัดสินใจที่โปร่งใจและมีความน่าเชื่อถือต่อสาธารณชน เมื่อมีสาธารณชนได้เข้ามามีส่วนร่วมจะช่วยให้ได้รับข้อมูลมากกว่า ถึงเหตุผลเบื้องหลังของการตัดสินใจนั้น

๗) การคาดการณ์ความห่วงกังวลและทัศนคติของสาธารณชน เนื่องจากเจ้าหน้าที่ขององค์การมาทำงานกับสาธารณชนในโครงการในการมีส่วนร่วมของประชาชน พวกเขาจะเริ่มมีความอ่อนไหวมากขึ้นต่อความห่วงกังวลของสาธารณชน มุมมองที่สาธารณชนมองการทำงานขององค์การ มุมมองเหล่านี้ มักเกิดขึ้นจากภายในเพื่อที่เจ้าหน้าที่จะมีความตระหนักมากขึ้นต่อการตอบสนองที่อาจเกิดขึ้นของสาธารณชนต่อกระบวนการและการตัดสินใจขององค์การ

๘) การพัฒนาภาคประชาสังคม ประโยชน์อีกประการหนึ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การมีสาธารณชนที่มีความรู้ การมีส่วนร่วมไม่เพียงแต่เรียนรู้เกี่ยวกับประเด็นเนื้อหา แต่ยังเรียนรู้ว่า การตัดสินใจที่ทำโดยรัฐบาล เกิดขึ้นได้อย่างไรและเพราะเหตุใด การมีส่วนร่วมของประชาชนยังเป็นการฝึกอบรมผู้นำในอนาคตด้วย การประสานงานกันกับประชาชนที่ฝึกอบรมแล้วนั้นจะได้ทำงานอย่างมีประสิทธิผล เมื่อได้เรียนรู้ถึงทักษะของการแก้ปัญหาต่าง ๆร่วมกัน[๑๒๖]

อรทัย ก๊กผล ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า ประโยชน์ที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมี ๗ ประการ คือ

๑) เพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ หมายถึง การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นต่าง ๆ ก็จะช่วยให้ได้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจที่ครบถ้วน รอบคอบมากขึ้น นอกจากนั้นยังช่วยให้เกิดทางเลือกใหม่ ทำให้การตัดสินใจรอบคอบและได้รับการยอมรับ มากขึ้น โดยเฉพาะการตัดสินใจที่กระทบกับประชาชนโดยตรง

๒) ลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา หมายถึง เมื่อการตัดสินใจนั้น ได้รับการยอมรับประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น รับทราบข้อมูลคำอธิบายต่าง ๆ เห็นประโยชน์ส่วนรวมที่จะได้รับจะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างการนำไปปฏิบัติ แน่นอนว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนมีค่าใช้จ่ายและใช้ระยะเวลา แต่เมื่อประชาชนยอมรับ การนำโครงการไปสู่การปฏิบัติ จะรวดเร็วขึ้น ซึ่งในประเด็นนี้จะเห็นว่า โครงการของภาครัฐที่เร่งการตัดสินใจ หรือปกปิด เมื่อประชาชนนั้นได้ทราบภายหลัง จึงมีการต่อต้านบางโครงการ อันนำไปสู่การปฏิบัติไม่ได้ ล่าช้าหลายปี บางโครงการสามารถ

---

[๑๒๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

ก่อสร้างได้เสร็จและประชาชนไม่ยอมให้เข้าไปดำเนินการ กลายเป็นอนุสาวรีย์ร้าง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดาย งบประมาณดังกล่าวสามารถนำไปสร้างคุณประโยชน์ได้มากมาย

๓) การสร้างฉันทามติ หมายถึง สำหรับสถานการณ์ในปัจจุบันการสร้างฉันทามติ อาจเป็นเรื่องยาก สังคมเรานั้นกลายร่างเป็นพหุลักษณ์และต้องยอมรับความหลากหลายแตกต่าง ทางความคิด กลไกที่ช่วยให้ความแตกต่างนั้นได้มีการแลกเปลี่ยน คือ กลไกในการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทางหลักการ เราเชื่อว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจช่วยป้องกันความขัดแย้งได้ แต่ในสังคมไทยที่ผ่านมา ภาครัฐมักจะใช้วิธีดำเนินการตัดสินใจไปก่อน เมื่อประชาชนต่อต้านขึ้น จึงจัดกระบวนการในการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งอาจจะช้าไปแล้ว หากเกิดเป็นความขัดแย้งขึ้น จำเป็นต้องใช้หลักการจัดการความขัดแย้งเข้ามาแทน ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงสามารถช่วยลดความขัดแย้งทางการเมืองและเกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจของรัฐ

๔) ร่วมมือในการนำไปปฏิบัติ หมายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น เมื่อประสบความสำเร็จ จะทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความกระตือรือร้นในการช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

๕) ช่วยทำให้ผู้บริหารท้องถิ่นมีความใกล้ชิดกับประชาชน หมายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชน ช่วยให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เกิดความใกล้ชิด สร้างความสัมพันธ์ที่ดี สร้างความรู้สึกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น เป็นของประชาชน ไม่ใช่เป็นของนักการเมืองเท่านั้น นอกจากนั้นด้วยความใกล้ชิด ผู้บริหารท้องถิ่นจะมีความรู้สึก มีความห่วงกั งวลของประชาชนและเกิดความตระหนักในการตอบสนองต่อความกังวลของประชาชน

๖) ช่วยพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน หมายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชน เพื่อเรียนรู้กระบวนการตัดสินใจและเป็นเวทีฝึกผู้นำชุมชน

๗) ช่วยทำให้ประชาชนสนใจประเด็นสาธารณะมากขึ้น หมายถึง การมีส่วนร่วมเป็นการเพิ่มทุนทางสังคมและช่วยเสริมสร้างให้ประชาชน เป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น สอดคล้องกับการปกครองตามหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม[๑๒๗]

โกวิทย์ พวงงาม (รองศาสตราจารย์ ดร.) ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า เรื่องการมีส่วนร่วมที่ แท้จริงของประชาชนในการพัฒนานั้น ควรมีขั้นตอน ๔ ประการ คือ

---

[๑๒๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

๑) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและค้นหาสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาในท่องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆเพื่อแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะประชาชน ในชนบทจะไม่เข้าใจ มองไม่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินงานในงานเหล่านั้น

๒) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

๓) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมี ฐานะยากจน แต่ก็มีแรงงานของตน ที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะให้ชาวชนบทสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด

๔) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและการประเมินผลงาน ขาดการมีส่วนร่วมและชาวชนบท ย่อมไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดีและได้ประโยชน์หรือไม่ อย่างใด การดำเนินการในกิจกรรมเพียงอย่างเดียวกัน โอกาสต่อไปจึงอาจประสบความลำบาก[๑๒๘]

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา ให้ทรรศนะไว้ว่า หลักการที่เป็นประโยชน์ขั้นพื้นฐานในการมี ส่วนร่วมของชุมชนที่ควรคำนึงถึง มี ๑๑ ประการ คือ

๑) ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมกันทำกิจกรรม ทำให้แต่ละฝ่ายได้เรียนรู้ซึ่งกันและกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน จนไปสู่การยอมรับความแตกต่างในรูปร่าง ความรู้ นิสัย ค่านิยม ต่าง ๆ อันเป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตย

๒) ทำให้งานที่ยากบางอย่างสำเร็จขึ้นมาได้ งานหลายอย่างหากทำเพียงผู้เดียว หรือทำน้อยคนอาจไม่สำเร็จ ต้องให้ผู้มาร่วมงานมากคนจึงจะสำเร็จ เช่น การสร้างบ้าน สร้างเจดีย์ สร้างสิ่งมหัศจรรย์ของโลก เช่น ทัชมาฮาลและกำแพงเมืองจีน หรืองานบางอย่างต้องการความร่วมมือโดยตลอดเช่น การลดปริมาณขยะ จึงต้องให้คนทั้งชุมชนเห็นด้วยและร่วมมือกันปฏิบัติ

---

[๑๒๘] โกวิทย์ พวงงาม, **การประเมินองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความเป็นเลิศด้านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของประชาชน ประจำปี ๒๕๕๐**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท มิสเตอร์ก๊อปปี้ ประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๘.

๓) ทำให้บุคคลคิดช่วยตนเอง เพราะถ้ารัฐเป็นฝ่ายทำให้ก็ระรอความช่วยเหลือหากมาร่วมกันพิจารณาอาจทำบางสิ่งได้เองและจะร่วมดูแลรักษาสิ่งนั้นมากขึ้น

๔) ทำให้ความช่วยเหลือนั้นตรงกับที่ต้องการ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในขั้นการระบุประเด็นปัญหาและความต้องการ จึงไม่เกิดปัญหาที่สร้างไว้เพื่อใช้ แล้วไม่ใช้ให้เกิดประโยชน์

๕) จะทำให้ประหยัดทรัพยากรลงได้ เพราะการช่วยตรงกับความต้องการที่จะใช้ จะทำและยังอาจมีแรงงานจากการมีส่วนร่วมมาช่วยได้ อาจมีบ้างถ้ามีส่วนร่วมจนวุ่นวาย ไม่มีการจัดการที่ดีก็อาจสิ้นเปลืองทรัพยากรมากกว่าที่ควร หรืออาจเกิดความเสียหายก็ได้

๖) ทำให้รู้สึกเป็นเจ้าของ การมาร่วมคิดร่วมทำ ทำให้รู้สึกเป็นเจ้าของ ก็มักร่วมกันดูแลรักษา ซ่อมแซมและมีความภูมิใจในสิ่งที่ตนร่วมกันทำขึ้นมา

๗) เพิ่มทางเลือกที่ดีเพื่อการตัดสินใจ การได้รับรู้ในโครงการได้อย่างละเอียด ทำให้ช่วยกันเว้นหาทางเลือก (ทางออก) หลายทางที่สมบูรณ์และเหมาะสมที่สุด ทำให้เกิดผลเสียหายน้อยลง หรือเกิดผลดีมากว่าการไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วม

๘) เกิดการสร้างฉันทามติ (Consensus building) หรือการเห็นพ้องต้องกันขึ้นมาได้โดยในประเทศตะวันตก การมีส่วนร่วมของประชาชน มักทำให้เกิดความเข้าใจระหว่างคู่กรณี เกิดการสร้างข้อตกลงที่มั่นคงยืนยงได้

๙) ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เพราะชุมชนที่เข้มแข็ง ควรต้องมีส่วนร่วมกันตัดสินใจร่วมดูแลปกครองพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชน ทำให้ชุมชนรู้สึกว่า ได้ควบคุมโชคชะตาของตนเอง แทนที่จะเป็นผู้ชำนาญที่อื่นที่เขาไม่รู้จัก หรือไม่ไว้ใจมาควบคุมคอยสั่งการ

๑๐) ทำให้การดำเนินงานของชุมชน หรือสังคมนั้นโปร่งใส เพราะการมีส่วนร่วมเพื่อกิจการสาธารณะอยู่เสมอทำให้ผู้ที่จะทุจริต คดโกงก็หวั่นเกรงกระทำได้ยากขึ้น กลัวพลังการมีส่วนร่วมของประชาสังคม นักการเมือง ข้าราชการที่ไม่ค่อยปฏิบัติงานก็กลัวการเสนอให้ออกจากตำแหน่ง

๑๑) ทำให้บุคคลที่อาจยอมรับยาก ยอมรับโครงการนั้นๆได้ โดยการยอมรับว่าเมื่อมีโครงการแล้ว ตนอาจเสียประโยชน์ไปบ้าง แต่เมื่อมีค่าชดเชยที่เหมาะสมและคนอื่นๆ ยอมรับโครงการนั้น ก็เห็นแก่ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่[๑๒๙]

---

[๑๒๙] นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา, **การมีส่วนร่วมหลักการพื้นฐานเทคนิคและกรณีตัวอย่าง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๒๘.

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีประโยชน์หลายประการ เช่น ได้การเข้าถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาครัฐที่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่ม ได้ก้าว เข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ ได้ เช่น การจัดเวทีสาธารณะ ให้ประชาชนได้แสดงออกถึงความต้องการ การสำรวจความคิดเห็น การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ และการมีส่วนร่วมยังเกิดความร่วมมือ ซึ่งเป็นการให้กลุ่มประชาชน ผู้แทนภาคสาธารณะ มีส่วนร่วมกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ดังนั้น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของชุมชน ในลักษณะบุคคล กลุ่มบุคคลและองค์กร จึงเป็นการร่วมตัดสินใจ ร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ เพื่อให้งานเกิดผลสำเร็จตามหน้าที่นั่นเอง

๒.๔.๖ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นการที่ประชาชน หรือชุมชน สามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจ ในการกำหนด นโยบายพัฒนาท้องถิ่นและมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากบริการ มีส่วนในการควบคุมประเมินผลโครงการต่าง ๆ ดังนั้น ทฤษฎีการมีส่วนร่วมจึงมีลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ทฤษฎีการมีส่วนร่วมนั้นเป็นแนวทางในการนำไปประพฤติปฏิบัติ เหตุนั้น การโน้มน้าวจิตใจของแต่ละคนให้เห็นด้วยเป็นเรื่องยาก จึงต้องอาศัยทฤษฎี เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการกระทำ หลักทฤษฎีมีหลักการต่าง ๆ ดังนี้

ความหมายของการมีส่วนร่วม

อำนาจ อนันตชัย ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า ทฤษฎีในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะช่วย ปรับปรุงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานให้ดีขึ้น ทฤษฎีการมีส่วนร่วมมี ๔ ประการ คือ

๑) ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (mass persuasion) เป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้แก้ไขปัญหาการ ขัดแย้งในการปฏิบัติงาน โดยผู้เกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะความรู้ขั้นพื้นฐาน เพื่อให้ดำเนินงานบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ดังนั้น การเกลี้ยกล่อมจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนและถ้าการเกลี้ยกล่อมนั้น เป็นเรื่องที่ตรงกับความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ย่อมส่งผลถึงการมีส่วนร่วมในที่สุด

๒) ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale) คนเรามีความต้องการทางกายและใจ ถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆนั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอารัดเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น เมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะเกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงาน ทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคลและ

ขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเรา โดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดี ย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน

๓) ทฤษฎีสร้างความรู้สึกชาตินิยม (Nationalism) ปัจจัยประการหนึ่งที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศ หรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดีต่อท้องถิ่น

๔) ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership) การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการร่วมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่าผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (dynamic leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (negative leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ มีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดีจะนำไปสู่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วยดีนั่นเอง[๑๓๐]

อคิน รพีพัฒน์ ได้ให้ทรรศนะไว้ดังนี้

๑. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuation) Maslow กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการ เกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้ เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม[๑๓๑] โดยเฉพาะในเรื่อง ความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของ Maslow ที่เรียกว่าสำดับขั้น ความต้องการ (hierarchy of needs) คือ ความต้องการของคนจะเป็นไปตามสำดับจาก น้อยไปมาก มีทั้งหมด ๕ ระดับ ดังนี้

๑.๑ ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (physiological needs) เป็นความต้องการขั้น พื้นฐานของมนุษย์ (survival needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

---

[๑๓๐] อำนาจ อนันตชัย, **การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน**, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓๐.

[๑๓๑] อคิน รพีพัฒน์, **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคม และวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๗๘.

๑.๒ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (safety and security needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูก ขโมยทรัพย์สิน หรือ ความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

๑.๓ ความต้องการทางด้านสังคม (social needs) ไต้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

๑.๔ ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (self-esteem needs) ไต้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ไต้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการ ต้านนี้เป็นความ ต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องความความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

๑.๕ ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (self-actualization needs) เป็นความต้องการ ในระบบสูงสุด ที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิด ของตนเองเพื่อจะ พัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการ พิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

๒. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale) คนเรามีความต้องการทางกายและใจถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูง ตามไปด้วย แด่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทาง จิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมด่าง ๆ นั่นเอง การจะ สร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้าง ทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอารัดเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะ เกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคลและขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเราโดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดีย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน

๓. ทฤษฎีสร้างความรู้สึกชาตินิยม (Nationalism) ปัจจัยประการหนึ่งที่นำสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้สึกชาตินิยมให้ เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิจงรักภักดี ผูกพันต่อ ท้องถิ่น

๔. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership) การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานควยความเต็มใจเพื่อบรรลุ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการร่วมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (dynamic leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงาน

สร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (negative leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดี ยอมจะนำไปสู่ การมีส่วนร่วมใน กิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง

๕. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method) การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ง่ายเพราะใช้กฎหมาย ระเบียบ แบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างใดก็ตามผลของ ความร่วมมือยังไม่มีระบบใดดีที่ชุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจไม่มีใครบังคับก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหาร เป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวังผลประโยชน์

ดังนั้นการที่จะทำให้เกิดการส่วนร่วมในการทำกิจกรรมภายในชุมชนให้สัมฤทธิ์ผลได้นั้น จำเป็นจะต้องอาศัยหลักทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อโน้มน้าวจิตใจของคนในชุมชนให้คล้อยตาม หรือให้เกิดการยอมรับในแนวทางปฏิบัติในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน เพราะการพัฒนาในแต่ระดับนั้น ก็เพื่อต้องการการแก้ไขปัญหา ร่วมสร้างและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นในทุกด้าน การพัฒนาจะได้สมบูรณ์ได้นั้น จะต้องอาศัยความร่วมมือของชุมชนในพื้นที่ เกิดความตระหนักร่วมกันแก้ไขปัญหาและความเข้าใจในแนวทางแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ในบางครั้งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนก็เกิดอุปสรรค กล่าวคือ ไม่ให้ความร่วมมือ ดังนั้น แนวทฤษฎี (แรงจูงใจ) จึงเป็นหลักการในเชิงจิตวิทยาอีกประเภทหนึ่งที่สามารถกระตุ้นคนในชุมชน ให้เกิดแรงผลักดันเพื่อทำให้ให้เกิดการกระทำได้ เพื่อทำให้การปฏิบัติงานให้ได้ผลตามเป้าประสงค์นั่นเอง

๒.๔.๗ ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วมนั้น จะพิจารณาได้หลากหลาย ขึ้นอยู่กับว่าจะสนใจศึกษาในประเด็นบ้าง ประเด็นที่น่าสนใจในงานวิจัยครั้งนี้ คือ การเน้นลักษณะการมีส่วนร่วมในประเด็นที่เกิดจากกิจกรรม เช่น การเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในประโยชน์สาธารณะ การเข้าร่วมในการตัดสิ นใจ การวางแผน และร่วมตรวจสอบในลักษณะองค์กรชุมชน ฯลฯ และการเน้นการศึกษาในลักษณะของการบริหารที่เกิดจากการดำเนินงานในทางนโยบายและในทางปฏิบัติการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐร่วมกับชุมชน ดังมีนักวิชาการได้ให้ความเห็น เช่น Ornstein[๑๓๒] เห็นว่าการมีส่วนร่วมจะมีลักษณะมากน้อยเพียงใด ให้พิจารณาว่าผู้นำเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปร่วมใน การใช้อำนาจและมีบทบาทในการ

---

[๑๓๒] ถวิลวดี บุรีกุล, **การมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๘), หน้า ๘๓.

ควบคุมได้เท่าใด ซึ่งเป็นข้อบ่งบอกถึงภาวะผู้นำที่เป็นประชาธิปไตย ว่า มีสูงหรือต่ำ โดยOrnstein ได้สรุปลักษณะการมีส่วนร่วมออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ ๑) การมีส่วน ร่วมเทียม หรือไม่มีส่วนร่วม ๒) การมีส่วนร่วมพอเป็นพิธีหรือร่วมเพียงบางส่วน ๓) การมีส่วนร่วม อย่างแท้จริง คือ มีอำนาจและบทบาทมาก สอดคล้องกับ แนวคิดของ Campbell & Ramseyer ได้ แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ ๕ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ลักษณะที่ไม่มีส่วนร่วมเลย ๒) ลักษณะที่มีส่วนร่วมน้อย ๓) ลักษณะที่มีส่วนร่วมปานกลาง ๔) ลักษณะที่มีส่วนร่วมมาก ๕) ลักษณะที่มีส่วนร่วมมากที่สุด

Huntington & Nelson เห็นว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนจะพิจารณาจากกิจกรรม และการบริหาร ซึ่งจะต้องมีการศึกษาควบคู่กันไป ในระดับกิจกรรมนั้น จะเป็นพื้นฐานเบื้องต้นของการทำให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด ส่วนในด้านการบริหารนั้น จะเป็นลักษณะของผู้มีอำนาจหน้าที่ที่จะเปิดทางให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น หรือแสดงออกถึงเข้าร่วมในกิจกรรม โดย Huntington & Nelsonได้มีหลักในการพิจารณาถึงลักษณะการมีส่วนร่วมดังมีรายละเอียด ดังนี้

๑) กิจกรรม ลักษณะของการมีส่วนร่วมประเภทนี้ให้ดูจากกิจกรรมที่เข้าร่วม เช่น ด้านการเมือง อาจพิจารณาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเลือกตั้ง การลงประชามติ การประท้วง กรณีที่รัฐมีโครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน เป็นต้น ว่า สามารถกระทำได้เพียงใด

๒) ระดับการบริหาร โครงสร้างขององค์กรหนึ่งจะต้องมีสายการบังคับบัญชา ดังนั้น การมีส่วนร่วมจะพิจารณาได้จาก

(๑) ในแนวราบ ทุกแผนกทุกฝ่ายจะมีความเสมอกันในตำแหน่ง ดังนั้น การมีส่วนร่วมใน แนวราบจึงเป็นไปอย่างหลวม ๆ ไม่จริงจัง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีสถานะหรือตำแหน่งเท่ากัน

(๒) ในแนวดิ่ง เป็นการมีส่วนร่วมตามสายการบังคับบัญชา เช่น มีหัวหน้าลูกน้อง มีฝ่าย แผนกต่าง ๆ ลดหลั่นกันไป เป็นต้น การทำงานจึงมีการตรวจสอบตามลำดับขั้น การแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองหรือผู้อื่นจะได้รับการตรวจสอบจากผู้บังคับบัญชา

(๓) การมีส่วนร่วมทั้งแนวราบและแนวดิ่งนั้น ในบางครั้งจะต้องทำงาน ร่วมกันผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงานในแผนกอื่น จึงต้องแสดงบทบาทตาสถานภาพของแนวราบ และแนวดิ่ง[๑๓๓]

---

[๑๓๓] Huntington, S. & Nelson, S., **No easy choice: political participation in developing countries**, (New York: Harvard University Press, 1975), p 19.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และพรรณทิพย์ เพชรมาก ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนไว้ใน เอกสารประกอบการสอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเมืองและชนบท โดยได้ข้อสรุปลักษณะการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น ๖ ลักษณะ ได้แก่

๑) การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) การมีส่วนร่วมแบบนี้ ประชาชนเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย และบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒) การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็นและการตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนี้ ยังเป็นช่องทางการกระจายข่าวารข้อมูลไปยังประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เกิดความเข้าใจ และเพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะเพื่อประกอบทางเลือกการตัดสินใจ

๓) การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรมและผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจ ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายวิธีการ เช่น การประชุมระดับชุมชน (Community Meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็นเชิงวิชาการ (Technical Meeting)

๔) การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นการประชุมที่มีขั้นตอนการดำเนินงานที่เป็นระบบ และมีความชัดเจนมากขึ้น เป็นเวทีในการสเนอข้อมูลอย่างเปิดเผยไม่มีการปิดบังขอผู้ที่มีส่วนได้และส่วยของโครงการ การประชาคมและคณะกรรมการจัดประชุมจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจน และมีการแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบอย่างชัดเจน

๕) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้นๆ ซึ่งอาจจะดำเนินการโดยการเลือกตัวแทนเข้าไปเป็นกรรมการที่มีอำนาจการตัดสินใจ

๖) การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรงในเชิงการป้องกันและแก้ไข แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้องและการป้องกันสิทธิของตนเองอันเนื่องมาจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่ตนเองควรจะไดรับ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ให้หลักเรื่องการมีส่วนของประชาชนไว้หลายประการ และ

ประชาชนสามารถใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญทั้งในรูปแบบของปัจเจกหรือในรูปแบบกลุ่ม องค์การ ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้[๑๓๔]

ดังนั้นลักษณะการมีส่วนร่วม คือ การมีส่วนร่วมในระดับกิจกรรม ได้แก่ การรับรู้ข่าวสาร การปรึกษาหารือ การประชุมรับฟังความคิดเห็น การประชาพิจารณ์ การลงประชามติ และการมีส่วนร่วมในระดับการบริหาร ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การใช้กลไกทางกฎหมาย ในประเด็นการมีส่วนร่วมในระดับการบริหารนี้ ยังจะต้องพิจารณาจาก ในแนวราบ ทุกแผนกทุกฝ่ายจะมีความเสมอกันในตำแหน่ง และ ในแนวดิ่งเป็นการมีส่วนร่วมตามสายการบังคับบัญชา

๒.๔.๘ รูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

วรรณา วงษ์วานิช ได้กำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมของบุคคลไว้เป็นลักษณะดังนี้คือ ๑) การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง คือ รูปแบบที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม หรือเข้ามา เกี่ยวข้องร่วมตัดสินใจในการดำเนินงานแต่ละขั้นตอน จนกว่าการดำเนินงานจะบรรลุผลเสร็จสมบูรณ์ ๒) การมีส่วนร่วมที่ไม่แท้จริง คือ รูปแบบที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม หรือเข้ามาเกี่ยวข้องในลักษณะหนึ่งลักษณะใด หรือในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งเท่านั้น โดยแท้จริงแล้วกระบวนการมีส่วนร่วมไม่อาจสามารถกระทำได้ในทุกประเด็น แต่การมีส่วนร่วมของบุคคลจะมีอยู่ในเกือบทุกกิจกรรมของสังคม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจและประเด็นการ พิจารณาที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขพื้นฐานการมีส่วนร่วมว่าจะต้องมีอิสรภาพ มีความเสมอภาค และมี ความสามารถในการเข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้การมีส่วนร่วมดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โกวิทย์ พวงงาม ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ในการพัฒนาควรจะมี ๔ ขั้นตอน คือ

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อม ไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการ ดำเนินงานเหล่านั้น

๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการ นำเอาปัจจัยข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

---

[๑๓๔] ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และพรรณทิพย์ เพชรมาก, **การบริหารสังคม ศาสตร์แห่งศตวรรษเพื่อสังคมไทยและสังคมโลก**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ๒๕๕๑), หน้า ๕๗.

๓ การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมี ฐานะยากจน แต่ก็มีแรงงานของตนที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด

๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างใด การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความยากลำบาก[๑๓๕]

๒.๔.๙ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

หลักการสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ดังนี้[๑๓๖]

๑. หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชน โดย ยึดถือความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานหรือต่อบุคคล

๒. หลักการขจัดความขัดแรง ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์และความคิด จะมี อิทธิพลต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมากเพราะจะทำให้งานหยุดชะงักและลมเหลว

๓. หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในด้านความขยัน ความอดทน การ ร่วมมือ การซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่จะจูงใจประชาชนให้ ร่วม สนับสนุนนโยบายและเป้าหมายการดำเนินงาน และอาจก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจ ในการ ปฏิบัติงาน

๔. การให้การศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่องเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความคิด ของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษาอบรมโดยให้ ประชาชนมีโอกาสทดลองคิด ปฏิบัติ จะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์เห็นคุณค่าของงานและน่าไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา

๕. หลักการทำงานเป็นทีม สามารถน่ามาใช้ในการแสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาได้สิ

๖. หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการ ทำงานและทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ

---

[๑๓๕] โกวิทย์ พวงงาม, **การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๔๕), หน้า ๘.

[๑๓๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

อนึ่ง สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๒ ประการคือ[๑๓๗]

๑. การจัดกระบวนการเรียนรู้ สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้ (๑) จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ ร่วมกันในประเด็นต่าง ๆ (๒) จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาระหว่างกลุ่มองค์กร ต่าง ๆ ภายใน ชุมชนและระหว่างชุมชน (๓) อบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ ลงมือปฏิบัติจริง (๔) ถ่ายถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุง กระบวนการทำงานที่เหมาะสม

๒. การพัฒนาผู้นำเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความและ ความสามารถที่มี จะช่วยให้สามารถริเริ่มกิจกรรมการแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการ พัฒนาได้ ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้ (๑) แลกเปลี่ยน เรียนfระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน (๒) สนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนเอย่างต่อเนื่อง และสนับสนุน ข้อมูลข่าวสารที่ จำเป็นอย่างต่อเนื่อง (๓) แลกเปลี่ยนเรียน! และดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่องจะทำ ให้เกิด กระบวนการจัดการและจัดองค์กรร่วมกัน

๒.๔.๑๐ กรรมวิธีในการมีส่วนร่วมของประชาชน

กรรมวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถทำได้หลายวิธี ที่สำคัญมี ดังต่อไปนี้[๑๓๘]

๑. การเข้าร่วมประชุมอภิปราย เป็นการเข้าร่วมถกปัญหาหรือเนื้อหาสาระของ แผนงานหรือโครงการพัฒนา เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน

๒.การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งตามวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อให้ทราบถึงผลดี ผลเสียในกรณีต่าง ๆ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบ ทั้งทางบวก และทางลบต่อความเป็นอยู่ของเขา

๓. การให้คำปรึกษาแนะนำ ประชาชนต้องร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการ บริหารโครงการเพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ลูกผลกระทบ เข้ามีส่วนร่วม รับรู้และร่วมในการตัดสินใจและการวางแผนด้วย

---

[๑๓๗] สำนักมาตรฐานการศึกษา, **ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชนล**, (กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พริ้นติ้ง., ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๘.

[๑๓๘] โกวิทย์ พวงงาม, **การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน**, หน้า ๒๑.

๔. การสำรวจ เป็นวิธีการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่อง ต่าง ๆ อย่างทั่วถึง

๕. การประสานงานร่วม เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือก ตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการจัดการหรือบริหาร

๖. การจัดทัศนศึกษา เป็นการให้ประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการ ก่อนให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

๗. การสัมภาษณ์หรือพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำ รวมทั้งประชาชนที่ได้รับผลกระทบเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น

๘. การไต่สวนสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมแสดง ความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎ ระเบียบในประเด็นต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชน โดยรวม

๙. การสาธิต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจนอันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม

๑๐. การรายงานผล เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทบทวนและสะท้อนผลการตัดสินใจต่อโครงการอีกครั้งหนึ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันท่วงที

ชุมชนใดที่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมมาก เท่าใด ก็จะทำให้การพัฒนาชุมชนนั้นสามารถเป็นไปได้โดยสะดวกและสามารถดำเนิน ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ได้ ทั้งนี้โดยมีความเชื่อพื้นฐานที่ว่า คนมีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลง คุณค่าของความคิดและสมรรถภาพของคนเรานั้นจะไม่มีความหมาย ถ้าหากขาด การมีส่วนร่วมกับบุคคลอื่น[๑๓๙]

๒.๔.๑๑ สรุปวิเคราะห์ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ความต้องการของมนุษย์มีลักษณะเป็นลำดับขั้น จากระดับต่ำสุดไปยังระดับสูงสุด เมื่อความต้องการในระดับหนึ่งได้รับการตอบสนองแล้ว มนุษย์ก็จะมีความต้องการอื่นในระดับที่สูงขึ้นต่อไป เช่น ความต้องการทางร่างกาย ซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เพื่อความอยู่รอด เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อากาศ น้ำดื่ม การพักผ่อน ความต้องการเหล่านี้อันนำไปสู่การมีส่วนร่วม ดังนี้

---

[๑๓๙] สานิตย์ บุญชุ, **การพัฒนาชุมชน : การมีส่วนร่วมของประชาชน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๘๗.

๑) ความต้องการ (Needs) คือ สิ่งที่เกิดขึ้นจากทางร่างกายและจิตใจ มีความต้องการขึ้นมา เช่น ความต้องการมีชีวิตอยู่รอด หรือบางครั้งคนเราไม่มีเพื่อน ก็พยายามหาเพื่อนด้วยวิธีการต่าง ๆ เป็นต้น

๒) แรงผลักดัน (Drives) คือ เมื่อร่างกายและจิตใจของคนเรารู้สึกว่ามีสิ่งใดสิ่งหนึ่งขาดหายไป พลังงานที่อยู่ในตัวเราก็จะขับออกมา เพื่อที่จะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมนั้นๆได้ เช่น ความต้องการน้ำ อาหาร อาการที่เกิดขึ้นมีความรู้สึกหิวกระหาย นั่นคือแรงผลักดันรูปแบบหนึ่งที่ออกมาจากร่างกาย หรือเมื่อต้องการเพื่อน จะมีแรงผลักดันให้เข้าไปสู่การเป็นสมาชิกของสังคมนั้น

๓) สิ่งจูงใจ (Incentives) คือ สิ่งที่จูงใจขั้นสุดท้ายในการจูงใจ เมื่อร่างกายและจิตใจได้รับการตอบสนองจากแรงผลักดันที่ได้กระทำไปนั้น ความต้องการและแรงผลักดันจะลดน้อยลงคนเราก็จะเข้าสู่สภาพปกติ เช่น ได้ดื่มน้ำ กินอาหาร และการได้มีเพื่อน ดังนั้น น้ำ อาหาร และเพื่อนก็คือสิ่งจูงใจ

๔) การมีส่วนร่วม คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นการตัดสินใจเพียงอย่างเดียว แต่ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการดำเนินงานและการตัดสินใจ ยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์ เช่น การประเมินผลในกิจกรรมพัฒนา จะเห็นได้ว่า การตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องกันเกือบโดยตรงกับการดำเนินงาน ทั้งยังเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และการประเมินผลอีกด้วย กล่าวคือ ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการดำเนินงานและผลประโยชน์ก็จะมาเป็นตัวกำหนดใหญ่มีการประเมินผล ซึ่งจะได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้น นอกจากนี้ก็มีผลสะท้อนกลับจากการประเมินผลและการดำเนินงานกลับไปสู่การตัดสินใจ การมีส่วนร่วมจึงเป็นการดำเนินกิจกรรมโดยปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน ที่มีความเห็นร่วมกันในเรื่องที่มีผลกระทบต่าง ๆ แล้วมีการแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เป็นไปตามประสงค์ของกลุ่ม และของตน จนนำไปสู่การตัดสินใจกระทำเพื่อให้บรรลุถึงจุดประสงค์

ความต้องการ Needs	แรงผลัก Drives	แรงจูงใจ Incentives	การมีส่วนร่วม Participation

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดกระบวนการนำไปสู่การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน อาจกล่าวได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นหลักการสำคัญ เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น จะต้องให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าร่วมในทุกขั้นตอนของทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เช่น ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ ทฤษฎีการสร้างความรู้สึกชาตินิยม ทฤษฎีการสร้างผู้นำ ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร เหล่านี้ เป็นกระบวนการในการพัฒนาในทุกระดับได้เป็นอย่างดี

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมนั้นจะเป็นการสร้างผลประโยชน์ร่วมให้กับทุกกลุ่มที่เข้ามาแสดงความคิดเห็น มุมมอง ข้อมูลที่เป็นจุดแข็ง จุดอ่อน และโอกาส เพราะความต้องการของประชาชนหรือกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมนั้นเมื่อได้รับการตอบสนองความต้องการแล้ว ก็จะเกิดแรงผลักดันให้เกิดพลังที่จะสามารถสร้างความสามัคคีให้เกิด ความร่วมมือ ที่จะเป็นแรงจูงใจให้ทุกกลุ่มนั้น กล้าคิด กล้าแสดงออก เพื่อให้การมีส่วนร่วมนั้น เกิดการจัดการปัญหา การแก้ปัญหาได้ตรงตามเป้าหมายได้ตรงจุด

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ

คำว่า “รูปแบบ” หรือ “Model” เป็นคำที่ใช้สื่อความหมายหลายอย่าง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วรูปแบบจะหมายถึง สิ่งหรือวิธีการดำเนินงานที่เป็นต้นแบบของอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น แบบจำลอง สิ่งก่อสร้างรูปแบบในการพัฒนาชนบท รูปแบบในการหาเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร เป็นต้น “รูปแบบ”เป็นการจำลองความจริงของปรากฏการณ์เพื่อทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนของปรากฏการณ์นั้นๆ ได้ง่ายขึ้นเป็นการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับปรากฏการณ์โดยอาศัยหลักการของระบบรูปนัยและมีจุดมุ่งหมายเพื่อการทำให้เกิดความกระจ่างชัดของนิยาม ความสัมพันธ์และประพจน์ที่เกี่ยวข้อง[๑๔๐] รูปแบบในทางสังคมศาสตร์ว่า เป็นชุดข้อความเชิงนามธรรมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เราสนใจ เพื่อใช้ในการนิยามคุณลักษณะ และบรรยายคุณสมบัตินั้นเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ รูปแบบจึงไม่ใช่การบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่มุมเพราะการทำเช่นนั้นจะทำให้รูปแบบมีความซับซ้อนและยุ่งยากเกินไปในการทำความเข้าใจส่วนรูปแบบหนึ่งๆ จะต้องมีรายละเอียดมากน้อยเพียงใด หรือควรมีองค์ประกอบใดบ้างไม่ได้มีการกำหนดเป็นการตายตัว ทั้งนี้แล้วแต่ปรากฏการณ์แต่ละอย่าง และวัตถุประสงค์ของผู้สร้างรูปแบบที่ต้องการจะอธิบาย

---

[๑๔๐] Jame A.F., **Stoner and Char Wankel, Management**, ๓rd ed, (New Delhi: Prentice-Hall, 1968), p 12.

ปรากฏการณ์นั้นๆอย่างไร[๑๔๑] เป็นภาพจำลองของสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจจะมีรูปแบบตั้งแต่ง่าย ๆ ไปจนถึงรูปแบบที่มีความสลับซับซ้อนมาก ๆ และมีทั้งรูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) ที่เป็นแบบจำลองของวัตถุ เช่น แบบจำลองหอสมุดแห่งชาติ เป็นต้น[๑๔๒] เป็นโครงสร้างโปรแกรม แบบจำลอง หรือแบบที่จำลองสภาพความเป็นจริง ที่สร้างขึ้นจาก การลดทอนเวลาและเทศะ พิจารณาว่ามีสิ่งใดบ้างที่จะต้องนามาศึกษาเพื่อใช้แทนแนวคิดหรือปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ของรูปแบบนั้น ๆ[๑๔๓] ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ หรือตัวแปรต่างๆ ผู้วิจัยสามารถใช้รูปแบบอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ ที่มีในปรากฏการณ์ ธรรมชาติหรือในระบบต่าง ๆ

อธิบายลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบหรือกิจกรรมในระบบ[๑๔๔] หรืออาจเป็นแบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นเพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป[๑๔๕] นอกจากนั้นแล้ว ยังหมายถึง แบบจำลองอย่างง่ายของปรากฏการณ์ต่างๆที่ผู้เสนอได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งและแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรหรือปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันด้วย[๑๔๖]

๒.๕.๑ ความหมายของรูปแบบ

“รูปแบบ” หรือ Model เป็นคำที่ใช้เพื่อสื่อความหมายหลายอย่าง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วรูปแบบจะหมายถึงสิ่งหรือวิธีการดำเนินงานที่เป็นต้นแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น แบบจำลอง

---

[๑๔๑] Bardo J.W., **and Hardman J.J, Urban Sociology : A Systematic introduction**, (New Yok : F.E. Peacock Publishers, 1982), p 70.

[๑๔๒] Tosi H.L. and Carroll S.J., **Management**, 2nd ed., (New Yok: John Wiley & Sons, 1982), p 163.

[๑๔๓] วิจารณ์ พานิช, **การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, ๒๕๖๕), หน้า ๘๔.

[๑๔๔] บุญชม ศรีสะอาด, **การพัฒนาการวิจัยโดยใช้รูปแบบ**, (มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๔๕.

[๑๔๕] สุพานี สฤษฎ์วานิช, **พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่: แนวคิดและทฤษฎี**, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๕๘), หน้า ๔๙.

[๑๔๖] กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ, ๒๕๖๒), หน้า ๗๗.

สิ่งก่อสร้าง รูปแบบในการพัฒนาชนบท เป็นต้น พจนานุกรม Contemporary Englishของ Longman ให้ความหมายไว้ ๕ ความหมาย แต่โดยสรุปแล้วจะมี ๓ ลักษณะ คือ

๑. Model หมายถึง สิ่งซึ่งเป็นแบบย่อส่วนของของจริง ซึ่งเท่ากับ แบบจำลอง

๒. Model ที่หมายถึง สิ่งของหรือคนที่นำมาใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินการบางอย่าง เช่น ครูต้นแบบ

๓. Model หมายถึง รุ่นของผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ พจนานุกรม Webster's New World ของนูเฟร็ด (Neufeldt) ให้ความหมายของรูปแบบว่า หมายถึง ภาพจำลองหรือตัวอย่างของข้อความเป็นจริงที่มีลักษณะเป็นมาตรฐานของความเป็นเลิศ[๑๔๗]

ส่วนพจนานุกรมการศึกษา Good ได้ให้ความหมายรูปแบบ ดังนี้รูปแบบ หมายถึง แบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำเป็นตัวอย่างเพื่อการเลียนแบบเป็นแผนภูมิหรือรูปสามมิติซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลักการหรือแนวคิด เป็นชุดของปัจจัยหรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งรวมกันเป็นตัวประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคม ตามความหมายดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า

รูปแบบคือ วิธีที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจ ตลอดจนจิตนาการของคนที่มีต่อปรากฏการณ์หรือเรื่องราวใด ๆ ให้ปรากฏในลักษณะของการสื่อสารในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง[๑๔๘]

รูปแบบจึงเป็นแบบจำลองในลักษณะเลียนแบบ หรือเป็นตัวแบบที่ใช้เป็นแบบอย่างเป็นแผนผังหรือแบบแผนของการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเนื่องด้วยความสัมพันธ์เชิงระบบ ให้ความหมายรูปแบบหมายถึงตัวแทน ที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายพฤติกรรมของลักษณะบางประการของสิ่งที่เป็นจริงอย่างหนึ่งหรือ เป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการหาความรู้ความเข้าใจปรากฏการณ์[๑๔๙]

---

[๑๔๗] Victioria Neufeldt, **Webster's New World Dictionary**, 3rd Edition, (New York: Simon and Schuster, Inc, 1988), p 541.

[๑๔๘] เยาวดี วิบูลย์ศรี, **การประเมินโครงการ แนวคิด และแนวปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาวิจัยการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๕.

[๑๔๙] ทิศนา แขมมณี, **รูปแบบการเรียนการสอน ทางเลือกที่หลากหลาย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

รูปแบบ คือ สิ่งที่แสดงโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของปัจจัยหรือตัวแปรต่างๆ หรือองค์ประกอบที่สำคัญของสิ่งที่ศึกษา เพื่อช่วยให้เข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ง่ายขึ้น โดยอาจแสดงออกมาในรูปของแผนภาพทางความคิดด้วยภาษาหรือสัญลักษณ์ และยังได้ขยายความของรูปแบบว่า รูปแบบเป็นอะไรบางอย่างที่เราพัฒนาขึ้น เพื่อบรรยายคุณลักษณะที่สำคัญ ๆ ของปรากฏการณ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง รูปแบบจึงไม่ใช่การบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุม ส่วนการที่จะระบุว่ารูปแบบหนึ่ง ๆ จะต้องมีรายละเอียดมากน้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสม และรูปแบบนั้น ๆ ควรมีองค์ประกอบอะไรบ้าง ไม่ได้มีข้อกำหนดตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์แต่ละอย่างและวัตถุประสงค์ของรูปแบบที่ต้องการอธิบายปรากฏการณ์นั้น ๆ[๑๕๐]

จากความหมายทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎีที่ได้ศึกษามาของผู้สร้างเองเพื่อถ่ายทอดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ โดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ง่ายและกระชับถูกต้อง และสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้เพื่อช่วยให้ตนเองและคนอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองอย่างง่ายหรืออย่างย่อส่วน (Simplified form) ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมาเพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่เข้าใจได้ง่ายขึ้น หรือในบางกรณีอาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

๒.๕.๒ ประเภทของรูปแบบ

นักวิชาการต่าง ๆ ได้แบ่งประเภทของรูปแบบไว้หลายลักษณะซึ่งแตกต่างกันไป ผู้วิจัยพอสรุปประเด็นได้และศึกษาและจัดแบ่งประเภทของรูปแบบตามแนวคิดหลักการหรือทฤษฎีซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบนั้น ๆ และได้แบ่งกลุ่มแบบการสอนเอาไว้ ๔ รูปแบบคือ

๑. Information – Processing Model เป็นรูปแบบการสอนที่ยึดหลักความสามารถในกระบวนการประมวลข้อมูลของผู้เรียน และแนวทางในการปรับปรุงวิธีการจัดการกับข้อมูลให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

---

[๑๕๐] สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **แนวทางการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาให้คณะกรรมการ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษา ตามกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา พ.ศ. ๒๕๖๐**, (กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๖๐), หน้า ๗๓.

๒. Personal Model รูปแบบการสอนที่จัดไว้ ในกลุ่มนี้ ให้ความสำคัญ กับปัจเจกบุคคล และการพัฒนาบุคลากรเฉพาะราย โดยมุ่งเน้นกระบวนการที่แต่ละบุคคลจัดระบบและปฏิบัติต่อสรรพสิ่ง (Reality) ทั้งหลาย

๓. Social Interaction Model เป็นรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และบุคคลต่อสังคม

๔. Behavior Model เป็นรูปแบบการสอนที่ใช้องค์ความรู้ด้านพฤติกรรมศาสตร์เป็นหลักในการพัฒนารูปแบบจุดเน้นที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่สังเกตได้ของผู้เรียนมากกว่าการพัฒนาโครงสร้างทางจิตวิทยา และพฤติกรรมที่ไม่สามารถสังเกตได้[๑๕๑] มีการแบ่งประเภทของรูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์เอาไว้ ๕ ประเภท คือ

๑) รูปแบบคล้าย (Analogue Models) คือรูปแบบที่มีความสัมพันธ์ กับระบบกายภาพ มักเป็นรูปแบบที่ใช้ในวิทยาศาสตร์กายภาพ เป็นรูปแบบที่นำไปใช้อุปมากับสิ่งอื่นได้ เช่น รูปแบบจำลองระบบสุริยะกับระยะสุริยะ ที่เกิดขึ้นจริง ธนาคารจำลองกับระบบธนาคารที่เป็นจริง แบบจำลองการผลิต กับการผลิตจริง เป็นต้น

๒) รูปแบบที่อธิบายความหมาย หรือให้ความหมาย (Semantic Models) คือรูปแบบที่ใช้ภาษาในการบรรยาย ลักษณะของรูปแบบ รูปแบบชนิดนี้จะใช้วิธีอุปมาในการพิจารณาภาษามากกว่าที่จะใช้วิธีอุปมาในการพิจารณาด้วยโครงสร้างทางกายภาพ

๓) รูปแบบที่มีลักษณะเป็นแผนภูมิ แบบแผน หรือโครงการ (Schematic Models)

๔) รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Models) คือเป็นรูปแบบที่กำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในรูปสมการ หรือฟังก์ชั่นทางคณิตศาสตร์

๕) รูปแบบเชิงเหตุผล (Causal Models) คือเป็นรูปแบบที่มีโครงสร้างเป็นสมการเชิงเส้นที่ประกอบด้วยตัวแปรสัมพันธ์กันเป็นเหตุและผล มีการทดสอบสมมุติฐานผลของรูปแบบ[๑๕๒]

จากประเภทของรูปแบบที่กล่าวมาแล้ว ข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้ ประเภทของรูปแบบนั้นสามารถแบ่งได้ตามหลักแนวคิด/ทฤษฎีพื้นฐานได้ ๔ รูปแบบ คือ

---

[๑๕๑] Joyce B. and Weil M., **Model of Teaching**, 2nd ed, (New Delhi: Prentice – Hall of India Private Limited, 1985), p 164.

[๑๕๒] Keeves P.J., **Education Research Methodology,and Measurement : An International Handbook**, (Oxford: Pergamam Press, 1988), p 565.

๑. Information – Processing Model หมายถึง รูปแบบการสอนที่ยึดหลักความสามารถในการกระบวนการประมวลข้อมูลของผู้เรียน

๒. Personal Model หมายถึง รูปแบบการสอนที่จัดไว้ในกลุ่ม ให้ความสำคัญของปัจเจกบุคคลและการพัฒนาบุคคลเฉพาะราย

๓. Social Interaction Model หมายถึง รูปแบบที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อสังคม

๔. Behavior Model หมายถึง รูปแบบการสอนที่ใช้องค์ความรู้ด้านพฤติกรรมศาสตร์เป็นหลักในการพัฒนารูปแบบและหลักทางการศึกษาและสังคมศาสตร์ ได้อีก ๔ รูปแบบ คือ

๑. Analogue Model หมายถึง รูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม

๒. Semantic Model หมายถึง รูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายสิ่งที่ศึกษาด้วยภาษา และรูปภาพ

๓. Mathmatical Model หมายถึง รูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ

๔. Causal Model หมายถึง รูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิค Path Analysis และ Semantic Model โดยการนาเอาตัวแปรต่าง ๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุผล

๒.๕.๓ องค์ประกอบของรูปแบบ

จากการศึกษาตัวอย่างของรูปแบบจากเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ พบว่าไม่มีปรากฏหลักเกณฑ์ที่เป็นเกณฑ์ตายตัวว่ารูปแบบนั้นต้องมีองค์ประกอบอะไรบ้าง ส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์ที่ผู้สนใจดำเนินการศึกษา ส่วนการกำหนดองค์ประกอบ รูปแบบในการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดองค์การและการบริหารจัดการตามแนวคิดของ บราวน์และโมเบริ์ก (Brown and Moberg) ได้สังเคราะห์รูปแบบขึ้นจากแนวคิดเชิงระบบ (system approach) กับหลักการบริหารตามสถานการณ์ (contingency approach) และองค์ประกอบตามรูปแบบประกอบด้วย ๑. สภาพแวดล้อม (environment) ๒. เทคโนโลยี (technology) ๓. โครงสร้าง

(structure) ๔. กระบวนการจัดการ (management process) และ ๕. การตัดสินใจสั่งการ (decision making)[๑๕๓]

ส่วน อีวานเซอวิช (Ivancevich) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของรูปแบบเชิงระบบ ประกอบด้วย ๑. ปัจจัยนำเข้า ๒. กระบวนการ ๓. ผลผลิต ๔. ข้อมูลป้อนกลับจากสภาพแวดล้อม

การพิจารณารูปแบบในลักษณะนี้ถือว่า ผลผลิตของระบบเกิดจากการที่มีปัจจัยนำเข้าส่งเข้าไปผ่านกระบวนการ ซึ่งจะจัดกระทำให้เกิดผลผลิตขึ้น และให้ความสนใจกับข้อมูลป้อนกลับจากสภาพแวดล้อมภายนอก[๑๕๔]

องค์ประกอบของรูปแบบไว้ ๖ องค์ประกอบ คือ ๑. หลักการของรูปแบบ ๒. วัตถุประสงค์ของรูปแบบ ๓. ระบบและกลไกของรูปแบบ ๔. วิธีการดำเนินงานของรูปแบบ ๕. แนวทางการประเมินผลรูปแบบ ๖. เงื่อนไขของรูปแบบ[๑๕๕]

องค์ประกอบของรูปแบบที่ดีควรประกอบด้วย ๗ องค์ประกอบ ดังนี้

๑. วัตถุประสงค์ของรูปแบบ ในการพัฒนารูปแบบใด ๆ ก็ตาม ผู้ออกแบบรูปแบบต้องรู้ว่าจะออกแบบรูปแบบการดำเนินงานนี้ขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ใด ซึ่งโดยทั่วไปก็มักจะพัฒนารูปแบบขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเพื่อให้การดำเนินงานเกิดผลดีอย่างใดอย่างหนึ่งเช่น การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ขึ้นมาก็เพื่อให้การดำเนินงานในสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีคุณภาพ และเป็นที่ยอมรับของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

๒. ทฤษฎีพื้นฐานและหลักการของรูปแบบ เพื่อให้การดำเนินงานของรูปแบบเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ผู้ออกแบบรูปแบบต้องกำหนดว่าจะออกแบบรูปแบบนั้น ๆ บนฐานคิดของทฤษฎีและหลักการใดบ้าง เช่น หลักการประการหนึ่งของระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา คือ หลักร่วมกันรับผิดชอบ หมายความว่า คุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องร่วมกันรับผิดชอบ เป็นต้น

---

[๑๕๓] สมาน อัศวภูมิ, **การบริหารการศึกษาสมัยใหม่: แนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติ**, (อุบลราชธานี: อุบลกิจออฟเซทการพิมพ์, ๒๕๖๑), หน้า ๔๙.

[๑๕๔] Ivancevich, J. H. et al., **Management : Principles and Functions**, 4th ed, (Boston: MA.: Richard D. Irwin. Retrieved July, 2005), p 250.

[๑๕๕] สมาน อัศวภูมิ, **การใช้วิจัยพัฒนารูปแบบในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก**, (อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๖๓), หน้า ๒๐.

๓. ระบบงานและกลไกของรูปแบบ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามหลักการและบรรลุตามวัตถุประสงค์ของรูปแบบ ผู้พัฒนารูปแบบต้องออกแบบระบบงานของรูปเพื่อเป็นกลไกในการดำเนินงานของรูปแบบ เช่น การจัดโครงสร้างองค์การ การตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานต่าง ๆ และที่จำเป็นอื่น ๆ พร้อมกับการกำหนดบทบาทหน้าที่ ความสัมพันธ์ และการทำงานร่วมกันของระบบเหล่านั้นเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของรูปแบบที่กำหนดไว้

๔. วิธีการดำเนินงานของรูปแบบ โดยการกำหนดภารกิจ กระบวนการ วิธีการกิจกรรมและอื่นๆ ที่ต้องดำเนินการเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของรูปแบบ

๕. แนวการประเมินรูปแบบ หมายถึง การกำหนดแนวทางและเครื่องมือในการประเมินผลรูปแบบตามวัตถุประสงค์ของรูปแบบ และการประเมินการดำเนินงานตามรูปแบบว่าเป็นไปตามที่กำหนดไว้หรือไม่เพียงใด เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบว่ารูปแบบทำหน้าที่ตามที่ออกแบบไว้มากน้อยเพียงใด และเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่เพียงใด ตลอดจนการกำหนดแนวทางในการพัฒนารูปแบบต่อเนื่องต่อไปได้

๖. คำอธิบายประกอบรูปแบบ หมายถึง การอธิบายคาศัพท์เฉพาะที่นำมาใช้ในการออกแบบรูปแบบเพื่อสื่อความให้ตรงกันในการนำรูปแบบไปใช้

๗. ระบุเงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้ เนื่องจากรูปแบบมีข้อจำกัดของตนเอง ดังนั้นผู้ออกแบบรูปแบบควรได้ระบุเงื่อนไขที่จะทำให้การนำรูปแบบไปใช้ประสบผลสำเร็จ และข้อระมัดระวังเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น เป็นต้น[๑๕๖]

หลังจากออกแบบรูปแบบเสร็จแล้ว ผู้ออกแบบควรจัดทำคู่มือการใช้รูปแบบโดยนำสาระของรูปแบบทั้ง ๗ องค์ประกอบ เครื่องมือและเอกสารประกอบการใช้รูปแบบทั้งหมด มาบรรจุไว้ในคู่มือด้วย จึงจะทำให้การพัฒนารูปแบบการดำเนินงานมีความสมบูรณ์ครบถ้วน และเมื่อตรวจสอบคุณภาพของรูปแบบแล้วรายงานการตรวจสอบรูปแบบไว้ในภาคผนวกของคู่มือด้วยจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาและนำรูปแบบไปใช้ในการดำเนินงานต่อไปเป็นอย่างยิ่ง

๒.๕.๔ การสร้างรูปแบบ

รูปแบบที่จะนำไปใช้ให้ได้ประโยชน์สูงสุดนั้น รูปแบบต้องประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญ คือ มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง สามารถทำนายผลได้ สามารถขยายความผลทำนายได้กว้างขวางขึ้น และสามารถนำไปสู่แนวคิดใหม่ ๆ สำหรับการพัฒนารูปแบบนั้นผู้วิจัยจะต้องศึกษาแนวคิดทฤษฎีใน

---

[๑๕๖] สมาน อัศวภูมิ, **การใช้วิจัยพัฒนารูปแบบในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก**, หน้า ๕๕.

การสร้างรูปแบบ นำเอาข้อมูลที่จัดเก็บมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของรูปแบบ กำหนดโครงสร้างและข้อเสนอของรูปแบบอย่างชัดเจนเพื่อนำไปสู่ผลสรุปเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่มุ่งหวังของการวิจัย มีการทดสอบและปรับปรุงแบบก่อนนำรูปแบบไปใช้งานจริง ประเมินผลหลังจากการนำรูปแบบไปใช้งานจริง[๑๕๗] การสร้างรูปแบบเพื่อให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง ตัวรูปแบบจะต้องมีลักษณะที่สำคัญคือ จะต้องมีความสัมพันธ์กันเชิงโครงสร้าง ทำนายและขยายผลได้นำไปสู่การสร้างแนวคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้น สรุปการสร้างรูปแบบที่จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุดนั้น รูปแบบต้องมีลักษณะที่สำคัญประกอบด้วยความสัมพันธ์กันด้านโครงสร้าง สามารถทำนายและขยายผลได้อย่างกว้างขวางและสามารถนำไปสู่แนวคิดใหม่ ๆ[๑๕๘]

๒.๕.๕ การพัฒนารูปแบบ

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบพบว่า การพัฒนารูปแบบนั้นอาจจะมีขั้นตอนในการดำเนินงานแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปแล้วอาจจะแบ่งออก เป็นสองตอนใหญ่ ๆ คือ การสร้างรูปแบบ (construct) และการหาความตรง (validity) ของรูปแบบ[๑๕๙] ส่วนรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนว่ามีการดำเนินการอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะและกรอบแนวคิดซึ่งเป็นพื้นฐาน ในการพัฒนารูปแบบนั้น ๆ ตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ ได้แก่ การพัฒนารูปแบบซึ่งเป็นรูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์ของ บุญชม ศรีสะอาด ซึ่งได้แบ่ง การดำเนินการออกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ การพัฒนารูปแบบและการทดสอบประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ

ในส่วนการพัฒนารูปแบบนั้น ดำเนินการโดยวิเคราะห์ลำดับในการทำวิทยานิพนธ์ หลักการเขียนรายงานการวิจัย จุดบกพร่องที่มักจะพบในการทำวิทยานิพนธ์ ฯลฯ แล้วนำองค์ประกอบเหล่านั้นมาสร้างเป็นรูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์ตามลำดับขั้นในการทำวิทยานิพนธ์

---

[๑๕๗] บุญดี บุญญากิจ และคณะ, **การจัดการความรู้: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร: จิรวัฒน์ เอ็กซ์เพรส, ๒๕๕๙), หน้า ๙๑.

[๑๕๘] อำนวย เถาตระกูล, **การพัฒนารูปแบบการบริหารความรู้ในสถาบันการอาชีวศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๗.

[๑๕๙] Willer, R.H, **Leader and Leadership Process**, (Boston: Irwin / McGraw-Hill, 1967), p 83.

หลังจากนั้นจะเป็นขั้นตอนที่ ๒ นำรูปแบบดังกล่าวไปทดสอบและประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ[๑๖๐]

การพัฒนารูปแบบอีกวิธีหนึ่งตามแนวทางการศึกษาของ รุ่งรัชดาพร เวหะชาติ ได้พัฒนารูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมุ่งศึกษาการพัฒนารูปแบบการบริหารคุณภาพ ทั้งองค์การของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่เหมาะสมการศึกษา มีรายละเอียดในการดำเนินการ ๕ ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวคิดและหลักการบริหารคุณภาพทั้งองค์การ โดยสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนที่ได้รับเลือกเป็นโครงการนำร่องการวิจัยและการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา รวมทั้งการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการศึกษาสภาพจริงจากรายงานการประเมินตนเองของโรงเรียนที่ผ่านการประเมินคุณภาพ

ขั้นตอนที่ ๒ เป็นการสร้างรูปแบบจำลองเพื่อสร้างรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การโดยการสังเคราะห์แบบสัมภาษณ์จากการศึกษาในขั้นตอนที่ ๑ นำมาสร้างเป็นรูปแบบจำลองระบบบริหารคุณภาพทั้งองค์การด้วยการสร้างเป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิแบบเลือกตอบ เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ให้ผู้ทรงคุณวุฒิแสดงความคิดเห็นโดยอิสระ

ขั้นตอนที่ ๓ เป็นการพัฒนารูปแบบระบบบริหารคุณภาพทั้งองค์กรโดยใช้เทคนิคเดลฟายจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้รูปแบบที่มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติการใช้รูปแบบจำลองจากขั้นตอนที่ ๒ นามาศึกษาวิเคราะห์ และกาหนดรูปแบบระบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การด้วยเทคนิคเดลฟาย ๓ รอบ

ขั้นตอนที่ ๔ การวิเคราะห์หาความเหมาะสมของรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การเพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบโดยผู้ปฏิบัติงานในสถานศึกษาคือผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน และกรรมการสถานศึกษา

ขั้นตอนที่ ๕ การสรุปและนำเสนอรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กรและจัดทำเป็นรายงานผลการวิจัยต่อไป[๑๖๑]

---

[๑๖๐] บุญชม ศรีสะอาด, **การวิจัยเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก, ๒๕๕๙), หน้า ๑๓.

[๑๖๑] สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน (พ.ศ. ๒๕๖๖–๒๕๗๐)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๖๖), หน้า ๘๔.

จากการศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องนี้พอสรุปได้ว่าการสร้างรูปแบบ (model) นั้นไม่มีข้อกำหนดที่ตายตัวแน่นอนว่าต้องทำอะไรบ้าง แต่โดยทั่วไปจะเริ่มต้นจากการศึกษา องค์ความรู้ (intensive knowledge) เกี่ยวกับเรื่องที่เราจะสร้างรูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงค้นหาสมมุติฐานและหลักการของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบตามหลักการที่กำหนดขึ้น และนำรูปแบบที่สร้างขึ้นไปตรวจสอบความเหมาะสมและหาคุณภาพของรูปแบบต่อไป ส่วนการพัฒนารูปแบบมีการดำเนินการเป็นสองตอนใหญ่ คือ การสร้างรูปแบบและการประเมินความเหมาะสมและการหาคุณภาพของรูปแบบ

๒.๖ บริบทพื้นที่ของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสำรวจ ด้วยการสอบถามประเด็นสำคัญเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ของการวิจัย เพื่อที่จะทราบปัญหา ความต้องการ แนวทางในการจัดการปัญหา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาวิเคราะห์ข้อมูล แล้วนำเสนอเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

๑. ด้านภูมิศาสตร์ อำเภอเมืองหนองคาย ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย มีพื้นที่โดยประมาณ ๔๘.๕ ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มสลับเนินดิน เหมาะแก่การเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาและปลูกพืชสวนครัว มีแม่น้ำเล็ก ๆ และลำห้วยไหลผ่านหลายสาย เช่น ห้วยโพนสว่าง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญของชุมชน การตั้งถิ่นฐานของประชากรมีลักษณะกระจายตัวเป็นหมู่บ้าน โดยมีเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับตัวเมืองหนองคาย ทำให้สะดวกต่อการติดต่อและดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการศึกษา

๒. ด้านประชากรและสังคม อำเภอเมืองหนองคายมีประชากรประมาณ ๖,๘๐๐ คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รับจ้างทั่วไป และค้าขาย ภายในชุมชนมีโครงสร้างทางสังคมที่ยึดโยงกับวัดและผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการประสานงานด้านการศึกษาและกิจกรรมทางศาสนา ชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในลักษณะ “เครือข่ายชุมชนพุทธ” ซึ่งเป็นพื้นฐานที่เอื้อต่อการพัฒนาการศึกษาตามหลักพุทธธรรม

๓. ด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างเศรษฐกิจของอำเภอเมืองหนองคายส่วนใหญ่พึ่งพาภาคการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาข้าวและปลูกพืชผักผลไม้ตามฤดูกาล นอกจากนี้ยังมีการประกอบอาชีพเสริม เช่น การทำหัตถกรรม ทอผ้า และการขายสินค้าในตลาดท้องถิ่น รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนอยู่ในระดับปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ แต่ชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพและกลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนา

คุณภาพชีวิต ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพของชุมชนในการรวมพลังเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจอย่างพอเพียงตามแนวพุทธธรรม

๔. ด้านศาสนาและวัฒนธรรม ประชากรในพื้นที่นับถือพระพุทธศาสนาเกือบทั้งหมด มีวัดประจำชุมชนจำนวน ๕ วัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของจิตใจและกิจกรรมสาธารณะ เช่น วัดโพนสว่าง วัดป่าธรรมคุณ และวัดศรีโพนสว่าง วัดเหล่านี้มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม การอบรมศีลธรรม และการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมในชุมชน เช่น วันสำคัญทางศาสนา วันเข้าพรรษา และกิจกรรมบวชเณรภาคฤดูร้อน วัฒนธรรมท้องถิ่นยังคงยึดโยงกับพระธรรมคำสอน และมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

๕. ด้านการศึกษา ในพื้นที่อำเภอเมืองหนองคายมีสถานศึกษาในระดับต่าง ๆ ได้แก่ โรงเรียนประถมศึกษา ๓ แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา ๑ แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๒ แห่ง และมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยการบริหารการศึกษายังมีลักษณะรวมศูนย์อยู่ในระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาลอำเภอเมืองหนองคาย และสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้จังหวัดหนองคาย อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดแนวทางและการตัดสินใจด้านการศึกษา ยังอยู่ในระดับจำกัด จึงเป็นประเด็นที่ควรส่งเสริมผ่านแนวทางของพุทธธรรม

๖. ด้านการบริหารจัดการชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาลอำเภอเมืองหนองคาย และคณะกรรมการหมู่บ้าน มีบทบาทในการกำหนดนโยบายและจัดสรรงบประมาณด้านการศึกษา แต่ยังขาดระบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่เชื่อมโยงทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ วัด โรงเรียน และชุมชน หากสามารถบูรณาการหลักพุทธธรรม เช่น หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เข้าสู่การบริหาร จะช่วยให้เกิดความร่วมมือและความสมานฉันท์ในการพัฒนา

๗. ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่อำเภอเมืองหนองคายมีสภาพสิ่งแวดล้อมที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง โดยชุมชนมีการจัดกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกต้นไม้ การจัดการขยะ และโครงการ “วัดสีเขียว” ซึ่งมีพระสงฆ์และโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วม การบริหารการศึกษาที่ผสานแนวคิดพุทธธรรมสามารถช่วยสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมผ่านการเรียนรู้และการปฏิบัติจริง

๘. ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบของชมรม กลุ่มอาชีพ และคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ แต่การมีส่วนร่วมด้านการศึกษา เช่น การวางแผน การตัดสินใจ หรือการประเมินผล ยังมีข้อจำกัดอยู่ การบูรณาการหลักพุทธธรรม เช่น หลักสัปปุริสธรรม ๗ และพรหมวิหาร ๔ จะช่วยให้การมีส่วนร่วมเป็นไปอย่างมีคุณธรรมและเกิดผลยั่งยืน

๙. ด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม ในยุคดิจิทัล ชุมชนอำเภอเมืองหนองคายเริ่มนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนรู้ เช่น การจัดการเรียนรู้ผ่านออนไลน์และสื่อดิจิทัลของโรงเรียนในพื้นที่ แต่ยังมีช่องว่างด้านความรู้และการเข้าถึงข้อมูล โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมสามารถส่งเสริมให้ชุมชนใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติและปัญญา สอดคล้องกับแนวคิด “พุทธนวัตกรรม” ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีเพื่อเกื้อกูลการเรียนรู้และการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืน

สรุปบริบทโดยรวม บริบทของอำเภอเมืองหนองคายมีพื้นฐานทางศาสนา วัฒนธรรม และทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง แต่ยังขาดระบบบริหารการศึกษาที่เชื่อมโยงพลังของทุกภาคส่วนอย่างมีเอกภาพ การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ เช่น หลักอิทธิบาท ๔ พรหมวิหาร ๔ และสังคหวัตถุ ๔ ในกระบวนการบริหาร จะช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมที่สมดุล เป็นธรรม และยั่งยืน ทั้งยังส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนให้มีคุณภาพและคุณธรรมควบคู่กัน

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษารวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลด้านเอกสาร และใช้ในการอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

พระใบฎีกาณพงษกร กนฺตวณฺโณ (ปิ่นทอง) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วมในสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรม” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารในสถานศึกษาเป็นหัวใจสำคัญของการส่งเสริมให้สถานศึกษาเกิดประสิทธิภาพในการบริหารตามสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยมีกระบวนการที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมในการรับรู้ การคิด ศึกษา และค้นคว้า มีส่วนร่วมในการแผนงานการบริหารตลอดถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และมีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม และประเมินผลการทำงานด้วยหลักพุทธธรรมสำหรับการครองตน คน และงาน ขอยกหลักวุฒิธรรม ๔ คือ คบสัตบุรุษ ฟังธรรม คิดไตร่ตรองธรรม และนำไปปฏิบัติให้สอดคล้องกับการปฏิบัติงานตามหน้าที่ของแต่ละแผนกต่อไป[๑๖๒]

---

[๑๖๒] พระใบฎีกาณพงษกร กนฺตวณฺโณ (ปิ่นทอง), “การบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วมในสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรม”, **วารสารวิจัยนวัตกรรมการศึกษาและเทคโนโลยี**, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๖): ๙–๒๑.

พระปลัดศุภชัย สุนทโร และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์” ผลการวิจัยพบว่า ๑. สภาพปัญหาการบริหารจัดการในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์ สามารถแบ่งเป็น ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านการบริหารวิชาการ ๒) ด้านการเรียนการสอน ๓) ด้านการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตร ๒. หลักพุทธธรรมในการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย ๑) หลักอัตถะ ๓ ๒) หลักอิทธิบาท ๔ ๓) หลักพละ ๔ และ ๔) หลักสัจจะ ๕ ๓. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์ ดังนี้ ผู้บริหารสถานศึกษา คณะครู นักเรียน ด้านการเรียนการสอนและด้านวิชาการ ควรนำหลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ มีความพึงพอใจต่อการศึกษาเล่าเรียนมากที่สุด เตือนตนในการศึกษาเล่าเรียนมีเพียรพยายามในการเรียน เอาใจฝักใฝ่ต่อการศึกษาเล่าเรียน ควบคู่หลักสัจจะ ๕ รับผิดชอบหน้าที่ของตน ไม่ทิ้งงานที่ตนเราผิดชอบ มุ่งเน้นเพื่อให้ก่อประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ด้านการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรใช้หลักพละ ๕ มีศรัทธาต่อการเลือกปรับปรุงพัฒนาหลักสูตรและพัฒนาสื่อการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างศรัทธาต่อการเรียนรู้อย่างลึกซึ้งในวิชา เพื่อนำความสามารถในการควบคุมตนเองสร้างให้เกิดปัญญาและการมีสติอย่างสมบูรณ์ และเป็นพลังที่จะช่วยทำให้การดำเนินงานหรือการทำกิจกรรมเกิดความมั่นใจ ประโยชน์ปัจจุบัน มุ่งเน้นพัฒนาหลักสูตรการศึกษาในรายวิชาเรียนของสถานศึกษาให้มีความทันสมัย และเป็นหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เพราะจะทำให้ผู้เรียนมีความสนใจนำไปสู่ประโยชน์สูงสุดและส่งผลต่อความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้[๑๖๓]

สุธิเดช สุวรรณลา ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ความต้องการจำเป็นของความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงลำดับความต้องการจำเป็นจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการปกป้องตนเองและผู้อื่น ด้านการให้การศึกษาตนเองและผู้อื่น และด้านการเคารพตนเองและผู้อื่น ตามลำดับ ๒.การพัฒนารูปแบบความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แจงแบบสอบถาม สัมภาษณ์ นำมาสนทนากลุ่ม ผลจากการประเมิน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ในระดับมากที่สุด ได้แก่ ด้าน

---

[๑๖๓] พระปลัดศุภชัย สุนทโร และคณะ, “แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์”, วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๗): ๑๗๓–๑๘๖.

ความเป็นประโยชน์ ด้านความถูกต้อง ด้านความเหมาะสม ด้านความเป็นไปได้ ตามลำดับ ๓.รูปแบบความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ๑) หลักการ กล่าวถึงความสำคัญของความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาและหลักสัปปุริสัจธรรม ๗ ในการนำไปใช้ในโรงเรียนให้เกิดประสิทธิภาพ ๒) วัตถุประสงค์ ให้ความสำคัญกับบุคลากรในการปฏิบัติงาน ๓) กระบวนการพัฒนาความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรม ที่นำเสนอแนวทางการบริหารตามองค์ประกอบของความเป็นพลเมืองดิจิทัลมาบูรณาการกับสัปปุริสัจธรรม ๗ และจากการศึกษาได้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นรูปแบบเชิงภาษา คือ PERS MODEL ที่จะเป็นประโยชน์ในการบริหารหารสถานศึกษาต่อไป[๑๖๔]

พระภัทรชัยญกรณ์ อูดสวย ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารการศึกษาถือเป็นงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาทรัพยากรทางการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในด้านการศึกษาตลอดจนให้มีสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ ควบคู่กับการมีคุณธรรม จริยธรรม และมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข สำหรับบทความนี้ได้นำเสนอหลักการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน โดยการนำเอาหลักธรรมที่มีความสำคัญต่อการบริหารการศึกษามาเป็นตัวช่วยในการบริหารการศึกษา ทั้งการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน โดยเป็นการอาศัยหลักธรรมมาเป็นการสร้างแรงจูงในการปฏิบัติงาน หลักธรรมที่มีความสำคัญที่สุดในการบริหารตนหรือการครองตน คือ หลักสัปปุริสธรรม ๗ (เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จัก บุคคล) และหลักพละ ๕ คือ หลักธรรมที่ช่วยทำให้งานลุล่วงสำเร็จได้ ๕ ประการ คือ (สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา) ส่วนหลักธรรมที่มีความสำคัญและเหมาะสมใน การบริหารคนหรือครองคน คือ ธรรมที่เป็นกำลังในการบริหารคน นับว่าเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดในการครองคน คือ หลักแห่งพลธรรม ๔ ได้แก่ (ปัญญาพละ วิริยพละ อนวัชชพละ และ สังคหพละ) และหลักธรรมสุดท้ายที่มีความสำคัญและเหมาะสมใน

---

[๑๖๔] สุธิเดช สุวรรณลา, “รูปแบบความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา”, **วารสารวิชาการสิรินธรปริทรรศน์**, ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๗): ๑๔๓๙ – ๑๔๔๗.

การบริหารงานหรือการครองงาน คือ หลักอิทธิบาท ๔ หลักแห่ง ความสำเร็จ หลักธรรมนี้เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ประกอบด้วย (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา)[๑๖๕]

นิศารัตน์ สุวรรณภักดี และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่" ผลการวิจัยพบว่า ๑) ระดับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ หลักการครองคน (สังคหวัตถุ ๔) รองลงมาคือ หลักการครองงาน (อิทธิบาท ๔) ด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ หลักการครองตน (พละ ๔) ๒) ระดับการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ การจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา รองลงมาคือ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ การพัฒนาส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้และใช้สื่อเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ๓) ความสัมพันธ์การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมบริหารงานวิชาการในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่ มีความสัมพันธ์ทางบวกทุกด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ๔) ตัวพยากรณ์ที่ใช้ในการพยากรณ์หลักพุทธธรรมกับการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ตัวพยากรณ์ดีที่สุดคือการประยุกต์หลักการครองงาน (อิทธิบาท ๔)ตัวพยากรณ์ดีรองลงมาคือการประยุกต์หลักการครองตน (พละ๔)[๑๖๖]

พระมหากันตินันท์ กนฺตสีโล (เฮงสกุล) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา" ผลการวิจัยพบว่า ๑) คุณลักษณะงานวิจัยเป็นงานวิจัยระดับปริญญาเอก ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษามากที่สุด ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาและผู้บริหารสถานศึกษา ๒) สภาพปัจจุบันของความรู้ มี ๖ ประเด็น ประกอบด้วย (๑) เป้าหมายของ

---

[๑๖๕] พระภัทรชัยญกรณ์ อูดสวย, "การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน", **วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๔): ๘๓–๙๒.

[๑๖๖] นิศารัตน์ สุวรรณภักดี และคณะ, "การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่", **วารสารศึกษาศาสตร์ มมร**, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๖): ๒๗๐–๒๘๔.

การบริหารการศึกษา (๒) หลักธรรมที่เกี่ยวข้อง (๓) คุณลักษณะของผู้บริหาร (๔) กระบวนการบริหาร (๕) ทักษะที่ใช้ในการบริหาร (๖) ผลของการบริหารการศึกษา ๓) การเปรียบเทียบความเหมือนหรือความแตกต่างของผลการวิจัย ได้แก่ (๑) เป้าหมายของการบริหารการศึกษา มีแตกต่างกัน ๒ เป้าหมาย คือ เป้าหมายด้านคุณภาพการศึกษา และเป้าหมายด้านคุณภาพชีวิต (๒) หลักธรรม มีจุดมุ่งหมายการใช้แตกต่างกัน ๒ กลุ่ม คือ มุ่งให้การบริหารงานเกิดผลสำเร็จ และมุ่งให้เข้าใจความจริงอย่างถ่องแท้ (๓) คุณลักษณะของผู้บริหาร มี ๘ คุณลักษณะ (๔) กระบวนการบริหาร มี ๖ ขั้นตอน (๕) ทักษะที่ใช้ในการบริหาร มีความแตกต่างกัน ๒ กลุ่ม คือ ทักษะที่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน และทักษะที่เอื้อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีในองค์กร และ (๖) ผลของการบริหารการศึกษา มี ๖ ผล ๔) ข้อค้นพบที่เป็นองค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย คือ องค์ประกอบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษามี ๖ องค์ประกอบหลัก และ ๕๕ องค์ประกอบย่อย[๑๖๗]

พระครูวิโรจน์กาญจนเขต ได้ทำการวิจัยเรื่อง “อนาคตภาพการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ของวิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์ จังหวัดกาญจนบุรี” ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาอนาคตเป็นการศึกษาศักยภาพของการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความแตกต่างในอนาคต และยังให้ความสำคัญกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกระดับขององค์การ เพื่อให้มีการกำหนดอนาคตร่วมกัน ซึ่งการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาจะเป็นทางเลือกของอนาคตภาพ และเป็นแนวทางที่ดีในการพัฒนาปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา โดยเฉพาะงานด้านการบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานทั่วไป ได้อย่างมีประสิทธิผลมากขึ้น อนาคตภาพการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของวิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นรูปแบบอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับงานของผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ในแทบทุกองค์การหลักการบริหารงานสมัยใหม่ จะเน้นไปทางเทคนิครูปแบบกระบวนการบริหารในเชิงระบบซึ่งเป็นแนวทางในการบริหารงานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ซึ่งสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในบริบทในโลกยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่หากผู้บริหารได้นำหลักพุทธธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เข้ามาประกอบประยุกต์ใช้ควบคู่กับการบริหารงานสมัยใหม่ โดยความสอดคล้องและบูรณาการเข้า

---

[๑๖๗] พระมหากันตินันท์ กนฺตสีโล (เฮงสกุล), “การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา”, **วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๖):๑๓–๒๘.

ด้วยกันอย่างสมดุลแล้ว ถือว่าเป็นการบริหารงานแนวใหม่เข้าสู่การบริหารงานในมิติใหม่ “คนเป็นสุข งานสมบูรณ์” [๑๖๘]

สุจินตนา พรมพุ้ย และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลตามหลักพุทธธรรม กลุ่มสหวิทยาเขตสวนเทพรัตน์ทีปไท้เฉลิมพระเกียรติ จังหวัดปทุมธานี” ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล โดยภาพรวมทุกด้านอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการบริหารงานวิชาการ ด้านภาวะผู้นำทางการศึกษา ด้านการบริหารแหล่งเรียนรู้ และด้านนวัตกรรมการเรียนรู้ยุคดิจิทัล ตามลำดับ ๒) แนวทางการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลตามหลักพุทธธรรม (ปัญญา ๓) ประกอบด้วย (๑) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากความคิด ผู้บริหารและครูมีการคิดค้นหาแนวทางการบริหารงานวิชาการ มีวิสัยทัศน์ความเป็นผู้นำในการบริหารและใช้กระบวนการเรียนรู้นวัตกรรมยุคดิจิทัลอย่างสร้างสรรค์เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ (๒) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง ผู้บริหารและครูมีการรับฟังความคิดเห็นจากทุกภาคส่วนที่ให้ข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารและส่งเสริมให้นำนวัตกรรมการเรียนรู้มาใช้งานให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงทางสังคม และ (๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการกระทำหรือลงมือ ผู้บริหารและครูมีการปฏิบัติจากประสบการณ์ตรงในการบริหารหรือเรียนรู้วิธีการพัฒนาปัญญาเป็นบางโอกาสอย่างต่อเนื่อง ๓) แนวทางการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลตามหลักพุทธธรรมของสถานศึกษาในกลุ่มสหวิทยาเขตสวนเทพรัตน์ทีปไท้เฉลิมพระเกียรติ จังหวัดปทุมธานี (ปัญญา ๓) ประกอบด้วย (๑) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากความคิด ผู้บริหารและครู ควรมีกระบวนการคิดวิเคราะห์แผนงานการบริหาร มีวิสัยทัศน์ภาวะความเป็นผู้นำในการสร้างกระบวนการเรียนรู้นวัตกรรมยุคดิจิทัลและนำนวัตกรรมมาเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ (๒) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง ผู้บริหารควรตั้งคณะกรรมการศึกษาวิเคราะห์และรับฟังความคิดเห็นจากทุกภาคส่วนที่ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการบริหารสถานศึกษาและควรส่งเสริมการนำนวัตกรรมยุคดิจิทัลมาใช้ในการบริหารหรือการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น และ (๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิด

---

[๑๖๘] พระครูวิโรจน์กาญจนเขต, “อนาคตภาพการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ของวิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์ จังหวัดกาญจนบุรี”, **วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์**, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๙ (กันยายน ๒๕๖๕): ๑๕ – ๒๘.

จากการกระทำหรือการลงมือปฏิบัติ ผู้บริหารและครูควรรับฟังความคิดเห็นข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารตามหลักพุทธธรรมเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพ[๑๖๙]

ไพผกา ผิวดำ และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า ๑. สภาพการบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ภาพรวมอยู่ในระดับมากสภาพที่คาดหวังภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ความต้องการจำเป็นลำดับแรก คือ ด้านบริหารงานวิชาการ ๒. รูปแบบการบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา มี ๕ ส่วน ได้แก่ ๑) สภาพแวดล้อม ประกอบด้วย การกำหนดมาตรฐานการทำงาน ทรัพยากร และสภาพทางกายภาพ ๒) วัตถุประสงค์ พัฒนาสถานศึกษาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ๓) กระบวนการบริหารการศึกษา ประกอบด้วย ขอบข่ายการบริหารการศึกษา หลักอิทธิบาท ๔ และขั้นตอนการบริหาร ๔) โครงสร้าง ๕) เงื่อนไขความสำเร็จ อาศัยความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ๓. เสนอรูปแบบ และการประเมินรูปแบบ ด้านความเป็นประโยชน์ ด้านความถูกต้อง อยู่ในระดับมากที่สุด และด้านความเป็นไปได้ ด้านความความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก สามารถนำรูปแบบไปใช้ได้จริง[๑๗๐]

สรุปได้ว่า “การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม” หมายถึง การนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการวางแผน บริหารจัดการ ดำเนินงาน และประเมินผลทางการศึกษา โดยมุ่งให้เกิดการพัฒนาผู้เรียน ครู บุคลากร และชุมชนให้เป็นผู้มีปัญญา มีศีลธรรม และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ทั้งนี้การบริหารต้องตั้งอยู่บนหลักธรรม เช่น สัปปุริสธรรม ๗, พรหมวิหาร ๔, อิทธิบาท ๔, พรหมจรรย์ ๔ และอริยสัจ ๔ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้งทางกาย วาจา ใจ และปัญญาอย่างสมดุล. การเสริมสร้าง “การมีส่วนร่วมของชุมชน” หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชน ผู้นำท้องถิ่น พระสงฆ์ วัด โรงเรียน หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการบริหาร ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินการ ไปจนถึงการประเมินผล เพื่อให้การศึกษาเป็นของชุมชนและตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งมีองค์ประกอบของ

---

[๑๖๙] จินตนา พรมพุ้ย และคณะ, “แนวทางการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลตามหลักพุทธธรรม กลุ่มสหวิทยาเขตสวนเทพรัตน์ทีปไท้เฉลิมพระเกียรติ จังหวัดปทุมธานี”, **วารสารบวรสหการศึกษาและมนุษยสังคมศาสตร์**, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๗): ๓๐๑–๓๑๕.

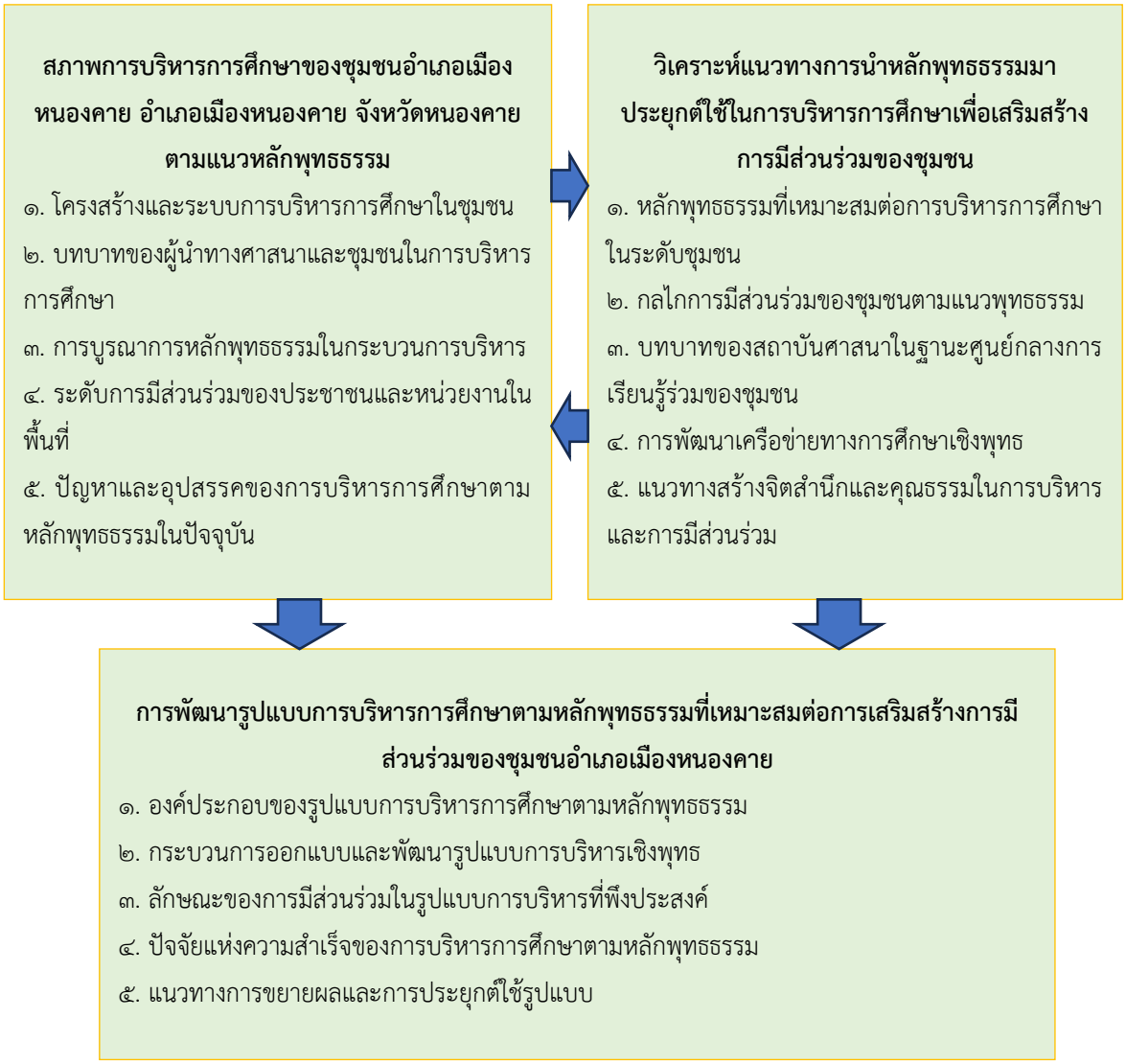
[๑๗๐] ไพผกา ผิวดำ และคณะ, “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา”, **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์**, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ (เมษายน – มิถุนายน ๒๕๖๗): ๙๗–๑๐๘.

รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม (๑) หลักธรรมเป็นฐาน (Dhamma-based Management Foundation) ใช้หลักพุทธธรรมเป็นแนวคิดสำคัญ เช่น สัปปุริสธรรม ๗ เพื่อสร้างผู้นำทางการศึกษาที่มีปัญญาและคุณธรรม เช่น รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ เป็นต้น อิทธิบาท ๔ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการทำงาน ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา พรหมวิหาร ๔ เพื่อสร้างสัมพันธภาพและการมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา สังคหวัตถุ ๔ เพื่อส่งเสริมการประสานสัมพันธ์ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา หลักธรรมเหล่านี้เป็นฐานคิดของผู้นำและผู้บริหารการศึกษาให้สามารถประสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วนได้อย่างมีคุณธรรมและมีประสิทธิภาพ. (๒) กระบวนการบริหารแบบบูรณาการ (Integrated Educational Administration Process) การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนสำคัญ คือ การวางแผน (Planning) ใช้หลักโยนิโสมนสิการและอิทธิบาท ๔ เพื่อกำหนดเป้าหมายและแนวทางที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน การจัดองค์กรและดำเนินงาน (Organizing and Implementation) ใช้หลักสัปปุริสธรรม ๗ และสังคหวัตถุ ๔ เพื่อจัดระบบบริหารให้ชุมชนมีบทบาทร่วม การนำและประสานงาน (Leading and Coordination) ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ และทศพิธราชธรรม เพื่อสร้างภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม การติดตามและประเมินผล (Evaluation) ใช้หลักอริยสัจ ๔ ในการพิจารณาผลการดำเนินงานอย่างรอบคอบ เห็นปัญหาและแนวทางแก้ไขอย่างเป็นระบบ (๓) การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation Mechanism) การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นใน ๔ ระดับ ได้แก่ การรับรู้ (Informing) ให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนอย่างโปร่งใส การปรึกษาหารือ (Consulting) เปิดเวทีระดมความคิดเห็นระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชน การร่วมตัดสินใจ (Deciding) ชุมชนร่วมกำหนดนโยบายหรือแนวทางการดำเนินโครงการทางการศึกษา การร่วมดำเนินการและติดตามผล (Acting & Monitoring) ชุมชนร่วมปฏิบัติและร่วมประเมินผลโครงการเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืน

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการศึกษา

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย เพื่อที่จะให้เห็นความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี เพื่อศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม โดยการลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย แล้วสนทนากลุ่มร่วมกับชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบล อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอวิธีดำเนินการวิจัย ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการวิจัย กระบวนการวิจัย ไปจนเสร็จสิ้นโครงการวิจัย เพื่อที่จะได้เห็นมาตรฐานของการวิจัย และภาพรวมของโครงการวิจัย ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการศึกษาเบื้องต้น (Primary Research) และรูปแบบการเขียนงานวิทยานิพนธ์ ดังนี้

๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเอกสารที่เป็นปฐมภูมิประกอบการศึกษา ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเอกสารชั้นทุติยภูมิออกเป็น ๕ ส่วน ได้แก่ ๑. เอกสารชั้น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชน ๒. เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็น

หนังสือ ตำรา และสื่อสิ่งพิมพ์ที่ได้รับการยอมรับทางวิชาการ ๓. เอกสารที่เป็นการวิจัย ประกอบด้วย รายงานการวิจัย สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ ศึกษาอิสระที่เกี่ยวข้อง ๔. เอกสารทางวิชาการอื่น ๆ เช่น วารสาร นิตยสาร สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ ที่เกี่ยวข้องการวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๓) ศึกษาข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านกระบวนการสร้างเรื่องมือวิจัย ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิ แล้ว ปรับปรุงเป็นที่เรียบร้อยตามกรอบของการศึกษาวิจัย โดยใช้บุคคลที่ได้คัดเลือกโดยใช้เกณฑ์ ของการศึกษาเรื่องวิจัยตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ จำนวน ๓๐ รูป/คน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือในทางวิชาการ แล้ววิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบของวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๓.๒ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก

๑. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยคุณภาพ

เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมดคัดเลือกโดยใช้ วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเหมาะสมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ดังนี้ มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำเนินงานหรือกิจกรรมของรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ที่มีความรู้ ความเข้าใจ หรือประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนและการทำงานร่วมกับวัด การศึกษา มีความพร้อมและความสมัครใจที่จะให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์หรือการสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลรวมทั้งหมดประมาณ ๒๕ รูป/คน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลาย ครอบคลุมทุกภาคส่วน ทั้งวัด โรงเรียน หน่วยงาน และประชาชน

บทบาทของผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่อกระบวนการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีบทบาทในการให้ข้อมูลเชิงลึกที่สะท้อนถึง สภาพปัจจุบันของโครงการ กิจกรรม และปัญหาที่พบในพื้นที่ แนวคิดและวิธีการเพื่อเสนอการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ข้อเสนอแนะต่อการสร้างรูปแบบการส่งเสริมโครงการให้เกิดความยั่งยืน ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลทั้งสามกลุ่มจะถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ เพื่อสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้และสร้าง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ กลุ่มพระภิกษุผู้นำทางศาสนา กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษาและครู กลุ่มผู้นำชุมชนและองค์กรท้องถิ่น กลุ่มประชาชนและผู้ปกครองในชุมชน ที่อาศัยอยู่ในอำเภอเมืองหนองคาย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบการบริหาร

การศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ประกอบด้วย

๑. กลุ่มพระสงฆ์		จำนวน ๕ รูป
๒. กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษาและครู		จำนวน ๕ รูป
๓. กลุ่มผู้นำชุมชน		จำนวน ๕ คน
๔. กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น		จำนวน ๕ คน
๕. กลุ่มประชาชน		จำนวน ๕ คน
	รวมทั้งสิ้น	จำนวน ๒๕ รูป/คน

๒. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยเชิงปริมาณ

การวิจัยเชิงปริมาณครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดประชากร (Population) ที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู บุคลากรทางการศึกษา ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาใน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย จำนวนทั้งสิ้น ๕๐๐ คน

กลุ่มตัวอย่าง (Sample) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Yamane (1973) ที่ระดับความคลาดเคลื่อน .05 จากประชากรจำนวน ๕๐๐ คน ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๒๒ คน[๑] จากนั้นผู้วิจัยดำเนินการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างตามความเหมาะสมของบริบทการวิจัย เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนของประชากรที่ศึกษาได้อย่างครอบคลุม

กลุ่มตัวอย่างดังกล่าวประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู บุคลากรทางการศึกษา ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในพื้นที่อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารการศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน อันจะทำให้ข้อมูลที่ได้รับสามารถสะท้อนความคิดเห็น สภาพปัญหา และแนวทางการพัฒนาการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างถูกต้องและครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

สูตร Yamane การคำนวณ

---

[๑] Yamane, Taro., **Statistics: An Introductory Analysis**, 3rd ed., (New York: Harper and Row, 1973), p. 886.

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

และแทนค่า

$$n = \frac{500}{1 + 500(0.05)^2} = \frac{500}{2.25} = 222.22$$

ดังนั้น ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๒๒ คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๓.๑ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ

การวิจัยเชิงปริมาณในครั้งนี้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ คือ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย โดยผู้วิจัยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นระบบ สามารถนำมาวิเคราะห์ทางสถิติและสรุปผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้อย่างถูกต้อง

๑. ประเภทของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณครั้งนี้ คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักพุทธธรรม เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยกำหนดข้อคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและกรอบแนวคิดการวิจัย

๒. ลักษณะของเครื่องมือ

แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert Scale) ๕ ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด โดยแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) ประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ สถานภาพ และบทบาทในการมีส่วนร่วมทางการศึกษาของชุมชน

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา ประกอบด้วยข้อคำถามที่สะท้อนการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารงานด้านต่าง ๆ ของสถานศึกษาและชุมชน

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา ครอบคลุมด้านการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล พร้อมทั้งข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในลักษณะคำถามปลายเปิด

ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์การให้คะแนนแบบมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ ดังนี้

ระดับ ๕ หมายถึง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด

ระดับ ๔ หมายถึง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

ระดับ ๓ หมายถึง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง

ระดับ ๒ หมายถึง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย

ระดับ ๑ หมายถึง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อยที่สุด

๓. การหาคุณภาพของเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างและตรวจสอบคุณภาพของแบบสอบถามตามขั้นตอน ดังนี้

(๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักพุทธธรรม เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดและตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

(๒) สร้างแบบสอบถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย กรอบแนวคิดการวิจัย และนิยามศัพท์เฉพาะของตัวแปรที่ศึกษา

(๓) นำแบบสอบถามฉบับร่างเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสมของภาษา และความครอบคลุมของเนื้อหา

(๔) นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วไปตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๕ ท่าน เพื่อพิจารณาความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และคำนวณค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (Index of Item Objective Congruence : IOC) โดยกำหนดค่า IOC ตั้งแต่ ๐.๕๐ ขึ้นไป

(๕) ปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้มีความสมบูรณ์และเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

(๖) นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try Out) กับกลุ่มที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๐ คน เพื่อทดสอบความชัดเจนของข้อคำถามและความเหมาะสมของเครื่องมือ

(๗) นำข้อมูลที่ได้จากการทดลองใช้มาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถาม โดยใช้วิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ซึ่งกำหนดค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ ๐.๗๐ ขึ้นไป จึงถือว่าแบบสอบถามมีความเชื่อมั่นและสามารถนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้

(๘) จัดทำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างตามแผนการวิจัยต่อไป

ดังนั้น แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจึงผ่านกระบวนการตรวจสอบคุณภาพทั้งด้านความตรงเชิงเนื้อหาและความเชื่อมั่นของเครื่องมือ ทำให้สามารถนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถูกต้อง และน่าเชื่อถือตามหลักวิชาการวิจัย.

๓.๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพภาคสนาม (Qualitative Field Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม วิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม และพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยจึงกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

๑. ประเภทของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ ประกอบด้วย

๑) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview Form) เป็นเครื่องมือหลักสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยกำหนดประเด็นคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและกรอบแนวคิดการวิจัย

๒) เครื่องบันทึกเสียง (Voice Recorder) ใช้สำหรับบันทึกข้อมูลระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ครบถ้วน และสามารถนำมาตรวจสอบความถูกต้องภายหลังได้

๓) กล้องถ่ายรูป (Camera) ใช้บันทึกภาพกิจกรรม สถานที่ และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อใช้เป็นหลักฐานประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

๔) แบบบันทึกภาคสนาม (Field Notes) ใช้จดบันทึกข้อมูล ข้อสังเกต บริบท และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัยที่เกิดขึ้นระหว่างการลงพื้นที่

๕) ผู้ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม จำนวน ๑ คน ทำหน้าที่ช่วยประสานงาน อำนวยความสะดวก และบันทึกข้อมูลประกอบการสัมภาษณ์ เพื่อให้การเก็บรวบรวมข้อมูลมีประสิทธิภาพและความครบถ้วนสมบูรณ์

๒. ลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักพุทธธรรม เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยนำวัตถุประสงค์ของการวิจัยและกรอบแนวคิดการวิจัยมาเป็นแนวทางในการกำหนดประเด็นคำถาม ลักษณะของแบบสัมภาษณ์เป็นคำถามปลายเปิด (Open-ended Questions) ที่เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แสดงความคิดเห็น อธิบายประสบการณ์ และเสนอแนะแนวทางต่าง ๆ อย่างอิสระ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๔ ส่วน ได้แก่

(๑) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

(๒) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายตามแนวหลักพุทธธรรม

(๓) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับแนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

(๔) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และแบบบันทึกภาคสนามเป็นเครื่องมือสนับสนุน เพื่อช่วยให้การเก็บข้อมูลมีความถูกต้อง สมบูรณ์ และสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้

๓. การหาคุณภาพของเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัยตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

(๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักพุทธธรรม เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยและประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์

(๒) จัดทำร่างแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยและกรอบแนวคิดการวิจัย เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการศึกษา

(๓) นำร่างแบบสัมภาษณ์เข้าสู่กระบวนการพัฒนาเครื่องมือวิจัย โดยตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย รวมทั้งพิจารณาความเหมาะสมของภาษาและเนื้อหา

(๔) ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อให้มีความชัดเจน ถูกต้อง และครอบคลุมประเด็นการวิจัยมากยิ่งขึ้น

(๕) นำแบบสัมภาษณ์ที่พัฒนาแล้วไปตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาและการวิจัย จำนวน ๖ ท่าน ประกอบด้วย อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิภายในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๓ ท่าน และผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัย จำนวน ๓ ท่าน เพื่อพิจารณาความเหมาะสม ความครอบคลุม และความสอดคล้องของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย

(๖) ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้เครื่องมือมีความสมบูรณ์และมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

(๗) นำแบบสัมภาษณ์และเอกสารประกอบการวิจัยเสนอขอรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก่อนดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนาม

(๘) ภายหลังได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยได้ทดลองใช้เครื่องมือและตรวจสอบความพร้อมของแบบสัมภาษณ์ร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษา พร้อมทั้งปรับปรุงแก้ไขให้เป็นฉบับสมบูรณ์ ก่อนนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจริง

ดังนั้น แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจึงผ่านกระบวนการตรวจสอบคุณภาพทั้งด้านความตรงเชิงเนื้อหา ความเหมาะสมของภาษา และความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ทำให้สามารถนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพและน่าเชื่อถือ

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ การเก็บรวบรวมข้อมูล แนวคิดเห็นผู้ให้การสัมภาษณ์ในพื้นที่การวิจัย ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยนี้ โดยการจัดคำถาม-คำตอบ การแสดงความคิดเห็น และข้อเสนอแนะเป็นหมวดหมู่ ให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเรียบเรียงข้อมูลการศึกษาให้เป็นภาษาวิชาการ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร ประกอบด้วย

๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเอกสารที่เป็นปฐมภูมิประกอบการศึกษา ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเอกสารชั้นทุติยภูมิออกเป็น ๕ ส่วน ได้แก่ ๑. เอกสารชั้น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชน ๒. เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นหนังสือ ตำรา และสื่อสิ่งพิมพ์ที่ได้รับการยอมรับทางวิชาการ ๓. เอกสารที่เป็นการวิจัย ประกอบด้วย รายงานการวิจัย สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ ศึกษาอิสระที่เกี่ยวข้อง ๔. เอกสารทางวิชาการอื่น ๆ เช่น วารสาร นิตยสาร สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ ที่เกี่ยวข้องการวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านภาคสนาม ประกอบด้วย

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย โดยใช้วิธีการหลัก ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) การศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Study) ที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลทั้งหมดมุ่งสะท้อนสภาพจริงของการบริหารการศึกษา การประยุกต์หลักพุทธธรรม และแนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง ๓ ข้อ ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ เพื่อศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม แนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู และตัวแทนผู้ปกครอง รวมทั้งสิ้นประมาณ ๑๐ คน เน้นคำถามเกี่ยวกับระบบการบริหารการศึกษาในพื้นที่ บทบาทของผู้นำทางศาสนาและชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างวัด–โรงเรียน–บ้าน (บวร) รวมถึงการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ในการบริหาร

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยลงพื้นที่สังเกตการประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา กิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา จดบันทึกพฤติกรรมการมีส่วนร่วม การสื่อสาร และกระบวนการตัดสินใจของผู้เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์ตามหลักพุทธธรรม เช่น ความมีเมตตา ความเสียสละ และความรับผิดชอบร่วมกัน

การศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Study) ศึกษารายงานการบริหารงานของโรงเรียนในพื้นที่ เอกสารจากเทศบาลอำเภอเมืองหนองคาย รายงานกิจกรรมของวัดและศูนย์การเรียนรู้ชุมชน รวมถึงนโยบายการศึกษาในระดับท้องถิ่น เพื่อประกอบการวิเคราะห์เชิงพุทธธรรม

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย แนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มผู้นำศาสนา ครู ผู้อำนวยการโรงเรียน และคณะกรรมการการศึกษาท้องถิ่น รวมประมาณ ๑๐ คน มุ่งเน้นคำถามเกี่ยวกับแนวทางหรือหลักพุทธธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา เช่น การใช้ อิทธิบาท ๔ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน การใช้ พรหมวิหาร ๔ เพื่อสร้างสัมพันธภาพและความเข้าใจในองค์กร การใช้ สังคหวัตถุ ๔ เพื่อสร้างความสามัคคีและการร่วมมือของชุมชน

การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จัดเวทีสนทนากลุ่มในพื้นที่ชุมชนโพนสว่าง จำนวน ๒ ครั้ง ผู้เข้าร่วมประกอบด้วย พระสงฆ์ ครู ผู้บริหารท้องถิ่น และตัวแทนประชาชน ประเด็นสนทนาเน้น “แนวทางการประยุกต์หลักธรรมในการบริหารการศึกษา” และ “วิธีการสร้างการมีส่วนร่วมตามหลักพุทธธรรม” ผู้วิจัยทำการบันทึก วิเคราะห์ และสังเคราะห์สาระสำคัญจากการสนทนา

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรมการทำงานของคณะกรรมการโรงเรียน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมทางการศึกษา เพื่อวิเคราะห์ว่ามีการนำหลักธรรมมาใช้จริงหรือไม่

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย แนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

การสังเคราะห์ข้อมูลจากวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ และ ๒ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกต เพื่อระบุองค์ประกอบสำคัญของรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Data Triangulation) นำข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ มาตรวจสอบความสอดคล้องกัน ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้บริหารโรงเรียน และประชาชนในพื้นที่ เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูล

การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Workshop) จัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๐ คน เพื่อร่วมกันพิจารณาและยืนยันองค์ประกอบของรูปแบบที่ได้พัฒนาขึ้น เปิดโอกาสให้

ผู้เข้าร่วมเสนอแนะ ปรับปรุง และเพิ่มเติมรายละเอียดของรูปแบบการบริหารเชิงพุทธที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนโพนสว่าง

การสรุปและสร้างต้นแบบ (Model Construction) นำผลการวิเคราะห์ทั้งหมดมาจัดทำเป็น “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย” ตรวจสอบความเหมาะสมโดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านการศึกษาและพระพุทธศาสนาก่อนนำเสนอผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์

สรุปได้ว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในครั้งนี้เป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึกในสภาพจริงของพื้นที่ โดยเน้นการใช้เทคนิคการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกต และการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ครอบคลุม และสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม อันจะนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลวิธีวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ประเด็นปัญหาเป็นตัวตั้ง แล้วหาคำตอบจากข้อมูลที่เก็บและรวบรวมไว้ เพื่อให้เป็นไปตามกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยที่ได้ตั้งไว้แล้ว ส่วนข้อมูลสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงพรรณนา วิธีการนำเสนอ เป็นการนำเสนอผลการวิจัยแบบเชิงพรรณนา (Descriptive) โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑. บทที่ ๑ ผู้วิจัยได้ศึกษารวม ความเป็นมา ความสำคัญของปัญหา เพื่อที่จะเป็นเหตุผลของการวิจัย ทำได้นำเสนอปัญหาของการวิจัย แล้วกำหนดปัญหาที่ต้องการทราบจากการวิจัย เพื่อที่ใช้ได้เสนอแนวทางการจัดการปัญหาตามหลักการวิจัย แล้วเมื่อผ่านกระบวนการวิจัยแล้วจะได้ประโยชน์อย่างไร ต่อพื้นที่การวิจัยหรือชุมชน ประชาชน และด้านอื่น เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อที่จะเป็นโครงสร้างของการวิจัยที่จะเป็นการกำหนดประเด็นที่มีความน่าสนใจในการสร้างองค์ความรู้ต่อไป

๒. บทที่ ๒ ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมแนวคิด ทฤษฎี ประกอบด้วย หลักพุทธธรรมทางด้านพระพุทธศาสนาเถรวาท แนวคิด ทฤษฎีสนับสนุนทางโลกโดยการศึกษาจากเอกสารทางวิชาการที่มีความน่าเชื่อถือ เพื่อเป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร แล้ววิเคราะห์ข้อมูลด้านเอกสาร บริบทพื้นที่วิจัยเพื่อให้เห็นความสำคัญ และเหตุผลที่เลือกพื้นที่นี้ แล้วรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะใช้ในการอภิปรายผลการวิจัยให้เห็นความสอดคล้องกับบทสรุปของการวิจัย และการกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย เพื่อที่จะเห็นภาพรวมของโครงการวิจัย

๓. บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เพื่อที่จะทำให้เห็นภาพรวมของการวิจัยครั้งนี้ ตั้งแต่รูปแบบของการวิจัย กระบวนการวิจัย ขั้นตอนการวิจัย ไปจนเสร็จสิ้นโครงการวิจัยก่อนการนำแบบสัมภาษณ์จริงในการลงพื้นที่วิจัย

๔. นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านกระบวนการตรวจสอบความถูกต้องตามกระบวนการวิจัย ลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้กำหนดไว้แล้ว จากนำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับคืนมาทั้งหมดแล้ว ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์

๕. นำแบบสัมภาษณ์ ไปวิเคราะห์ข้อมูลตามหัวข้อที่มีการกำหนดตามกรอบแนวคิด และวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้สัมภาษณ์มาตามลำดับ เพื่อที่จะเป็นการแยกข้อมูลให้เป็นระบบของการวิจัยก่อนที่จะทำการสังเคราะห์ข้อมูลวิจัยในลำดับต่อไป

๖. ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้ทำการแยกเป็นหมวดหมู่ตามกรอบแนวคิด และวัตถุประสงค์ของการวิจัย ด้วยกระบวนการวิเคราะห์ เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ แล้วสรุปผลการวิจัยเป็นประเด็นของแต่ละหัวข้อตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๔. ผู้วิจัยนำเสนอการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

๕. ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานภาคสนาม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อสังเคราะห์สรุปผลการวิจัยให้ได้องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย แล้วนำผลการวิเคราะห์ไปสังเคราะห์โดยวิธีการพรรณนา

๖. ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วอภิปรายผลการวิจัยเพื่อที่จะให้เห็นความสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ในการดำเนินชีวิต และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป เพื่อที่จะได้หัวข้อของโครงการวิจัยที่น่าสนใจ ต่อไป

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยมุ่งศึกษาสภาพการบริหารการศึกษา วิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม และพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการวิจัยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลด้านเอกสาร (Documentary Study) โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี หลักพุทธธรรม และกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย

จากนั้นดำเนินการพัฒนาเครื่องมือวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามสำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผ่านการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือจากผู้ทรงคุณวุฒิ และปรับปรุงแก้ไขจนมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๒๒ คน โดยใช้แบบสอบถาม และเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๒๕ รูป/คน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการศึกษาข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

หลังจากนั้น ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) พร้อมทั้งตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation)

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยทั้งสองส่วนถูกนำมาสังเคราะห์ร่วมกัน เพื่อค้นหาองค์ประกอบ แนวทาง และปัจจัยสำคัญในการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม จากนั้นจัดประชุมสนทนากลุ่มและสัมมนาเชิงปฏิบัติการร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันพิจารณาปรับปรุง และยืนยันความเหมาะสมของรูปแบบที่พัฒนาขึ้น

ขั้นตอนสุดท้าย ผู้วิจัยนำผลการสังเคราะห์มาพัฒนาเป็น “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” พร้อมตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมโดยผู้เชี่ยวชาญ ก่อนสรุป อภิปรายผล และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและแนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ต่อไป

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี เพื่อศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม โดยการลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย แล้วสนทนากลุ่มร่วมกับชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ในบทนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล จากการลงพื้นที่ภาคสนาม แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่แบ่งเป็นประเด็นสำคัญ เพื่อที่จะทำการวิเคราะห์ตามกระบวนวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ แล้วสังเคราะห์ข้อมูล เพื่อที่จะได้องค์ความรู้จากการวิจัย ดังนี้

๔.๑ ศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม

๔.๑.๑ สภาพทั่วไปของการบริหารการศึกษาของชุมชน

การบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นกระบวนการดำเนินงานร่วมกันระหว่างสถานศึกษา ผู้นำชุมชน วัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง และประชาชนในพื้นที่ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนในท้องถิ่น การบริหารการศึกษาดังกล่าวมิได้มุ่งเน้นเฉพาะการจัดการเรียนการสอนภายในสถานศึกษาเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการสร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วนให้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุน ส่งเสริม และกำกับดูแลการจัดการศึกษาอย่างมีส่วนร่วม

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาในระดับชุมชน โดยเฉพาะการนำหลักพุทธธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารงาน การสร้างความสามัคคี และการส่งเสริม

คุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้เรียนและประชาชนในชุมชน การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งวิเคราะห์สภาพทั่วไปของการบริหารการศึกษาของชุมชนผ่านมุมมองของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างการบริหาร หน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง บทบาทของสถานศึกษา วัด และชุมชน ตลอดจนสภาพการจัดการศึกษาในปัจจุบัน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๑ ให้ข้อมูลว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายในปัจจุบันอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยสถานศึกษาเป็นหน่วยงานหลักในการจัดการศึกษา ขณะที่องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน วัด และผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง การประชุมหารือร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นประจำเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน นอกจากนี้ ยังมีการส่งเสริมกิจกรรมด้านคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านความร่วมมือกับวัดในพื้นที่ ซึ่งช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของสถานศึกษาร่วมกัน[๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๔ กล่าวว่า การบริหารการศึกษาในพื้นที่มีลักษณะเป็นการทำงานแบบเครือข่าย โดยผู้บริหารสถานศึกษาจะประสานความร่วมมือกับคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาผู้เรียนและสถานศึกษา การมีส่วนร่วมดังกล่าวส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปอย่างราบรื่น เนื่องจากทุกฝ่ายรับรู้เป้าหมายร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดในเรื่องการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนบางกลุ่มที่ยังไม่ต่อเนื่อง เนื่องจากภาระด้านอาชีพและเศรษฐกิจ แต่โดยภาพรวมถือว่าชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อการจัดการศึกษาและพร้อมสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียน[๒]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๗ ให้ความเห็นว่า วัดเป็นสถาบันสำคัญที่มีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษาในชุมชน โดยพระสงฆ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอบรมคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ดีแก่เด็กและเยาวชนอย่างสม่ำเสมอ โรงเรียนหลายแห่งในพื้นที่ได้ร่วมมือกับวัดในการจัดกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม ทำให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างรอบด้าน ทั้งด้านความรู้และด้านจิตใจ นอกจากนี้ วัดยังเป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับสถานศึกษา ส่งผลให้การจัดการศึกษามีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่นมาก

---

[๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๑

[๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๔

ยิ่งขึ้น[๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๑ กล่าวว่า สภาพการจัดการศึกษาในปัจจุบันมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและการบริหารจัดการศึกษา อย่างไรก็ตาม โรงเรียนยังคงให้ความสำคัญกับการปลูกฝังคุณธรรมควบคู่กับการพัฒนาทักษะทางวิชาการ การดำเนินงานส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากชุมชน ทั้งในรูปแบบของการเข้าร่วมกิจกรรม การระดมทรัพยากร และการให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาสถานศึกษา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในพื้นที่[๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๕ ให้ข้อมูลว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีจุดเด่นในเรื่องการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและผู้นำชุมชนเข้ามามีบทบาทในการวางแผนและเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษา โรงเรียนหลายแห่งได้จัดเวทีรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนอย่างสม่ำเสมอ ทำให้สามารถรับทราบปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน นอกจากนี้ ยังมีการส่งเสริมการใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตและการบริหารงาน ซึ่งช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือ ความเข้าใจ และความสามัคคีในชุมชนได้เป็นอย่างดี[๕]

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า สภาพทั่วไปของการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยมีสถานศึกษาเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงาน ขณะที่หน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ วัด ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง และประชาชนในพื้นที่ต่างมีบทบาทในการสนับสนุนและร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาการศึกษา

ในด้านโครงสร้างการบริหารการศึกษา พบว่า มีการดำเนินงานในลักษณะเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งช่วยให้เกิดการประสานงานระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การบริหารงานมิได้ยึดติดอยู่เฉพาะภายในโรงเรียน แต่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผล ในด้านบทบาทของสถานศึกษา วัด และชุมชน พบว่า ทั้งสามสถาบันมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด โดยสถานศึกษาทำหน้าที่จัดการเรียนรู้ วัดทำหน้าที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม และชุมชนทำหน้าที่สนับสนุนทรัพยากรและการมีส่วนร่วม ส่งผลให้การจัดการศึกษามีความสมบูรณ์และสอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น

---

[๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๗

[๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๑

[๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๕

การสังเคราะห์ข้อมูล

จากการสังเคราะห์ข้อมูล สามารถสรุปองค์ความรู้ได้ว่า สภาพทั่วไปของการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายตั้งอยู่บนพื้นฐานของ “ความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน” โดยมีการเชื่อมโยงบทบาทของทุกภาคส่วนเข้าด้วยกันภายใต้เป้าหมายร่วมในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและคุณภาพการศึกษา

องค์ประกอบสำคัญของสภาพการบริหารการศึกษา ประกอบด้วย ๔ ประการ ได้แก่ ๑) การมีโครงสร้างการบริหารแบบมีส่วนร่วม ๒) การประสานความร่วมมือของหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ๓) การส่งเสริมบทบาทของวัดในการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ๔) การสนับสนุนการจัดการศึกษาจากชุมชนและภาคีเครือข่าย องค์ประกอบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการบริหารการศึกษาที่สอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นความร่วมมือ ความสามัคคี และการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

สรุปภาพรวมของการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

สภาพทั่วไปของการบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย มีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่อาศัยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา วัด ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง และประชาชนในพื้นที่ โดยมีการดำเนินงานผ่านเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง ส่งผลให้การจัดการศึกษาสามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างเหมาะสม ทั้งยังมีการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการสร้างคุณธรรม จริยธรรม และความสามัคคี อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาการศึกษาและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

๔.๑.๒ กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชน

กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาตามแนวหลักพุทธธรรม เนื่องจากการบริหารการศึกษาในระดับชุมชนมิได้เป็นเพียงภารกิจของสถานศึกษาโดยลำพัง แต่เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ได้แก่ สถานศึกษา วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษา และประชาชนในพื้นที่ การบริหารการศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคม วัฒนธรรม ศาสนา และวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน

จากการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยทุกภาคส่วนมีบทบาทในการคิด วางแผน ดำเนินงาน สนับสนุน ติดตาม และประเมินผลร่วมกัน การบริหารดังกล่าวมีเป้าหมายสำคัญเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้เป็นคนดี มีความรู้ มีคุณธรรม และสามารถดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้

อย่างเหมาะสม เมื่อพิจารณาตามกระบวนการบริหารการศึกษา พบว่ามีองค์ประกอบสำคัญ ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) การวางแผนการศึกษา ๒) การจัดองค์กรและการบริหารงาน ๓) การดำเนินกิจกรรมทางการศึกษา และ ๔) การติดตามและประเมินผล ทั้ง ๔ ด้านนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ การวางแผนเป็นจุดเริ่มต้นของการกำหนดทิศทาง การจัดองค์กรเป็นกลไกในการขับเคลื่อน การดำเนินกิจกรรมเป็นการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ และการติดตามประเมินผลเป็นการตรวจสอบ ปรับปรุง และพัฒนาการบริหารการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพ นอกจากนี้ กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายยังมีความเชื่อมโยงกับหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรมที่ส่งเสริมการบริหารด้วยเหตุผล ความถูกต้อง และความเหมาะสม หลักพรหมวิหาร ๔ ที่ส่งเสริมความเมตตา ความเอื้อเฟื้อ ความยินดี และความเป็นธรรม และหลักอิทธิบาท ๔ ที่ส่งเสริมความรักในงาน ความเพียร ความเอาใจใส่ และการพิจารณาไตร่ตรองเพื่อพัฒนางานให้สำเร็จ หลักธรรมเหล่านี้มีบทบาทเป็นแนวทางในการบริหารการศึกษาให้มีคุณธรรม โปร่งใส และเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

ดังนั้น การวิเคราะห์กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนในหัวข้อนี้ จึงมุ่งนำเสนอข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อสะท้อนมุมมอง ประสบการณ์ และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการวางแผน การจัดองค์กร การดำเนินกิจกรรม และการติดตามประเมินผลทางการศึกษา อันจะนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อไป

บทสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๒ กล่าวว่า กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายเริ่มต้นจากการวางแผนร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยสถานศึกษาจะเป็นผู้ประสานงานหลักในการเชิญผู้เกี่ยวข้องเข้าร่วมประชุม เช่น คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง พระสงฆ์ และตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อร่วมกันพิจารณาสภาพปัญหา ความต้องการ และแนวทางพัฒนาการศึกษาในแต่ละปี การวางแผนลักษณะนี้ทำให้การบริหารการศึกษาไม่ใช่เรื่องของโรงเรียนฝ่ายเดียว แต่เป็นเรื่องของชุมชนทั้งหมด เพราะเด็กและเยาวชนเป็นทรัพยากรสำคัญของชุมชน เมื่อชุมชนเข้ามาร่วมคิดตั้งแต่ต้น ก็จะเกิดความเข้าใจและพร้อมให้ความร่วมมือในการดำเนินงานมากขึ้น นอกจากนี้ การวางแผนยังคำนึงถึงคุณธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะการปลูกฝังความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความกตัญญู และความสามัคคีให้แก่

ผู้เรียน การบริหารการศึกษาจึงมีทั้งมิติด้านวิชาการและมิติด้านคุณธรรมควบคู่กันไป[๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๕ ให้ความเห็นว่า การวางแผนการศึกษาของชุมชนในพื้นที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นขั้นตอนที่ทำให้ทุกฝ่ายเข้าใจเป้าหมายเดียวกัน ก่อนที่จะดำเนินกิจกรรมใด ๆ โรงเรียนมักจะมีการประชุมร่วมกับผู้เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดแผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน เช่น การพัฒนาทักษะอาชีพ การจัดกิจกรรมคุณธรรม การส่งเสริมการอ่าน การดูแลเด็กกลุ่มเสี่ยง และการพัฒนาสภาพแวดล้อมของสถานศึกษา สิ่งที่เห็นได้ชัดคือ เมื่อชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน ชุมชนจะรู้สึกว่าโรงเรียนเป็นของตนเอง และยินดีเข้ามาช่วยเหลือมากขึ้น ทั้งการสนับสนุนแรงงาน งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ หรือการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ผู้ให้ข้อมูลยังกล่าวเพิ่มเติมว่า การวางแผนที่ดีควรตั้งอยู่บนหลักเหตุผล ความโปร่งใส และความเป็นธรรม ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในการบริหารงาน[๗]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๘ กล่าวว่า ในด้านการจัดองค์กรและการบริหารงานสถานศึกษาในชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน โดยมีผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้กำกับดูแลหลัก มีครูและบุคลากรทางการศึกษารับผิดชอบงานด้านการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน มีคณะกรรมการสถานศึกษาทำหน้าที่ให้คำปรึกษา สนับสนุน และร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนา ส่วนวัดและพระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ขณะที่ผู้นำชุมชนและผู้ปกครองสนับสนุนการดำเนินงานในด้านทรัพยากร การประสานงาน และการดูแลพฤติกรรมของเด็กในชุมชน การจัดองค์กรลักษณะนี้ทำให้การบริหารงานมีความคล่องตัว และช่วยให้การดำเนินงานไม่กระจุกตัวอยู่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่กระจายความรับผิดชอบไปยังทุกภาคส่วน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการบริหารแบบมีส่วนร่วม[๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๒ กล่าวว่า การดำเนินกิจกรรมทางการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีความหลากหลาย ทั้งกิจกรรมด้านวิชาการ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน กิจกรรมคุณธรรม จริยธรรม และกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดและพระพุทธศาสนา เช่น การเข้าค่ายคุณธรรม การอบรมจริยธรรม การทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การเรียนรู้มารยาทไทย และการส่งเสริมให้เด็กมีจิตอาสาในการช่วยเหลือชุมชน กิจกรรมเหล่านี้ทำให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทั้งด้านความรู้ ความคิด จิตใจ และพฤติกรรม ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การจัดกิจกรรมทางการศึกษาที่ดีต้องไม่เน้นเฉพาะคะแนนหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเท่านั้น

---

[๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๒

[๗] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๕

[๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๘

แต่ต้องทำให้เด็กเป็นคนดี มีความรับผิดชอบ มีสัมมาคารวะ และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข การดำเนินกิจกรรมโดยมีชุมชนและวัดเข้ามาร่วมจึงช่วยให้การศึกษาเชื่อมโยงกับชีวิตจริงของผู้เรียนมากขึ้น[๙]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๖ กล่าวว่า กระบวนการบริหารการศึกษาจะสมบูรณ์ไม่ได้หากขาดการติดตามและประเมินผล เพราะการประเมินผลเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้รู้ว่างานที่ดำเนินไปแล้วประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาอะไร และควรปรับปรุงในด้านใด ในชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย โรงเรียนมีการติดตามผลการดำเนินงานเป็นระยะ ทั้งในระดับภายในโรงเรียนและในระดับชุมชน เช่น การประชุมครู การประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา การรับฟังความคิดเห็นของผู้ปกครอง และการสรุปผลกิจกรรมหลังดำเนินโครงการ ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การติดตามประเมินผลไม่ควรเป็นเพียงการจัดทำเอกสารรายงาน แต่ควรเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้ทุกฝ่ายเห็นปัญหาและร่วมกันแก้ไข การประเมินผลที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความโปร่งใสและสร้างความเชื่อมั่นต่อการบริหารการศึกษาของโรงเรียน[๑๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๙ กล่าวว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนควรเริ่มจากการเข้าใจบริบทของพื้นที่ก่อน เพราะแต่ละชุมชนมีปัญหาและความต้องการแตกต่างกัน สำหรับอำเภอเมืองหนองคาย ชุมชนยังให้ความสำคัญกับวัด โรงเรียน และผู้นำท้องถิ่น การวางแผนการศึกษาจึงควรดึงสถาบันเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น เพื่อให้แผนพัฒนาการศึกษามีความเหมาะสมกับวิถีชีวิตของประชาชน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การบริหารการศึกษาที่ดีต้องไม่แยกโรงเรียนออกจากชุมชน แต่ต้องทำให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน และทำให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียน เช่น การเชิญปราชญ์ชาวบ้านมาถ่ายทอดความรู้ การนำเด็กไปเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการจัดกิจกรรมร่วมกับวัด การทำเช่นนี้จะทำให้การศึกษามีชีวิตชีวาและเกิดประโยชน์ต่อทั้งนักเรียนและชุมชน[๑๑]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๑ กล่าวว่า การจัดองค์กรและการบริหารงานทางการศึกษาควรมีความชัดเจนทั้งด้านโครงสร้าง หน้าที่ และความรับผิดชอบ เพราะหากไม่มีการแบ่งบทบาทที่ชัดเจน การดำเนินงานจะเกิดความซ้ำซ้อนหรือขาดผู้รับผิดชอบโดยตรง ในพื้นที่อำเภอเมืองหนองคาย การบริหารงานมีลักษณะของการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียน คณะกรรมการสถานศึกษา และชุมชน โดยโรงเรียนทำหน้าที่หลักด้านวิชาการ ส่วนชุมชนสนับสนุนด้านทรัพยากรและการมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า จุดแข็งของพื้นที่คือความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในชุมชน ทุกฝ่าย

---

[๙] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๒

[๑๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๖

[๑๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๙

รู้จักกันและสามารถประสานงานกันได้ง่าย อย่างไรก็ตาม ยังควรพัฒนาระบบการบริหารงานให้มีความเป็นระบบมากขึ้น เช่น การจัดทำแผนงานร่วมกัน การกำหนดผู้รับผิดชอบแต่ละกิจกรรม และการรายงานผลให้ชุมชนรับทราบอย่างต่อเนื่อง[๑๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๔ ให้ข้อมูลว่า การดำเนินกิจกรรมทางการศึกษาที่ผ่านมามีความสัมพันธ์กับหลักพุทธธรรมอย่างชัดเจน โดยเฉพาะกิจกรรมที่ส่งเสริมความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความกตัญญู และจิตอาสา เด็กนักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมกับวัดและชุมชนอยู่เสมอ เช่น การทำความสะอาดวัด การร่วมงานบุญ การช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชน และการเรียนรู้หลักธรรมเบื้องต้นจากพระสงฆ์ กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้เด็กมีความรู้ทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังช่วยหล่อหลอมพฤติกรรมและจิตสำนึกที่ดี ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การศึกษาในชุมชนควรใช้หลักพุทธธรรมเป็นฐานในการพัฒนาคน เพราะหลักธรรมช่วยให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง รู้จักหน้าที่ และรู้จักอยู่ร่วมกับผู้อื่น การดำเนินกิจกรรมทางการศึกษาจึงควรบูรณาการทั้งความรู้ทางวิชาการ ทักษะชีวิต และคุณธรรมจริยธรรมเข้าด้วยกัน[๑๓]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๗ กล่าวว่า การติดตามและประเมินผลการบริหารการศึกษาของชุมชนยังเป็นประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็งขึ้น แม้ว่าโรงเรียนจะมีการสรุปผลการดำเนินงานและรายงานผลต่อคณะกรรมการสถานศึกษา แต่การเปิดพื้นที่ให้ประชาชนทั่วไปเข้ามาร่วมสะท้อนความคิดเห็นยังมีไม่มากเท่าที่ควร ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่า ควรมีเวทีสาธารณะหรือการประชุมชุมชนเพื่อรายงานความก้าวหน้าของการจัดการศึกษาอย่างน้อยปีละ ๑–๒ ครั้ง เพื่อให้ผู้ปกครองและประชาชนได้รับทราบผลการดำเนินงาน ปัญหา และความต้องการของโรงเรียน การประเมินผลในลักษณะนี้จะช่วยให้ประชาชนรู้สึกว่าตนเองมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษา และสามารถเสนอแนวทางพัฒนาได้โดยตรง นอกจากนี้ การประเมินผลควรครอบคลุมทั้งด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน คุณธรรมของผู้เรียน ความพึงพอใจของชุมชน และผลกระทบต่อการพัฒนาท้องถิ่น[๑๔]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๓๐ กล่าวว่า กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีพื้นฐานมาจากความร่วมมือและความไว้วางใจระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การวางแผน การจัดองค์กร การดำเนินกิจกรรม และการประเมินผลล้วนต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หลักพุทธธรรมสามารถนำมาใช้เป็นหลักคิดในการบริหารได้อย่างเหมาะสม เช่น ใช้หลักเมตตาในการดูแลนักเรียน ใช้หลักกรุณาในการช่วยเหลือเด็กที่มีปัญหา ใช้หลักอุเบกขาในการตัดสินใจอย่างเป็นธรรม และใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการทำงานให้สำเร็จ การบริหารการศึกษาที่มี

---

[๑๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๑

[๑๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๔

[๑๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๗

หลักธรรมเป็นฐานจะช่วยลดความขัดแย้ง สร้างความเข้าใจ และทำให้ทุกฝ่ายทำงานเพื่อประโยชน์ของเด็กและชุมชนเป็นสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสรุปว่า หากโรงเรียน วัด และชุมชนร่วมมือกันอย่างจริงจัง การศึกษาของชุมชนจะสามารถพัฒนาไปได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน[๑๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๓ กล่าวว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนในปัจจุบันต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน ดังนั้น การวางแผนการศึกษาจึงต้องมีความยืดหยุ่นและทันต่อสถานการณ์ ไม่ควรวางแผนเฉพาะกิจกรรมประจำปีแบบเดิม ๆ แต่ควรวิเคราะห์ปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การใช้โทรศัพท์มือถือของเด็ก การขาดแรงจูงใจในการเรียน และปัญหาครอบครัวของนักเรียน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ชุมชนสามารถช่วยโรงเรียนได้มาก หากมีการเปิดโอกาสให้ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และพระสงฆ์ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไข การบริหารการศึกษาจึงควรใช้วิธีคิดแบบมีส่วนร่วม และใช้หลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการสร้างสติ ความรับผิดชอบ และความเข้าใจร่วมกัน[๑๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๐ กล่าวว่า กระบวนการบริหารการศึกษาที่ดีต้องมีการสื่อสารที่ชัดเจนระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพราะหลายครั้งที่ชุมชนอยากมีส่วนร่วมแต่ไม่ทราบว่าควรเข้ามาช่วยในเรื่องใด หรือโรงเรียนต้องการความช่วยเหลือแบบใด ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า โรงเรียนควรมีช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย เช่น การประชุมผู้ปกครอง กลุ่มไลน์ชุมชน การประกาศผ่านผู้นำหมู่บ้าน และการประสานงานผ่านวัดหรือศูนย์ชุมชน การสื่อสารที่ดีจะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมทางการศึกษาเป็นไปอย่างราบรื่น และทำให้ประชาชนรับรู้ความเคลื่อนไหวของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การสื่อสารควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่เป็นทางการเกินไป และเปิดโอกาสให้ชุมชนสอบถามหรือเสนอความคิดเห็นได้อย่างอิสระ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนกับประชาชน[๑๗]

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๒ ท่าน สามารถวิเคราะห์กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายได้ว่า การบริหารการศึกษาในพื้นที่มีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่เชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษา วัด ชุมชน และองค์กรท้องถิ่น โดยกระบวนการบริหารมิได้ดำเนินไปในลักษณะสั่งการจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่เป็นการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงาน และร่วมติดตามผลตามบริบทของชุมชน

---

[๑๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๓๐

[๑๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๓

[๑๗] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๐

ประการแรก ด้านการวางแผนการศึกษา พบว่า การวางแผนเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง พระสงฆ์ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การวางแผนมีทั้งการกำหนดเป้าหมายด้านวิชาการ การพัฒนาผู้เรียน การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม และการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน จุดเด่นของการวางแผนคือการรับฟังความคิดเห็นของชุมชน ทำให้แผนการศึกษาไม่แยกออกจากความต้องการของประชาชน อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลบางส่วนสะท้อนว่า การวางแผนยังควรพัฒนาให้มีความเป็นระบบมากขึ้น โดยเฉพาะการวิเคราะห์ปัญหาเชิงลึก การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และการกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จที่ชัดเจน

ประการที่สอง ด้านการจัดองค์กรและการบริหารงาน พบว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ระหว่างหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างค่อนข้างชัดเจน สถานศึกษาเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการ ครูและบุคลากรทางการศึกษารับผิดชอบด้านการจัดการเรียนรู้ คณะกรรมการสถานศึกษามีบทบาทในการให้คำปรึกษาและสนับสนุน วัดและพระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมคุณธรรม ผู้นำชุมชนและองค์กรท้องถิ่นสนับสนุนด้านทรัพยากรและการประสานงาน ส่วนผู้ปกครองมีบทบาทในการดูแล สนับสนุน และติดตามพฤติกรรมของผู้เรียน การจัดองค์กรเช่นนี้สะท้อนถึงความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายที่ช่วยให้การบริหารงานมีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับบริบทชุมชน

ประการที่สาม ด้านการดำเนินกิจกรรมทางการศึกษา พบว่า กิจกรรมทางการศึกษาของชุมชนมีทั้งกิจกรรมด้านวิชาการและกิจกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรม โดยเฉพาะกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับวัดและพระพุทธศาสนา เช่น การอบรมคุณธรรม การเข้าค่ายพุทธธรรม การร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา การส่งเสริมจิตอาสา และการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมเหล่านี้ช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างรอบด้าน ทั้งด้านความรู้ ทักษะชีวิต และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ การดำเนินกิจกรรมยังสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนมิได้เป็นเพียงผู้สนับสนุนภายนอก แต่เป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญที่ช่วยขยายพื้นที่การศึกษาออกจากห้องเรียนไปสู่ชีวิตจริง

ประการที่สี่ ด้านการติดตามและประเมินผล พบว่า สถานศึกษามีการติดตามผลการดำเนินงานผ่านการประชุมครู การประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา การรายงานผลกิจกรรม และการรับฟังความคิดเห็นของผู้ปกครอง แต่การประเมินผลในระดับชุมชนยังมีข้อจำกัดบางประการ โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปเข้ามาร่วมสะท้อนความคิดเห็นอย่างเป็นระบบ ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่าควรมีเวทีสาธารณะหรือการประชุมชุมชนเพื่อรายงานผลการดำเนินงานด้านการศึกษา เพื่อสร้างความโปร่งใส ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมที่ต่อเนื่อง

เมื่อวิเคราะห์ในมิติของหลักพุทธธรรม พบว่า กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีความสอดคล้องกับหลักสัปปุริสธรรมในด้านการรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล และรู้ชุมชน กล่าวคือ ผู้บริหารและผู้เกี่ยวข้องพยายามบริหารงานโดยคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ ความต้องการของชุมชน และประโยชน์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับหลักพรหมวิหาร ๔ ในด้านการดูแลผู้เรียนด้วยความเมตตา การช่วยเหลือเด็กที่มีปัญหาด้วยความกรุณา การยินดีต่อความสำเร็จของผู้เรียนและชุมชนด้วยมุทิตา และการตัดสินใจอย่างเป็นธรรมด้วยอุเบกขา อีกทั้งยังสัมพันธ์กับหลักอิทธิบาท ๔ ในด้านความรักในงาน ความเพียร ความเอาใจใส่ และการพิจารณาปรับปรุงงานให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จึงแสดงให้เห็นว่ากระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีฐานสำคัญอยู่ที่การมีส่วนร่วม ความร่วมมือ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย และการใช้หลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการบริหารงาน แม้จะมีข้อจำกัดบางประการด้านระบบการประเมินผลและการมีส่วนร่วมของประชาชนบางกลุ่ม แต่โดยภาพรวมถือว่าชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนาการศึกษาร่วมกับสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง

การสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากการสังเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์ สามารถสรุปกระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายได้เป็นองค์ประกอบสำคัญ ๔ ด้าน ได้แก่ การวางแผนแบบมีส่วนร่วม การจัดองค์กรเชิงเครือข่าย การดำเนินกิจกรรมแบบบูรณาการ และการติดตามประเมินผลเพื่อการพัฒนา

ด้านที่หนึ่ง การวางแผนแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การกำหนดทิศทางการบริหารการศึกษาโดยอาศัยความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู คณะกรรมการสถานศึกษา พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การวางแผนเช่นนี้ทำให้แผนการศึกษามีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และความต้องการที่แท้จริงของชุมชน อีกทั้งยังช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในกระบวนการพัฒนาการศึกษา

ด้านที่สอง การจัดองค์กรเชิงเครือข่าย หมายถึง การกำหนดบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างสัมพันธ์กัน โดยสถานศึกษาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการบริหาร วัดเป็นศูนย์กลางด้านคุณธรรมและจิตใจ ชุมชนเป็นแหล่งสนับสนุนทรัพยากรและภูมิปัญญา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกลไกสนับสนุนด้านงบประมาณและนโยบาย ส่วนผู้ปกครองเป็นผู้ร่วมดูแลและส่งเสริมพฤติกรรมของผู้เรียน การจัดองค์กรในลักษณะนี้ทำให้การบริหารการศึกษามีความเข้มแข็งและสามารถขับเคลื่อนได้จริง

ด้านที่สาม การดำเนินกิจกรรมแบบบูรณาการ หมายถึง การจัดกิจกรรมทางการศึกษาที่ผสมผสานระหว่างความรู้ทางวิชาการ คุณธรรมจริยธรรม ทักษะชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่น และการมี

ส่วนร่วมของชุมชน การดำเนินกิจกรรมไม่จำกัดอยู่เฉพาะในห้องเรียน แต่ขยายไปสู่พื้นที่ชุมชน วัด และแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง และสามารถเชื่อมโยงความรู้กับการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม

ด้านที่สี่ การติดตามประเมินผลเพื่อการพัฒนา หมายถึง การตรวจสอบผลการดำเนินงานด้านการศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ข้อมูลจากครู ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษา และชุมชน เพื่อนำมาปรับปรุงแผนงานและกิจกรรมให้เหมาะสมยิ่งขึ้น การประเมินผลในแนวทางนี้มิใช่เพียงการวัดความสำเร็จของโครงการ แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย เพื่อพัฒนาการบริหารการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน

เมื่อนำองค์ประกอบทั้ง ๔ ด้านมาสังเคราะห์ร่วมกับหลักพุทธธรรม พบว่า กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายสามารถอธิบายได้ว่าเป็น “กระบวนการบริหารการศึกษาเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วม” กล่าวคือ เป็นการบริหารที่ใช้หลักธรรมเป็นฐานในการกำหนดทิศทางและพฤติกรรมของผู้เกี่ยวข้อง โดยมีหลักสัปปุริสธรรมเป็นฐานด้านเหตุผลและความเหมาะสม หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นฐานด้านความสัมพันธ์และการดูแลผู้เรียน และหลักอิทธิบาท ๔ เป็นฐานด้านความมุ่งมั่นและการพัฒนางานให้สำเร็จ

การสังเคราะห์ข้อมูลยังพบว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมความสำเร็จของกระบวนการบริหารการศึกษาประกอบด้วย ๑) ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ๒) บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรม ๓) การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ๔) การสื่อสารที่ชัดเจนระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ ๕) การใช้หลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการลดความขัดแย้งและสร้างความร่วมมือ ขณะเดียวกัน ยังพบข้อจำกัดที่ควรได้รับการพัฒนา ได้แก่ ๑) การมีส่วนร่วมของประชาชนบางกลุ่มยังไม่ต่อเนื่อง ๒) ระบบการติดตามและประเมินผลยังควรเปิดกว้างมากขึ้น ๓) การสื่อสารระหว่างโรงเรียนกับชุมชนควรมีความหลากหลายและสม่ำเสมอ และ ๔) การนำผลการประเมินไปใช้พัฒนาแผนงานควรมีความชัดเจนเป็นรูปธรรมมากขึ้น

จากการสังเคราะห์ดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีลักษณะเด่นคือการเชื่อมโยงระหว่าง “แผนงาน คน กิจกรรม และการประเมินผล” ภายใต้ฐานคิดของหลักพุทธธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมในวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ต่อไป

สรุปภาพรวมของการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล

สรุปได้ว่า กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย มีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่อาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยเริ่ม

ตั้งแต่การวางแผนการศึกษา การจัดองค์กรและการบริหารงาน การดำเนินกิจกรรมทางการศึกษา และการติดตามประเมินผล ทุกขั้นตอนมีความสัมพันธ์กันและส่งผลต่อคุณภาพการจัดการศึกษาในระดับชุมชน

ด้านการวางแผนการศึกษา พบว่า โรงเรียนและชุมชนมีการร่วมกันกำหนดทิศทางการพัฒนา โดยคำนึงถึงสภาพปัญหา ความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน การวางแผนมีลักษณะเปิดกว้างและเอื้อต่อการมีส่วนร่วม ทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในการพัฒนาการศึกษา ด้านการจัดองค์กรและการบริหารงาน พบว่า มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม สถานศึกษาทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการ วัดและพระสงฆ์สนับสนุนด้านคุณธรรม ผู้นำชุมชนและองค์กรท้องถิ่นสนับสนุนด้านทรัพยากรและการประสานงาน ส่วนผู้ปกครองและประชาชนมีบทบาทในการสนับสนุนและติดตามการจัดการศึกษา ด้านการดำเนินกิจกรรมทางการศึกษา พบว่า มีการบูรณาการกิจกรรมด้านวิชาการ คุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมท้องถิ่น และจิตอาสาเข้าด้วยกัน ทำให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างรอบด้าน และทำให้การศึกษาเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ด้านการติดตามและประเมินผล พบว่า มีการติดตามผลการดำเนินงานผ่านการประชุมและการรายงานผล แต่ยังควรพัฒนาให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลมากขึ้น เพื่อให้เกิดความโปร่งใส ความไว้วางใจ และการปรับปรุงพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง โดยภาพรวม กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายเป็นกระบวนการที่มีฐานอยู่บนความร่วมมือ ความรับผิดชอบ และหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะการบริหารด้วยเหตุผล ความเมตตา ความเพียร และการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม กระบวนการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการร่วมพัฒนาการศึกษา และเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืน

๔.๑.๓ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นประเด็นสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของการบริหารการศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม จริยธรรม ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของชุมชน การบริหารการศึกษาในระดับชุมชนมิได้มุ่งเน้นเฉพาะประสิทธิภาพของระบบงานหรือผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนให้มีคุณภาพทั้งด้านความรู้ ความประพฤติ จิตใจ และความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างสันติ

จากบริบทของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน หลักพุทธธรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นแนวทางกำกับการบริหารการศึกษาทั้งในด้านการวางแผน การจัดองค์กร การบริหารบุคลากร การดำเนินกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การสร้าง

ความร่วมมือกับชุมชน และการติดตามประเมินผล โดยหลักธรรมที่ปรากฏเด่นชัดในการบริหารการศึกษา ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม หลักพรหมวิหาร ๔ หลักอิทธิบาท ๔ และหลักธรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น สังคหวัตถุ ๔ อปริหานิยธรรม และหลักไตรสิกขา หลักสัปปุริสธรรมเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้บริหารรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล จึงเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการบริหารการศึกษาในระดับชุมชน เพราะผู้บริหารต้องเข้าใจบริบทของสถานศึกษา ความต้องการของชุมชน ศักยภาพของบุคลากร และข้อจำกัดของพื้นที่ ส่วนหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ทำให้การบริหารงานมีความเอื้ออาทร เป็นธรรม และคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล ขณะที่หลักอิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จ ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ช่วยให้ผู้บริหาร ครู และผู้เกี่ยวข้องมีความรักในงาน ความเพียร ความเอาใจใส่ และการพิจารณาปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง

การศึกษาประเด็นนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ว่า ในสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายนั้น มีการนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในลักษณะใด หลักธรรมใดมีบทบาทเด่นในกระบวนการบริหารการศึกษา และการนำหลักธรรมดังกล่าวส่งผลต่อการสร้างความร่วมมือ ความเชื่อมั่น และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างไร ข้อมูลต่อไปนี้เป็นผลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งสะท้อนมุมมองเชิงลึกเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาในพื้นที่

บทสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๑ กล่าวว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีการนำหลักสัปปุริสธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจและการวางแผนงาน โดยเฉพาะการรู้จักเหตุ รู้จักผล และรู้จักชุมชน ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเข้าใจว่า ปัญหาทางการศึกษาของชุมชนไม่ได้เกิดจากโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่อาจเกี่ยวข้องกับครอบครัว เศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม และค่านิยมของชุมชน ดังนั้น การแก้ปัญหาจึงต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน ไม่ใช่ตัดสินจากมุมมองของผู้บริหารเท่านั้น การรู้จักชุมชนทำให้ผู้บริหารสามารถกำหนดกิจกรรมหรือแผนงานที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชน การขอความร่วมมือจากผู้นำชุมชน และการใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมคุณธรรมแก่เด็กและเยาวชน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าหากผู้บริหารมีหลักสัปปุริสธรรม จะทำให้การบริหารมีความรอบคอบ เป็นธรรม และได้รับความไว้วางใจจากชุมชนมากขึ้น[๑๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๔ ให้ความเห็นว่า หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมที่ปรากฏชัดในการบริหารการศึกษาของชุมชน โดยเฉพาะด้านเมตตาและกรุณา

---

[๑๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๑

ผู้บริหารและครูต้องมีความรัก ความปรารถนาดี และความเข้าใจต่อเด็กแต่ละคน เพราะเด็กในชุมชนมีพื้นฐานครอบครัวและปัญหาชีวิตแตกต่างกัน บางคนขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ บางคนมีปัญหาครอบครัว บางคนขาดแรงจูงใจในการเรียน หากครูและผู้บริหารใช้เพียงระเบียบหรือการลงโทษ อาจไม่สามารถแก้ปัญหาได้ แต่ถ้าใช้เมตตาและกรุณาในการดูแล จะช่วยให้เด็กเกิดความไว้วางใจและพร้อมปรับปรุงตนเอง ผู้ให้ข้อมูลยังกล่าวว่า มุทิตาและอุเบกขาก็มีความสำคัญ เพราะผู้บริหารควรยินดีต่อความสำเร็จของครู นักเรียน และชุมชน ขณะเดียวกันต้องวางตนเป็นกลางและตัดสินใจอย่างยุติธรรม เพื่อไม่ให้เกิดความรู้สึกแบ่งพรรคแบ่งพวกในการบริหารงาน[๑๙]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๗ กล่าวว่า วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการนำหลักพุทธธรรมมาเชื่อมโยงกับการศึกษา โดยเฉพาะการอบรมคุณธรรม จริยธรรม และการปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีแก่ผู้เรียน หลักธรรมที่ใช้บ่อย ได้แก่ ศีล ๕ ไตรสิกขา สังคหวัตถุ ๔ และพรหมวิหาร ๔ การอบรมเด็กและเยาวชนไม่ควรเน้นเฉพาะการสอนให้จำหลักธรรม แต่ต้องทำให้เด็กเข้าใจว่าสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร เช่น การรักษาศีลช่วยให้รู้จักควบคุมตนเอง การมีเมตตาช่วยลดความขัดแย้งกับเพื่อน การมีวินัยช่วยให้รับผิดชอบต่อการเรียน และการมีจิตอาสาช่วยให้เห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า เมื่อโรงเรียนร่วมมือกับวัดอย่างต่อเนื่อง การบริหารการศึกษาจะมีมิติด้านจิตใจมากขึ้น ไม่ใช่เพียงการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรเท่านั้น[๒๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๑ กล่าวว่า หลักอิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมกับการบริหารงานของผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา เพราะการพัฒนาการศึกษาเป็นงานที่ต้องใช้ความต่อเนื่องและความอดทน ผู้บริหารต้องมีฉันทะ คือ ความรักและความพอใจในการพัฒนาการศึกษา ต้องมีวิริยะ คือ ความเพียรพยายามในการแก้ไขปัญหา ต้องมีจิตตะ คือ ความเอาใจใส่ติดตามงานอย่างจริงจัง และต้องมีวิมังสา คือ การพิจารณาตรวจสอบ ปรับปรุง และพัฒนางานอยู่เสมอ ผู้ให้ข้อมูลระบุว่า หากขาดหลักอิทธิบาท ๔ การบริหารการศึกษาอาจเป็นเพียงการทำงานตามหน้าที่ แต่ไม่เกิดการพัฒนาอย่างแท้จริง โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนที่มีข้อจำกัดด้านงบประมาณ บุคลากร และทรัพยากร ผู้บริหารและครูจำเป็นต้องมีความมุ่งมั่นและใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาอย่างเหมาะสม[๒๑]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๕ กล่าวว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาควรเริ่มจากตัวผู้บริหารก่อน เพราะผู้บริหารเป็นแบบอย่างสำคัญของครู นักเรียน และชุมชน หากผู้บริหารมีความซื่อสัตย์ โปร่งใส เมตตา รับฟังความคิดเห็น และตัดสินใจอย่างเป็นธรรม

---

[๑๙] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๔

[๒๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๗

[๒๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๑

ชุมชนก็จะเกิดความไว้วางใจและพร้อมเข้ามามีส่วนร่วม การนำหลักสัปปุริสธรรมมาใช้ทำให้ผู้บริหารรู้จักพิจารณาเหตุผลและความเหมาะสมของงาน ส่วนหลักพรหมวิหาร ๔ ช่วยให้ผู้บริหารดูแลบุคลากรด้วยความเข้าใจ และหลักอิทธิบาท ๔ ช่วยให้การทำงานมีเป้าหมายและความต่อเนื่อง ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หลักธรรมไม่ควรถูกนำมาใช้เฉพาะในกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ควรเป็นแนวทางในการบริหารงานทุกด้าน ตั้งแต่การประชุม การมอบหมายงาน การแก้ปัญหา และการสร้างความร่วมมือกับชุมชน[๒๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๘ กล่าวว่า หลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะการบริหารการศึกษาให้สำเร็จต้องอาศัยการประสานใจของคนหลายฝ่าย ทาน คือ การให้และการแบ่งปัน สามารถเห็นได้จากการที่ชุมชนสนับสนุนทรัพยากรแก่โรงเรียน ปิยวาจา คือ การใช้ถ้อยคำสุภาพ สร้างสรรค์ และให้เกียรติ ช่วยให้การประสานงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นไปด้วยความราบรื่น อัตถจริยา คือ การทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ปรากฏผ่านกิจกรรมจิตอาสาและการร่วมพัฒนาโรงเรียน ส่วนสมานัตตตา คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ทำให้ผู้บริหารและครูได้รับความเชื่อถือจากประชาชน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หากใช้สังคหวัตถุ ๔ ควบคู่กับพรหมวิหาร ๔ จะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษามากขึ้น[๒๓]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๒ กล่าวว่า การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมต้องให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมและความโปร่งใส เพราะชุมชนจะให้ความร่วมมือก็ต่อเมื่อเห็นว่าการบริหารงานของโรงเรียนมีความจริงใจและตรวจสอบได้ หลักสัปปุริสธรรมจึงมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะการรู้จักประมาณและรู้จักกาล ผู้บริหารต้องรู้ว่างานใดควรทำก่อน งานใดควรทำหลัง และควรใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม ไม่เกินกำลังของโรงเรียนหรือชุมชน นอกจากนี้ การรู้จักบุคคลก็สำคัญ เพราะคนในชุมชนมีความสามารถและบทบาทต่างกัน หากผู้บริหารรู้จักเลือกใช้ศักยภาพของแต่ละคนให้เหมาะสม ก็จะทำให้เกิดพลังร่วมในการพัฒนาการศึกษา ผู้ให้ข้อมูลยังเห็นว่า การบริหารที่ยึดธรรมะจะช่วยลดความขัดแย้งและทำให้ทุกฝ่ายมองเป้าหมายร่วมกัน คือ ประโยชน์ของเด็กและชุมชน[๒๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๖ กล่าวว่า หลักพรหมวิหาร ๔ มีความจำเป็นต่อการบริหารบุคลากรในสถานศึกษา เพราะครูและบุคลากรต้องการทั้งการสนับสนุน การให้กำลังใจ และความเป็นธรรมจากผู้บริหาร เมตตาทำให้ผู้บริหารเห็นคุณค่าของบุคลากร กรุณาทำให้ผู้บริหารพร้อมช่วยเหลือเมื่อบุคลากรมีปัญหา มุทิตาทำให้ผู้บริหารยินดีและส่งเสริมเมื่อครูหรือผู้เรียนประสบความสำเร็จ ส่วน

---

[๒๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๕

[๒๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๘

[๒๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๒

อุเบกขาทำให้ผู้บริหารวางใจเป็นกลางและตัดสินใจตามเหตุผล ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า เมื่อบุคลากรรู้สึกว่าได้รับความเป็นธรรมและได้รับการดูแลด้วยความเข้าใจ ก็จะมีกำลังใจในการทำงานและพร้อมร่วมมือกับชุมชนมากขึ้น การบริหารคนด้วยหลักพรหมวิหาร ๔ จึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างบรรยากาศองค์กรที่ดี และส่งผลต่อคุณภาพการจัดการศึกษาโดยตรง[๒๕]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๙ กล่าวว่า การนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการบริหารการศึกษาเห็นได้จากความพยายามของโรงเรียนในการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง แม้จะมีข้อจำกัดหลายด้าน เช่น งบประมาณไม่เพียงพอ บุคลากรมีภาระงานมาก หรือผู้ปกครองบางส่วนยังไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้สม่ำเสมอ แต่หากผู้บริหารและครูมีฉันทะและวิริยะ ก็จะไม่ย่อท้อต่อปัญหา ขณะเดียวกัน การมีจิตตะทำให้เอาใจใส่ต่อเด็กเป็นรายบุคคล และการมีวิมังสาทำให้รู้จักทบทวนว่างานใดได้ผล งานใดควรปรับปรุง ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การบริหารการศึกษาที่ใช้หลักอิทธิบาท ๔ จะทำให้โรงเรียนไม่หยุดนิ่ง แต่เกิดการเรียนรู้และพัฒนาอยู่เสมอ ทั้งยังเป็นแบบอย่างให้เด็กเห็นคุณค่าของความเพียร ความรับผิดชอบ และการใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต[๒๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๓ กล่าวว่า หลักธรรมอื่นที่ควรนำมาใช้ในการบริหารการศึกษา คือ หลักอปริหานิยธรรม เพราะเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความเจริญและป้องกันความเสื่อมของหมู่คณะ การบริหารการศึกษาต้องอาศัยการประชุมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ การเคารพกติกา การรับฟังผู้มีประสบการณ์ และการร่วมกันรักษาประโยชน์ส่วนรวม หากโรงเรียนและชุมชนมีการประชุมปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่อง จะช่วยให้ทุกฝ่ายรับรู้ปัญหาและร่วมกันแก้ไขได้ทันเวลา นอกจากนี้ การเคารพความคิดเห็นของผู้ใหญ่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และผู้ทรงคุณวุฒิ ยังช่วยให้การตัดสินใจมีความรอบคอบ ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หลักอปริหานิยธรรมสามารถใช้เป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการศึกษาในชุมชนได้ เพราะทำให้ทุกฝ่ายไม่ละเลยการประชุม การร่วมมือ และการรักษาความสามัคคี[๒๗]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๐ กล่าวว่า หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา สามารถนำมาใช้ในการบริหารการศึกษาและพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม ศีลช่วยกำกับพฤติกรรมของนักเรียน ครู และบุคลากรให้มีระเบียบวินัย สมาธิช่วยให้เกิดความตั้งใจ ความสงบ และความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ส่วนปัญญาช่วยให้เกิดการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หากการศึกษามุ่งเน้นเพียงความรู้ทางวิชาการ แต่ขาดศีล สมาธิ และปัญญา ผู้เรียนอาจมีความรู้แต่ขาดคุณธรรม ดังนั้น โรงเรียนควรบูรณาการไตรสิกขาในการจัดการเรียนรู้และกิจกรรม

---

[๒๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๖

[๒๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๙

[๒๗] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๓

พัฒนาผู้เรียน เช่น การฝึกวินัย การทำสมาธิก่อนเรียน การสะท้อนคิดหลังทำกิจกรรม และการเรียนรู้จากปัญหาจริงในชุมชน การบริหารการศึกษาตามหลักไตรสิกขาจะช่วยพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน[๒๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๔ กล่าวว่า การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาจะเกิดผลได้จริงเมื่อมีการนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่กล่าวถึงเฉพาะในเอกสารหรือกิจกรรมพิธีการเท่านั้น ผู้บริหาร ครู พระสงฆ์ และชุมชนควรร่วมกันกำหนดแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน เช่น การใช้หลักเมตตาในการดูแลเด็กกลุ่มเสี่ยง การใช้หลักเหตุผลในการตัดสินใจเรื่องงบประมาณ การใช้หลักความเพียรในการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ และการใช้หลักสังคหวัตถุในการสร้างความร่วมมือกับผู้ปกครอง ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ความสำเร็จของการบริหารตามหลักพุทธธรรมอยู่ที่การทำให้ธรรมะเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานประจำวัน หากทุกฝ่ายปฏิบัติได้จริง จะทำให้โรงเรียนเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่มีทั้งความรู้ คุณธรรม และความอบอุ่น[๒๙]

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๒ ท่าน สามารถวิเคราะห์ได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย มีลักษณะเป็นการนำหลักธรรมมาใช้เป็นทั้ง “หลักคิด” “หลักปฏิบัติ” และ “หลักกำกับความสัมพันธ์” ระหว่างผู้เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา กล่าวคือ หลักธรรมไม่ได้ถูกใช้เฉพาะในกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่แทรกอยู่ในกระบวนการบริหารงาน การตัดสินใจ การดูแลบุคลากร การพัฒนาผู้เรียน และการสร้างความร่วมมือกับชุมชน

ประการแรก การประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม พบว่า ผู้บริหารและผู้เกี่ยวข้องได้นำหลักการรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล มาใช้ในการบริหารการศึกษาอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการรู้จักบริบทของชุมชนและการเข้าใจปัญหาที่แท้จริงของผู้เรียน การบริหารการศึกษาในพื้นที่ชุมชนจำเป็นต้องพิจารณาหลายมิติ ทั้งครอบครัว เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ความพร้อมของโรงเรียน และศักยภาพของชุมชน การใช้สัปปุริสธรรมจึงช่วยให้ผู้บริหารไม่ตัดสินใจโดยใช้อำนาจหรือความเห็นส่วนตัว แต่ตัดสินใจบนฐานของเหตุผล ความเหมาะสม และประโยชน์ส่วนรวม

ประการที่สอง การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ พบว่า หลักเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มีบทบาทสำคัญในการบริหารคนและการดูแลผู้เรียน ผู้บริหารและครูต้องมีเมตตาในการเข้าใจเด็ก มีกรุณาในการช่วยเหลือเด็กที่ประสบปัญหา มีมุทิตาในการส่งเสริมความสำเร็จของนักเรียน

---

[๒๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๐

[๒๙] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๔

ครู และชุมชน และมีอุเบกขาในการตัดสินใจอย่างเป็นธรรม หลักพรหมวิหาร ๔ จึงเป็นฐานสำคัญในการสร้างบรรยากาศทางการศึกษาที่อบอุ่น ลดความขัดแย้ง และทำให้ผู้เกี่ยวข้องเกิดความไว้วางใจต่อสถานศึกษา

ประการที่สาม การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ พบว่า หลักฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักธรรมที่ช่วยขับเคลื่อนการบริหารการศึกษาให้เกิดความสำเร็จ ผู้บริหารและครูที่มีฉันทะจะรักและเห็นคุณค่าของงานการศึกษา มีวิริยะในการทำงานแม้เผชิญข้อจำกัด มีจิตตะในการเอาใจใส่ผู้เรียนและงานที่รับผิดชอบ และมีวิมังสาในการติดตาม ตรวจสอบ และปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง หลักอิทธิบาท ๔ จึงช่วยให้การบริหารการศึกษาไม่หยุดนิ่ง แต่มีลักษณะของการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ประการที่สี่ การประยุกต์ใช้หลักธรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง พบว่า หลักสังคหวัตถุ ๔ มีบทบาทสำคัญในการสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยเฉพาะการให้ การใช้ถ้อยคำที่เหมาะสม การทำประโยชน์ร่วมกัน และการวางตนเสมอต้นเสมอปลาย หลักอปริหานิยธรรมช่วยส่งเสริมการประชุมปรึกษาหารือ ความสามัคคี และการรักษากติกาของหมู่คณะ ส่วนหลักไตรสิกขาช่วยกำหนดทิศทางการพัฒนาผู้เรียนให้มีทั้งศีล สมาธิ และปัญญา

เมื่อวิเคราะห์โดยภาพรวม พบว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีผลต่อการเสริมสร้างความเชื่อมั่นของชุมชน การสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือ การพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียน และการทำให้การบริหารการศึกษามีความเป็นธรรมและโปร่งใสมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การนำหลักธรรมไปใช้ยังควรพัฒนาให้เป็นระบบมากขึ้น โดยเฉพาะการกำหนดแนวปฏิบัติที่ชัดเจน การบูรณาการหลักธรรมกับแผนงานประจำปี และการประเมินผลการนำหลักธรรมไปใช้ในการบริหารงานอย่างเป็นรูปธรรม

การสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากการสังเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์ สามารถสรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย มีลักษณะเป็น “การบริหารการศึกษาเชิงพุทธแบบบูรณาการ” ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๔ ด้าน ได้แก่ การบริหารด้วยเหตุผลและความเหมาะสม การบริหารด้วยเมตตาและความเป็นธรรม การบริหารด้วยความเพียรและการพัฒนา และการบริหารด้วยความร่วมมือของชุมชน

องค์ประกอบที่หนึ่ง การบริหารด้วยเหตุผลและความเหมาะสม เป็นผลจากการประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม ผู้บริหารต้องรู้เท่าทันปัญหา เข้าใจบริบทชุมชน รู้จักศักยภาพของ

บุคลากร และสามารถเลือกวิธีการบริหารที่เหมาะสมกับสถานการณ์ การบริหารเช่นนี้ทำให้การตัดสินใจมีความรอบคอบและได้รับการยอมรับจากผู้เกี่ยวข้อง

องค์ประกอบที่สอง การบริหารด้วยเมตตาและความเป็นธรรม เป็นผลจากการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ การบริหารการศึกษาต้องดูแลคนด้วยความเข้าใจ ไม่ว่าจะเป็นนักเรียน ครู ผู้ปกครอง หรือประชาชนในชุมชน ขณะเดียวกันต้องรักษาความยุติธรรมในการตัดสินใจ เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความเชื่อมั่นและพร้อมให้ความร่วมมือ

องค์ประกอบที่สาม การบริหารด้วยความเพียรและการพัฒนา เป็นผลจากการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ การบริหารการศึกษาในชุมชนต้องอาศัยความรักในงาน ความมุ่งมั่น ความเอาใจใส่ และการทบทวนปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง หลักอิทธิบาท ๔ จึงเป็นพลังขับเคลื่อนให้การบริหารการศึกษาก้าวไปข้างหน้า แม้จะมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรหรือบริบทของพื้นที่

องค์ประกอบที่สี่ การบริหารด้วยความร่วมมือของชุมชน เป็นผลจากการใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ อปริหานิยธรรม และหลักธรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง การบริหารการศึกษาไม่สามารถสำเร็จได้ด้วยสถานศึกษาเพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องอาศัยการให้ การสื่อสารที่ดี การทำประโยชน์ร่วมกัน การประชุมปรึกษาหารือ และการรักษาความสามัคคีในชุมชน

จากองค์ประกอบทั้ง ๔ ด้าน สามารถสังเคราะห์เป็นแนวคิดสำคัญได้ว่า การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย เป็นการบริหารที่เชื่อมโยง “ธรรมะกับการจัดการศึกษา” โดยใช้หลักธรรมเป็นฐานในการพัฒนาคน พัฒนางาน และพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หลักพุทธธรรมจึงมิใช่เพียงเนื้อหาที่ใช้สอนผู้เรียน แต่เป็นหลักปฏิบัติที่ใช้กำกับพฤติกรรมของผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และภาคีเครือข่ายทางการศึกษา

การสังเคราะห์ข้อมูลยังพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเกิดผล ได้แก่ ๑) ผู้บริหารต้องเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรม ๒) ครูต้องนำหลักธรรมไปใช้ในการดูแลผู้เรียน ๓) วัดและพระสงฆ์ต้องมีบทบาทในการส่งเสริมจิตสำนึกทางศีลธรรม ๔) ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา และ ๕) ต้องมีการนำหลักธรรมไปใช้ในงานประจำ ไม่ใช่เฉพาะกิจกรรมเชิงพิธีการ อย่างไรก็ตาม การสังเคราะห์ข้อมูลยังชี้ให้เห็นข้อควรพัฒนา ได้แก่ การกำหนดแนวทางการบูรณาการหลักธรรมกับแผนบริหารการศึกษาให้ชัดเจน การสร้างตัวชี้วัดด้านคุณธรรมและการมีส่วนร่วม การพัฒนากิจกรรมที่เชื่อมโยงหลักธรรมกับชีวิตจริงของผู้เรียน และการติดตามผลการนำหลักธรรมไปใช้ในการบริหารการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จึงเป็นทั้งรากฐานทางจริยธรรม กลไกการบริหาร และพลังเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่าง

สถานศึกษา วัด และชุมชน ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นฐานในการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในลำดับต่อไป

สรุปภาพรวมของการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล

สรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย มีลักษณะเป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการบริหารงาน การดูแลบุคลากร การพัฒนาผู้เรียน และการสร้างความร่วมมือกับชุมชน โดยหลักธรรมที่ปรากฏเด่นชัด ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม หลักพรหมวิหาร ๔ หลักอิทธิบาท ๔ และหลักธรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น สังคหวัตถุ ๔ อปริหานิยธรรม และไตรสิกขา

หลักสัปปุริสธรรมช่วยให้การบริหารการศึกษามีความรอบคอบ มีเหตุผล เหมาะสมกับบริบท และคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม หลักพรหมวิหาร ๔ ช่วยให้การบริหารคนเป็นไปด้วยความเมตตา ความเอื้ออาทร ความยินดี และความเป็นธรรม หลักอิทธิบาท ๔ ช่วยให้ผู้บริหารและครูมีความมุ่งมั่น เพียรพยายาม เอาใจใส่ และพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง ส่วนหลักธรรมอื่น ๆ ช่วยเสริมสร้างความร่วมมือ ความสามัคคี และการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมควบคู่กับความรู้

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล พบว่า การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมมีผลต่อการสร้างความไว้วางใจระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ทำให้ประชาชนเห็นคุณค่าของการศึกษาและพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้การบริหารงานมีความโปร่งใส เป็นธรรม ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมให้สถานศึกษาเป็นศูนย์กลางการพัฒนาคนในชุมชน

โดยภาพรวม การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย สามารถสรุปได้ว่าเป็นกระบวนการบริหารที่ผสมผสานระหว่าง “หลักธรรม” “การบริหาร” และ “การมีส่วนร่วมของชุมชน” อย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีความรู้ มีคุณธรรม และสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืน

๔.๑.๔ ปัญหา อุปสรรค และความต้องการพัฒนาการบริหารการศึกษา

การศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม นอกจากจะต้องพิจารณาถึงโครงสร้าง กระบวนการบริหาร และการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการจัดการศึกษาแล้ว ยังจำเป็นต้องวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และความต้องการในการพัฒนาการบริหารการศึกษา เพื่อให้เห็นข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ ตลอดจนแนวทางที่ควรได้รับการส่งเสริมและพัฒนาในอนาคต

การบริหารการศึกษาในระดับชุมชนเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วน ทั้งสถานศึกษา วัด ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง และประชาชน ดังนั้น ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจึงมิได้จำกัดอยู่เฉพาะภายในสถานศึกษาเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับโครงสร้างการบริหาร บุคลากร ทรัพยากร การสื่อสาร การมีส่วนร่วมของชุมชน และความต่อเนื่องของนโยบายหรือกิจกรรมทางการศึกษา

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม พบว่า ปัญหาสำคัญของการบริหารการศึกษาในชุมชนอำเภอเมืองหนองคายสามารถจำแนกได้เป็น ๔ ประเด็นหลัก ได้แก่ ๑) ปัญหาด้านการบริหาร ๒) ปัญหาด้านบุคลากร ๓) ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน และ ๔) ความต้องการหรือแนวทางพัฒนาในอนาคต โดยแต่ละประเด็นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ หากระบบบริหารขาดความชัดเจน ย่อมส่งผลต่อการทำงานของบุคลากร หากบุคลากรมีข้อจำกัด ย่อมกระทบต่อคุณภาพการจัดการศึกษา และหากชุมชนมีส่วนร่วมไม่ต่อเนื่อง ย่อมทำให้การพัฒนาการศึกษาไม่สามารถขับเคลื่อนได้อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม แม้จะมีปัญหาและข้อจำกัดหลายประการ แต่จากข้อมูลการสัมภาษณ์พบว่า ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ยังมีความต้องการร่วมกันที่จะพัฒนาการบริหารการศึกษาให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยเฉพาะการนำหลักพุทธธรรมมาใช้เป็นฐานในการแก้ปัญหา เช่น การใช้หลักสัปปุริสธรรมเพื่อบริหารงานอย่างมีเหตุผลและเหมาะสม การใช้หลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อสร้างความเข้าใจและลดความขัดแย้ง การใช้หลักอิทธิบาท ๔ เพื่อสร้างความมุ่งมั่นในการพัฒนางาน และการใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ดังนั้น การวิเคราะห์ประเด็นปัญหา อุปสรรค และความต้องการพัฒนาการบริหารการศึกษาในหัวข้อนี้ จึงมุ่งนำเสนอข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อสะท้อนสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริง วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา สังเคราะห์แนวทางพัฒนา และนำไปเป็นฐานในการกำหนดรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในลำดับต่อไป

บทสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๖ กล่าวว่า ปัญหาด้านการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายที่เห็นได้ชัด คือ การบริหารงานยังมีลักษณะพึ่งพาผู้บริหารสถานศึกษาเป็นหลัก แม้จะมีคณะกรรมการสถานศึกษาและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม แต่ในทางปฏิบัติการกำหนดทิศทางหรือการตัดสินใจหลายเรื่องยังอยู่ที่โรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนบางครั้งเป็นเพียงการรับทราบหรือสนับสนุนกิจกรรมมากกว่าการร่วมคิดร่วมวางแผนอย่างแท้จริง ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าการบริหารการศึกษาควรเปิดพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย และการติดตามประเมินผล ไม่ใช่เข้ามาเฉพาะเวลามีกิจกรรมหรือเวลาต้องการความช่วยเหลือ นอกจากนี้ ยังควรมีแผนพัฒนาการศึกษาที่ชัดเจนและสื่อสารให้ประชาชน

เข้าใจง่าย เพื่อให้ทุกฝ่ายเห็นภาพร่วมกันว่าการศึกษาของชุมชนควรพัฒนาไปในทิศทางใด หากสามารถบริหารแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง จะทำให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและช่วยสนับสนุนการศึกษาอย่างต่อเนื่องมากขึ้น[๓๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๙ กล่าวว่า อุปสรรคสำคัญด้านการบริหาร คือ การขาดความต่อเนื่องของแผนงานและกิจกรรมทางการศึกษา บางกิจกรรมดำเนินการได้ดีในช่วงแรก แต่เมื่อเปลี่ยนผู้รับผิดชอบหรือเมื่อสิ้นสุดงบประมาณ กิจกรรมนั้นก็หยุดลง ทำให้การพัฒนาการศึกษาไม่ต่อเนื่องเท่าที่ควร โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งต้องอาศัยการดำเนินงานระยะยาว ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า โรงเรียนและชุมชนควรร่วมกันกำหนดแผนงานระยะยาวที่ไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และควรมีระบบติดตามผลอย่างชัดเจน การบริหารการศึกษาต้องมีทั้งแผนระยะสั้นและระยะยาว รวมถึงการกำหนดผู้รับผิดชอบที่แน่นอน หากไม่มีการวางระบบไว้ เมื่อบุคลากรเปลี่ยนหรือผู้บริหารย้าย งานที่เคยดำเนินการได้ดีก็อาจขาดความต่อเนื่อง ซึ่งเป็นปัญหาที่ส่งผลต่อความเชื่อมั่นของชุมชนต่อการจัดการศึกษา[๓๑]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๓ กล่าวว่า ปัญหาด้านบุคลากรเป็นข้อจำกัดสำคัญของการบริหารการศึกษาในพื้นที่ โดยเฉพาะภาระงานของครูที่มีจำนวนมาก ทั้งงานสอน งานเอกสาร งานกิจกรรม งานประเมิน และงานประสานงานกับชุมชน ทำให้ครูบางส่วนมีเวลาจำกัดในการพัฒนาการเรียนการสอนหรือดูแลนักเรียนเป็นรายบุคคล ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า แม้ครูจะมีความตั้งใจและพยายามทำงานอย่างเต็มที่ แต่เมื่อภาระงานมีมากเกินไป ย่อมส่งผลต่อประสิทธิภาพของการจัดการศึกษา นอกจากนี้ ครูบางคนอาจยังต้องการพัฒนาทักษะเพิ่มเติม เช่น การใช้เทคโนโลยีในการสอน การจัดกิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการ และการทำงานร่วมกับชุมชน ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่า ควรมีการพัฒนาศักยภาพครูอย่างต่อเนื่อง และควรลดภาระงานที่ไม่จำเป็น เพื่อให้ครูมีเวลาทุ่มเทกับผู้เรียนและกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมมากขึ้น[๓๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๗ กล่าวว่า บุคลากรทางการศึกษาในชุมชนมีความตั้งใจดี แต่ยังมีข้อจำกัดด้านจำนวนคนและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน โดยเฉพาะในกิจกรรมที่ต้องใช้ความรู้ด้านเทคโนโลยี การแนะแนว การดูแลเด็กที่มีปัญหาพฤติกรรม และการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การบริหารการศึกษาในยุคปัจจุบันต้องการบุคลากรที่มีทักษะหลากหลาย ไม่ใช่เพียงความสามารถด้านการสอนเท่านั้น แต่ต้องสามารถประสานงานกับชุมชน เข้าใจปัญหาครอบครัวของเด็ก และสามารถออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ได้ หากบุคลากรขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อาจทำให้การจัดการศึกษาไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

---

[๓๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๖

[๓๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๙

[๓๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๓

ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่า ควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับพระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรท้องถิ่น และผู้เชี่ยวชาญภายนอก เพื่อเข้ามาช่วยเติมเต็มข้อจำกัดของบุคลากรในโรงเรียน[๓๓]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๐ กล่าวว่า ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ ชุมชนบางส่วนยังมองว่าการจัดการศึกษาเป็นหน้าที่ของโรงเรียนเป็นหลัก จึงเข้ามามีส่วนร่วมเฉพาะบางโอกาส เช่น งานบุญ งานกีฬา งานประชุมผู้ปกครอง หรือกิจกรรมที่โรงเรียนขอความช่วยเหลือ แต่ยังไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนหรือติดตามผลอย่างต่อเนื่อง ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากภาระด้านอาชีพของประชาชน ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ทุกครั้ง อีกส่วนหนึ่งมาจากการสื่อสารระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่ยังไม่ทั่วถึง ประชาชนบางคนไม่ทราบว่าโรงเรียนต้องการความร่วมมือในด้านใด ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่า ควรสร้างช่องทางการสื่อสารที่หลากหลายและเป็นกันเอง เช่น การสื่อสารผ่านผู้นำชุมชน วัด กลุ่มผู้ปกครอง และสื่อออนไลน์ เพื่อให้ชุมชนรับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมได้มากขึ้น[๓๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๓ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนยังมีลักษณะไม่สม่ำเสมอ บางครอบครัวให้ความร่วมมือดีมาก แต่บางครอบครัวแทบไม่มีเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องกับโรงเรียน เนื่องจากต้องทำงานหาเลี้ยงชีพหรือมีภาระครอบครัว ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ปัญหานี้ส่งผลต่อการดูแลนักเรียน เพราะการพัฒนาผู้เรียนต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและบ้าน หากผู้ปกครองไม่ติดตามพฤติกรรมหรือไม่สนับสนุนการเรียนของบุตรหลาน การทำงานของโรงเรียนก็จะมีข้อจำกัด นอกจากนี้ ยังพบว่าบางครั้งชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในเชิงกิจกรรมมากกว่าเชิงคุณภาพ กล่าวคือ เข้าร่วมงานหรือช่วยสนับสนุนสิ่งของ แต่ยังไม่ได้ร่วมคิด วิเคราะห์ หรือเสนอแนวทางพัฒนาอย่างลึกซึ้ง ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่า ควรยกระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนจากการช่วยเหลือทั่วไป ไปสู่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมประเมินผลอย่างแท้จริง[๓๕]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๕ กล่าวว่า ปัญหาที่ควรให้ความสำคัญ คือ การเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมกับการบริหารการศึกษายังไม่เป็นระบบเพียงพอ แม้โรงเรียนและชุมชนจะมีการจัดกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมคุณธรรมอยู่เสมอ แต่บางครั้งยังเป็นกิจกรรมตามโอกาสหรือพิธีการมากกว่าการนำหลักธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารงานอย่างต่อเนื่อง เช่น การใช้หลักสัปปุริสธรรมในการวางแผน การใช้พรหมวิหาร ๔ ในการบริหารบุคลากร การใช้อิทธิบาท ๔ ในการติดตามงาน หรือการใช้สังคหวัตถุ ๔ ในการสร้างเครือข่ายกับชุมชน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หากต้องการให้การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเกิดผลจริง ควรกำหนดหลักธรรมให้เชื่อมโยงกับแผนงาน

---

[๓๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๗

[๓๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๐

[๓๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๓

โครงการ ตัวชี้วัด และกิจกรรมประจำของสถานศึกษาอย่างชัดเจน เพื่อให้ธรรมะไม่ใช่เพียงเนื้อหาที่สอนนักเรียน แต่เป็นฐานคิดของการบริหารทั้งระบบ[๓๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๘ กล่าวว่า ความต้องการพัฒนาที่สำคัญในอนาคต คือ การสร้างระบบบริหารการศึกษาที่มีความโปร่งใส เปิดกว้าง และทุกฝ่ายสามารถตรวจสอบได้ โดยเฉพาะเรื่องการใช้ทรัพยากร การจัดกิจกรรม และการกำหนดแผนพัฒนาการศึกษา ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า เมื่อชุมชนเห็นความโปร่งใส ก็จะเกิดความไว้วางใจและพร้อมสนับสนุนมากขึ้น การบริหารงานควรมีการรายงานผลต่อชุมชนเป็นระยะ ไม่ใช่เฉพาะรายงานต่อหน่วยงานต้นสังกัดเท่านั้น แต่ควรให้ประชาชนรับรู้ว่าโรงเรียนดำเนินงานอะไร ได้ผลอย่างไร และยังต้องการความช่วยเหลือด้านใด นอกจากนี้ ควรมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชน เพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางพัฒนาการศึกษาในอนาคต โดยยึดหลักความถูกต้อง ความเป็นธรรม และประโยชน์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ[๓๗]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๒ กล่าวว่า แนวทางพัฒนาในอนาคตควรเน้นการสร้างเครือข่ายการศึกษาเชิงพื้นที่ โดยให้โรงเรียน วัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และหน่วยงานภายนอกทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ชุมชนมีทรัพยากรหลายอย่างที่สามารถนำมาใช้พัฒนาการศึกษาได้ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น บุคคลต้นแบบ แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และวัดในพื้นที่ แต่ยังขาดการจัดระบบเชื่อมโยงทรัพยากรเหล่านี้เข้าสู่การเรียนรู้ของนักเรียนอย่างต่อเนื่อง หากสามารถสร้างเครือข่ายการศึกษาให้เข้มแข็ง จะช่วยลดข้อจำกัดของโรงเรียนและทำให้เด็กได้เรียนรู้จากสภาพจริงของชุมชน ผู้ให้ข้อมูลยังเสนอว่า ควรใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นฐานในการสร้างเครือข่าย เพราะเน้นการให้ การพูดดี การทำประโยชน์ร่วมกัน และการวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งเหมาะกับการสร้างความร่วมมือระยะยาว[๓๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๑ กล่าวว่า การพัฒนาการบริหารการศึกษาในอนาคตควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้บริหารและครูให้มีภาวะผู้นำเชิงพุทธ ผู้บริหารควรมีความสามารถในการบริหารงานและบริหารคนควบคู่กับคุณธรรม เช่น ความเมตตา ความเสียสละ ความยุติธรรม และความรับผิดชอบ ส่วนครูควรได้รับการส่งเสริมให้สามารถบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการจัดการเรียนรู้และการดูแลนักเรียน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การบริหารการศึกษาจะพัฒนาได้อย่างยั่งยืนเมื่อคนทำงานมีทั้งความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม หากผู้บริหารและครูเป็นแบบอย่างที่ดี เด็กและชุมชนก็จะเกิดความเชื่อมั่น นอกจากนี้ ควรมี

---

[๓๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๕

[๓๗] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๘

[๓๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๒

การอบรมหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ทุกฝ่ายมีความเข้าใจร่วมกันและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง[๓๙]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๔ กล่าวว่า ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การติดตามและประเมินผลการบริหารการศึกษายังไม่ครอบคลุมมิติด้านคุณธรรมและการมีส่วนร่วมเท่าที่ควร การประเมินผลส่วนใหญ่มักเน้นเอกสาร ผลงาน หรือกิจกรรมที่ดำเนินการแล้ว แต่ยังไม่สะท้อนชัดเจนว่าเด็กมีคุณธรรมเพิ่มขึ้นหรือไม่ ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นเพียงใด และกิจกรรมที่จัดขึ้นส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนอย่างไร ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่า ในอนาคตควรพัฒนาระบบประเมินผลที่ครอบคลุมทั้งด้านวิชาการ ด้านคุณธรรม ด้านพฤติกรรม และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยอาจใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ การสะท้อนความคิดเห็นของผู้ปกครอง และการประเมินร่วมกับวัดหรือผู้นำชุมชน การประเมินลักษณะนี้จะช่วยให้เห็นผลการบริหารการศึกษาอย่างรอบด้านมากขึ้น[๔๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๓๐ กล่าวว่า การพัฒนาการบริหารการศึกษาในอนาคตควรเน้นการทำงานแบบต่อเนื่องและมีเป้าหมายร่วมกัน โรงเรียน วัด และชุมชนควรกำหนดเป้าหมายร่วมว่า ต้องการพัฒนาเด็กในพื้นที่ให้เป็นคนแบบใด เช่น เป็นคนดี มีวินัย มีความรู้ มีจิตอาสา และรักถิ่นฐานของตน เมื่อมีเป้าหมายร่วมกันแล้ว จึงค่อยกำหนดแผนงานและกิจกรรมที่สอดคล้องกัน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ปัญหาหลายอย่างเกิดจากการที่แต่ละฝ่ายทำงานดีแต่ยังไม่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ หากสามารถสร้างเป้าหมายร่วมและกลไกการทำงานร่วมกันได้ จะทำให้การบริหารการศึกษามีพลังมากขึ้น หลักพุทธธรรมควรเป็นแกนกลางของการพัฒนา เพราะช่วยให้ทุกฝ่ายทำงานด้วยความเมตตา ความเพียร ความซื่อสัตย์ และการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ[๔๑]

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สามารถวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และความต้องการพัฒนาการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายได้ว่า การบริหารการศึกษาในพื้นที่มีพื้นฐานของความร่วมมือที่ดีระหว่างสถานศึกษา วัด และชุมชน แต่ยังมีข้อจำกัดหลายประการที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพและความยั่งยืนของการบริหารการศึกษา

ประการแรก ปัญหาด้านการบริหาร พบว่า การบริหารการศึกษายังมีลักษณะพึ่งพาผู้บริหารสถานศึกษาและโรงเรียนเป็นศูนย์กลางค่อนข้างมาก แม้จะมีการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามี

---

[๓๙] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๑

[๔๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๔

[๔๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๓๐

ส่วนร่วม แต่การมีส่วนร่วมบางส่วนยังอยู่ในระดับการสนับสนุนกิจกรรมหรือการรับทราบข้อมูลมากกว่าการร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมตัดสินใจอย่างแท้จริง นอกจากนี้ แผนงานและกิจกรรมบางอย่างยังขาดความต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อมีการเปลี่ยนผู้รับผิดชอบหรือขาดงบประมาณสนับสนุน ทำให้กิจกรรมที่เคยดำเนินการได้ดีไม่สามารถพัฒนาเป็นระบบระยะยาวได้

ประการที่สอง ปัญหาด้านบุคลากร พบว่า ครูและบุคลากรทางการศึกษามีภาระงานจำนวนมาก ทั้งงานสอน งานเอกสาร งานประเมิน งานกิจกรรม และงานประสานงานกับชุมชน ส่งผลให้มีเวลาจำกัดในการพัฒนาการเรียนการสอน การดูแลนักเรียนรายบุคคล และการออกแบบกิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการ นอกจากนี้ บุคลากรบางส่วนยังต้องการพัฒนาทักษะเพิ่มเติม โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยี การดูแลเด็กที่มีปัญหา การจัดกิจกรรมคุณธรรม และการทำงานร่วมกับชุมชน

ประการที่สาม ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า แม้ชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อการศึกษาและพร้อมสนับสนุนโรงเรียน แต่การมีส่วนร่วมยังไม่ต่อเนื่องและไม่ทั่วถึง ประชาชนบางส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเฉพาะในกิจกรรมสำคัญหรือเมื่อโรงเรียนร้องขอความช่วยเหลือ ขณะที่การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน การตัดสินใจ และการติดตามประเมินผลยังมีไม่มากนัก สาเหตุสำคัญมาจากภาระด้านอาชีพของประชาชน การสื่อสารที่ยังไม่ทั่วถึง และการขาดกลไกที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ

ประการที่สี่ ปัญหาด้านการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม พบว่า แม้โรงเรียน วัด และชุมชนจะมีการจัดกิจกรรมทางศาสนาและคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง แต่การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในระบบบริหารการศึกษายังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร กล่าวคือ หลักธรรมยังปรากฏเด่นในรูปแบบกิจกรรม เช่น การอบรมคุณธรรม การทำบุญ หรือกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่ถูกเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบกับการวางแผน การบริหารบุคลากร การติดตามงาน และการประเมินผล

เมื่อพิจารณาเชิงพุทธธรรม พบว่า ปัญหาดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า การบริหารการศึกษายังต้องเสริมหลักสัปปุริสธรรมในด้านการรู้เหตุ รู้ผล รู้ประมาณ และรู้ชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น เพื่อให้การตัดสินใจและการวางแผนมีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ต้องเสริมหลักพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารคนและการสร้างความเข้าใจระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ต้องเสริมหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อสร้างความเพียร ความรับผิดชอบ และความต่อเนื่องในการพัฒนางาน และต้องเสริมหลักสังคหวัตถุ ๔ เพื่อยกระดับความร่วมมือของชุมชนให้มีความต่อเนื่องและลึกซึ้งมากขึ้น

ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาและอุปสรรคของการบริหารการศึกษาไม่ได้เป็นเพียงข้อจำกัดด้านทรัพยากรหรือบุคลากรเท่านั้น แต่เป็นปัญหาเชิงระบบที่

เกี่ยวข้องกับการวางแผน การสื่อสาร การมีส่วนร่วม การจัดการความร่วมมือ และการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้าสู่กระบวนการบริหารอย่างเป็นรูปธรรม

การสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากการสังเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์ สามารถจำแนกประเด็นปัญหา อุปสรรค และความต้องการพัฒนาการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายได้เป็น ๔ องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ปัญหาเชิงระบบบริหาร ปัญหาเชิงศักยภาพบุคลากร ปัญหาเชิงการมีส่วนร่วมของชุมชน และความต้องการพัฒนาเชิงพุทธบูรณาการ

องค์ประกอบที่หนึ่ง ปัญหาเชิงระบบบริหาร หมายถึง ข้อจำกัดที่เกี่ยวข้องกับระบบการวางแผน การจัดการ การประสานงาน และการติดตามผล ซึ่งยังต้องพัฒนาให้มีความชัดเจน ต่อเนื่อง และเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น การบริหารที่พึ่งพาบุคคลใดบุคคลหนึ่งมากเกินไปอาจทำให้การดำเนินงานขาดความยั่งยืน ดังนั้น จึงควรพัฒนาระบบบริหารที่มีแผนงานระยะยาว มีผู้รับผิดชอบชัดเจน มีการสื่อสารต่อชุมชน และมีระบบติดตามผลที่โปร่งใส

องค์ประกอบที่สอง ปัญหาเชิงศักยภาพบุคลากร หมายถึง ข้อจำกัดด้านจำนวน ภาระงาน และทักษะของครูและบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพการจัดการศึกษา การพัฒนาบุคลากรจึงควรเน้นทั้งด้านความรู้ทางวิชาการ ทักษะเทคโนโลยี ความสามารถในการทำงานร่วมกับชุมชน และภาวะผู้นำเชิงพุทธ โดยเฉพาะการพัฒนาผู้บริหารและครูให้สามารถใช้หลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการทำงานและดูแลผู้เรียนได้จริง

องค์ประกอบที่สาม ปัญหาเชิงการมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนยังเข้ามามีส่วนร่วมไม่ทั่วถึงและไม่ต่อเนื่อง โดยส่วนใหญ่ยังเน้นการสนับสนุนกิจกรรมมากกว่าการร่วมวางแผนและร่วมประเมินผล การพัฒนาในอนาคตจึงควรยกระดับการมีส่วนร่วมจาก “การช่วยเหลือ” ไปสู่ “การเป็นหุ้นส่วนทางการศึกษา” โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงาน และร่วมรับผิดชอบต่อผลการพัฒนาการศึกษา

องค์ประกอบที่สี่ ความต้องการพัฒนาเชิงพุทธบูรณาการ หมายถึง ความต้องการที่จะนำหลักพุทธธรรมมาใช้เป็นฐานในการบริหารการศึกษาอย่างเป็นระบบ ไม่ใช่เพียงกิจกรรมเชิงพิธีการ โดยควรเชื่อมโยงหลักสัปปุริสธรรมกับการวางแผนและตัดสินใจ หลักพรหมวิหาร ๔ กับการบริหารบุคลากรและการดูแลผู้เรียน หลักอิทธิบาท ๔ กับการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง และหลักสังคหวัตถุ ๔ กับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชน

จากองค์ประกอบดังกล่าว สามารถสังเคราะห์เป็นแนวทางพัฒนาในอนาคตได้ว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายควรมุ่งสู่ “ระบบบริหารการศึกษาเชิงพุทธแบบมี

ส่วนร่วม” ซึ่งประกอบด้วย ๑) การวางแผนแบบมีส่วนร่วมและมีเป้าหมายร่วม ๒) การพัฒนาศักยภาพผู้บริหารและครูตามหลักพุทธธรรม ๓) การสร้างเครือข่ายบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ๔) การพัฒนาระบบสื่อสารและการรายงานผลต่อประชาชน ๕) การติดตามประเมินผลที่ครอบคลุมทั้งด้านวิชาการ คุณธรรม และการมีส่วนร่วม และ ๖) การบูรณาการหลักธรรมเข้าสู่แผนงานและกิจกรรมประจำของสถานศึกษา

การสังเคราะห์ข้อมูลยังสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นมิได้เป็นอุปสรรคที่แก้ไขไม่ได้ หากแต่เป็น “จุดเริ่มต้นของการพัฒนา” เพราะผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่า ชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีทุนทางสังคมที่สำคัญ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน บทบาทของวัด ความร่วมมือของผู้นำท้องถิ่น และความตั้งใจของครูและบุคลากรทางการศึกษา หากสามารถจัดระบบให้ทุนเหล่านี้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม ก็จะทำให้การบริหารการศึกษามีความเข้มแข็งมากขึ้น

ดังนั้น การสังเคราะห์ข้อมูลจึงสรุปได้ว่า ความต้องการพัฒนาการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีเป้าหมายสำคัญ คือ การสร้างระบบบริหารที่มีคุณธรรม มีความโปร่งใส มีความต่อเนื่อง และมีชุมชนเป็นหุ้นส่วนสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นแกนกลางในการกำหนดทิศทางและขับเคลื่อนการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน

สรุปภาพรวมของการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล

สรุปได้ว่า ปัญหา อุปสรรค และความต้องการพัฒนาการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย มีความเกี่ยวข้องกับ ๔ ด้านสำคัญ ได้แก่ ด้านการบริหาร ด้านบุคลากร ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน และด้านแนวทางพัฒนาในอนาคต

ด้านการบริหาร พบว่า การบริหารการศึกษายังต้องพัฒนาให้มีความเป็นระบบ ต่อเนื่อง โปร่งใส และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น โดยเฉพาะในขั้นตอนการวางแผน การตัดสินใจ และการติดตามประเมินผล

ด้านบุคลากร พบว่า ครูและบุคลากรทางการศึกษามีความตั้งใจในการทำงาน แต่ยังเผชิญข้อจำกัดด้านภาระงาน จำนวนบุคลากร และทักษะบางด้าน จึงควรได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านวิชาการ เทคโนโลยี การจัดกิจกรรมคุณธรรม และการทำงานร่วมกับชุมชน

ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า ชุมชนมีความพร้อมและมีทัศนคติที่ดีต่อการจัดการศึกษา แต่การมีส่วนร่วมยังไม่สม่ำเสมอและยังไม่ครอบคลุมทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา จึงควรพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมให้ชัดเจนและต่อเนื่องมากขึ้น

ด้านแนวทางพัฒนาในอนาคต พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีความต้องการให้มีการสร้างระบบบริหารการศึกษาที่เชื่อมโยงโรงเรียน วัด และชุมชนเข้าด้วยกันอย่างเป็นรูปธรรม โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นฐานในการบริหารงาน การพัฒนาบุคลากร การสร้างความร่วมมือ และการประเมินผล

โดยภาพรวม ปัญหาและอุปสรรคที่พบมิใช่เพียงข้อจำกัดของการบริหารการศึกษา แต่เป็นข้อมูลสำคัญที่สะท้อนความต้องการพัฒนาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย กล่าวคือ ชุมชนต้องการระบบบริหารการศึกษาที่มีความโปร่งใส มีคุณธรรม มีความต่อเนื่อง และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การนำหลักพุทธธรรมมาใช้จึงเป็นแนวทางสำคัญในการแก้ไขปัญหา ลดข้อขัดแย้ง สร้างความร่วมมือ และพัฒนาการบริหารการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนอย่างยั่งยืน

๔.๒ วิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามความคิดเห็นของประชาชน ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน กรรมการสถานศึกษา พระสงฆ์ ครู และบุคลากรทางการศึกษาในพื้นที่อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางการศึกษาและมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาของชุมชน โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามกระบวนการวิจัยเชิงปริมาณ และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา และการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การแปลผลค่าเฉลี่ยตามแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ ดังนี้

ค่าเฉลี่ย	ระดับความคิดเห็น
๔.๕๑ – ๕.๐๐	มากที่สุด
๓.๕๑ – ๔.๕๐	มาก
๒.๕๑ – ๓.๕๐	ปานกลาง

๑.๕๑ – ๒.๕๐	น้อย
๑.๐๐ – ๑.๕๐	น้อยที่สุด

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๒ แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ได้แก่

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

การวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

๔.๒.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้มุ่งศึกษาระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา โดยกำหนดหลักธรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษา จำนวน ๓ ด้าน ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม หลักพรหมวิหาร ๔ และหลักอิทธิบาท ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงาน การพัฒนาบุคลากร และการสร้างความร่วมมือกับชุมชนได้อย่างเหมาะสม

ตารางที่ ๔.๑ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาโดยภาพรวม

ด้าน	$\bar{x}$	S.D.	ระดับ
หลักสัปปุริสธรรม	๔.๓๘	๐.๕๘	มาก
หลักพรหมวิหาร ๔	๔.๔๕	๐.๕๔	มาก
หลักอิทธิบาท ๔	๔.๔๒	๐.๕๖	มาก
รวม	๔.๔๒	๐.๕๖	มาก

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นต่อการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = ๔.๔๒, S.D. = ๐.๕๖) แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารสถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่มีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการบริหารงานอย่างเป็นรูปธรรมและได้รับการยอมรับจากชุมชนในระดับสูง

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ หลักพรหมวิหาร ๔ ($\bar{x}$ = ๔.๔๕, S.D. = ๐.๕๔) รองลงมา คือ หลักอิทธิบาท ๔ ($\bar{x}$ = ๔.๔๒, S.D. = ๐.๕๖) และหลักสัปปุริสธรรม ($\bar{x}$ = ๔.๓๘, S.D. = ๐.๕๘) ตามลำดับ

ผลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ตอบแบบสอบถามให้ความสำคัญกับการบริหารงานที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา ความเข้าใจ ความเป็นธรรม และการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นสาระสำคัญของหลักพรหมวิหาร ๔ ขณะเดียวกันยังเห็นความสำคัญของความเพียร ความรับผิดชอบ และความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท ๔ รวมถึงการบริหารงานด้วยเหตุผล ความถูกต้อง และความโปร่งใสตามหลักสัปปุริสธรรม

ตารางที่ ๔.๒ การนำหลักสัปปุริสธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา

ข้อ	รายการ	$\bar{x}$	S.D.	ระดับ
๑	ผู้บริหารมีความรู้ความเข้าใจในหลักการบริหารการศึกษาอย่างถูกต้อง	๔.๔๑	๐.๖๒	มาก
๒	ผู้บริหารดำเนินงานโดยยึดหลักเหตุผลและความถูกต้อง	๔.๓๗	๐.๖๕	มาก
๓	ผู้บริหารคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน	๔.๓๕	๐.๖๘	มาก
๔	ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์สุจริตและโปร่งใสในการทำงาน	๔.๔๕	๐.๖๐	มาก
๕	ผู้บริหารสามารถวิเคราะห์ปัญหาและแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม	๔.๓๓	๐.๖๗	มาก
รวม		๔.๓๘	๐.๕๘	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า การนำหลักสัปปุริสธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = ๔.๓๘, S.D. = ๐.๕๘)

เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์สุจริตและโปร่งใสในการทำงาน ($\bar{x}$ = ๔.๔๕, S.D. = ๐.๖๐) รองลงมา คือ ผู้บริหารมีความรู้ความเข้าใจในหลักการบริหารการศึกษาอย่างถูกต้อง ($\bar{x}$ = ๔.๔๑, S.D. = ๐.๖๒) และผู้บริหารดำเนินงานโดยยึดหลักเหตุผลและความถูกต้อง ($\bar{x}$ = ๔.๓๗, S.D. = ๐.๖๕)

ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ผู้บริหารสามารถวิเคราะห์ปัญหาและแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม ($\bar{x}$ = ๔.๓๓, S.D. = ๐.๖๗) แม้ว่าจะยังอยู่ในระดับมากก็ตาม

ผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษาในพื้นที่ได้รับการยอมรับในด้านคุณธรรม จริยธรรม และความโปร่งใสในการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของหลักสัปปุริสธรรม โดยเฉพาะการยึดมั่นในความถูกต้องและการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม อย่างไรก็ตาม การพัฒนาศักยภาพด้านการวิเคราะห์ปัญหาและการตัดสินใจเชิงบริหารยังเป็นประเด็นที่ควรได้รับการส่งเสริมเพิ่มเติม เพื่อให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ตารางที่ ๔.๓ การนำหลักพรหมวิหาร ๔ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา

ข้อ	รายการ	$\bar{x}$	S.D.	ระดับ
๖	ผู้บริหารมีเมตตาต่อครู นักเรียน และประชาชน	๔.๕๐	๐.๕๘	มาก
๗	ผู้บริหารให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนผู้เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม	๔.๔๖	๐.๕๙	มาก
๘	ผู้บริหารยินดีต่อความสำเร็จของบุคลากรและชุมชน	๔.๔๔	๐.๖๑	มาก
๙	ผู้บริหารวางตนเป็นกลางและยุติธรรม	๔.๔๓	๐.๖๐	มาก
๑๐	ผู้บริหารสร้างบรรยากาศแห่งความสามัคคีในองค์กร	๔.๔๒	๐.๖๒	มาก
รวม		๔.๔๕	๐.๕๔	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า การนำหลักพรหมวิหาร ๔ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = ๔.๔๕, S.D. = ๐.๕๔) และเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับหลักธรรมด้านอื่น

เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ผู้บริหารมีเมตตาต่อครู นักเรียน และประชาชน ($\bar{x}$ = ๔.๕๐, S.D. = ๐.๕๘) รองลงมา คือ ผู้บริหารให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนผู้เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม ($\bar{x}$ = ๔.๔๖, S.D. = ๐.๕๙) และผู้บริหารยินดีต่อความสำเร็จของบุคลากรและชุมชน ($\bar{x}$ = ๔.๔๔, S.D. = ๐.๖๑)

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษาในพื้นที่มีการบริหารงานโดยยึดหลักความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความยุติธรรม และการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคลากรกับชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมความร่วมมือและความไว้วางใจจากประชาชน

นอกจากนี้ การที่ผู้บริหารสามารถสร้างบรรยากาศแห่งความสามัคคีในองค์กรได้ในระดับสูง ยังสะท้อนถึงศักยภาพในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงบวก ซึ่งส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการพัฒนาการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ ๔.๔ การนำหลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา

ข้อ	รายการ	$\bar{x}$	S.D.	ระดับ
๑๑	ผู้บริหารมีความรักและความพอใจในการพัฒนาการศึกษา	๔.๔๐	๐.๖๓	มาก
๑๒	ผู้บริหารมีความเพียรพยายามในการปฏิบัติงาน	๔.๔๕	๐.๕๙	มาก
๑๓	ผู้บริหารเอาใจใส่และรับผิดชอบต่อภารกิจทางการศึกษา	๔.๔๔	๐.๖๑	มาก
๑๔	ผู้บริหารมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง	๔.๔๑	๐.๖๔	มาก
๑๕	ผู้บริหารส่งเสริมให้บุคลากรพัฒนางานอย่างมีประสิทธิภาพ	๔.๔๐	๐.๖๒	มาก
รวม		๔.๔๒	๐.๕๖	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า การนำหลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = ๔.๔๒, S.D. = ๐.๕๖)

เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ผู้บริหารมีความเพียรพยายามในการปฏิบัติงาน มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{x}$ = ๔.๔๕, S.D. = ๐.๕๙) รองลงมา คือ ผู้บริหารเอาใจใส่และรับผิดชอบต่อภารกิจทางการศึกษา ($\bar{x}$ = ๔.๔๔, S.D. = ๐.๖๑)

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า ผู้บริหารมีความมุ่งมั่นในการพัฒนาการศึกษา มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และมีการติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับหลักอิทธิบาท ๔ อันประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา อันเป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จ

การที่ผู้บริหารมีความเพียรและความรับผิดชอบในระดับสูง ส่งผลให้การดำเนินงานด้านการศึกษามีความต่อเนื่องและสามารถสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔.๒.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้เป็นการศึกษาระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา โดยพิจารณาตามแนวคิดการมีส่วนร่วม ๔ ด้าน ได้แก่ การร่วมคิดและร่วมวางแผน การร่วมดำเนินงาน การร่วมรับผลประโยชน์ และการร่วมติดตามประเมินผล

ตารางที่ ๔.๕ การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยภาพรวม

ด้าน	$\bar{x}$	S.D.	ระดับ
การร่วมคิดและร่วมวางแผน	๔.๒๘	๐.๖๓	มาก
การร่วมดำเนินงาน	๔.๓๕	๐.๖๐	มาก
การร่วมรับผลประโยชน์	๔.๓๙	๐.๕๘	มาก
การร่วมติดตามและประเมินผล	๔.๒๖	๐.๖๕	มาก
รวม	๔.๓๒	๐.๖๑	มาก

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = ๔.๓๒, S.D. = ๐.๖๑)

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การร่วมรับผลประโยชน์ ($\bar{x}$ = ๔.๓๙, S.D. = ๐.๕๘) รองลงมา คือ การร่วมดำเนินงาน ($\bar{x}$ = ๔.๓๕, S.D. = ๐.๖๐) การร่วมคิดและร่วมวางแผน ($\bar{x}$ = ๔.๒๘, S.D. = ๐.๖๓) และการร่วมติดตามและประเมินผล ($\bar{x}$ = ๔.๒๖, S.D. = ๐.๖๕) ตามลำดับ

๔.๒.๓ แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา

การวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๒ เนื่องจากการบริหารการศึกษาในระดับชุมชนจำเป็นต้องอาศัยทั้งหลักการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและหลักคุณธรรมที่สามารถเชื่อมโยงจิตใจของผู้เกี่ยวข้องให้เกิดความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบร่วมกัน

การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา มิได้หมายถึงการนำหลักธรรมมาใช้เฉพาะในกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่หมายถึงการนำหลักธรรมมาเป็นฐานคิด ฐานปฏิบัติ และฐานความสัมพันธ์ในการบริหารงาน ตั้งแต่การกำหนดนโยบาย การวางแผน การบริหารบุคลากร การพัฒนาผู้เรียน การสร้างความร่วมมือกับชุมชน และการติดตามประเมินผล โดยหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการบริหารการศึกษา ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม หลักพรหมวิหาร ๔ หลักอิทธิบาท ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักอปริหานิยธรรม และหลักไตรสิกขา

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า หลักพุทธธรรมสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารการศึกษาได้อย่างเหมาะสม เพราะหลักธรรมช่วยให้

ผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษามีความรอบคอบ มีเหตุผล มีเมตตา มีความรับผิดชอบ และมีความเพียรในการพัฒนางาน ขณะเดียวกันยังช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสถานศึกษา วัด ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และประชาชนในพื้นที่

ประเด็นการวิเคราะห์ในหัวข้อนี้จึงประกอบด้วย ๔ ประเด็นสำคัญ ได้แก่ ๑) หลักธรรมที่เหมาะสมต่อการบริหารการศึกษา ๒) วิธีการนำหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติ ๓) บทบาทของผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษา และ ๔) ผลที่เกิดจากการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม โดยข้อมูลดังกล่าวได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อให้เห็นแนวทางที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมได้อย่างเป็นระบบ

บทสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๑ กล่าวว่า แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาควรเริ่มจากการกำหนดหลักธรรมที่เหมาะสมกับบทบาทของสถานศึกษาและชุมชน โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม เพราะเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้บริหารรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล การบริหารการศึกษาในชุมชนจำเป็นต้องเข้าใจบริบทของประชาชน เข้าใจข้อจำกัดของครอบครัวนักเรียน และเข้าใจศักยภาพของบุคลากร หากผู้บริหารไม่รู้จักชุมชน ก็อาจกำหนดแผนงานที่ไม่ตรงกับความต้องการของประชาชน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าการใช้สัปปุริสธรรมในการบริหารจะช่วยให้การตัดสินใจมีความเหมาะสม ไม่ใช้อำนาจโดยลำพัง แต่ใช้เหตุผล ข้อมูล และความเข้าใจบริบทเป็นฐานในการบริหาร นอกจากนี้ ยังช่วยให้ชุมชนเกิดความไว้วางใจ เพราะเห็นว่าผู้บริหารทำงานด้วยความรอบคอบและคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์เฉพาะกลุ่ม[๔๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๔ กล่าวว่า หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการบริหารการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก ทั้งนักเรียน ครู ผู้ปกครอง และชุมชน ผู้บริหารต้องมีเมตตาในการดูแลบุคลากรและผู้เรียน มีกรุณาในการช่วยเหลือผู้ที่ประสบปัญหา มีมุทิตาในการส่งเสริมความสำเร็จของครูและนักเรียน และมีอุเบกขาในการตัดสินใจอย่างเป็นธรรม ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หากผู้บริหารขาดพรหมวิหาร ๔ การบริหารอาจเน้นเพียงระเบียบและคำสั่ง แต่ขาดความเข้าใจในความแตกต่างของบุคคล โดยเฉพาะนักเรียนที่มีปัญหาครอบครัวหรือปัญหาพฤติกรรม จำเป็นต้องได้รับการดูแลด้วยเมตตาและกรุณา ไม่ใช่เพียงการลงโทษ

---

[๔๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๑

การบริหารด้วยพรหมวิหาร ๔ จึงช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความอบอุ่น ความไว้วางใจ และความร่วมมือในสถานศึกษาและชุมชน[๔๓]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๗ กล่าวว่า การนำหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติควรเชื่อมโยงกับกิจกรรมประจำของโรงเรียน ไม่ใช่จัดกิจกรรมธรรมะเป็นครั้งคราวเท่านั้น หลักพุทธธรรมควรถูกนำไปใช้ในทุกขั้นตอนของการบริหาร เช่น การประชุมควรใช้หลักปิยวาจาในการสื่อสาร การมอบหมายงานควรใช้หลักรู้บุคคลและรู้ประมาณ การดูแลนักเรียนควรใช้หลักเมตตาและกรุณา การพัฒนากิจกรรมควรใช้หลักอิทธิบาท ๔ เพื่อให้เกิดความเพียรและการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า วัดและพระสงฆ์สามารถช่วยโรงเรียนได้มาก โดยเฉพาะการให้คำปรึกษาด้านคุณธรรม การจัดอบรมจริยธรรม และการเป็นศูนย์กลางในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หากโรงเรียน วัด และชุมชนทำงานร่วมกัน หลักธรรมจะไม่ใช่เรื่องไกลตัว แต่จะกลายเป็นวิถีปฏิบัติของการบริหารการศึกษาในชีวิตจริง[๔๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๑ กล่าวว่า หลักอิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับการขับเคลื่อนงานการศึกษาให้เกิดผลสำเร็จ เพราะการบริหารการศึกษาไม่สามารถสำเร็จได้ด้วยคำสั่งหรือแผนงานเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยความรักในงาน ความเพียร ความเอาใจใส่ และการทบทวนปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง ผู้บริหารควรมีฉันทะ คือ ความรักในการพัฒนาการศึกษา มีวิริยะ คือ ความพยายามในการแก้ไขปัญหา มีจิตตะ คือ ความเอาใจใส่ติดตามงาน และมีวิมังสา คือ การประเมินและปรับปรุงงานอย่างมีเหตุผล ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ครูและบุคลากรทางการศึกษาก็ควรได้รับการส่งเสริมให้ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนรู้ เพราะจะช่วยให้การทำงานไม่เป็นเพียงภาระหน้าที่ แต่เป็นการทำงานด้วยจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อผู้เรียนและชุมชน[๔๕]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๕ กล่าวว่า วิธีการนำหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติที่สำคัญ คือ การทำให้หลักธรรมเป็นส่วนหนึ่งของแผนบริหารการศึกษา ไม่ใช่เป็นเพียงคำกล่าวในเชิงนโยบาย โรงเรียนควรกำหนดให้ชัดเจนว่าในแต่ละด้านของการบริหารจะใช้หลักธรรมใดเป็นแนวทาง เช่น ด้านการวางแผนใช้สัปปุริสธรรม ด้านการบริหารบุคลากรใช้พรหมวิหาร ๔ ด้านการพัฒนางานใช้หลักอิทธิบาท ๔ และด้านการสร้างความร่วมมือกับชุมชนใช้สังคหวัตถุ ๔ จากนั้นจึงนำไปกำหนดเป็นกิจกรรมโครงการ และตัวชี้วัดที่ชัดเจน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หากหลักธรรมถูกเชื่อมโยงกับแผนงานและการประเมินผล จะทำให้การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น และสามารถติดตามได้

---

[๔๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๔

[๔๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๗

[๔๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๑

ว่าการบริหารตามหลักธรรมส่งผลต่อผู้เรียน ครู และชุมชนอย่างไร[๔๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๘ กล่าวว่า หลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมที่มีความเหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เพราะการบริหารการศึกษาในระดับชุมชนต้องอาศัยการประสานความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทาน หมายถึง การให้และการแบ่งปัน สามารถใช้ในการสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษา ปิยวาจา หมายถึง การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ดี ช่วยให้การประสานงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นไปด้วยความเข้าใจ อัตถจริยา หมายถึง การทำประโยชน์ร่วมกัน สอดคล้องกับกิจกรรมจิตอาสาและการพัฒนาโรงเรียน ส่วนสมานัตตตา หมายถึง การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นต่อผู้บริหารและครู ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หากโรงเรียนใช้สังคหวัตถุ ๔ ในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจ ไม่ใช่เพราะถูกขอร้องหรือถูกมอบหมายเท่านั้น[๔๗]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๒ กล่าวว่า บทบาทของผู้บริหารมีความสำคัญมากที่สุดในการนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการบริหารการศึกษา เพราะผู้บริหารเป็นผู้กำหนดทิศทางและเป็นแบบอย่างขององค์กร หากผู้บริหารมีความซื่อสัตย์ โปร่งใส เมตตา รับฟังความคิดเห็น และตัดสินใจอย่างเป็นธรรม ครู นักเรียน และชุมชนก็จะเกิดความเชื่อมั่นและพร้อมให้ความร่วมมือ ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ผู้บริหารควรใช้หลักสัปปุริสธรรมในการคิดและตัดสินใจ ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการดูแลคน ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการขับเคลื่อนงาน และใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ ในการสร้างเครือข่ายกับชุมชน นอกจากนี้ ผู้บริหารต้องไม่เพียงพูดถึงหลักธรรม แต่ต้องแสดงออกผ่านพฤติกรรมจริง เช่น การรับฟังอย่างตั้งใจ การใช้เหตุผล การแบ่งงานอย่างเป็นธรรม และการให้เกียรติทุกฝ่าย[๔๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๖ กล่าวว่า ครูและบุคลากรทางการศึกษามีบทบาทสำคัญในการนำหลักธรรมไปสู่ผู้เรียนและชุมชน เพราะครูเป็นผู้ปฏิบัติงานใกล้ชิดกับนักเรียนมากที่สุด หากครูมีเมตตา อดทน และเข้าใจผู้เรียน ก็จะสามารถดูแลนักเรียนได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะเด็กที่มีปัญหาด้านพฤติกรรมหรือการเรียนรู้ ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การนำหลักธรรมไปใช้ในระดับห้องเรียนควรทำอย่างเป็นธรรมชาติ เช่น การสอดแทรกคุณธรรมในการเรียน การฝึกวินัย การให้เด็กทำกิจกรรมจิตอาสา การสะท้อนคิดหลังทำกิจกรรม และการใช้เหตุผลมากกว่าการใช้อารมณ์ในการแก้ปัญหา ครูยังควรเป็นสะพานเชื่อมระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครอง โดยใช้ปิยวาจาและความจริงใจในการสื่อสาร เพื่อให้ผู้ปกครองเข้าใจและร่วมมือในการพัฒนาผู้เรียน[๔๙]

---

[๔๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๕

[๔๗] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๘

[๔๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๒

[๔๙] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๖

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๙ กล่าวว่า ผลที่เกิดจากการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา คือ ทำให้บรรยากาศของโรงเรียนและชุมชนดีขึ้น ผู้บริหารและครูมีความเข้าใจกันมากขึ้น ผู้ปกครองรู้สึกไว้วางใจโรงเรียน และนักเรียนได้รับการดูแลทั้งด้านความรู้และคุณธรรม ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า เมื่อโรงเรียนใช้หลักเมตตาในการดูแลเด็ก เด็กจะกล้าเข้าหาครูและพร้อมปรับปรุงตนเอง เมื่อใช้หลักความเป็นธรรมในการบริหารงาน บุคลากรจะลดความขัดแย้ง เมื่อใช้หลักความเพียรในการทำงาน กิจกรรมต่าง ๆ จะดำเนินต่อเนื่อง และเมื่อใช้หลักสังคหวัตถุในการประสานกับชุมชน ชุมชนจะเข้ามาช่วยเหลือมากขึ้น ผลที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่เฉพาะผลต่อโรงเรียน แต่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนทั้งชุมชน[๕๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๓ กล่าวว่า การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาควรมีแนวทางที่เป็นระบบ โดยเริ่มจากการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ครู พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และผู้ปกครองว่า หลักธรรมไม่ใช่เรื่องของวัดเท่านั้น แต่เป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการทำงานร่วมกัน จากนั้นควรกำหนดกิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักธรรม เช่น เวทีประชุมแบบมีส่วนร่วมตามหลักอปริหานิยธรรม กิจกรรมจิตอาสาตามหลักสังคหวัตถุ ๔ การดูแลนักเรียนตามหลักพรหมวิหาร ๔ และการพัฒนางานตามหลักอิทธิบาท ๔ ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หากทุกฝ่ายเข้าใจหลักธรรมในทิศทางเดียวกัน การบริหารการศึกษาจะมีเอกภาพมากขึ้น และสามารถสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน[๕๑]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๐ กล่าวว่า หลักไตรสิกขาเป็นอีกหลักธรรมหนึ่งที่ควรนำมาใช้ในการบริหารการศึกษา เพราะช่วยกำหนดเป้าหมายการพัฒนาผู้เรียนให้ครบทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ศีลช่วยให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัยและเคารพกติกา สมาธิช่วยให้ผู้เรียนมีความตั้งใจและควบคุมตนเอง ส่วนปัญญาช่วยให้ผู้เรียนคิดเป็น วิเคราะห์เป็น และแก้ปัญหาได้ ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า โรงเรียนควรนำไตรสิกขาไปบูรณาการกับกิจกรรมการเรียนรู้และการบริหารงาน เช่น การจัดกิจกรรมฝึกวินัย การทำสมาธิก่อนเรียน การเรียนรู้จากปัญหาชุมชน และการสรุปบทเรียนจากกิจกรรมต่าง ๆ หากทำได้ต่อเนื่อง จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างรอบด้าน และทำให้ชุมชนเห็นคุณค่าของการศึกษาที่มีคุณธรรมเป็นฐาน[๕๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๔ กล่าวว่า ผลสำคัญของการใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา คือ การสร้างความไว้วางใจระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เมื่อผู้บริหารและครูทำงานด้วยความจริงใจ โปร่งใส และมีเมตตา ชุมชนจะรู้สึกว่าโรงเรียนเป็นพื้นที่ของทุกคน ไม่ใช่เป็นหน่วยงานราชการที่แยกออกจากชุมชน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ความไว้วางใจเป็น

---

[๕๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๒๙

[๕๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๐๓

[๕๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๐

พื้นฐานของการมีส่วนร่วม หากชุมชนไม่ไว้วางใจ ก็จะไม่เข้ามาช่วยเหลือหรือร่วมคิด แต่หากชุมชนเห็นว่าผู้บริหารมีธรรมะในการทำงาน ประชาชนจะพร้อมสนับสนุนทั้งแรงกาย แรงใจ และทรัพยากร การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมจึงส่งผลต่อการสร้างพลังร่วมของชุมชน และทำให้การบริหารการศึกษามีความมั่นคงมากขึ้น[๕๓]

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีลักษณะเป็นการนำหลักธรรมมาใช้เชื่อมโยงกับกระบวนการบริหารทุกขั้นตอน ทั้งด้านการวางแผน การบริหารบุคลากร การดำเนินกิจกรรม การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการติดตามผล โดยหลักธรรมมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงกรอบทางศาสนา แต่เป็นหลักการบริหารที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในบริบทของสถานศึกษาและชุมชน

ประการแรก ด้านหลักธรรมที่เหมาะสมต่อการบริหารการศึกษา พบว่า หลักสัปปุริสธรรม หลักพรหมวิหาร ๔ หลักอิทธิบาท ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักอปริหานิยธรรม และหลักไตรสิกขา เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมต่อการบริหารการศึกษา โดยแต่ละหลักธรรมมีบทบาทแตกต่างกัน หลักสัปปุริสธรรมเหมาะกับการคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจเชิงบริหาร หลักพรหมวิหาร ๔ เหมาะกับการบริหารคนและการดูแลผู้เรียน หลักอิทธิบาท ๔ เหมาะกับการขับเคลื่อนงานให้สำเร็จ หลักสังคหวัตถุ ๔ เหมาะกับการสร้างความร่วมมือกับชุมชน หลักอปริหานิยธรรมเหมาะกับการประชุมปรึกษาหารือและรักษาความสามัคคี ส่วนหลักไตรสิกขาเหมาะกับการพัฒนาผู้เรียนให้มีความสมบูรณ์ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

ประการที่สอง ด้านวิธีการนำหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติ พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นร่วมกันว่า การนำหลักธรรมไปใช้ควรทำอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ไม่ควรจำกัดอยู่เฉพาะกิจกรรมทางศาสนาหรือกิจกรรมตามประเพณีเท่านั้น แต่ควรบูรณาการหลักธรรมเข้ากับแผนบริหารการศึกษา แผนพัฒนาสถานศึกษา โครงการพัฒนาผู้เรียน การประชุม การมอบหมายงาน การสื่อสารกับชุมชน และการประเมินผล กล่าวคือ หลักธรรมต้องถูกแปลงจากแนวคิดไปสู่กิจกรรมและพฤติกรรมการบริหารที่จับต้องได้

ประการที่สาม ด้านบทบาทของผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษา พบว่า ผู้บริหารมีบทบาทเป็นผู้นำเชิงคุณธรรมและเป็นต้นแบบในการนำหลักธรรมไปใช้ ผู้บริหารต้องแสดงให้เห็นถึง

---

[๕๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรหัส Mcu P ๑๔

ความโปร่งใส ความเป็นธรรม ความเมตตา และความรับผิดชอบ ส่วนครูและบุคลากรทางการศึกษามีบทบาทในการนำหลักธรรมไปสู่ผู้เรียน ผ่านการจัดการเรียนรู้ การดูแลนักเรียน การอบรมพฤติกรรม และการประสานงานกับผู้ปกครอง หากผู้บริหารและครูสามารถปฏิบัติตนตามหลักธรรมได้จริง จะทำให้หลักธรรมกลายเป็นวัฒนธรรมขององค์กรทางการศึกษา

ประการที่สี่ ด้านผลที่เกิดจากการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม พบว่า การนำหลักธรรมมาใช้ส่งผลให้การบริหารการศึกษามีความโปร่งใส เป็นธรรม และได้รับความไว้วางใจจากชุมชนมากขึ้น ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชน ลดความขัดแย้งในการทำงาน ส่งเสริมคุณธรรมของผู้เรียน และทำให้ประชาชนมีความพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ข้อมูลยังพบว่า การนำหลักธรรมไปใช้ให้เกิดผลอย่างแท้จริง จำเป็นต้องมีการกำหนดแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน เช่น การระบุว่าหลักธรรมใดใช้กับงานด้านใด การกำหนดตัวชี้วัดด้านคุณธรรมและการมีส่วนร่วม การอบรมผู้บริหารและครูให้เข้าใจการประยุกต์ใช้หลักธรรม และการเปิดโอกาสให้วัดและชุมชนเข้ามาร่วมขับเคลื่อนกิจกรรมทางการศึกษา ดังนั้น แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาจึงควรเป็นแนวทางที่เชื่อมโยงหลักธรรมกับระบบบริหารอย่างเป็นรูปธรรม โดยมุ่งให้หลักธรรมเป็นทั้งเครื่องมือในการบริหารคน เครื่องมือในการพัฒนางาน และเครื่องมือในการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

การสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากการสังเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์ สามารถสรุปแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายได้เป็น ๔ แนวทางสำคัญ ได้แก่ การกำหนดหลักธรรมให้เหมาะสมกับภารกิจการบริหาร การแปลงหลักธรรมสู่การปฏิบัติ การสร้างผู้นำและบุคลากรเชิงพุทธ และการประเมินผลลัพธ์จากการใช้หลักธรรม

แนวทางที่หนึ่ง การกำหนดหลักธรรมให้เหมาะสมกับภารกิจการบริหาร หมายถึง การคัดเลือกหลักธรรมที่สอดคล้องกับลักษณะงานทางการศึกษา โดยหลักสัปปุริสธรรมควรใช้เป็นหลักในการวางแผนและตัดสินใจ หลักพรหมวิหาร ๔ ควรใช้เป็นหลักในการบริหารบุคลากรและดูแลผู้เรียน หลักอิทธิบาท ๔ ควรใช้เป็นหลักในการขับเคลื่อนงานและพัฒนาคุณภาพการศึกษา หลักสังคหวัตถุ ๔ ควรใช้ในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชน หลักอปริหานิยธรรมควรใช้ในการประชุมปรึกษาหารือและรักษาความสามัคคี ส่วนหลักไตรสิกขาควรใช้ในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน

แนวทางที่สอง การแปลงหลักธรรมสู่การปฏิบัติ หมายถึง การนำหลักธรรมไปกำหนดเป็นกิจกรรม วิธีการทำงาน และพฤติกรรมการบริหารที่เป็นรูปธรรม เช่น การใช้หลักสัปปุริสธรรมในการ

วิเคราะห์ปัญหาก่อนวางแผน การใช้พรหมวิหาร ๔ ในการดูแลนักเรียนรายบุคคล การใช้อิทธิบาท ๔ ในการติดตามและพัฒนางาน การใช้สังคหวัตถุ ๔ ในการสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง และการใช้ไตรสิกขาในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

แนวทางที่สาม การสร้างผู้นำและบุคลากรเชิงพุทธ หมายถึง การพัฒนาผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาให้มีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการบริหารและการจัดการเรียนรู้ ผู้บริหารต้องเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรม ส่วนครูต้องสามารถถ่ายทอดและบูรณาการหลักธรรมกับการเรียนรู้และการดูแลผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม

แนวทางที่สี่ การประเมินผลลัพธ์จากการใช้หลักธรรม หมายถึง การติดตามว่า การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ส่งผลต่อการบริหารการศึกษาอย่างไร เช่น ความไว้วางใจของชุมชนเพิ่มขึ้นหรือไม่ ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนดีขึ้นหรือไม่ ผู้เรียนมีพฤติกรรมด้านคุณธรรมดีขึ้นหรือไม่ และบุคลากรมีความพึงพอใจต่อการบริหารงานมากขึ้นหรือไม่ การประเมินผลดังกล่าวจะช่วยให้การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมมีความชัดเจนและพัฒนาต่อเนื่อง

จากแนวทางทั้ง ๔ ประการ สามารถสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาควรดำเนินการในลักษณะ “ธรรมะนำการบริหาร การบริหารนำการมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมนำสู่การพัฒนาชุมชน” กล่าวคือ หลักธรรมเป็นฐานในการกำหนดวิธีคิดและพฤติกรรมของผู้บริหาร การบริหารที่มีธรรมะเป็นฐานจะสร้างความเชื่อมั่นและความร่วมมือ และความร่วมมือดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนและชุมชนอย่างยั่งยืน

สรุปภาพรวมของการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล

สรุปได้ว่า แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย มีลักษณะเป็นการนำหลักธรรมมาใช้เป็นฐานในการบริหารงาน การพัฒนาบุคลากร การดูแลผู้เรียน และการสร้างความร่วมมือกับชุมชน โดยหลักธรรมที่เหมาะสม ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม หลักพรหมวิหาร ๔ หลักอิทธิบาท ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักอปริหานิยธรรม และหลักไตรสิกขา วิธีการนำหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติควรดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยเชื่อมโยงหลักธรรมกับแผนบริหารการศึกษา โครงการพัฒนาผู้เรียน การบริหารบุคลากร การประชุม การสร้างเครือข่ายกับชุมชน และการติดตามประเมินผล เพื่อให้หลักธรรมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารจริง ไม่ใช่เพียงกิจกรรมเชิงพิธีการ ผู้บริหารมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำเชิงพุทธที่ต้องเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรม ความโปร่งใส ความเป็นธรรม และความรับผิดชอบ ส่วนครูและบุคลากรทางการศึกษามีบทบาทในการนำหลักธรรมไปใช้กับผู้เรียน การจัดกิจกรรม การดูแลพฤติกรรม และการประสานความร่วมมือกับผู้ปกครองและชุมชน ผลที่เกิดจากการประยุกต์ใช้หลัก

พุทธธรรม คือ การบริหารการศึกษามีความเป็นธรรม โปร่งใส และได้รับความไว้วางใจมากขึ้น ชุมชนมีความพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทั้งด้านความรู้และคุณธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยภาพรวม แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า เป็นกระบวนการบูรณาการหลักธรรมเข้ากับระบบบริหารการศึกษา เพื่อให้เกิดการบริหารที่มีคุณธรรม มีส่วนร่วม และมุ่งประโยชน์ต่อผู้เรียนและชุมชนเป็นสำคัญ อันเป็นฐานสำคัญในการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

๔.๒.๔ แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรม

การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการบริหารการศึกษา โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในระดับชุมชนที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพทั้งด้านความรู้ คุณธรรม และทักษะการดำรงชีวิต การจัดการศึกษาที่ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งสถานศึกษา วัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และประชาชนในพื้นที่ เนื่องจากการศึกษาไม่ได้เป็นหน้าที่ของโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นภารกิจร่วมของสังคมทั้งหมด ในบริบทของอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย พบว่าชุมชนมีทุนทางสังคมที่สำคัญ ได้แก่ ความสัมพันธ์อันดีระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง การมีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ และการมีเครือข่ายความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษายังมีข้อจำกัดในหลายด้าน เช่น การเข้ามามีส่วนร่วมเฉพาะกิจกรรม การขาดกลไกการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ และการมีส่วนร่วมที่ยังไม่ครอบคลุมทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า หลักพุทธธรรมสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะหลักสังคหวัตถุ ๔ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักอปริหานิยธรรม และหลักสัปปุริสธรรม ซึ่งช่วยส่งเสริมความสามัคคี ความรับผิดชอบร่วม การเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น และการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม อันเป็นรากฐานสำคัญของการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน การศึกษาประเด็นนี้จึงมุ่งวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรมใน ๔ ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เห็นแนวทางที่สามารถนำไปพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายต่อไป

บทสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๒ กล่าวว่า การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนควรเริ่มต้นจากการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการศึกษาอย่างแท้จริง เพราะประชาชนเป็นผู้ที่เข้าใจปัญหาและความต้องการของพื้นที่มากที่สุด หากโรงเรียนกำหนดแผนงานโดยไม่รับฟังความคิดเห็นจากชุมชน อาจทำให้กิจกรรมหรือโครงการไม่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ การจัดเวทีประชาคม การประชุมร่วมระหว่างโรงเรียน วัด ผู้นำชุมชน และผู้ปกครอง จึงเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หลักอปริหานิยธรรมสามารถนำมาใช้ในการประชุมและการวางแผนได้เป็นอย่างดี เพราะส่งเสริมการประชุมอย่างสม่ำเสมอ การเคารพความคิดเห็นของกันและกัน และการร่วมกันตัดสินใจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เมื่อทุกฝ่ายมีโอกาสแสดงความคิดเห็นตั้งแต่ต้น จะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และพร้อมสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียนในระยะยาว[๕๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๕ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่เห็นได้ชัดที่สุดในชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย โดยประชาชนมักเข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ การร่วมพัฒนาสถานศึกษา การเป็นวิทยากรท้องถิ่น และการร่วมจัดกิจกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรม ผู้ให้ข้อมูลมองว่า การดำเนินงานร่วมกันควรยึดหลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นสำคัญ โดยเฉพาะหลักทานและอัตถจริยา เพราะการแบ่งปันทรัพยากรและการช่วยเหลือกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นพื้นฐานสำคัญของความร่วมมือ เมื่อประชาชนรู้สึกว่าโรงเรียนเป็นของชุมชน ทุกคนจะพร้อมเข้ามาช่วยเหลือและสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเต็มใจ[๕๕]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๘ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจควรได้รับการส่งเสริมมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากชุมชนส่วนใหญ่ยังมีบทบาทในฐานะผู้รับรู้หรือผู้สนับสนุน มากกว่าผู้ร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาการศึกษา การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาร่วมตัดสินใจจะช่วยให้เกิดความโปร่งใสและสร้างความไว้วางใจระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หลักพรหมวิหาร ๔ โดยเฉพาะเมตตาและอุเบกขา มีความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจ เพราะช่วยให้ผู้บริหารรับฟังความคิดเห็นอย่างเปิดกว้าง ไม่ลำเอียง และคำนึงถึงประโยชน์ของทุกฝ่าย เมื่อทุกคนได้รับโอกาสในการแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียม จะทำให้การตัดสินใจมีความเป็นธรรมและได้รับการยอมรับจากชุมชนมากขึ้น[๕๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๑ กล่าวว่า การติดตามและ

---

[๕๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๒

[๕๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๕

[๕๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๘

ประเมินผลควรเป็นกระบวนการที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่ปล่อยให้เป็นหน้าที่ของโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว เพราะผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์ เป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับผู้เรียนในชีวิตประจำวัน สามารถสะท้อนผลการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม คุณธรรม และความรับผิดชอบของนักเรียนได้เป็นอย่างดี ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่า โรงเรียนควรจัดเวทีสะท้อนผลการดำเนินงาน และเปิดโอกาสให้ชุมชนร่วมประเมินผลกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่รอบด้าน และสามารถนำไปใช้ปรับปรุงการดำเนินงานในอนาคตได้อย่างเหมาะสม[๕๗]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๔ กล่าวว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม คือ ความเชื่อมั่นต่อการบริหารงานของโรงเรียน หากโรงเรียนมีความโปร่งใส ซื่อสัตย์ และเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะ ชุมชนจะเกิดความไว้วางใจและพร้อมสนับสนุนการดำเนินงาน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าหลักสัปปุริสธรรมช่วยให้ผู้บริหารสามารถวางตัวได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักบุคคล และรู้จักชุมชน การตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนเหตุผลและประโยชน์ส่วนรวม จะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความร่วมมือที่เข้มแข็งระหว่างโรงเรียนกับชุมชน[๕๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๗ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงต้องทำให้ชุมชนรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษา ไม่ใช่เป็นเพียงผู้สนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนเท่านั้น ชุมชนควรมีโอกาสร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่า โรงเรียนควรพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และองค์กรท้องถิ่นให้เข้มแข็งมากขึ้น โดยใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ เพราะจะช่วยให้เกิดความร่วมมืออย่างต่อเนื่องและยั่งยืน[๕๙]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๐ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนจะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนเมื่อชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง ครบถ้วน และต่อเนื่อง ปัจจุบันยังมีประชาชนบางส่วนที่ไม่ทราบถึงแผนงานหรือกิจกรรมของสถานศึกษา ทำให้พลาดโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วม ผู้บริหารสถานศึกษาจึงควรพัฒนาระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ทั้งการประชุมชี้แจง การใช้สื่อออนไลน์ การประสานงานผ่านผู้นำชุมชน และการใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าหลักปิยวาจาในสังคหวัตถุ ๔ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการสื่อสารด้วยความจริงใจ สุภาพ และสร้างสรรค์ จะช่วยลดความเข้าใจคลาดเคลื่อนและสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เมื่อประชาชนได้รับข้อมูลที่ชัดเจนและรู้สึกว่าตนเองได้รับการให้เกียรติ ก็จะพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมใน

---

[๕๗] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๑

[๕๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๔

[๕๙] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๗

การพัฒนาการศึกษามากขึ้น[๖๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๓ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานควรขยายไปสู่การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการจัดการศึกษา ชุมชน อำเภอเมืองหนองคายมีบุคคลที่มีความรู้ความสามารถจำนวนมาก เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุที่มีองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม เกษตรกรรม และประเพณีท้องถิ่น บุคคลเหล่านี้ควรได้รับโอกาสเข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับนักเรียน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การเปิดพื้นที่ให้ภูมิปัญญาชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม จะช่วยสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในพื้นที่ และทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสถานการณ์จริงในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการเชื่อมโยงโรงเรียนกับสังคมรอบข้างให้มีความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักอัตถจริยาในสังคหวัตถุ ๔ ที่มุ่งเน้นการทำประโยชน์ร่วมกัน[๖๑]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๖ ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ผู้ปกครองควรได้รับการส่งเสริมให้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาการศึกษามากขึ้น เพราะผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการเรียนรู้ของนักเรียนโดยตรง การสร้างความร่วมมือระหว่างบ้านกับโรงเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า โรงเรียนควรจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง เช่น การประชุมผู้ปกครองเชิงสร้างสรรค์ การอบรมทักษะการดูแลบุตรหลาน การร่วมกิจกรรมจิตอาสา และการร่วมประเมินพฤติกรรมของนักเรียน หลักพรหมวิหาร ๔ โดยเฉพาะเมตตาและกรุณาสามารถช่วยสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างครูกับผู้ปกครองได้เป็นอย่างดี[๖๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๘ ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจควรดำเนินการบนพื้นฐานของความเสมอภาคและการยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ทุกฝ่ายควรมีสิทธิในการเสนอความคิดเห็น ไม่ว่าจะเป็นครู ผู้ปกครอง พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน หรือประชาชนทั่วไป ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หลักอปริหานิยธรรมมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างกระบวนการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม เพราะเน้นการประชุมปรึกษาหารือ การยึดถือมติร่วมกัน และการรักษาความสามัคคีของหมู่คณะ เมื่อมีการเปิดเวทีให้ทุกฝ่ายร่วมกันพิจารณาประเด็นต่าง ๆ จะช่วยลดความขัดแย้งและทำให้การตัดสินใจได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย[๖๓]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๓๐ ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า การติดตามและประเมินผลไม่ควรจำกัดเฉพาะผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเท่านั้น แต่ควรประเมินผลด้านคุณธรรม จริยธรรม พฤติกรรม และความรับผิดชอบของนักเรียนร่วมด้วย เนื่องจากเป้าหมายของการศึกษาตามหลักพุทธธรรม คือ

---

[๖๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๐

[๖๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๓

[๖๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๖

[๖๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๘

การพัฒนาคนให้สมบูรณ์ทั้งด้านความรู้และคุณธรรม ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่า ควรมีคณะกรรมการติดตามและประเมินผลที่ประกอบด้วยตัวแทนจากทุกภาคส่วนในชุมชน เพื่อร่วมกันสะท้อนผลการดำเนินงานและกำหนดแนวทางพัฒนาต่อไป การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ข้อมูลมีความครบถ้วนและนำไปสู่การพัฒนาที่ตรงกับความต้องการของชุมชนมากขึ้น[๖๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๓ ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรมควรเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการประเมินผล ไม่ใช่เกิดขึ้นเฉพาะบางช่วงเวลา เพราะการมีส่วนร่วมที่แท้จริงต้องทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของการศึกษาร่วมกับโรงเรียน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หลักสังคหวัตถุ ๔ และหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมที่สามารถใช้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะส่งเสริมการให้ การช่วยเหลือ การรับฟัง และการอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ เมื่อทุกฝ่ายมีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาผู้เรียน จะทำให้เกิดพลังความร่วมมือที่เข้มแข็งและยั่งยืน[๖๕]

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรมมีลักษณะเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงทุกภาคส่วนให้เข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการติดตามประเมินผล

ประการแรก ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่าการวางแผนการศึกษาควรเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น โดยใช้เวทีประชาคม การประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา และการรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนเป็นกลไกสำคัญ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ช่วยให้แผนงานสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของพื้นที่มากขึ้น ทั้งยังสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมของประชาชน

ประการที่สอง ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน พบว่า ชุมชนสามารถมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนทรัพยากร การจัดกิจกรรม การเป็นวิทยากรท้องถิ่น และการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับนักเรียน โดยเฉพาะวัดและปราชญ์ชาวบ้านที่มีศักยภาพในการส่งเสริมคุณธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ช่วยให้การจัดการศึกษามีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนมากขึ้น

---

[๖๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๓๐

[๖๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๓

ประการที่สาม ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ พบว่า การเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนร่วมพิจารณาและกำหนดแนวทางการพัฒนาการศึกษา เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้างความโปร่งใสและความเชื่อมั่นต่อการบริหารงาน ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า การตัดสินใจร่วมควรอยู่บนพื้นฐานของการรับฟังความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมและการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

ประการที่สี่ ด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล พบว่า ชุมชนควรมีบทบาทในการสะท้อนผลการดำเนินงานของสถานศึกษา โดยเฉพาะด้านคุณธรรม พฤติกรรม และความรับผิดชอบของผู้เรียน การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมช่วยให้ข้อมูลมีความรอบด้านและสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โดยภาพรวม การมีส่วนร่วมของชุมชนจะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนเมื่อมีการนำหลักพุทธธรรมมาเป็นฐานในการดำเนินงาน โดยเฉพาะหลักสังคหวัตถุ ๔ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักอปริหานิยธรรม และหลักสัปปุริสธรรม ซึ่งช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดี ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

การสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากการสังเคราะห์ข้อมูล สามารถสรุปองค์ประกอบของแนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรมได้ ๔ องค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

๑. การร่วมคิด (Participatory Planning) เป็นกระบวนการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา กำหนดความต้องการ และวางแผนพัฒนาการศึกษา โดยอาศัยหลักอปริหานิยธรรมในการประชุมปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอ และหลักสัปปุริสธรรมในการพิจารณาเหตุผลและความเหมาะสมของแนวทางการพัฒนา การร่วมคิดช่วยให้แผนการศึกษามีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชน และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมของประชาชน ส่งผลให้การดำเนินงานได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

๒. การร่วมทำ (Participatory Implementation) เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมทางการศึกษา ทั้งการสนับสนุนทรัพยากร การเป็นวิทยากร การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม องค์ประกอบนี้ขับเคลื่อนด้วยหลักสังคหวัตถุ ๔ โดยเฉพาะทานและอัตถจริยา ซึ่งช่วยสร้างจิตสำนึกแห่งการแบ่งปันและการทำประโยชน์ร่วมกัน ส่งผลให้โรงเรียนและชุมชนเกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

๓. การร่วมตัดสินใจ (Participatory Decision Making) เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนร่วมกำหนดแนวทางและนโยบายการพัฒนาการศึกษา โดยยึดหลักความเสมอภาคและการรับฟังความคิดเห็นอย่างเคารพซึ่งกันและกัน การตัดสินใจร่วมที่ดีควรอาศัยหลักพรหมวิหาร ๔

และหลักอปริหานิยธรรมเป็นแนวทาง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม ความโปร่งใส และการยอมรับจากทุกฝ่าย อันนำไปสู่การลดความขัดแย้งและเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน

๔. การร่วมประเมินผล (Participatory Evaluation) เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาติดตาม ตรวจสอบ และสะท้อนผลการดำเนินงานของสถานศึกษา โดยเฉพาะด้านคุณธรรม พฤติกรรม และการพัฒนาผู้เรียน การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับหลักวิมังสาในอิทธิบาท ๔ ที่เน้นการพิจารณาและตรวจสอบผลการปฏิบัติงาน

รูปแบบเชิงสังเคราะห์

จากการสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ว่า

“การมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรม = ร่วมคิด + ร่วมทำ + ร่วมตัดสินใจ + ร่วมประเมินผล”

โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นกลไกขับเคลื่อน ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม เพื่อพัฒนากระบวนการคิดและวางแผน หลักอปริหานิยธรรม พัฒนากระบวนการประชุมและความสามัคคี หลักสังคหวัตถุ ๔ พัฒนาความร่วมมือและเครือข่าย หลักพรหมวิหาร ๔ พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หลักอิทธิบาท ๔ พัฒนาความต่อเนื่องและประสิทธิภาพของงาน เมื่อองค์ประกอบทั้ง ๔ ด้านทำงานร่วมกัน จะนำไปสู่การบริหารการศึกษาที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนทางการศึกษา

สรุปภาพรวมของการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรมในอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ประกอบด้วยการมีส่วนร่วมใน ๔ ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล การมีส่วนร่วมดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพเมื่อมีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการบริหารงาน โดยหลักสังคหวัตถุ ๔ ช่วยสร้างความร่วมมือ หลักพรหมวิหาร ๔ ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดี หลักอปริหานิยธรรมช่วยส่งเสริมการประชุมและความสามัคคี และหลักสัปปุริสธรรมช่วยพัฒนากระบวนการคิดและการตัดสินใจ

จากการสังเคราะห์ข้อมูล พบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมที่สุด คือ การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และร่วมประเมินผล ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบร่วมต่อการพัฒนาการศึกษา โดยภาพรวม แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

ตามหลักพุทธธรรมจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชนให้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษา คุณภาพผู้เรียน และความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน และเป็นฐานสำคัญในการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมในวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๓ ต่อไป

๔.๓ การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

๔.๓.๑ องค์ประกอบของรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม

การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นกระบวนการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาสภาพการบริหารการศึกษา การวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม และแนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมุ่งนำข้อมูลเชิงประจักษ์จากภาคสนามมาบูรณาการกับหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน

จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัย และข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า รูปแบบการบริหารการศึกษาที่เหมาะสมควรเป็นรูปแบบที่สามารถเชื่อมโยงโรงเรียน วัด ชุมชน และองค์กรภาคีเครือข่ายเข้าด้วยกัน โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นฐานในการกำหนดทิศทางการบริหาร การพัฒนาบุคลากร การสร้างความร่วมมือ และการพัฒนาผู้เรียน การวิเคราะห์ในประเด็นนี้จึงมุ่งศึกษาความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับหลักการของรูปแบบ วัตถุประสงค์ของรูปแบบ องค์ประกอบของรูปแบบ และเป้าหมายของรูปแบบ เพื่อสังเคราะห์เป็นกรอบรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

บทสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๑ กล่าวว่า รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมควรมีหลักการสำคัญคือ “การบริหารโดยยึดคนเป็นศูนย์กลางและใช้ธรรมะเป็นฐาน” เพราะการศึกษามีเป้าหมายในการพัฒนาคน ไม่ใช่เพียงการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเท่านั้น การบริหารจึงต้องมุ่งสร้างคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบควบคู่กับความรู้ทางวิชาการ ผู้บริหารต้องเป็นผู้นำทางคุณธรรม สามารถเชื่อมโยงโรงเรียน วัด และชุมชนเข้าด้วยกัน โดยใช้หลักสัปปุริสธรรมในการตัดสินใจและใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารบุคลากร ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า หากรูปแบบ

มีพื้นฐานอยู่บนหลักธรรม จะช่วยให้การบริหารมีความยั่งยืนและได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย[๖๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๔ กล่าวว่า วัตถุประสงค์สำคัญของรูปแบบควรมุ่งสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน เพราะการศึกษาจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากบ้าน วัด โรงเรียน และองค์กรท้องถิ่น รูปแบบจึงไม่ควรมุ่งเน้นเฉพาะการบริหารภายในโรงเรียน แต่ต้องมีกลไกเชื่อมโยงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการประเมินผล ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การมีส่วนร่วมจะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมและเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการศึกษา[๖๗]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๗ กล่าวว่า องค์ประกอบของรูปแบบควรประกอบด้วยองค์ประกอบหลักอย่างน้อย ๔ ส่วน ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กระบวนการบริหาร ผลลัพธ์ และเงื่อนไขความสำเร็จ ปัจจัยนำเข้าควรประกอบด้วยบุคลากร หลักพุทธธรรม ทรัพยากร และเครือข่ายชุมชน ส่วนกระบวนการควรเน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักพุทธธรรม ผลลัพธ์ควรสะท้อนคุณภาพผู้เรียน คุณภาพการบริหาร และความเข้มแข็งของชุมชน ขณะที่เงื่อนไขความสำเร็จควรประกอบด้วยภาวะผู้นำ การสนับสนุนจากชุมชน และความต่อเนื่องของนโยบาย[๖๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๐ กล่าวว่า เป้าหมายของรูปแบบควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในชุมชน โรงเรียนต้องไม่ทำงานเพียงลำพัง แต่ต้องสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับวัด ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าเป้าหมายสูงสุดของรูปแบบคือการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา[๖๙]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๓ กล่าวว่า หลักการของรูปแบบควรตั้งอยู่บนแนวคิด “บ้าน–วัด–โรงเรียน–ชุมชน” โดยใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ การให้ การช่วยเหลือ การพูดจาดี และการวางตนอย่างเหมาะสม จะช่วยสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือระยะยาว รูปแบบที่ดีต้องสามารถทำให้ทุกฝ่ายเห็นคุณค่าและบทบาทของตนเองในการพัฒนาการศึกษา[๗๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๖ กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของรูปแบบควรมุ่งส่งเสริมการบริหารที่มีคุณธรรม โปร่งใส และตรวจสอบได้ ผู้บริหารควรใช้หลักสัปปุริสธรรมใน

---

[๖๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๑

[๖๗] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๔

[๖๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๗

[๖๙] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๐

[๗๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๓

การตัดสินใจ และใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการขับเคลื่อนงาน เพราะจะช่วยให้เกิดความเพียร ความรับผิดชอบ และการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง รูปแบบจึงควรเน้นทั้งประสิทธิภาพและคุณธรรมควบคู่กัน[๗๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๙ กล่าวว่า องค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งของรูปแบบ คือ กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยควรมีคณะกรรมการหรือเครือข่ายที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทางการศึกษา การติดตามผล และการพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง[๗๒]

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๒ กล่าวว่า รูปแบบควรมีเป้าหมายในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนควบคู่กับการพัฒนาผู้เรียน เพราะเมื่อชุมชนเข้มแข็ง การสนับสนุนทางการศึกษาก็จะมีความต่อเนื่องและยั่งยืน ผู้เรียนจะได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน[๗๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๖ กล่าวว่า รูปแบบควรมีระบบติดตามและประเมินผลที่ชัดเจน โดยให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมิน ทั้งด้านผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา คุณธรรมของผู้เรียน และระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้สามารถนำผลประเมินไปพัฒนางานได้อย่างต่อเนื่อง[๗๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๓๐ กล่าวว่า เป้าหมายสูงสุดของรูปแบบคือการสร้างระบบการศึกษาที่ชุมชนสามารถร่วมกันขับเคลื่อนได้อย่างยั่งยืน โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นศูนย์กลางในการกำหนดแนวทางการบริหารและการพัฒนาผู้เรียน เมื่อทุกฝ่ายมีเป้าหมายร่วมกัน จะทำให้การจัดการศึกษามีความมั่นคงและเกิดประโยชน์ต่อสังคมในระยะยาว[๗๕]

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า องค์ประกอบของรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมควรประกอบด้วย ๔ มิติสำคัญ ได้แก่ หลักการของรูปแบบ วัตถุประสงค์ของรูปแบบ องค์ประกอบของรูปแบบ และเป้าหมายของรูปแบบ

ด้านหลักการของรูปแบบ พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่า การบริหารการศึกษาควรยึดหลัก “ธรรมะนำการบริหาร” โดยใช้หลักสัปปุริสธรรม หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ และหลักอิทธิบาท ๔ เป็นฐานในการดำเนินงาน ทั้งในด้านการบริหารบุคลากร การสร้างความร่วมมือ และการพัฒนาผู้เรียน

---

[๗๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๖

[๗๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๙

[๗๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๒

[๗๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๖

[๗๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๓๐

ด้านวัตถุประสงค์ของรูปแบบ พบว่า ควรมุ่งสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน พัฒนาคุณภาพผู้เรียน พัฒนาคุณภาพการบริหาร และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยเชื่อมโยงโรงเรียน วัด และชุมชนเข้าด้วยกัน

ด้านองค์ประกอบของรูปแบบ พบว่า ควรประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) ผลลัพธ์ (Output) และผลกระทบ (Outcome) โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นแกนกลางของทุกองค์ประกอบ

ด้านเป้าหมายของรูปแบบ พบว่า ควรมุ่งสร้างผู้เรียนที่มีคุณภาพ สถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพ ชุมชนที่เข้มแข็ง และเครือข่ายความร่วมมือที่ยั่งยืน

การสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากการสังเคราะห์ข้อมูล สามารถกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๑ องค์ประกอบของรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม

๑. หลักการของรูปแบบ (Principles) ธรรมะนำการบริหาร การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การพัฒนาคนทั้งด้านความรู้และคุณธรรม ความโปร่งใสและธรรมาภิบาล

๒. วัตถุประสงค์ของรูปแบบ (Objectives) เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนตามหลักพุทธธรรม เพื่อพัฒนาการบริหารการศึกษาเชิงคุณธรรม เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางการศึกษา

๓. องค์ประกอบของรูปแบบ (Components)

- ปัจจัยนำเข้า (Input) บุคลากร หลักพุทธธรรม ทรัพยากร เครือข่ายชุมชน

- กระบวนการ (Process) ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน ร่วมตัดสินใจ ร่วมประเมินผล

- ผลผลิต (Output) คุณภาพผู้เรียน คุณภาพการบริหาร ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน

- ผลลัพธ์ (Outcome) ชุมชนเข้มแข็ง สถานศึกษายั่งยืน เครือข่ายการศึกษาที่มั่นคง

๔. เป้าหมายของรูปแบบ (Goals) ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง สถานศึกษาบริหารงานตามหลักพุทธธรรม เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาการศึกษา

สรุปภาพรวมของการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรเป็นรูปแบบที่ยึดหลักธรรมเป็นฐานของการบริหาร โดยมีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการประเมินผล รูปแบบดังกล่าวมีองค์ประกอบสำคัญ ๔ ด้าน คือ หลักการ วัตถุประสงค์ องค์ประกอบ และเป้าหมาย ซึ่งเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาผู้เรียน ชุมชน และสถานศึกษาให้เติบโตไปพร้อมกันอย่างยั่งยืนภายใต้หลักพุทธธรรม อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการนำเสนอรูปแบบฉบับสมบูรณ์ในหัวข้อ ๔.๓.๒ ต่อไป

๔.๓.๒ กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม

การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน มิได้มุ่งเพียงการกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบเท่านั้น แต่ยังต้องกำหนดกระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบให้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในบริบทของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย การขับเคลื่อนรูปแบบจึงเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างแนวคิด หลักพุทธธรรม และการปฏิบัติให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม พบว่า การบริหารการศึกษาที่ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องมีกระบวนการดำเนินงานที่ชัดเจน เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม และยึดหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม หลักอิทธิบาท ๔ หลักสังคห

วัตถุ ๔ หลักพรหมวิหาร ๔ และหลักอปริหานิยธรรม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ผลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบควรประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ ขั้นการวางแผน ขั้นการดำเนินงาน ขั้นการสร้างการมีส่วนร่วม และขั้นการติดตามและประเมินผล ซึ่งทั้ง ๔ ขั้นตอนมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันเป็นวงจรการบริหารที่สามารถพัฒนาและปรับปรุงได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การศึกษาประเด็นนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม เพื่อสังเคราะห์เป็นกระบวนการดำเนินงานที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในบริบทของพื้นที่ศึกษา

บทสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ขั้นการวางแผนเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดของการขับเคลื่อนรูปแบบ เพราะหากการวางแผนไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน การดำเนินงานในขั้นต่อไปก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ การวางแผนควรเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม ทั้งผู้บริหาร ครู พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และประชาชน เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา กำหนดเป้าหมาย และกำหนดแนวทางการพัฒนา โดยยึดหลักอปริหานิยธรรมในการประชุมปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอและใช้หลักสัปปุริสธรรมในการวิเคราะห์เหตุและผลของปัญหา[๗๖] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า การวางแผนควรเริ่มจากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและสถานศึกษาอย่างรอบด้าน ทั้งด้านผู้เรียน บุคลากร ทรัพยากร และความต้องการของประชาชน จากนั้นจึงกำหนดแผนพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ผู้บริหารควรใช้หลักรู้เหตุ รู้ผล และรู้ประมาณตามหลักสัปปุริสธรรม เพื่อให้แผนงานมีความเป็นไปได้และสามารถปฏิบัติได้จริง[๗๗] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ขั้นการดำเนินงานควรยึดหลักอิทธิบาท ๔ เป็นแกนสำคัญ โดยผู้บริหารและบุคลากรต้องมีฉันทะในการทำงาน มีวิริยะในการขับเคลื่อนกิจกรรม มีจิตตะในการเอาใจใส่ต่อผู้เรียน และมีวิมังสาในการปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง การดำเนินงานต้องไม่ยึดติดกับรูปแบบเดิม แต่ต้องสามารถปรับให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการของชุมชนได้[๗๘]

ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า การดำเนินงานของรูปแบบควรเน้นการบูรณาการความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน โดยใช้กิจกรรมทางการศึกษาเป็นศูนย์กลาง เช่น กิจกรรมพัฒนาคุณธรรม ค่ายคุณธรรม การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น และกิจกรรมจิตอาสา ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียน

---

[๗๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๓

[๗๗] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๖

[๗๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๙

ได้รับการพัฒนาอย่างรอบด้านและชุมชนเข้ามามีบทบาทมากขึ้น[๗๙] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ขั้นการสร้างการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญของรูปแบบ เพราะหากชุมชนไม่เข้ามามีส่วนร่วม การบริหารการศึกษาจะเป็นเพียงการทำงานของโรงเรียนเท่านั้น ผู้บริหารควรใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นเครื่องมือในการสร้างความร่วมมือ โดยเฉพาะการสื่อสารด้วยปิยวาจา การช่วยเหลือกันตามหลักอัตถจริยา และการวางตนอย่างเหมาะสมตามหลักสมานัตตตา[๘๐] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า การสร้างการมีส่วนร่วมต้องทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของการศึกษาร่วมกัน ไม่ใช่เพียงผู้สนับสนุนกิจกรรม โรงเรียนควรเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการคิด วางแผน ตัดสินใจ และประเมินผล เพื่อสร้างความผูกพันและความรับผิดชอบร่วมต่อการพัฒนาการศึกษา[๘๑] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ขั้นการติดตามและประเมินผลควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม เพราะการประเมินผลจากหลายมุมมองจะช่วยให้เห็นจุดแข็ง จุดอ่อน และแนวทางพัฒนาที่ชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะด้านคุณธรรมและพฤติกรรมของผู้เรียนที่ชุมชนสามารถสะท้อนข้อมูลได้เป็นอย่างดี[๘๒]

ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า การประเมินผลควรใช้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เช่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ความพึงพอใจของผู้ปกครอง และพฤติกรรมของผู้เรียน เพื่อให้สามารถประเมินผลของรูปแบบได้อย่างครอบคลุม[๘๓] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบควรเป็นวงจรที่เชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่อง เมื่อประเมินผลแล้วต้องนำข้อมูลกลับมาปรับปรุงแผนงานและกระบวนการดำเนินงานใหม่ เพื่อให้รูปแบบสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน[๘๔] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำของผู้บริหาร ความร่วมมือของชุมชน และการยึดหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่อง หากทุกฝ่ายมีเป้าหมายร่วมกันและทำงานบนพื้นฐานของคุณธรรม จะทำให้การบริหารการศึกษามีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์ต่อชุมชนในระยะยาว[๘๕]

---

[๗๙] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๒

[๘๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๕

[๘๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๘

[๘๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๑

[๘๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๔

[๘๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๗

[๘๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๓๐

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนสำคัญที่เชื่อมโยงกันเป็นวงจร ได้แก่ ขั้นการวางแผน ขั้นการดำเนินงาน ขั้นการสร้างการมีส่วนร่วม และขั้นการติดตามและประเมินผล

ด้านขั้นการวางแผน พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การสำรวจความต้องการของชุมชน และการกำหนดเป้าหมายร่วม โดยใช้หลักสัปปุริสธรรมและหลักอปริหานิยธรรมเป็นแนวทางในการประชุมและการวางแผน

ด้านขั้นการดำเนินงาน พบว่า ควรยึดหลักอิทธิบาท ๔ เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนงาน เพื่อสร้างความมุ่งมั่น ความรับผิดชอบ และการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งบูรณาการกิจกรรมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน

ด้านขั้นการสร้างการมีส่วนร่วม พบว่า หลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมที่สุดในการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพราะช่วยสร้างความไว้วางใจ ความผูกพัน และความรับผิดชอบร่วม

ด้านขั้นการติดตามและประเมินผล พบว่า ควรดำเนินการแบบมีส่วนร่วมและใช้ข้อมูลจากหลายแหล่ง เพื่อให้สามารถประเมินผลได้อย่างครอบคลุม ทั้งด้านผู้เรียน บุคลากร และชุมชน

การสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากการสังเคราะห์ข้อมูล สามารถกำหนดกระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ได้ ๔ ขั้นตอน ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๒ กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม

ขั้นที่ ๑ การวางแผน (Planning) วิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน กำหนดเป้าหมายร่วม จัดทำแผนพัฒนาการศึกษา หลักธรรมที่ใช้ สัปปุริสธรรม, อปริหานิยธรรม

ขั้นที่ ๒ การดำเนินงาน (Implementation) ดำเนินกิจกรรมตามแผน พัฒนาผู้เรียนตามหลักพุทธธรรม บูรณาการความร่วมมือบ้าน–วัด–โรงเรียน พัฒนาศักยภาพบุคลากร หลักธรรมที่ใช้ อิทธิบาท ๔

ขั้นที่ ๓ การสร้างการมีส่วนร่วม (Participation) สร้างเครือข่ายความร่วมมือ เปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ส่งเสริมบทบาทชุมชน พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างภาคส่วน หลักธรรมที่ใช้ สังคหวัตถุ ๔, พรหมวิหาร ๔

ขั้นที่ ๔ การติดตามและประเมินผล (Evaluation) ติดตามผลการดำเนินงาน ประเมินผลแบบมีส่วนร่วม สะท้อนผลการดำเนินงาน ปรับปรุงและพัฒนารูปแบบ หลักธรรมที่ใช้ วิมังสาในอิทธิบาท ๔

องค์ความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์ PBPE Model

P = Planning (การวางแผน)

B = Buddhist-Based Implementation (การดำเนินงานตามหลักพุทธธรรม)

P = Participation (การสร้างการมีส่วนร่วม)

E = Evaluation (การติดตามและประเมินผล)

สรุปภาพรวมของการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรดำเนินการเป็นวงจรต่อเนื่อง ๔ ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน การดำเนินงาน การสร้างการมีส่วนร่วม และการติดตามประเมินผล โดยแต่ละขั้นตอนมีหลักพุทธธรรมเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน

การวางแผนใช้หลักสัปปุริสธรรมและอปริหานิยธรรม การดำเนินงานใช้หลักอิทธิบาท ๔ การสร้างการมีส่วนร่วมใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ และพรหมวิหาร ๔ ส่วนการประเมินผลใช้หลักวิมังสาในการพิจารณาและปรับปรุงงาน

โดยภาพรวม กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่การบริหารการศึกษาที่มีความเป็นระบบ โปร่งใส มีส่วนร่วม และสอดคล้องกับบริบทของชุมชน อันเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

๔.๓.๓ กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน จะเกิดประสิทธิผลและความยั่งยืนได้จำเป็นต้องอาศัยกลไกความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในชุมชน เนื่องจากการศึกษาเป็นภารกิจร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและคุณภาพการศึกษาจึงไม่อาจดำเนินการได้โดยสถานศึกษาเพียงลำพัง แต่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากวัดพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

จากผลการศึกษาวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ พบว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีจุดแข็งด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างวัด โรงเรียน และชุมชน ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมได้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่มีความเห็นสอดคล้องกันว่า กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนควรประกอบด้วย ๔ กลไกหลัก ได้แก่ บทบาทของสถานศึกษา บทบาทของวัดและพระสงฆ์ บทบาทของผู้นำชุมชน และบทบาทของประชาชนและภาคีเครือข่าย โดยแต่ละภาคส่วนมีหน้าที่สนับสนุนและเชื่อมโยงการดำเนินงานร่วมกันภายใต้หลักพุทธธรรม อันจะนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน

ดังนั้น การศึกษาประเด็นนี้จึงมุ่งวิเคราะห์บทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษา เพื่อสังเคราะห์เป็นกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เหมาะสมต่อการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมในพื้นที่อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

บทสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า สถานศึกษาควรเป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ภายในชุมชน ผู้บริหารสถานศึกษาต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำทางวิชาการและผู้นำทางสังคม โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ทั้งการวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผล โรงเรียนไม่ควรมองตนเองเป็นหน่วยงานที่แยกออกจากชุมชน แต่ควรเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและทำงานร่วมกับประชาชนอย่างใกล้ชิด ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ผู้บริหารควรใช้หลักสัปปุริสธรรมในการบริหารงาน โดยรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักบุคคล และรู้จักชุมชน เพื่อให้สามารถ

บริหารงานได้อย่างเหมาะสมและได้รับความไว้วางใจจากประชาชน[๘๖] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า โรงเรียนควรมีบทบาทในการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ไม่ใช่เป็นเพียงสถานที่จัดการเรียนการสอนเท่านั้น โรงเรียนสามารถจัดเวทีประชาคม จัดกิจกรรมพัฒนาชุมชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาใช้ทรัพยากรทางการศึกษาได้อย่างเหมาะสม การดำเนินงานดังกล่าวจะช่วยให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของสถานศึกษาและพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาอย่างต่อเนื่อง[๘๗] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ดีให้กับผู้เรียนและชุมชน วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน และเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศาสนา วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น พระสงฆ์สามารถเป็นที่ปรึกษา เป็นวิทยากร และเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี[๘๘]

ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า วัดควรมีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมบ้าน–วัด–โรงเรียน โดยเฉพาะกิจกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรม ค่ายคุณธรรม การอบรมเยาวชน และกิจกรรมจิตอาสา ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน โรงเรียน และชุมชนให้เข้มแข็งมากขึ้น[๘๙] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ผู้นำชุมชนเป็นบุคคลสำคัญที่สามารถเชื่อมโยงการทำงานระหว่างโรงเรียนกับประชาชนได้ เพราะเป็นผู้ที่ได้รับความเชื่อถือจากคนในพื้นที่ ผู้นำชุมชนควรมีบทบาทในการประสานงาน สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา และกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา[๙๐] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ผู้นำชุมชนควรเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรมและจิตสาธารณะ โดยใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการทำงานร่วมกับประชาชนและสถานศึกษา หากผู้นำมีความเมตตา รับฟังความคิดเห็น และทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม จะช่วยสร้างความร่วมมือและลดความขัดแย้งภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี[๙๑] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ประชาชนควรมีบทบาทในการสนับสนุนกิจกรรมของสถานศึกษา ทั้งในด้านทรัพยากร แรงงาน ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะผู้ปกครองที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการติดตามพัฒนาการของผู้เรียนและร่วมวางแผนกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน[๙๒] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ภาคีเครือข่าย เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการ กลุ่มอาชีพ และ

---

[๘๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๒
[๘๗] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๕
[๘๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๘
[๘๙] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๑
[๙๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๔
[๙๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๗
[๙๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๐

องค์กรภาคประชาสังคม ควรเข้ามาสนับสนุนการจัดการศึกษาในด้านงบประมาณ วิชาการ และทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานของโรงเรียนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น[๙๓]

ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า กลไกการมีส่วนร่วมจะเกิดประสิทธิผลได้เมื่อทุกภาคส่วนมีบทบาทที่ชัดเจนและทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โรงเรียนต้องเป็นศูนย์กลางในการประสานงาน วัดต้องเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ ผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้เชื่อมโยงเครือข่าย และประชาชนต้องเป็นผู้ร่วมขับเคลื่อนกิจกรรมทางการศึกษา[๙๔] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมควรอยู่บนพื้นฐานของหลักสังคหวัตถุ ๔ และหลักอปริหานิยธรรม เพราะเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูล และการทำงานร่วมกัน เมื่อทุกฝ่ายมีความเข้าใจในบทบาทของตนเองและมีเป้าหมายร่วมกัน จะทำให้การบริหารการศึกษามีความเข้มแข็งและยั่งยืน[๙๕]

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษาประกอบด้วย ๔ กลไกสำคัญ ได้แก่ สถานศึกษา วัดและพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และประชาชนกับภาคีเครือข่าย

ด้านบทบาทของสถานศึกษา พบว่า สถานศึกษาควรทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการประสานงานและเป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการบริหารการศึกษา โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและพัฒนาการศึกษา

ด้านบทบาทของวัดและพระสงฆ์ พบว่า วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางคุณธรรมและวัฒนธรรม ส่วนพระสงฆ์มีบทบาทในการอบรมจิตใจ ให้คำปรึกษา และสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียน

ด้านบทบาทของผู้นำชุมชน พบว่า ผู้นำชุมชนเป็นผู้เชื่อมโยงเครือข่ายและสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับประชาชน สามารถกระตุ้นการมีส่วนร่วมและสร้างความเข้าใจร่วมกันในชุมชน

---

[๙๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๓

[๙๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๗

[๙๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๓๐

ด้านบทบาทของประชาชนและภาคีเครือข่าย พบว่า ประชาชนมีบทบาทในการสนับสนุนทรัพยากร ความรู้ และการติดตามการพัฒนาผู้เรียน ส่วนภาคีเครือข่ายช่วยสนับสนุนด้านงบประมาณ วิชาการ และการพัฒนาเครือข่ายทางการศึกษา

การสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

จากการสังเคราะห์ข้อมูล สามารถกำหนดกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษาได้ ๔ กลไกหลัก ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๓ กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา

๑. กลไกสถานศึกษา (School Mechanism) เป็นศูนย์กลางการบริหารและประสานงาน จัดระบบการมีส่วนร่วม พัฒนาผู้เรียนและบุคลากร เชื่อมโยงเครือข่ายทางการศึกษา

๒. กลไกวัดและพระสงฆ์ (Temple Mechanism) ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม เป็นแหล่งเรียนรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรม สนับสนุนกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน สร้างจิตสำนึกสาธารณะ

๓. กลไกผู้นำชุมชน (Community Leadership Mechanism) ประสานความร่วมมือ สร้างความเข้าใจร่วม กระตุ้นการมีส่วนร่วม สนับสนุนการดำเนินงานของสถานศึกษา

๔. กลไกประชาชนและภาคีเครือข่าย (Community Network Mechanism) สนับสนุนทรัพยากรและองค์ความรู้ ร่วมวางแผนและตัดสินใจ ร่วมติดตามและประเมินผล พัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ องค์ความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์

STLC Model

S = School (สถานศึกษา)

T = Temple (วัดและพระสงฆ์)

L = Leadership (ผู้นำชุมชน)

C = Community Network (ประชาชนและภาคีเครือข่าย)

ทั้ง ๔ กลไกทำงานร่วมกันภายใต้หลักพุทธธรรมเพื่อขับเคลื่อนการบริหารการศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน

สรุปภาพรวมของการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ประกอบด้วย ๔ กลไกสำคัญ ได้แก่ สถานศึกษา วัดและพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และประชาชนกับภาคีเครือข่าย ซึ่งแต่ละกลไกมีบทบาทเฉพาะของตนเอง แต่ทำงานเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ กลไกดังกล่าวช่วยให้การบริหารการศึกษามีความเข้มแข็ง เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน และส่งเสริมการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้และคุณธรรม โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นพื้นฐานในการสร้างความร่วมมือ ความสามัคคี และความรับผิดชอบร่วมของทุกภาคส่วน อันนำไปสู่ความยั่งยืนของการจัดการศึกษาในชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

๔.๓.๔ การนำเสนอรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

การนำเสนอรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นผลลัพธ์สำคัญของการวิจัยในวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ซึ่งเกิดจากการสังเคราะห์องค์ความรู้จากการศึกษาสภาพการบริหารการศึกษา การวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม และการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

ผลการศึกษาพบว่า การบริหารการศึกษาที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วนในชุมชน โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นฐานในการกำหนดทิศทางการบริหาร การพัฒนาบุคลากร การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการพัฒนาผู้เรียน การบริหารการศึกษาจึงไม่ใช่เพียงภารกิจของสถานศึกษา แต่เป็นภารกิจร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน ผู้นำชุมชน องค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า รูปแบบที่เหมาะสมควรมีองค์ประกอบที่ชัดเจน มีกระบวนการดำเนินงานที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง มีเงื่อนไขความสำเร็จที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน และสามารถก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงบวกต่อผู้เรียน สถานศึกษา และชุมชนได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น การศึกษาประเด็นนี้จึงมุ่งนำเสนอชื่อรูปแบบ องค์ประกอบของรูปแบบ เงื่อนไขความสำเร็จ และผลที่คาดว่าจะได้รับจากรูปแบบ เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมในพื้นที่ศึกษาและพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

บทสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้นควรสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนและหลักพุทธธรรมอย่างชัดเจน โดยควรเน้นการทำงานร่วมกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน เพราะการศึกษาเป็นเรื่องของทุกคนในสังคม รูปแบบควรเป็นกลไกที่ทำให้ทุกฝ่ายเข้ามามีบทบาทร่วมกันอย่างเป็นระบบ และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ชื่อรูปแบบควรสื่อถึงความร่วมมือและการใช้หลักพุทธธรรมเป็นฐานในการบริหารการศึกษา[๙๖] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า องค์ประกอบของรูปแบบควรประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า กระบวนการดำเนินงาน กลไกการมีส่วนร่วม และผลลัพธ์ที่ต้องการ โดยแต่ละองค์ประกอบควรเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ และมีหลักพุทธธรรมเป็นแกนกลางของการดำเนินงาน[๙๗] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ความสำเร็จของรูปแบบขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นสำคัญ ผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ มีคุณธรรม และสามารถสร้างความร่วมมือกับทุกภาคส่วนได้ หากผู้บริหารขาดความเข้าใจในหลักพุทธธรรมหรือขาดทักษะในการบริหารแบบมีส่วนร่วม รูปแบบก็จะไม่สามารถขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ[๙๘]

ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า รูปแบบควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในชุมชน ผู้เรียนควรได้รับการพัฒนาทั้งด้านวิชาการ คุณธรรม และทักษะชีวิต เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ[๙๙] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า วัดและพระสงฆ์ควรเป็นกลไกสำคัญของรูปแบบ เพราะสามารถส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และจิตสาธารณะให้กับผู้เรียนและประชาชนได้ วัดยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมที่สามารถ

---

[๙๖] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๑

[๙๗] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๔

[๙๘] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๐๗

[๙๙] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๐

เชื่อมโยงการทำงานของโรงเรียนและชุมชนเข้าด้วยกัน[๑๐๐] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า รูปแบบควรมีระบบติดตามและประเมินผลที่ชัดเจน เพื่อให้สามารถตรวจสอบความก้าวหน้าและนำผลไปใช้ในการปรับปรุงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง การประเมินผลควรเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม[๑๐๑] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า เงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีเครือข่าย หากได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ บุคลากร และทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง จะช่วยให้รูปแบบสามารถดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน[๑๐๒]

ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า รูปแบบควรทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในการจัดการศึกษา เมื่อประชาชนรู้สึกว่าการศึกษาเป็นเรื่องของตนเอง จะเกิดการสนับสนุนและการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง[๑๐๓] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า ผลที่คาดว่าจะได้รับจากรูปแบบ คือ การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการยกระดับคุณภาพการบริหารการศึกษา โดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน[๑๐๔] ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า รูปแบบควรนำไปสู่การสร้างระบบการศึกษาที่ชุมชนสามารถร่วมกันขับเคลื่อนได้ด้วยตนเองในระยะยาว โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นรากฐานของการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนของการศึกษาในชุมชน[๑๐๕]

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบละเอียด

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า การนำเสนอรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรประกอบด้วย ๔ ประเด็นสำคัญ ได้แก่ ชื่อรูปแบบ องค์ประกอบของรูปแบบ เงื่อนไขความสำเร็จ และผลที่คาดว่าจะได้รับจากรูปแบบ

ด้านชื่อรูปแบบ พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่าควรสะท้อนถึงการบริหารการศึกษาที่ใช้หลักพุทธธรรมเป็นฐานและเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเชื่อมโยงบทบาทของบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชนเข้าด้วยกัน

---

[๑๐๐] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๓

[๑๐๑] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๖

[๑๐๒] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๑๙

[๑๐๓] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๒

[๑๐๔] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๒๖

[๑๐๕] ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รหัส Mcu P ๓๐

ด้านองค์ประกอบของรูปแบบ พบว่า ควรประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า กระบวนการขับเคลื่อน กลไกการมีส่วนร่วม และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นแกนกลางของทุกองค์ประกอบ

ด้านเงื่อนไขความสำเร็จ พบว่า ภาวะผู้นำของผู้บริหาร ความร่วมมือของชุมชน การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย และการยึดมั่นในหลักพุทธธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของรูปแบบ

ด้านผลที่คาดว่าจะได้รับ พบว่า รูปแบบสามารถช่วยพัฒนาผู้เรียน ยกระดับคุณภาพการบริหารการศึกษา สร้างความเข้มแข็งของชุมชน และสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางการศึกษาอย่างยั่งยืน

การสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

แผนภาพที่ ๔.๔ รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม AP, BPSP Model

จากการสังเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอรูปแบบในชื่อ AP, BPSP Model

B = Buddhist Principles (การบริหารตามหลักพุทธธรรม)

P = Participation (การมีส่วนร่วมของชุมชน)

S = School–Temple–Community Network (เครือข่ายบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน)

P = Sustainable Educational Development (การพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน)

องค์ประกอบของรูปแบบ

๑. ปัจจัยนำเข้า (Input) หลักพุทธธรรม ผู้บริหารและบุคลากร ชุมชนและภาคีเครือข่าย ทรัพยากรทางการศึกษา

๒. กระบวนการ (Process) การวางแผน การดำเนินงาน การสร้างการมีส่วนร่วม การติดตามและประเมินผล

๓. กลไกการขับเคลื่อน (Mechanism) สถานศึกษา วัดและพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชนและภาคีเครือข่าย

๔. ผลลัพธ์ (Outcome) ผู้เรียนมีคุณภาพ ชุมชนเข้มแข็ง สถานศึกษามีประสิทธิภาพ เครือข่ายการศึกษายั่งยืน เงื่อนไขความสำเร็จ ผู้บริหารมีภาวะผู้นำเชิงพุทธ ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ภาคีเครือข่ายสนับสนุนการดำเนินงาน มีระบบติดตามและประเมินผลที่ชัดเจน ยึดหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางการบริหาร

ผลที่คาดว่าจะได้รับ ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข โรงเรียนมีระบบบริหารที่มีคุณธรรม ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของการศึกษา เกิดความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน การพัฒนาการศึกษามีความยั่งยืน

สรุปภาพรวมของการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล

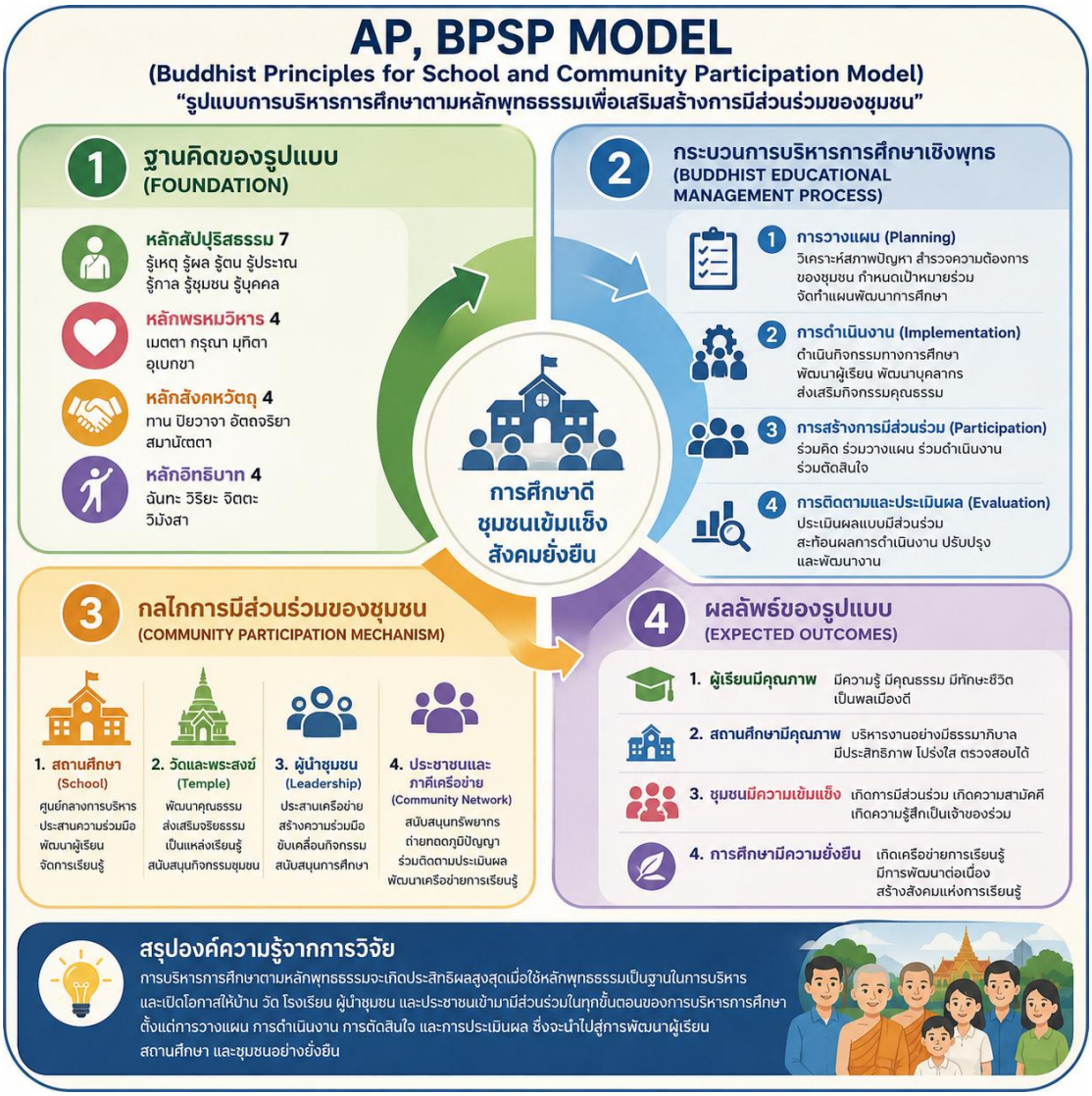
ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เหมาะสมสำหรับอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย คือ BPSP Model ซึ่งเป็นรูปแบบที่บูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการบริหารการศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบ

รูปแบบดังกล่าวประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า กระบวนการ กลไกการขับเคลื่อน และผลลัพธ์ โดยมีเงื่อนไขความสำเร็จที่สำคัญคือ ภาวะผู้นำเชิงพุทธ ความร่วมมือของชุมชน การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย และการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

โดยภาพรวม รูปแบบนี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการบริหารการศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียน ชุมชน และสถานศึกษาไปพร้อมกัน ภายใต้หลักพุทธธรรมและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน อันจะนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี จากการวิเคราะห์ข้อมูลตามกระบวนการวิจัยทั้งเชิงคุณภาพ และปริมาณ ผู้วิจัยได้องค์ความรู้จากการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

ผลการวิจัยสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ที่เรียกว่า AP, BPSP MODEL (Buddhist Principles for School and Community Participation Model) หรือ “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน”

ประกอบด้วยองค์ความรู้สำคัญ ๔ ส่วน ดังนี้

๑. ฐานคิดของรูปแบบ (Foundation) การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมต้องอาศัยหลักธรรมเป็นรากฐานของการบริหารและการพัฒนาคน ประกอบด้วย

หลักสัปปุริสธรรม ๗ ใช้ในการบริหารจัดการและการตัดสินใจ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน รู้บุคคล

หลักพรหมวิหาร ๔ ใช้ในการบริหารบุคลากรและสร้างความสัมพันธ์ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

หลักสังคหวัตถุ ๔ ใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วม ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา

หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการขับเคลื่อนงาน ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

๒. กระบวนการบริหารการศึกษาเชิงพุทธ (Buddhist Educational Management Process) ผลการวิจัยพบว่า การบริหารการศึกษาที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ต้องดำเนินการผ่าน ๔ ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นที่ ๑ การวางแผน (Planning) วิเคราะห์สภาพปัญหา สำรวจความต้องการของชุมชน กำหนดเป้าหมายร่วม จัดทำแผนพัฒนาการศึกษา

ขั้นที่ ๒ การดำเนินงาน (Implementation) ดำเนินกิจกรรมทางการศึกษา พัฒนาผู้เรียน พัฒนาบุคลากร ส่งเสริมกิจกรรมคุณธรรม

ขั้นที่ ๓ การสร้างการมีส่วนร่วม (Participation) ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน ร่วมตัดสินใจ

ขั้นที่ ๔ การติดตามและประเมินผล (Evaluation) ประเมินผลแบบมีส่วนร่วม สะท้อนผลการดำเนินงาน ปรับปรุงและพัฒนางาน

๓. กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation Mechanism) การขับเคลื่อนรูปแบบให้ประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องอาศัยกลไกความร่วมมือจาก ๔ ภาคส่วนสำคัญ ได้แก่ ๑. สถานศึกษา (School) ศูนย์กลางการบริหาร ประสานความร่วมมือ พัฒนาผู้เรียน จัดการเรียนรู้ ๒. วัดและพระสงฆ์ (Temple) พัฒนาคุณธรรม ส่งเสริมจริยธรรม เป็นแหล่งเรียนรู้ สนับสนุน

กิจกรรมชุมชน ๓. ผู้นำชุมชน (Leadership) ประสานเครือข่าย สร้างความร่วมมือ ขับเคลื่อนกิจกรรม สนับสนุนการศึกษา ๔. ประชาชนและภาคีเครือข่าย (Community Network) สนับสนุนทรัพยากร ถ่ายทอดภูมิปัญญา ร่วมติดตามประเมินผล พัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้

๔. ผลลัพธ์ของรูปแบบ (Expected Outcomes) เมื่อดำเนินการตามรูปแบบอย่างต่อเนื่อง จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ ๔ ด้าน คือ ๑. ผู้เรียนมีคุณภาพ มีความรู้ มีคุณธรรม มีทักษะชีวิต เป็นพลเมืองดี ๒. สถานศึกษามีคุณภาพ บริหารงานอย่างมีธรรมาภิบาล มีประสิทธิภาพ โปร่งใส ตรวจสอบได้ ๓. ชุมชนมีความเข้มแข็ง เกิดการมีส่วนร่วม เกิดความสามัคคี เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ๔. การศึกษามีความยั่งยืน เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ มีการพัฒนาต่อเนื่อง สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ คือ การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมจะเกิดประสิทธิผลสูงสุดเมื่อใช้หลักพุทธธรรมเป็นฐานในการบริหาร และเปิดโอกาสให้บ้าน วัด โรงเรียน ผู้นำชุมชน และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการประเมินผล ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียน สถานศึกษา และชุมชน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี เพื่อศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม โดยการลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย แล้วสนทนากลุ่มร่วมกับชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ในบทนี้ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย โดยแบ่งตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วนำสรุปผลการวิจัยเพื่อที่จะได้อภิปรายผลการวิจัย ที่จะเห็นความสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเสนอข้อเสนอแนะจากการในแต่ละด้าน ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยจากการวิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๕.๑.๑ ศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม

ผลการศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การวิเคราะห์ข้อมูล และการสังเคราะห์ข้อมูล สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ๔ ประเด็น ดังนี้

๑. สภาพทั่วไปของการบริหารการศึกษาของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีการบริหารการศึกษาที่อาศัยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา วัด ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง และประชาชนในพื้นที่ โดยมีสถานศึกษาเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษา และมีวัดเป็นศูนย์กลางด้านคุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาจิตใจของผู้เรียน ขณะที่

ชุมชนและองค์กรภาคีเครือข่ายเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนทรัพยากร งบประมาณ แรงงาน และองค์ความรู้ท้องถิ่น โครงสร้างการบริหารการศึกษามีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยมีคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และผู้แทนประชาชนร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาการศึกษาในพื้นที่ สถานศึกษามีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพผู้เรียน นอกจากนี้ ยังพบว่าการจัดการศึกษาในปัจจุบันมุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ ทักษะชีวิต คุณธรรม และจริยธรรม โดยมีการบูรณาการกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการจัดการเรียนรู้ เช่น การอบรมคุณธรรม จริยธรรม การเข้าวัดปฏิบัติธรรม และกิจกรรมจิตอาสา ซึ่งช่วยส่งเสริมการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดีและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

๒. กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายดำเนินการตามหลักการบริหารทั่วไป ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน ในด้านการวางแผน พบว่า สถานศึกษาและชุมชนมีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา ความต้องการ และกำหนดแนวทางพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ โดยเปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และองค์กรที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น ด้านการจัดองค์กรและการบริหารงาน พบว่า มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน โดยเน้นการทำงานเป็นเครือข่ายและการประสานความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ด้านการดำเนินกิจกรรมทางการศึกษา พบว่า มีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายทั้งด้านวิชาการ คุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และการพัฒนาทักษะชีวิต โดยอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชนในการร่วมดำเนินกิจกรรม ด้านการติดตามและประเมินผล พบว่า สถานศึกษามีการติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสะท้อนความคิดเห็นและประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปปรับปรุงและพัฒนาการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๓. การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาอย่างหลากหลาย โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ และหลักอิทธิบาท ๔ การประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม ๗ ช่วยส่งเสริมให้ผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษามีความรอบรู้เข้าใจปัญหา สามารถตัดสินใจและบริหารงานได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของชุมชน โดยยึดหลักการรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และชุมชน ทำให้เกิดบรรยากาศแห่งความเมตตา

ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล และการทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ ช่วยสร้างการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของทุกภาคส่วนในชุมชน โดยอาศัยการแบ่งปัน การสื่อสารที่ดี การทำประโยชน์ร่วมกัน และการปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค ส่วนการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ ช่วยส่งเสริมให้บุคลากรทางการศึกษามีความรักในงาน มีความเพียร เอาใจใส่ในการปฏิบัติงาน และมีการพัฒนาปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การบริหารการศึกษามีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการนำหลักธรรมอื่น ๆ เช่น อปริหานิยธรรม และหลักกัลยาณมิตรธรรม มาประยุกต์ใช้ในการสร้างความสามัคคี ความร่วมมือ และความเข้มแข็งของชุมชนทางการศึกษาอีกด้วย

๔. ปัญหา อุปสรรค และความต้องการพัฒนาการบริหารการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า แม้การบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายจะมีความเข้มแข็งในหลายด้าน แต่ยังคงประสบปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ด้านการบริหาร พบว่า ยังมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ ทรัพยากร และการสนับสนุนจากบางหน่วยงาน ทำให้การดำเนินกิจกรรมบางส่วนไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ด้านบุคลากร พบว่า บุคลากรทางการศึกษาบางส่วนมีภาระงานจำนวนมาก ส่งผลต่อการพัฒนางานและการจัดกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีความต้องการพัฒนาศักยภาพด้านการบริหารแบบมีส่วนร่วมและการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงาน ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า ประชาชนบางส่วนยังขาดความเข้าใจในบทบาทของตนเองต่อการจัดการศึกษา ทำให้การมีส่วนร่วมยังไม่ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งยังมีข้อจำกัดด้านเวลาและภาระหน้าที่ในการประกอบอาชีพ สำหรับความต้องการพัฒนาในอนาคต พบว่า ทุกภาคส่วนต้องการให้มีการพัฒนาระบบการบริหารการศึกษาที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชนให้เข้มแข็ง มีการส่งเสริมการใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาอย่างเป็นระบบ และมีการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ชุมชน และสถานศึกษาอย่างยั่งยืน

สรุปโดยภาพรวม สภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม มีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน โดยมีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงาน การพัฒนาบุคลากร และการสร้างความร่วมมือของชุมชน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาผู้เรียนและการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ บุคลากร และระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนบางกลุ่ม จึงจำเป็นต้องพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตาม

หลักพุทธธรรมที่เหมาะสม เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและยกระดับคุณภาพการศึกษาให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

๕.๑.๒ วิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ เชิงปริมาณ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = ๔.๔๒) แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารสถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้องทางการศึกษาในอำเภอเมืองหนองคายได้ให้ความสำคัญกับการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะการใช้หลักธรรมเป็นฐานในการบริหารบุคลากร การตัดสินใจ การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน และการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า หลักพรหมวิหาร ๔ มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาคือ หลักอิทธิบาท ๔ และหลักสัปปุริสธรรม ตามลำดับ สะท้อนให้เห็นว่า การบริหารการศึกษาที่ประสบความสำเร็จและสามารถสร้างความร่วมมือจากชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา ความเอื้อเฟื้อ ความยุติธรรม และการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน

สำหรับการนำหลักสัปปุริสธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา พบว่า ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์สุจริต โปร่งใส และยึดหลักเหตุผลในการบริหารงาน มีความรู้ความเข้าใจในหลักการบริหารการศึกษาอย่างถูกต้อง และคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นและพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา

ด้านการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ พบว่า ผู้บริหารมีเมตตาต่อครู นักเรียน และประชาชน ให้การสนับสนุนผู้เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม มีความยินดีต่อความสำเร็จของบุคลากรและชุมชน รวมทั้งวางตนเป็นกลางและยุติธรรม ส่งผลให้เกิดบรรยากาศแห่งความสามัคคี ความไว้วางใจ และความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับชุมชน

ส่วนการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ พบว่า ผู้บริหารมีความมุ่งมั่นและเพียรพยายามในการปฏิบัติงาน มีความรับผิดชอบต่อภารกิจทางการศึกษา เอาใจใส่ต่อการพัฒนางาน และมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนและส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น

ในส่วนของการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = ๔.๓๒) โดยชุมชนมีส่วนร่วมในทุกด้าน ได้แก่ การร่วมคิดและร่วมวางแผน การร่วมดำเนินงาน การร่วมรับผลประโยชน์ และการร่วมติดตามประเมินผล ทั้งนี้ ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การร่วมรับผลประโยชน์ รองลงมาคือ การร่วมดำเนินงาน การร่วมคิดและร่วมวางแผน และการร่วมติดตามประเมินผล ตามลำดับ

จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรมุ่งเน้นการบริหารงานตามหลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีและความไว้วางใจระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ควบคู่กับการใช้หลักสัปปุริสธรรมในการบริหารงานอย่างโปร่งใส เป็นธรรม และยึดประโยชน์ส่วนรวม รวมทั้งการใช้หลักอิทธิบาท ๔ เพื่อสร้างความมุ่งมั่น ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องและเกิดความยั่งยืนต่อไป

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ เชิงคุณภาพ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การวิเคราะห์ข้อมูล และการสังเคราะห์ข้อมูล สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ๒ ประเด็น ดังนี้

๑. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า การบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนควรอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นกรอบแนวคิดและแนวทางในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักอิทธิบาท ๔ และหลักอปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของการบริหารการศึกษาในชุมชน ในด้านการบริหารองค์กรและการตัดสินใจ พบว่า หลักสัปปุริสธรรม ๗ มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษาให้มีความรอบรู้ เข้าใจสภาพปัญหา สามารถวิเคราะห์เหตุและผลของสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งสามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน โดยเฉพาะการรู้จักชุมชน รู้จักบุคคล และรู้จักกาลเวลา ซึ่งช่วยให้การบริหารงานเป็นไปอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ในด้านการบริหารบุคลากรและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล พบว่า หลักพรหมวิหาร ๔ มีส่วนสำคัญในการสร้างบรรยากาศแห่งความร่วมมือ ความเมตตา ความเอื้ออาทร และการทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข ผู้บริหารและครูที่ยึดหลักเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาจะสามารถสร้างความไว้วางใจและความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ปกครอง ชุมชน และภาคีเครือข่ายทางการศึกษาได้ ในด้านการสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า หลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชน โดยอาศัย

การแบ่งปัน การสื่อสารที่ดี การช่วยเหลือเกื้อกูล และการปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค ส่งผลให้เกิดความร่วมมือและความสามัคคีในการพัฒนาการศึกษา ส่วนในด้านการขับเคลื่อนงานและการพัฒนาคุณภาพการศึกษา พบว่า หลักอิทธิบาท ๔ เป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมให้ผู้บริหาร ครู และผู้เกี่ยวข้องมีความรักในงาน มีความเพียร มีความรับผิดชอบ และมีการตรวจสอบปรับปรุงการทำงานอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การบริหารการศึกษามีประสิทธิภาพและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ยังพบว่าหลักอปริหานิยธรรมมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการประชุมปรึกษาหารือ การรับฟังความคิดเห็น และการสร้างฉันทามติร่วมกันของทุกภาคส่วน ซึ่งช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนทางการศึกษา

๒. แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรม ผลการศึกษาพบว่า การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรมควรดำเนินการอย่างเป็นระบบและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ได้แก่ การวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการติดตามประเมินผล ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน พบว่า สถานศึกษาควรเปิดเวทีประชาคมและเวทีรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้ปกครอง และภาคีเครือข่าย เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา กำหนดเป้าหมาย และวางแผนพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน โดยใช้หลักอปริหานิยธรรมเป็นแนวทางในการประชุมปรึกษาหารือและการสร้างฉันทามติร่วม ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน พบว่า ควรส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา ทั้งในด้านทรัพยากร งบประมาณ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการร่วมจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยอาศัยหลักสังคหวัตถุ ๔ เป็นพื้นฐานในการสร้างความร่วมมือและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาควรเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย แนวทางการพัฒนา และการตัดสินใจในประเด็นสำคัญทางการศึกษา โดยยึดหลักพรหมวิหาร ๔ และหลักสัปปุริสธรรมเป็นแนวทางในการรับฟังความคิดเห็นอย่างเป็นธรรมและคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ด้านการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล พบว่า ควรส่งเสริมให้ประชาชน ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และภาคีเครือข่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการสะท้อนผลการดำเนินงาน ตรวจสอบคุณภาพการจัดการศึกษา และเสนอแนะแนวทางการพัฒนา เพื่อให้เกิดการปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน โดยภาพรวม พบว่า แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรมควรอยู่บนพื้นฐานของการสร้างความร่วมมือ ความไว้วางใจ ความสามัคคี และความรับผิดชอบร่วมกันของทุกภาคส่วน ภายใต้การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักอปริหานิยธรรม และหลักสัปปุริสธรรม ซึ่งจะช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาของชุมชนอย่างยั่งยืน

สรุปโดยภาพรวม ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยหลักพุทธธรรมช่วยพัฒนากระบวนการบริหาร การตัดสินใจ การสร้างความสัมพันธ์ และการขับเคลื่อนงานทางการศึกษา ขณะเดียวกันการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา จะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบร่วมกัน อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษา คุณภาพผู้เรียน และความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

๕.๑.๓ การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

ผลการศึกษาจากการวิเคราะห์ข้อมูลและการสังเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ๔ ประเด็นสำคัญ ดังนี้

๑. องค์ประกอบของรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรมีองค์ประกอบสำคัญ ๔ ส่วน ได้แก่ หลักการของรูปแบบ วัตถุประสงค์ของรูปแบบ องค์ประกอบของรูปแบบ และเป้าหมายของรูปแบบ ในด้านหลักการของรูปแบบ พบว่า การบริหารการศึกษาควรยึดหลักพุทธธรรมเป็นฐานในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ และหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการบริหารงาน การพัฒนาบุคลากร และการสร้างความร่วมมือของชุมชน ในด้านวัตถุประสงค์ของรูปแบบ พบว่า มุ่งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา พัฒนาคุณภาพผู้เรียนตามแนวทางพระพุทธศาสนา พัฒนาระบบการบริหารการศึกษาที่มีคุณธรรม และสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ในด้านองค์ประกอบของรูปแบบ พบว่า ประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการดำเนินงาน (Process) กลไกการมีส่วนร่วม (Mechanism) และผลลัพธ์ (Outcome) โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นแกนกลางของการดำเนินงาน ในด้านเป้าหมายของรูปแบบ พบว่า มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข สถานศึกษามีประสิทธิภาพ ชุมชนมีความเข้มแข็ง และเกิดความยั่งยืนทางการศึกษาในระยะยาว

๒. กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า การขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมควรดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่

๒.๑ ขั้นการวางแผน (Planning) เป็นขั้นตอนการศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการและศักยภาพของชุมชน รวมถึงการกำหนดเป้าหมายและแผนพัฒนาการศึกษาร่วมกัน โดยอาศัยหลักสัปปุริสธรรมและหลักอปริหานิยธรรมเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลและการประชุมปรึกษาหารือ

๒.๒ ขั้นการดำเนินงาน (Implementation) เป็นขั้นตอนการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ โดยส่งเสริมกิจกรรมทางการศึกษา การพัฒนาผู้เรียน การพัฒนาบุคลากร และการบูรณาการความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน โดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ เป็นกลไกในการขับเคลื่อนงาน

๒.๓ ขั้นการสร้างการมีส่วนร่วม (Participation) เป็นขั้นตอนการสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมตัดสินใจ ผ่านการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ และหลักพรหมวิหาร ๔

๒.๔ ขั้นการติดตามและประเมินผล (Evaluation) เป็นขั้นตอนการตรวจสอบผลการดำเนินงาน ประเมินความสำเร็จของกิจกรรม และนำผลการประเมินไปใช้ในการปรับปรุงพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

ดังนั้น กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบจึงเป็นวงจรการบริหารที่เชื่อมโยงการวางแผน การดำเนินงาน การสร้างการมีส่วนร่วม และการประเมินผลเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

๓. กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษาประกอบด้วย ๔ กลไกหลัก ได้แก่

๓.๑ สถานศึกษา สถานศึกษาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการบริหารและประสานงานทางการศึกษา โดยมีบทบาทในการจัดการเรียนรู้ พัฒนาผู้เรียน และเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ

๓.๒ วัดและพระสงฆ์ วัดและพระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกสาธารณะของผู้เรียนและประชาชน รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชน

๓.๓ ผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนมีบทบาทในการประสานความร่วมมือ สร้างความเข้าใจร่วมและสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษาให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในพื้นที่

๓.๔ ประชาชนและภาคีเครือข่าย ประชาชน ผู้ปกครอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ มีบทบาทในการสนับสนุนทรัพยากร ถ่ายทอดองค์ความรู้ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมติดตามประเมินผลการจัดการศึกษา

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า กลไกทั้ง ๔ ส่วนมีความสัมพันธ์และเกื้อกูลกัน โดยทำงานร่วมกันภายใต้หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

๔. การนำเสนอรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการสังเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยเรียกว่า AP BPSP MODEL (Buddhist Principles for School and Community Participation Model)

รูปแบบดังกล่าวประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๔ ส่วน ได้แก่

Buddhist Principles (B) คือ หลักพุทธธรรมที่ใช้เป็นฐานในการบริหาร ประกอบด้วย สัปปุริสธรรม ๗ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และอิทธิบาท ๔

Participation Process (P) คือ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ได้แก่ การวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการประเมินผล

School–Temple–Community Network (S) คือ เครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชน และภาคีเครือข่าย

Sustainable Educational Development (P) คือ การพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืนที่ส่งผลต่อผู้เรียน สถานศึกษา และชุมชน

เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้รูปแบบประสบความสำเร็จ ได้แก่ การมีภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหาร การสนับสนุนจากชุมชนและภาคีเครือข่าย การมีระบบติดตามประเมินผลที่ชัดเจน และการยึดมั่นในหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่อง

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากรูปแบบ คือ ผู้เรียนมีคุณภาพทั้งด้านความรู้และคุณธรรม สถานศึกษามีระบบบริหารที่มีประสิทธิภาพ ชุมชนมีความเข้มแข็ง เกิดเครือข่ายความร่วมมือทางการศึกษา และนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาการศึกษาในระดับชุมชน

สรุปโดยภาพรวม

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ พบว่า รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เหมาะสมสำหรับอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย คือ “BPSP MODEL” ซึ่งเป็นรูปแบบที่บูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการบริหารการศึกษา กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน และเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชนอย่างเป็นระบบ อันนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียน สถานศึกษา และชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี ผู้วิจัยได้นำสรุปผลการวิจัย เพื่อที่จะได้อภิปรายผลการวิจัย เพื่อที่จะเห็นความสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเห็นประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยที่มีความชัดเจนมากขึ้น โดยแบ่งตามกรอบของวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๕.๒.๑ ศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม

ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา วัด ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง และประชาชนในพื้นที่ โดยมีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการบริหารจัดการและพัฒนาการศึกษา ซึ่งสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

๑. อภิปรายผลด้านสภาพทั่วไปของการบริหารการศึกษาของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีลักษณะเป็นการบริหารที่อาศัยความร่วมมือของหลายภาคส่วน โดยมีสถานศึกษาเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษา ขณะที่วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และประชาชนมีบทบาทในการสนับสนุนและส่งเสริมการจัดการศึกษาในด้านต่าง ๆ ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การจัดการศึกษาในระดับชุมชนของสังคมไทยยังคงยึดโยงอยู่กับโครงสร้างทางสังคมแบบ “บ้าน–วัด–โรงเรียน” ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชนไทยมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวัดยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและวัฒนธรรม ขณะที่โรงเรียนทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางวิชาการ ส่วนชุมชนเป็นฐานของการสนับสนุนและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาผู้เรียน ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารการศึกษาเชิงชุมชน (Community-Based Education Management) ที่มุ่งเน้นให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาและร่วมรับผิดชอบต่อคุณภาพการศึกษาในพื้นที่ โดยเชื่อว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนจะช่วยให้การจัดการศึกษาสอดคล้องกับบริบท ความต้องการ และวิถีชีวิตของประชาชนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ผลการวิจัยยังแสดงให้เห็นว่าการจัดการศึกษาของชุมชนไม่ได้มุ่งเพียงการพัฒนาความรู้ทางวิชาการแต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนามนุษย์อย่างสมบูรณ์ทั้งด้านความรู้ความประพฤติ และปัญญา

๒. อภิปรายผลด้านกระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการบริหารการศึกษาของชุมชนประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบริหาร ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารเชิงระบบ (Systems Theory) ซึ่งอธิบายว่า การบริหารองค์กรจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน ไปจนถึงการประเมินผลและการปรับปรุงพัฒนา ในบริบทของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย พบว่ากระบวนการบริหารมิได้เป็นหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และภาคีเครือข่ายเข้ามามีบทบาทร่วมกันในการกำหนดทิศทางและพัฒนาการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Management) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการศึกษามีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและแนวทางการจัดการศึกษาจึงช่วยให้เกิดความเข้าใจ ความร่วมมือ และความรับผิดชอบร่วมกันมากยิ่งขึ้น ผลการศึกษานี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า การบริหารการศึกษาในระดับชุมชนที่ประสบความสำเร็จต้องมีระบบการติดตามและประเมินผลที่เปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถสะท้อนความคิดเห็นและตรวจสอบผลการดำเนินงานได้ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

๓. อภิปรายผลด้านการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาอย่างเด่นชัด ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ และหลักอิทธิบาท ๔ ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า หลักพุทธธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กรทางการศึกษาได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม ๗ ที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวิเคราะห์ปัญหา เข้าใจบริบทของชุมชน และตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกัน หลักพรหมวิหาร ๔ ช่วยส่งเสริมการบริหารบุคลากรและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม (Moral Leadership) ที่ให้ความสำคัญกับการใช้คุณธรรมเป็นพื้นฐานของการบริหารงาน ส่วนหลักสังคหวัตถุ ๔ มีบทบาทสำคัญในการสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียน วัด และชุมชน เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการช่วยเหลือเกื้อกูล การสื่อสารที่ดี และการปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค ซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างเครือข่ายทางสังคมและความร่วมมือในการพัฒนาการศึกษา นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า หลักอิทธิบาท ๔ ช่วยส่งเสริมให้บุคลากรทางการศึกษามีแรงจูงใจในการทำงาน มีความรับผิดชอบ และมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานในองค์กรสมัยใหม่

๔. อภิปรายผลด้านปัญหา อุปสรรค และความต้องการพัฒนาการบริหารการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า แม้ชุมชนอำเภอเมืองหนองคายจะมีศักยภาพและมีความร่วมมือในการจัดการศึกษาในระดับหนึ่ง แต่ยังประสบปัญหาและอุปสรรคหลายประการ เช่น ข้อจำกัดด้านงบประมาณ ทรัพยากร บุคลากร และการมีส่วนร่วมของประชาชนบางกลุ่ม ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารการศึกษาในชุมชนชนบทที่พบว่า ทรัพยากรทางการศึกษาและบุคลากรยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการจัดการศึกษา โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐาน ในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนบางส่วนยังขาดความเข้าใจในบทบาทของตนเองต่อการจัดการศึกษา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพได้ต้องอาศัยการสร้างความตระหนักรู้ การสื่อสาร และการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาพบว่าทุกภาคส่วนมีความต้องการที่จะพัฒนาระบบการบริหารการศึกษาให้มีความเป็นระบบมากขึ้น มีการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารอย่างชัดเจน และมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาการศึกษาในอนาคต ทั้งนี้ การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมจึงถือเป็นแนวทางที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน และสามารถช่วยแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม

โดยสรุป ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ แสดงให้เห็นว่า สภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีพื้นฐานอยู่บนความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน โดยมีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการและพัฒนาการศึกษาอย่างต่อเนื่อง กระบวนการบริหารมีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาการศึกษา แม้จะยังมีข้อจำกัดด้านทรัพยากร บุคลากร และระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนบางกลุ่ม แต่ชุมชนยังคงมีศักยภาพและความพร้อมในการพัฒนาระบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมให้มีประสิทธิภาพ และเกิดความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระปลัดศุภชัย สุนทโร และคณะ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์” ผลการวิจัยพบว่า ๑. สภาพปัญหาการบริหารจัดการในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์ สามารถแบ่งเป็น ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านการบริหารวิชาการ ๒) ด้านการเรียนการสอน ๓) ด้านการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตร ๒. หลักพุทธธรรมในการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย ๑) หลักอัตถะ ๓ ๒) หลักอิทธิบาท ๔ ๓) หลักพละ ๔ และ ๔) หลักสัจจะ ๕ ๓. แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์ ดังนี้ ผู้บริหารสถานศึกษา คณะครู นักเรียน ด้านการเรียนการสอนและด้านวิชาการ ควรนำหลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ มีความพึงพอใจต่อการศึกษาเล่า

เรียนมากที่สุด เตือนตนในการศึกษาเล่าเรียนมีเพียรพยายามในการเรียน เอาใจฝักใฝ่ต่อการศึกษาเล่าเรียน ควบคู่หลักสัจจะ ๕ รับผิดชอบหน้าที่ของตน ไม่ทิ้งงานที่ตนเราผิดชอบ มุ่งเน้นเพื่อให้ก่อประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ด้านการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรใช้หลักพละ ๕ มีศรัทธาต่อการเลือกปรับปรุงพัฒนาหลักสูตรและพัฒนาสื่อการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างศรัทธาต่อการเรียนรู้อย่างลึกซึ้งในวิชาเพื่อนำความสามารถในการควบคุมตนเองสร้างให้เกิดปัญญาและการมีสติอย่างสมบูรณ์ และเป็นพลังที่จะช่วยทำให้การดำเนินงานหรือการทำกิจกรรมเกิดความมั่นใจ ประโยชน์ปัจจุบัน มุ่งเน้นพัฒนาหลักสูตรการศึกษาในรายวิชาเรียนของสถานศึกษาให้มีความทันสมัย และเป็นหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญเพราะจะทำให้ผู้เรียนมีความสนใจนำไปสู่ประโยชน์สูงสุดและส่งผลต่อความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้[๑]

๕.๒.๒ วิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาและการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถอภิปรายผลได้ ๒ ประเด็นสำคัญ ดังนี้

๑. อภิปรายผลด้านแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักอิทธิบาท ๔ และหลักอปริหานิยธรรม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ทั้งในด้านการบริหารองค์กร การบริหารบุคลากร การตัดสินใจ และการสร้างความร่วมมือกับชุมชน ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า หลักพุทธธรรมมิได้เป็นเพียงหลักคำสอนทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังสามารถประยุกต์ใช้เป็นหลักการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพได้ในบริบทของสถานศึกษา โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม ๗ ที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวิเคราะห์ปัญหา เข้าใจสภาพแวดล้อม และตัดสินใจอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารเชิงเหตุผล (Rational Management) ที่มุ่งเน้นการตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูล ข้อเท็จจริง และความเข้าใจในบริบทขององค์กร นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า หลักพรหมวิหาร ๔ มีบทบาทสำคัญต่อการบริหารบุคลากรและการสร้างบรรยากาศการทำงานร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดภาวะผู้นำเชิงมนุษยสัมพันธ์ (Human Relations Theory) ที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความเอาใจใส่ และการสร้างแรงจูงใจในการทำงาน ผู้บริหารที่มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา จะ

---

[๑] พระปลัดศุภชัย สุนทโร และคณะ, “แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์”, วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๗): ๑๗๓–๑๘๖.

สามารถสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือจากครู ผู้ปกครอง และชุมชนได้เป็นอย่างดี ผลการศึกษายังพบอีกว่า หลักอิทธิบาท ๔ เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพการศึกษา เพราะช่วยสร้างแรงจูงใจ ความมุ่งมั่น ความรับผิดชอบ และการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาองค์กรสมัยใหม่ที่เน้นการสร้างแรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) มากกว่าการควบคุมจากภายนอก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะบริบทของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิด ประชาชนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับวัดและกิจกรรมทางศาสนา ทำให้หลักพุทธธรรมเป็นสิ่งที่ชุมชนยอมรับ เข้าใจ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาได้อย่างเป็นธรรมชาติ ที่สำคัญ ผลการวิจัยยังแสดงให้เห็นว่า การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมช่วยสร้างความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพในการบริหารและคุณธรรมในการดำเนินงาน กล่าวคือไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน การสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้านทั้งกาย สังคม อารมณ์ และปัญญา

๒. อภิปรายผลด้านแนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักพุทธธรรม ผลการวิจัยพบว่า การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนควรเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ได้แก่ การวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการติดตามประเมินผล โดยใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักอปริหานิยธรรม และหลักสัปปุริสธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Management) ซึ่งเชื่อว่าการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีบทบาทในกระบวนการบริหาร จะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร ความรับผิดชอบร่วม และความร่วมมือในการพัฒนาองค์กรให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เมื่อพิจารณาในมิติทางพระพุทธศาสนา พบว่า หลักสังคหวัตถุ ๔ มีความสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมอย่างชัดเจน เพราะเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และการปฏิบัติต่อกันด้วยความเสมอภาค ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการทำงานร่วมกันในชุมชน ผลการวิจัยยังพบว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงมิใช่เพียงการเข้าร่วมกิจกรรมของสถานศึกษาเท่านั้น แต่หมายถึงการที่ประชาชนสามารถเข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงาน และร่วมรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ทางการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Community Participation) ที่มุ่งเน้นการเสริมพลังให้ประชาชนสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า หลักอปริหานิยธรรมมีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทางการศึกษา เพราะส่งเสริมการประชุมปรึกษาหารือ การรับฟังความคิดเห็น และการดำเนินงานร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความสามัคคีในชุมชนได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะชุมชนอำเภอเมืองหนองคายยังคงมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ทั้งในรูปของ

วัด ผู้นำชุมชน กลุ่มองค์กรท้องถิ่น และเครือข่ายประชาชน การนำหลักพุทธธรรมมาใช้เป็นกลไกในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์จึงสามารถส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกประการหนึ่งที่น่าสนใจ คือ ผลการวิจัยพบว่า เมื่อชุมชนได้รับโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (Sense of Ownership) ต่อสถานศึกษาและการพัฒนาผู้เรียน ส่งผลให้เกิดการสนับสนุนทั้งด้านทรัพยากร แรงงาน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการติดตามดูแลผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาในระยะยาว

โดยสรุป ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ แสดงให้เห็นว่า หลักพุทธธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาการบริหารการศึกษาและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากสามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งในด้านการบริหารองค์กร การพัฒนาบุคลากร การสร้างความสัมพันธ์ และการขับเคลื่อนเครือข่ายความร่วมมือ โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม ๗ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ อิทธิบาท ๔ และอปริหานิยธรรม ซึ่งช่วยให้เกิดกระบวนการบริหารที่มีคุณธรรม โปร่งใส และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาและความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุธิเดช สุวรรณลา** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ความต้องการจำเป็นของความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงลำดับความต้องการจำเป็นจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการปกป้องตนเองและผู้อื่น ด้านการให้การศึกษาตนเองและผู้อื่น และด้านการเคารพตนเองและผู้อื่น ตามลำดับ ๒.การพัฒนารูปแบบความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แจงแบบสอบถาม สัมภาษณ์ นำมาสนทนากลุ่ม ผลจากการประเมิน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ในระดับมากที่สุด ได้แก่ ด้านความเป็นประโยชน์ ด้านความถูกต้อง ด้านความเหมาะสม ด้านความเป็นไปได้ ตามลำดับ ๓.รูปแบบความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ๑) หลักการ กล่าวถึงความสำคัญของความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาและหลักสัปปุริสัจธรรม ๗ ในการนำไปใช้ในโรงเรียนให้เกิดประสิทธิภาพ ๒) วัตถุประสงค์ ให้ความสำคัญกับบุคลากรในการปฏิบัติงาน ๓) กระบวนการพัฒนาความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรม ที่นำเสนอแนวทางการบริหารตามองค์ประกอบของความเป็นพลเมืองดิจิทัลมาบูรณาการกับสัปปุริสัจ

ธรรม ๗ และจากการศึกษาได้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นรูปแบบเชิงภาษา คือ PERS MODEL ที่จะเป็นประโยชน์ในการบริหารหารสถานศึกษาต่อไป[๒]

๕.๒.๓ พัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ องค์ประกอบของรูปแบบ กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบ กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน และการนำเสนอรูปแบบในลักษณะ BPSP MODEL ซึ่งสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

๑. อภิปรายผลด้านองค์ประกอบของรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของรูปแบบประกอบด้วย หลักการของรูปแบบ วัตถุประสงค์ของรูปแบบ องค์ประกอบการดำเนินงาน และเป้าหมายของรูปแบบ โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นฐานในการกำหนดทิศทางการบริหารการศึกษา ทั้งหลักสัปปุริสธรรม ๗ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และอิทธิบาท ๔ ผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การบริหารการศึกษาในบริบทชุมชนมิได้มุ่งเพียงประสิทธิภาพทางการบริหารเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน การสร้างคุณธรรม และการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในองค์กรและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารเชิงพุทธ (Buddhist Management) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนควบคู่กับการพัฒนาองค์กร โดยถือว่าความสำเร็จขององค์กรเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชุมชนอำเภอเมืองหนองคายเป็นชุมชนที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาเข้มแข็ง วัดและพระสงฆ์ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของประชาชน ทำให้การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารการศึกษาได้รับการยอมรับและสามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของพื้นที่ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่อธิบายว่า การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนต้องอาศัยการพัฒนาคนให้มีปัญญา คุณธรรม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมควบคู่กันไป ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษาในสังคมไทย

๒. อภิปรายผลด้านกระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบการบริหารการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน การดำเนินงาน การสร้าง

---

[๒] สุธิเดช สุวรรณลา, “รูปแบบความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา”, **วารสารวิชาการสิรินธรปริทรรศน์**, ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๗): ๑๔๓๙ – ๑๔๔๗.

การมีส่วนร่วม และการติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารเชิงระบบ (Systems Theory) ที่มองว่าการบริหารเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า กระบวนการดำเนินงาน ผลผลิต และข้อมูลย้อนกลับ ซึ่งทุกองค์ประกอบมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ โดยการติดตามประเมินผลจะช่วยให้สามารถนำข้อมูลกลับมาปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานในรอบต่อไปได้ เมื่อพิจารณาในมิติทางพระพุทธศาสนา พบว่า กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับหลักอิทธิบาท ๔ โดยเฉพาะฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการทำงานอย่างมีเป้าหมาย มีความเพียร มีความรับผิดชอบ และมีการตรวจสอบปรับปรุงตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะการบริหารการศึกษาในปัจจุบันต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี การมีระบบบริหารที่สามารถเรียนรู้และปรับตัวได้ตลอดเวลาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้สถานศึกษาสามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

๓. อภิปรายผลด้านกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนรูปแบบประกอบด้วย สถานศึกษา วัดและพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และประชาชนรวมถึงภาคีเครือข่ายต่าง ๆ โดยแต่ละภาคส่วนมีบทบาทแตกต่างกันแต่มีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาการศึกษา ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Management) ที่มุ่งให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายเข้ามามีบทบาทในกระบวนการบริหาร ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการประเมินผล ซึ่งจะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ความรับผิดชอบร่วม และความร่วมมือในการพัฒนาองค์กร ในมิติทางพระพุทธศาสนา กลไกดังกล่าวสอดคล้องกับหลักสังคหวัตถุ ๔ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ช่วยสร้างความสามัคคี ความร่วมมือ และความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลในสังคม ผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่า การบริหารการศึกษาที่ประสบความสำเร็จในชุมชนไม่สามารถดำเนินการโดยสถานศึกษาเพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องอาศัยพลังความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะวัดและชุมชนซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของสังคมไทย

๔. อภิปรายผลด้านการนำเสนอรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยนำไปสู่การพัฒนารูปแบบ “BPSP MODEL” ซึ่งประกอบด้วย Buddhist Principles, Participation Process, School–Temple–Community Network และ Sustainable Educational Development รูปแบบดังกล่าวสะท้อนแนวคิดสำคัญว่า การพัฒนาการศึกษาที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนต้องเริ่มจากการมีหลักพุทธธรรมเป็นฐานคิดในการบริหาร ควบคู่กับการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและการเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมในชุมชน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ที่เน้นการสร้าง

ความสมดุลระหว่างการพัฒนาคน องค์กร และสังคม โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและขับเคลื่อนการพัฒนา นอกจากนี้ รูปแบบที่พัฒนาขึ้นยังสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนไทยที่มีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ มีสถานศึกษาเป็นศูนย์กลางทางวิชาการ และมีชุมชนเป็นฐานของการพัฒนา ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของการจัดการศึกษาในสังคมไทยที่สามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น AP, BPSP MODEL จึงไม่เพียงเป็นรูปแบบการบริหารการศึกษาเท่านั้น แต่ยังเป็นนวัตกรรมเชิงสังคมที่ช่วยเชื่อมโยงพลังของบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียน พัฒนาสถานศึกษา และพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

โดยสรุป ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ แสดงให้เห็นว่า การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการหลักพุทธธรรม กระบวนการบริหารเชิงระบบ และกลไกการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน คุณภาพการบริหาร และความเข้มแข็งของชุมชน อันนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาที่มีความยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระภัทรชัยญกรณ์ อูดสวย** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารการศึกษาถือเป็นงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาทรัพยากรทางการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในด้านการศึกษาตลอดจนให้มีสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ ควบคู่กับการมีคุณธรรม จริยธรรม และมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข สำหรับบทความนี้ได้นำเสนอหลักการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน โดยการนำเอาหลักธรรมที่มีความสำคัญต่อการบริหารการศึกษามาเป็นตัวช่วยในการบริหารการศึกษา ทั้งการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน โดยเป็นการอาศัยหลักธรรมมาเป็นการสร้างแรงจูงในการปฏิบัติงาน หลักธรรมที่มีความสำคัญที่สุดในการบริหารตนหรือการครองตน คือ หลักสัปปุริสธรรม ๗ (เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จัก บุคคล) และหลักพละ ๕ คือ หลักธรรมที่ช่วยทำให้งานลุล่วงสำเร็จได้ ๕ ประการ คือ (สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา) ส่วนหลักธรรมที่มีความสำคัญและเหมาะสมใน การบริหารคนหรือครองคน คือ ธรรมที่เป็นกำลังในการบริหารคน นับว่าเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดในการครองคน คือ หลักแห่งพลธรรม ๔ ได้แก่ (ปัญญาพละ วิริยพละ อนวัชชพละ และ สังคหพละ) และหลักธรรมสุดท้ายที่มีความสำคัญและเหมาะสมในการบริหารงานหรือการครองงาน คือ หลักอิทธิบาท ๔ หลัก

แห่ง ความสำเร็จ หลักธรรมนี้เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ประกอบด้วย (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา)[๓]

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการบริหารการศึกษา การนำผลการวิจัยไปใช้ และการศึกษาวิจัยในอนาคต ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. หน่วยงานต้นสังกัดทางการศึกษา ควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมอย่างเป็นรูปธรรม โดยบูรณาการหลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ และหลักอิทธิบาท ๔ เข้าไว้ในระบบการบริหารสถานศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา

๒. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน (บวร) ให้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยกำหนดเป็นนโยบายสนับสนุนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

๓. กระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรสนับสนุนการพัฒนาระบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และภาคีเครือข่ายเข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายและทิศทางการจัดการศึกษาในระดับพื้นที่

๔. ภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรทางการศึกษาแก่สถานศึกษาที่ดำเนินงานตามแนวทางการบริหารเชิงพุทธและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดต้นแบบการบริหารการศึกษาที่สามารถขยายผลไปยังพื้นที่อื่นได้

๕. ควรจัดให้มีการพัฒนาศักยภาพผู้บริหารสถานศึกษาและผู้นำชุมชนด้านการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมและความสามารถในการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

---

[๓] พระภัทรชัยญกรณ์ อูดสวย, “การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน”, **วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๔): ๘๓–๙๒.

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

๑. สถานศึกษาสามารถนำ BPSP MODEL (Buddhist Principles for School and Community Participation Model) ไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการบริหารการศึกษา โดยเน้นการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการบริหารและการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒. ผู้บริหารสถานศึกษาควรนำหลักสัปปุริสธรรม ๗ และหลักพรหมวิหาร ๔ ไปใช้ในการบริหารบุคลากร การตัดสินใจ และการสร้างบรรยากาศการทำงานร่วมกัน เพื่อส่งเสริมความสามัคคีและประสิทธิภาพในการดำเนินงาน

๓. วัดและพระสงฆ์ควรเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนกิจกรรมด้านคุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาจิตสาธารณะของผู้เรียน โดยร่วมมือกับสถานศึกษาในการจัดกิจกรรมทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

๔. ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และภาคีเครือข่าย ควรนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาความร่วมมือกับสถานศึกษา ผ่านการมีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และการติดตามประเมินผล

๕. สถานศึกษาควรจัดทำระบบติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนในชุมชนเข้ามาสะท้อนความคิดเห็นและร่วมประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อทดลองใช้ BPSP MODEL ในสถานศึกษาระดับต่าง ๆ เช่น ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และการศึกษานอกระบบ เพื่อประเมินประสิทธิผลของรูปแบบในบริบทที่แตกต่างกัน

๒. ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณหรือการวิจัยแบบผสมวิธี เพื่อพัฒนาเครื่องมือวัดประสิทธิภาพของการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๓. ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อค้นหาองค์ประกอบร่วมและปัจจัยความสำเร็จที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในระดับประเทศได้

๔. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการศึกษาและการพัฒนาชุมชน เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้านการจัดการศึกษาเชิงพุทธ

๕. ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนานวัตกรรมหรือรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล โดยบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ากับการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคต

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ, ๒๕๖๒.

เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง. **การบริหารรัฐกิจแนวคิด หลักการและการปฏิบัติ**. ขอนแก่น: ห้างหุ้นส่วนจำกัดขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๙.

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. **พุทธธรรมกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๕๘.

โกวิทย์ พวงงาม. **การประเมินองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความเป็นเลิศด้านความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมของประชาชน ประจำปี ๒๕๕๐**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท มิสเตอร์ก๊อปปี้ ประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐.

_____. **การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๔๕.

จรัญ ธรรมทรง. **การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๑๕๖๐.

จินตวีร์ เกษมศุข. **เอกสารประกอบการเรียนรู้ด้วยตนเอง การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ชิต นิลพานิช และคณะ. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๖๐.

ชุมศักดิ์ ชุมนุม. **ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของสำนักงานศึกษาธิการอำเภอ : กรณีศึกษา เขตการศึกษา ๑๐**. กรุงเทพมหานคร: เฟื่องฟ้า พริ้นติ้ง, ๒๕๔๙.

ฑิตยา สุวรรณชฎ. **สังคมวิทยา ในวิทยาศาสตร์สังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๗.

ณิรดา เวชญาลักษณ์. **หลักการจัดการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร: Chulabook, ๒๕๖๗.

ติน ปรัชญพฤทธิ์. **ทฤษฎีองค์การ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.

ถวิลวดี บุรีกุล. **การมีส่วนร่วม: แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๘.

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗.

ทิศนา แขมมณี. **รูปแบบการเรียนการสอน ทางเลือกที่หลากหลาย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา. **การมีส่วนร่วมหลักการพื้นฐานเทคนิคและกรณีตัวอย่าง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. **กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน ๑๗๗ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗.

บรรพต วีระสัย และ สุขุม นวลสกุล. **รัฐศาสตร์ทั่วไป**. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๕.

บุญชม ศรีสะอาด. **การพัฒนาการวิจัยโดยใช้รูปแบบ**. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์, ๒๕๓๓.

_____. **การวิจัยเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก, ๒๕๕๙.

บุญดี บุญญากิจ และคณะ. **การจัดการความรู้: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: จิรวัฒน์เอ็กซ์เพรส, ๒๕๕๙.

บุญมาก พรหมพ้วย. **การบริหารเวลา**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด , ๒๕๖๔.

บุญเลี้ยง ทุมทอง. **การพัฒนาหลักสูตร (Curriculum Development)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๕.

ปรีดี เกษมทรัพย์. **ประชาธิปไตยกับชนชั้นกลาง**. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๓๖.

ปองพล อดิเรกสาร. **เรียนรู้เพื่ออาชีพ**. ขอนแก่น: สารการศึกษานอกโรงเรียนขอนแก่น, ๒๕๕๖.

พยอม วงศ์สารศรี. **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: สุภาการพิมพ์, ๒๕๖๕.

พรชัย รัศมีแพทย์. **หลักกฎหมายการปกครองท้องถิ่นไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๔๔๑.

พระธรรมโกศาจารย์. **แนวทางพัฒนาจิตและการศึกษาในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. **พุทธศาสนาเพื่อการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒.

พระมหานิกร ฐานุตฺตโร. **ภาวะผู้นำทางการจัดการเชิงพุทธ**. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔.

พิชิต ฤทธิ์จรูญ. **เทคนิคการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และพรรณทิพย์ เพชรมาก. **การบริหารสังคม ศาสตร์แห่งศตวรรษเพื่อสังคมไทยและสังคมโลก**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ๒๕๕๑.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. **นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๒๗.

เมธี จันท์จารุภรณ์ และคณะ. **การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ระหว่างประชาชน**. นครสวรรค์: สำนักพิมพ์สุขุมและบุตร, ๒๕๔๑.

เยาวดี วิบูลย์ศรี. **การประเมินโครงการ แนวคิด และแนวปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาวิจัยการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๕๖.

วิจารณ์ พานิช. **การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, ๒๕๖๕.

วิจิตร ศรีสะอ้าน. **หลักและระบบบริหารการศึกษา เล่มที่ ๑ หน่วยที่ ๑-๕.**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๓.

วิโรจน์ สารรัตนะ. **แนวคิด ทฤษฎี และประเด็นเพื่อการบริหารการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๖๖.

สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โอเดียน สโตร์, ๑๕๔๙.

สมใจ ลักษณะ. **การพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เฟื่องฟ้าพริ้นติ้ง, ๒๕๔๓.

สมชาติ กิจยรรยง. **ศาสตร์และศิลปะของผู้นำ: ที่ครองใจทุกคน**. กรุงเทพมหานคร: สมาร์ท ไลฟ์, ๒๕๖๖.

สมชาย ธรรมนิทัศน์. **การบริหารภาครัฐสมัยใหม่: แนวคิดและแนวปฏิบัติ**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕.

สมพร แสงชัย. **การวางแผนและโครงการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๐.

สมภพ จิตระดา. **การบริหารการศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๗), หน้า ๔๙.

สมาน อัศวภูมิ. **การใช้วิจัยพัฒนารูปแบบในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก**. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ม.ป.ป..

สรรเสริญ วงศ์ชอุ่ม. **แนวคิดการพัฒนาประเทศ**. นนทบุรี: เพชรรุ่งการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๙.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **การพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้ง ๓. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. **การสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมือง และสังคมที่ดี**. กรุงเทพมหานคร: อาทิตย์ โพรดักส์ กรุ๊ป, ๒๕๔๕.

สานิตย์ บุญชุ. **การพัฒนาชุมชน : การมีส่วนร่วมของประชาชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.

สาโรช บัวศรี. **การศึกษาและจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดสร้างอนุสาวรีย์, ๒๕๔๙.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **แนวทางการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาให้คณะกรรมการ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษา ตามกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา พ.ศ. ๒๕๖๐**. กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๖๐.

_____. **แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน (พ.ศ. ๒๕๖๖–๒๕๗๐)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๖๖.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **รายงานประจำปี ๒๕๖๗**. นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๖๗.

_____. **หลักการบริหารองค์การโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา: ครองตน ครองคน ครองงาน**. นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๖๕.

สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้จังหวัดหนองคาย. **รายงานสถานการณ์การจัดการศึกษาในพื้นที่จังหวัดหนองคาย**. หนองคาย: สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้, ๒๕๖๖.

สำนักมาตรฐานการศึกษา. **ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พริ้นติ้ง, ๒๕๔๕.

สุจิตรา สุนทรสิงห์. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์. **รัฐธรรมนูญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ พิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สุพรรณี ไชยอำพร. **การวิเคราะห์สังคมเพื่อการพัฒนาแนวคิดวิธีการ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์กรการคลังสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๓.

สุพานี สฤษฎ์วานิช. **พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่: แนวคิดและทฤษฎี**. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น , ๒๕๕๘.

เสถียร โพธินันทะ. **พุทธปรัชญากับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเสถียรธรรม, ๒๕๕๓.

แสวง รัตนมงคลมาศ. **การตั้งข้อสมมติฐานในการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๑๔.

อคิน รพีพัฒน์. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคม และวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๒๗.

_____. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๕๗.

อนุชาติ พวงสำลี และคณะ. **ประชาสังคม คำ ความคิดและความหมาย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๐.

อรทัย ก๊กผล. **คู่คิด คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับผู้บริหารท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: ส. เจริญการพิมพ์, ๒๕๕๒.

อำนวย เถาตระกูล. **การพัฒนารูปแบบการบริหารความรู้ในสถาบันการอาชีวศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๔๘.

อำนาจ อนันตชัย. **การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๗.

(๒) รายงานวิจัย:

ปรัชญา เวสารัชช์. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท”. **รายงานการวิจัย**. สถาบันไทยคดีการศึกษา: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐.

(๓) บทความ:

สมพงษ์ สิงหะพล. “ต้องสอนให้เกิดจิตสำนึกใหม่”. **วารสาร มจร. สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**. ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒๗ (มิถุนายน - ตุลาคม ๒๕๔๒): ๑๕ - ๒๒.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books:

Bardo J.W., and Hardman J.J. **Urban Sociology : A Systematic introduction**. New Yok : F.E. Peacock Publishers, 1986.

Creswell, J. W.. **Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Approaches**. California: Sage Publications, 2013.

Edward W. Weidner. **The Elements of Development Administration in Edward Weidner**. 5ed.. Kingsport, Tennessee: Kingsport press, 1970.

Huntington, S. & Nelson, S.. **No easy choice: political participation in developing countries**. New York: Harvard University Press, 1975.

Ivancevich, J. H. et al.. **Management : Principles and Functions**. 4th ed. Boston: MA.: Richard D. Irwin. Retrieved July, 2005.

Jame A.F.. **Stoner and Char Wankel. Management**. 3rd ed. New Delhi: Prentice-Hall, 1986.

Joyce B. and Weil M.. **Model of Teaching**. 2nd ed. New Delhi: Prentice – Hall of India Private Limited, 1985.

Keeves P.J.. **Education Research Methodology, and Measurement : An Interna tional Handbook**. Oxford: Pergamam Press, 1988.

Tosi H.L. and Carroll S.J.. **Management**. 2nd ed.. New Yok: John Wiley & Sons, 1982.

Victioria Neufeldt. **Webster's New World Dictionary**. ๓rd Edition. New York: Simon and Schuster, Inc, 1988.

Willer. R.H. **Leader and Leadership Process**. Boston: Irwin / McGraw-Hill, 1967.

(II) Articles:

McMillan, D. W., & Chavis, D. M.. “Sense of Community: A Definition and Theory”. **Journal of Community Psychology**, Vol 14 No 1, (1986): 6–23.

Brown, Michael E., Linda K. Treviño, and David A. Harrison. “Ethical Leadership: A Social Learning Perspective for Construct Development and Testing”. **Organizational Behavior and Human Decision Processes**. Vol 97 No 2 (2005): 117–134.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
หนังสือรับรองการวิจัยในมนุษย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๒๘๕

๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๙

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เรียน พระมหาอำพล ธนปญฺโญ (ชัยสารี), ดร. / นักวิจัย วิทยาเขตหนองคาย

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัยเพื่อทำการวิจัย ในเรื่อง "รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย" มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาเครื่องมือการวิจัยของท่าน โดยให้มีการแก้ไขปรับปรุง/เพิ่มเติมเอกสาร ตามเอกสารแนบ

จึงเรียนมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธาวินัยรส, รศ.ดร.)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและใบยินยอม
หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๒๘๕/๒๕๖๙

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย (A Model of Educational Administration Grounded in Buddhist Principles to Promote Community Participation in Mueang Nong Khai District, Nong Khai Province)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: MCU RS 800769312

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ผู้วิจัยหลัก: พระมหาอำพล ธนปญฺโญ (ชัยสารี), ดร. และคณะ

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๖๙
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๖๙
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๖๙
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๖๙

(พระเมธาวินัยรส, รศ.ดร.)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๙

หมายเลขใบรับรอง: ว.๒๘๕/๒๕๖๙
วันที่ให้การรับรอง: ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๙
วันหมดอายุใบรับรอง: ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๗๐

ภาคผนวก ข

แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์

เรื่อง รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

.....

คำชี้แจง

แบบสอบถามฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาและการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ข้อมูลที่ได้รับจะนำไปใช้เพื่อการวิจัยเท่านั้น และจะเก็บรักษาเป็นความลับ

โปรดตอบแบบสอบถามตามความคิดเห็นและสภาพความเป็นจริงของท่าน

.....

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับข้อมูลของท่าน

๑. เพศ

☐ ชาย

☐ หญิง

☐ อื่น ๆ

๒. อายุ

☐ ต่ำกว่า ๒๐ ปี

☐ ๒๑ – ๓๐ ปี

☐ ๓๑ – ๔๐ ปี

☐ ๔๑ – ๕๐ ปี

☐ ๕๑ – ๖๐ ปี

☐ มากกว่า ๖๐ ปี

๓. ระดับการศึกษา

☐ ประถมศึกษา

☐ มัธยมศึกษา

☐ ปวช./ปวส.

☐ ปริญญาตรี

☐ สูงกว่าปริญญาตรี

๔. อาชีพ

☐ เกษตรกร

☐ รับราชการ/พนักงานรัฐ

☐ พนักงานบริษัทเอกชน

☐ ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว

☐ รับจ้างทั่วไป

☐ อื่น ๆ (ระบุ) .....

๕. สถานภาพ

☐ โสด

☐ สมรส

☐ หม้าย/หย่า/แยกกันอยู่

๖. บทบาทในการมีส่วนร่วมทางการศึกษาของชุมชน

☐ ผู้ปกครองนักเรียน

☐ ผู้นำชุมชน

☐ กรรมการสถานศึกษา

☐ พระสงฆ์/ผู้นำทางศาสนา

☐ ครูหรือบุคลากรทางการศึกษา

☐ ประชาชนทั่วไป

☐ อื่น ๆ (ระบุ)

.....

ตอนที่ ๒ การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา

คำชี้แจง โปรดพิจารณาข้อความแต่ละข้อและทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน

เกณฑ์การให้คะแนน

ระดับความคิดเห็น	**คะแนน**
มากที่สุด	๕
มาก	๔
ปานกลาง	๓
น้อย	๒
น้อยที่สุด	๑

ด้านการใช้หลักสัปปุริสธรรมในการบริหารการศึกษา

ข้อ	**รายการประเมิน**	**๕**	**๔**	**๓**	**๒**	**๑**
๑	ผู้บริหารมีความรู้ความเข้าใจในหลักการบริหารการศึกษาอย่างถูกต้อง	☐	☐	☐	☐	☐
๒	ผู้บริหารดำเนินงานโดยยึดหลักเหตุผลและความถูกต้อง	☐	☐	☐	☐	☐
๓	ผู้บริหารคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน	☐	☐	☐	☐	☐
๔	ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์สุจริตและโปร่งใสในการทำงาน	☐	☐	☐	☐	☐
๕	ผู้บริหารสามารถวิเคราะห์ปัญหาและแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม	☐	☐	☐	☐	☐

ด้านการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการบริหารการศึกษา

ข้อ	**รายการประเมิน**	**๕**	**๔**	**๓**	**๒**	**๑**

๖	ผู้บริหารมีเมตตาต่อครู นักเรียน และประชาชน	□	□	□	□	□
๗	ผู้บริหารให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนผู้เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม	□	□	□	□	□
๘	ผู้บริหารยินดีต่อความสำเร็จของบุคลากรและชุมชน	□	□	□	□	□
๙	ผู้บริหารวางตนเป็นกลางและยุติธรรม	□	□	□	□	□
๑๐	ผู้บริหารสร้างบรรยากาศแห่งความสามัคคีในองค์กร	□	□	□	□	□

ด้านการใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารการศึกษา

ข้อ	**รายการประเมิน**	**๕**	**๔**	**๓**	**๒**	**๑**
๑๑	ผู้บริหารมีความรักและความพอใจในการพัฒนาการศึกษา	□	□	□	□	□
๑๒	ผู้บริหารมีความเพียรพยายามในการปฏิบัติงาน	□	□	□	□	□
๑๓	ผู้บริหารเอาใจใส่และรับผิดชอบต่อภารกิจทางการศึกษา	□	□	□	□	□
๑๔	ผู้บริหารมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง	□	□	□	□	□
๑๕	ผู้บริหารส่งเสริมให้บุคลากรพัฒนางานอย่างมีประสิทธิภาพ	□	□	□	□	□

.....

ตอนที่ ๓ การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษา

ด้านการร่วมคิดและร่วมวางแผน

ข้อ	**รายการประเมิน**	**๕**	**๔**	**๓**	**๒**	**๑**
๑๖	ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายทางการศึกษา	□	□	□	□	□
๑๗	ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการศึกษา	□	□	□	□	□
๑๘	สถานศึกษาเปิดโอกาสให้ชุมชนเสนอความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ	□	□	□	□	□
๑๙	ชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการศึกษาอย่างทั่วถึง	□	□	□	□	□

ด้านการร่วมดำเนินงาน

ข้อ	**รายการประเมิน**	**๕**	**๔**	**๓**	**๒**	**๑**
๒๐	ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมทางการศึกษาของสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง	□	□	□	□	□

๒๑	ชุมชนสนับสนุนทรัพยากรเพื่อการจัดการศึกษา	□	□	□	□	□
๒๒	ชุมชนร่วมเป็นวิทยากรหรือถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น	□	□	□	□	□
๒๓	ชุมชนร่วมแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา	□	□	□	□	□

ด้านการร่วมรับผลประโยชน์

ข้อ	**รายการประเมิน**	**๕**	**๔**	**๓**	**๒**	**๑**
๒๔	ชุมชนได้รับประโยชน์จากกิจกรรมทางการศึกษาของสถานศึกษา	□	□	□	□	□
๒๕	สถานศึกษาส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ประชาชน	□	□	□	□	□
๒๖	ผลการจัดการศึกษาสามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน	□	□	□	□	□

ด้านการร่วมติดตามและประเมินผล

ข้อ	**รายการประเมิน**	**๕**	**๔**	**๓**	**๒**	**๑**
๒๗	ชุมชนมีส่วนร่วมในการติดตามผลการดำเนินงานของสถานศึกษา	□	□	□	□	□
๒๘	ชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการทางการศึกษา	□	□	□	□	□
๒๙	สถานศึกษานำข้อเสนอแนะจากชุมชนไปปรับปรุงการดำเนินงาน	□	□	□	□	□
๓๐	สถานศึกษารายงานผลการดำเนินงานให้ชุมชนรับทราบอย่างสม่ำเสมอ	□	□	□	□	□

.....

ตอนที่ ๔ ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

๑. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

.....

.....

.....

.....

๒. ท่านมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

.....

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่ท่านกรุณาให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม

(สามารถคัดลอกข้อความนี้ไปวางใน Microsoft Word ได้ทันที และจัดรูปแบบเพิ่มเติมตามคู่มือวิทยานิพนธ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ภาคผนวก ค
หนังสือนำ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๑๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลค่ายบกหวาน
อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๔๒๔๙ ๕๓๓๓ โทรสาร ๐ ๔๒๔๙ ๕๒๒๒
www.mcunk.ac.th, www.gsmcunk.go.th

ที่ อว ๘๐๒๐.๑/ ๐๓๙

๙ เมษายน ๒๕๖๙

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือของการวิจัย

เจริญพร รองศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน มหาวิทยาลัยมหิดล

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วยอาตมภาพ **พระมหาอำพล ธนญฺโญ,ดร.** หัวหน้าโครงการวิจัย อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาหลักสูตร การวิจัยในสาขาวิชาการบริหารการศึกษา

เพื่อให้งานวิจัยเรื่องนี้มีคุณภาพด้านวิชาการ และถูกต้องตามหลักการวิจัย หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย พิจารณาแล้วเห็นว่าท่าน เป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถ และมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงขอท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย พร้อมทั้งเอกสารประกอบการวิจัย ของพระมหาอำพล ธนปญฺโญ, ดร. และคณะ นี้ด้วย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระมหาอำพล ธนปญฺโญ, ดร.)
หัวหน้าโครงการวิจัย/อาจารย์ประจำหลักสูตร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ติดต่อประสานงาน
พระมหาอำพล ธนปญฺโญ, ดร. โทร. ๐๙ ๔๙๗๘ ๙๕๕๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๑๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลค่ายบกหวาน
อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ๔๓๑๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๔๒๔๙ ๕๓๓๓ โทรสาร ๐ ๔๒๔๙ ๕๒๒๒
www.mcunk.ac.th, www.gsmcunk.go.th

ที่ อว ๘๐๒๐.๑/ ๐๔๐

๘ เมษายน ๒๕๖๙

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือของการวิจัย

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หอมหวล บัวระภา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วยอาตมภาพ **พระมหาอำพล ธนญฺโญ,ดร.** หัวหน้าโครงการวิจัย อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาหลักสูตร การวิจัยในสาขาวิชาการบริหารการศึกษา

เพื่อให้งานวิจัยเรื่องนี้มีคุณภาพด้านวิชาการ และถูกต้องตามหลักการวิจัย หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย พิจารณาแล้วเห็นว่าท่าน เป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถ และมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงขอท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย พร้อมทั้งเอกสารประกอบการวิจัย ของ พระมหาอำพล ธนปญฺโญ, ดร. และคณะ นี้ด้วย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการและการศึกษามา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระมหาอำพล ธนปญฺโญ, ดร.)
หัวหน้าโครงการวิจัย/อาจารย์ประจำหลักสูตร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ติดต่อประสานงาน
พระมหาอำพล ธนปญฺโญ, ดร. โทร. ๐๙ ๔๙๗๘ ๙๕๕๒

ภาคผนวก ง

ภาพประกอบการวิจัย

ภาพกิจกรรมการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการบริหารการศึกษาร่วมกับชุมชน

ภาคผนวก จ

ผลผลิต

บทความวิจัย

รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย [๑]

A Model of Educational Administration Grounded in Buddhist Principles to Promote Community Participation in Mueang Nong Khai District, Nong Khai Province

พระมหาอำพล ธนปญฺโญ (ชัยสารี), ดร.[1], พระครูสมุห์กฤติพิสิฐ กิตฺติธมฺโม, ดร.[2]

Phramaha Ampol Dhanapañño (Chaisaree), Dr., Phrakhrusamu Kitphisit Jarphan, Dr.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nong Khai Campus, Thailand

Corresponding Author's Email: 6402105009@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม 2) วิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย และ 3) พัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย จำนวน 25 รูป/คน และประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 222 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม มีค่าความเที่ยงทั้งฉบับเท่ากับ.05 ของประชากร สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ร้อยและ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติทดสอบที สัมประสิทธิ์ และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

---

[๑] xxxx. (25xx). xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx. วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม, x(x), xx-xx.

xxxx. (25xx). xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx. Journal of Interdisciplinary Social Development, x(x), xx-xx.;

DOI: https://so12.tci-thaijo.org/index.php/MADPIADP/

1. สภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมระหว่างสถานศึกษา วัด ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง และประชาชน โดยประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 ในการบริหารและพัฒนาการศึกษา

2. การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.42) และการมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.32) โดยหลักพรหมวิหาร 4 มีค่าเฉลี่ยสูงสุด สะท้อนถึงการสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือ และความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชน

3. ได้พัฒนารูปแบบ “AP, BPSP MODEL” ซึ่งประกอบด้วยหลักพุทธธรรมเป็นฐาน กระบวนการมีส่วนร่วม เครือข่ายความร่วมมือ และการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน โดยมีสถานศึกษา วัด ผู้นำชุมชน และภาคีเครือข่ายเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพและความยั่งยืน

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา; หลักพุทธธรรม; การมีส่วนร่วมของชุมชน; รูปแบบการบริหาร

Abstract

This research aimed to: 1) investigate the educational administration conditions of Phon Sawang Subdistrict Community, Mueang Nong Khai District, Nong Khai Province, based on Buddhist principles; 2) analyze approaches for applying Buddhist principles to educational administration in order to enhance community participation; and 3) develop an appropriate Buddhist-based educational administration model for strengthening community participation. This study employed a mixed-methods research design. The key informants consisted of 25 participants, while the quantitative sample included 222 respondents. Data were collected through interviews and questionnaires and analyzed using mean, percentage, standard deviation, t-test, correlation coefficient, and descriptive analysis.

The findings revealed that:

1. educational administration was characterized by participatory management involving educational institutions, temples, community leaders, local

administrative organizations, parents, and community members, with the application of Sappurisadhamma 7, Brahmavihara 4, Sangahavatthu 4, and Iddhipada 4 principles;

2. the overall application of Buddhist principles was at a high level ($\bar{x}$ = 4.42), and community participation was also at a high level ($\bar{x}$ = 4.32), with Brahmavihara 4 showing the highest mean score, reflecting trust, cooperation, and shared responsibility within the community;

3. the "AP, BPSP MODEL" was developed, comprising four major components: Buddhist principles as the foundation, participatory processes, collaborative networks, and sustainable educational development. Educational institutions, temples, community leaders, and network partners served as key mechanisms in driving educational effectiveness and sustainability.

Keywords: Educational Administration; Buddhist Principles; Community Participation; Administrative Model

บทนำ

การศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคน สังคม และประเทศชาติ โดยมุ่งสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมจริยธรรมที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ได้กำหนดให้การจัดการศึกษาต้องยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรศาสนา และภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม เพื่อร่วมกันพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2562) สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาทในการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน และการประเมินผล (Cohen & Uphoff, 1980) ซึ่งในบริบทการบริหารการศึกษาปัจจุบันพบว่าสถานศึกษาหลายแห่งยังประสบปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในระดับจำกัด การดำเนินงานส่วนใหญ่มักเป็นบทบาทของสถานศึกษาเพียงฝ่ายเดียว ส่งผลให้การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและการจัดการศึกษาไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง (Epstein, 2011) ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ส่งผลให้สถาบันครอบครัวและชุมชนมีบทบาทในการดูแลและพัฒนาเยาวชนลดลง จึงจำเป็นต้องสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา วัด ชุมชน และองค์กรในท้องถิ่นให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น (UNESCO, 2021)

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน หลักพุทธธรรมหลายประการสามารถประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กรและการบริหารการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม 7 ซึ่งส่งเสริมภาวะผู้นำและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล หลักพรหมวิหาร 4 ที่เน้นเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หลักสังคหวัตถุ 4 ที่มุ่งสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล และหลักอิทธิบาท 4 ที่ส่งเสริมความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการบริหารแบบมีส่วนร่วมและสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้อย่างเหมาะสม (บุญชม ศรีสะอาด, 2560) และในจังหวัดหนองคายเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะบทบาทของวัด พระสงฆ์ และผู้นำชุมชนในการส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมและการศึกษา อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย อำเภอเมืองหนองคาย พบว่ายังมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ ทรัพยากร บุคลากร และการมีส่วนร่วมของประชาชนบางกลุ่มในการสนับสนุนการจัดการศึกษา ส่งผลให้การพัฒนาคุณภาพการศึกษายังไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างเต็มศักยภาพ (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดหนองคาย, 2566) นอกจากนี้ งานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมส่วนใหญ่มุ่งศึกษาในบริบทของสถานศึกษา หรือการบริหารองค์กรทางพระพุทธศาสนา (Hoy & Miskel, 2013; Sergiovanni, 2009) ขณะที่การศึกษาที่บูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการมีส่วนร่วมของชุมชนในระดับพื้นที่ยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะในบริบทของจังหวัดหนองคาย จึงยังขาดรูปแบบการบริหารการศึกษาที่เชื่อมโยงสถานศึกษา วัด ชุมชน และภาคีเครือข่ายให้สามารถทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย โดยใช้การวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) เพื่อศึกษาสภาพการบริหารการศึกษา วิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม และพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งจากการศึกษาสภาพปัญหาปัจจุบัน พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการศึกษายังไม่ครอบคลุมทุกภาคส่วน การประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา วัด และองค์กรชุมชนยังขาดความต่อเนื่อง งบประมาณและทรัพยากรสนับสนุนด้านการศึกษามีจำกัด ประชาชนบางกลุ่มยังขาดความตระหนักและบทบาทในการจัดการศึกษาของชุมชน ยังไม่มีรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ จึงได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างที่ต้องศึกษา คือ ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษา พระสงฆ์และผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครองและประชาชนในพื้นที่อำเภอเมืองหนองคาย

ซึ่งความสำคัญของการวิจัย คือ การสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้านการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา สนับสนุนการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและสถานศึกษา และเป็นแนวทางสำหรับการกำหนดนโยบายด้านการศึกษาในระดับท้องถิ่น ที่จะได้ประโยชน์จากการวิจัย คือ ได้รูปแบบ AP, BPSP MODEL สำหรับการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ได้สถานศึกษามีแนวทางในการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบ ได้ชุมชน วัด และภาคีเครือข่ายสามารถร่วมพัฒนาการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านความรู้และคุณธรรม เกิดเครือข่ายความร่วมมือและการพัฒนาการศึกษาที่ยั่งยืนในระดับชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม

2. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

3. เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยบูรณาการการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม วิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา และพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 รูป/คน ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาและพระพุทธศาสนา

การวิจัยเชิงปริมาณ ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย จำนวน 500 คน กำหนดขนาดกลุ่ม

ตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Yamane (1973) ที่ระดับความคลาดเคลื่อน .05 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 222 คน และดำเนินการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) สำหรับศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาและแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา

แบบสอบถาม (Questionnaire) เกี่ยวกับการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชน มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) ตามแนวคิดของ Likert

เครื่องมือวิจัยได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 รูป/คน มีค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ระหว่าง 0.80–1.00 และทดสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถามด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.95

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 รูป/คน จากนั้นนำผลที่ได้มาสังเคราะห์เป็นแนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ส่วนการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณดำเนินการโดยแจกแบบสอบถามแก่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 222 คน และรวบรวมข้อมูลเพื่อนำไปวิเคราะห์ทางสถิติ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงคุณภาพวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการสังเคราะห์เชิงพรรณนา ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ โดยใช้สถิติ ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

5. การพัฒนารูปแบบ

ผู้วิจัยนำผลการศึกษาจากการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณมาสังเคราะห์ร่วมกัน เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เรียกว่า "AP, BPSP MODEL" (Buddhist Principles for School and Community Participation Model) และตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบโดยผู้ทรงคุณวุฒิก่อนนำเสนอเป็นข้อค้นพบของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง และประชาชนในพื้นที่ ภายใต้แนวคิด “บ้าน–วัด–โรงเรียน–ชุมชน” ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และทักษะชีวิต โดยสถานศึกษาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษา ขณะที่วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมคุณธรรมและพัฒนาจิตใจของผู้เรียน กระบวนการบริหารการศึกษาดำเนินการตามหลักการบริหารทั่วไป ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย วางแผนพัฒนา สนับสนุนทรัพยากร และร่วมประเมินผลการดำเนินงานทางการศึกษา ส่งผลให้การจัดการศึกษาสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม 7 หลักพรหมวิหาร 4 หลักสังคหวัตถุ 4 และหลักอิทธิบาท 4 เพื่อใช้เป็นแนวทางในการบริหารงาน การพัฒนาบุคลากร และการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดความสามัคคี ความไว้วางใจ และการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดด้านงบประมาณ ทรัพยากร บุคลากร และการมีส่วนร่วมของประชาชนบางกลุ่ม ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการพัฒนาการศึกษาของชุมชนในระยะยาว

2. วิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยเชิงปริมาณพบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.42) และการมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.32) สะท้อนให้เห็นว่าผู้บริหารสถานศึกษาและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้ความสำคัญกับการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการบริหารจัดการศึกษาเพื่อสร้างความร่วมมือและความเข้มแข็งของชุมชน โดยหลักพรหมวิหาร 4 มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาคือหลักอิทธิบาท 4 และหลักสัปปุริสธรรม 7 แสดงให้เห็นว่าความเมตตา ความยุติธรรม ความรับผิดชอบ และความเพียร เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้างความเชื่อมั่นและการมีส่วนร่วมของชุมชน

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพพบว่า แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษาควรบูรณาการหลักสัปปุริสธรรม 7 หลักพรหมวิหาร 4 หลักสังคหวัตถุ 4 หลักอิทธิบาท 4 และหลักอปริหานิยธรรม เข้ากับกระบวนการบริหารองค์กร การพัฒนาบุคลากร การสร้าง

ความสัมพันธ์ และการขับเคลื่อนงานทางการศึกษา โดยหลักสัปปุริสธรรมช่วยให้ผู้บริหารสามารถบริหารงานด้วยเหตุผลและความเข้าใจบริบทของชุมชน หลักพรหมวิหารช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจและความร่วมมือ หลักสังคหวัตถุช่วยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน และหลักอิทธิบาทช่วยส่งเสริมความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงาน ในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่าควรเปิดโอกาสให้ประชาชน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้ปกครอง และภาคีเครือข่ายเข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ความรับผิดชอบร่วม และการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน

3. พัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เรียกว่า “AP, BPSP MODEL” (Buddhist Principles for School and Community Participation Model) ซึ่งเป็นรูปแบบที่บูรณาการหลักพุทธธรรม กระบวนการบริหารการศึกษา และกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ รูปแบบดังกล่าวประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) หลักพุทธธรรมเป็นฐานในการบริหาร ประกอบด้วย สัปปุริสธรรม 7 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 (2) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ได้แก่ การวางแผน การดำเนินงาน การสร้างการมีส่วนร่วม และการติดตามประเมินผล (3) เครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชน และภาคีเครือข่าย และ (4) การพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน ผลการศึกษายังพบว่า กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนรูปแบบประกอบด้วยสถานศึกษา วัดและพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชน และภาคีเครือข่าย ซึ่งทำงานร่วมกันภายใต้หลักพุทธธรรม โดยมีเงื่อนไขความสำเร็จ ได้แก่ ภาวะผู้นำเชิงพุทธ การมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องของชุมชน การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย และระบบติดตามประเมินผลที่ชัดเจน ทั้งนี้ รูปแบบ AP, BPSP MODEL สามารถส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ยกระดับประสิทธิภาพของสถานศึกษา สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาการศึกษาในระดับพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม

อภิปรายผล

1. ศึกษาสภาพการบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตามแนวหลักพุทธธรรม ผลการวิจัยพบว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายมีลักษณะเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา วัด ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง และประชาชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชุมชนยังคงยึดวัดและ

สถานศึกษาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคนและสังคม ส่งผลให้เกิดการบูรณาการความร่วมมือในการจัดการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Cohen and Uphoff (1980) ที่กล่าวว่าการพัฒนาจะประสบความสำเร็จเมื่อทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหาร นอกจากนี้ การนำหลักสัปปุริสธรรม 7 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้ ยังช่วยส่งเสริมการบริหารงานและการสร้างความร่วมมือในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. วิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาอยู่ในระดับมาก และการมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน โดยหลักพรหมวิหาร 4 มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด แสดงให้เห็นว่าความเมตตา ความเอื้ออาทร และความยุติธรรม เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของ Sergiovanni (2009) ที่เห็นว่าภาวะผู้นำที่ยึดคุณธรรมเป็นฐานสามารถสร้างความศรัทธาและความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องได้ นอกจากนี้ การประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม สังคหวัตถุ อิทธิบาท และอปริหานิยธรรม ยังช่วยส่งเสริมการบริหารงานอย่างโปร่งใส การทำงานร่วมกัน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของการจัดการศึกษา

3. การพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ซึ่งมุ่งพัฒนารูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย พบว่า สามารถพัฒนารูปแบบ “AP, BPSP MODEL” (Buddhist Principles for School and Community Participation Model) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) หลักพุทธธรรมเป็นฐานการบริหาร (2) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (3) เครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน และ (4) การพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การบริหารการศึกษาที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการบริหารและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารเชิงระบบ (Systems Approach) ที่เชื่อมโยงปัจจัยนำเข้า กระบวนการดำเนินงาน และผลลัพธ์เข้าด้วยกัน โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นกลไกในการสร้างภาวะผู้นำ ความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบร่วม อันนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียน สถานศึกษา และชุมชนอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ อริย์ธัช เลิศรวมโชค (2568) เรื่อง รูปแบบการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในตำบลวัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ซึ่งพบว่า วัดสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อมีการบูรณาการบทบาทของพระสงฆ์ ชุมชน และภาคีเครือข่ายเข้ากับ

กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของประชาชน โดยวัดมิได้เป็นเพียงศูนย์กลางทางศาสนา แต่ยังเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งเป็นพื้นที่สร้างความร่วมมือของชุมชน ข้อค้นพบดังกล่าวมีความสอดคล้องกับ AP, BPSP MODEL ที่ใช้แนวคิด “บ้าน–วัด–โรงเรียน–ชุมชน” เป็นฐานในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และใช้หลักพุทธธรรมเป็นกลไกในการเชื่อมโยงทุกภาคส่วนให้ร่วมกันพัฒนาการศึกษาอย่างเป็นระบบ จึงสะท้อนให้เห็นว่าวัดยังคงเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุธิเดช สุวรรณลา (2567) เรื่อง รูปแบบความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งพบว่า การพัฒนารูปแบบการบริหารที่บูรณาการหลักพุทธธรรมกับการบริหารสถานศึกษาสามารถพัฒนาเป็นรูปแบบเชิงระบบ คือ PERS MODEL โดยใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 เป็นฐานในการบริหารและพัฒนาบุคลากร พร้อมทั้งผ่านกระบวนการวิจัยแบบผสมผสาน ทั้งการศึกษาเอกสาร การสำรวจ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการประเมินรูปแบบ จนได้รูปแบบที่มีความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์อยู่ในระดับสูง ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาครั้งนี้ที่พัฒนา AP, BPSP MODEL จากการบูรณาการข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นกรอบในการบริหารและสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งสองงานวิจัยจึงยืนยันตรงกันว่า การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพควรอาศัยทั้งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา กระบวนการบริหารเชิงระบบ และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อให้เกิดรูปแบบที่สามารถนำไปใช้ได้จริงและเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา อย่างไรก็ตาม งานวิจัยครั้งนี้ได้ขยายองค์ความรู้จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเสนอ AP, BPSP MODEL ซึ่งมิได้มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาหรือการใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารเพียงอย่างเดียว แต่ได้บูรณาการหลักพุทธธรรม กระบวนการบริหารการศึกษา และเครือข่ายความร่วมมือของ บ้าน–วัด–โรงเรียน–ชุมชน เข้าไว้ในรูปแบบเดียวกัน ทำให้เกิดกลไกการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างเป็นรูปธรรม อันนำไปสู่การยกระดับคุณภาพผู้เรียน ประสิทธิภาพการบริหารสถานศึกษา ความเข้มแข็งของชุมชน และความยั่งยืนของการพัฒนาการศึกษาในระดับพื้นที่ ทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบสำหรับสถานศึกษาและชุมชนอื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยครั้งนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ คือ “AP, BPSP MODEL” (Buddhist Principles for School and Community Participation Model) ซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่พัฒนาขึ้นจากการบูรณาการผลการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยผสานหลักพุทธธรรม กระบวนการบริหารการศึกษา และการมีส่วนร่วม

ของชุมชนเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นระบบ เพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารสถานศึกษาและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการร่วมจัดการศึกษา รูปแบบดังกล่าวประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่

แผนภาพแสดง องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

1. B : Buddhist Principles (หลักพุทธธรรมเป็นฐานการบริหาร) ประกอบด้วยหลักสัปปุริสธรรม 7 หลักพรหมวิหาร 4 หลักสังคหวัตถุ 4 และหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรอบคุณธรรมและภาวะผู้นำสำหรับผู้บริหาร ครู และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารการศึกษา ส่งเสริมการบริหารด้วยเหตุผล ความเมตตา ความเสียสละ ความรับผิดชอบ และความเพียร

2. P : Participatory Educational Administration (กระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วม) ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วน ได้แก่ สถานศึกษา วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง และประชาชน มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การสนับสนุนทรัพยากร และการติดตามประเมินผล เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมและความรับผิดชอบร่วมต่อการพัฒนาการศึกษา

3. S : School–Community Network (เครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและชุมชน) พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือบนฐานแนวคิด “บ้าน–วัด–โรงเรียน–ชุมชน” ให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ การสนับสนุนทรัพยากร การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และการสร้างสภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนและชุมชน

4. P : Sustainable Educational Development (การพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน) มุ่งยกระดับคุณภาพผู้เรียน ประสิทธิภาพการบริหารสถานศึกษา ความเข้มแข็งของชุมชน และการพัฒนาทุนทางสังคม โดยอาศัยระบบติดตามประเมินผล การเรียนรู้ร่วมกัน และการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การจัดการศึกษาสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า การบริหารการศึกษาที่มีประสิทธิภาพไม่ควรมุ่งเน้นเฉพาะกระบวนการบริหารองค์กรเท่านั้น แต่ควรบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยเชื่อมโยงบทบาทของสถานศึกษา วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่าย ให้ร่วมกันขับเคลื่อนการจัดการศึกษาในทุกมิติ อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการพัฒนาการศึกษาที่ยั่งยืน ทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบสำหรับสถานศึกษาและชุมชนในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมสามารถเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม เมื่อมีการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการบริหารการศึกษาและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ได้แก่ สถานศึกษา วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครอง และประชาชน ภายใต้แนวคิด “บ้าน–วัด–โรงเรียน–ชุมชน” โดยใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 เป็นแนวทางในการบริหารงาน การพัฒนาบุคลากร และการสร้างความร่วมมือ ส่งผลให้เกิดความไว้วางใจ ความสามัคคี ความรับผิดชอบร่วม และความรู้สึกเป็นเจ้าของการจัดการศึกษาของชุมชน ผลการวิจัยแบบผสานวิธียังนำไปสู่การพัฒนารูปแบบ “AP, BPSP MODEL (Buddhist Principles for School and Community Participation Model)” ซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารการศึกษาที่บูรณาการหลักพุทธธรรม กระบวนการบริหาร และกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ สามารถยกระดับคุณภาพผู้เรียน เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารสถานศึกษา และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน อันนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืนในระดับพื้นที่ ซึ่งได้ข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ 1.1 ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม โดยสนับสนุนให้สถานศึกษาบูรณาการหลักสัปปุริสธรรม 7 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 เข้ากับการบริหารงานและการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน พร้อมทั้งสนับสนุนงบประมาณและเครือข่ายความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง 1.2 ข้อเสนอแนะด้านการมีส่วนร่วม ควรเปิดโอกาสให้วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการบริหารการศึกษา ตั้งแต่การกำหนดนโยบาย การวางแผน การดำเนินงาน การสนับสนุนทรัพยากร และการติดตามประเมินผล เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมและความรับผิดชอบร่วมต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา 1.3 ข้อเสนอแนะด้านการเรียนรู้ สถานศึกษาควรพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการหลักพุทธธรรมกับการจัดการศึกษา เช่น ค่ายคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสา ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โครงการบ้าน–วัด–โรงเรียน และการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ภาวะผู้นำ และทักษะการอยู่ร่วมกันของผู้เรียน พร้อมทั้งสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสถานศึกษากับชุมชน 1.4 ข้อเสนอแนะด้านสังคมและวัฒนธรรม ควรส่งเสริมบทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์และสืบสานศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยบูรณาการเข้ากับกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เพื่อปลูกฝังอัตลักษณ์ ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน 1.5 ข้อเสนอแนะด้านการบริหารจัดการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาควรประยุกต์ใช้ AP, BPSP MODEL เป็นแนวทางในการบริหารงาน โดยพัฒนาภาวะผู้นำเชิงพุทธ ส่งเสริมการทำงานแบบมีส่วนร่วม สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ตลอดจนจัดให้มีระบบติดตามและประเมินผลที่ชัดเจน เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการบริหารและสร้างความยั่งยืนในการพัฒนาการศึกษา **2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป** จากผลการวิจัยที่ค้นพบ ทำให้เห็นว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับกระบวนการบริหารการศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการพัฒนาการศึกษา ดังนั้น การวิจัยในอนาคตควรศึกษาการทดลองใช้ AP, BPSP MODEL ในสถานศึกษาที่มีบริบทแตกต่างกัน เพื่อประเมินประสิทธิผลและความเหมาะสมของรูปแบบ รวมทั้งศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในระยะยาว นอกจากนี้ ควรพัฒนานวัตกรรมหรือกลยุทธ์การบริหารการศึกษาที่บูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล หลักพุทธธรรม และเครือข่ายความร่วมมือของชุมชน เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาและสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาการศึกษาในระดับพื้นที่และระดับประเทศต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

บุญชม ศรีสะอาด. (2560). การวิจัยเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 34). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.

สุธิเดช สุวรรณลา. (2567). รูปแบบความเป็นพลเมืองดิจิทัลในการบริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา. วารสารวิชาการสิรินธรปริทรรศน์, 25(2): 1439 - 1447. https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jsrc/article/view/273375/187368

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดหนองคาย. (2566). รายงานผลการดำเนินงานทางการศึกษาจังหวัดหนองคาย ประจำปีงบประมาณ 2566. หนองคาย: สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดหนองคาย.

อริย์ธัช เลิศรวมโชค. (2568). รูปแบบการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในตำบลวัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย. วารสารส่งเสริมและพัฒนาวิชาการสมัยใหม่, 3 (5): 222-238. https://so12.tci-thaijo.org/index.php/MADPIADP/article/view/3959/3786

Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). Participation's Place in Rural Development: Seeking Clarity Through Specificity. New York: Center for International Studies, Cornell University.

Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2018). Designing and Conducting Mixed Methods Research (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Epstein, J. L. (2011). School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools (2nd ed.). Boulder, CO: Westview Press.

Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2013). Educational Administration: Theory, Research, and Practice (9th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.

Sergiovanni, T. J. (2009). The Principalship: A Reflective Practice Perspective (6th ed.). Boston, MA: Pearson Education.

UNESCO. (2021). Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

ภาคผนวก ฉ
การนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

สวพ.๐๙ (ทุน สกสว.)

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๖๙

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า นายปริวัตร ป้องพาล ตำแหน่ง ผู้อำนวยการกลุ่มบริหารงานบุคคล
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดหนองคาย
ที่อยู่ ๒๕๙ หมู่ ๑ ตำบลหนองกอมเกาะ อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย
โทรศัพท์ ๐๖-๑๔๑๔-๒๓๕๘ โทรสาร
ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง **รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย** ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ พระมหาอำพล ธนปณโฺ (ชัยสารี), ดร. และ พระครูสมุห์กฤติพิสิฐ กิตติธมโม (จ่าพันธ์), ดร.
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☑ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☑ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☑ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☑ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่.....๑ ตุลาคม ๒๕๖๙.....จนถึง.....๓๑ มีนาคม ๒๕๗๐.....
ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

สถานศึกษาในจังหวัดหนองคาย และครูผู้สอน สามารถนำบทความวิจัยมาใช้ในการสอดแทรกองค์ความรู้ในเรื่องความเชื่อ ของชุมชนลุ่มน้ำโขง และพระพุทธศาสนานา ผ่านพิธีกรรมและประเพณี และเทศกาลที่เป็นอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในกลุ่มสาระวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม และกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และกิจกรรมตามประเพณีของท้องถิ่นซึ่ง เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ .....
(.....นายปริวัตร ป้องพาล.....)
ตำแหน่ง ..ผู้อำนวยการกลุ่มบริหารงานบุคคล.....
สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดหนองคาย

รายละเอียดเกี่ยวกับการนำงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ไปใช้อันก่อประโยชน์อย่างเด่นชัด

สำนักงานศึกษาธิการ
ผลัก

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ฉายา/นามสกุล : พระมหาอำพล ธนปณฺโญ (ชัยสารี), ดร.

Phramaha Ampol Dhanapaññño (Chaisaree), Dr.

วัน เดือน ปีเกิด : วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

ภูมิลำเนาที่เกิด : จังหวัดหนองคาย

การศึกษา : ๑. ปริญญาเอก ศษ.ด. ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕.

๒. ปริญญาโท พธ.ม. พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

๓. ปริญญาตรี พธ.บ. พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

๔. เปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนคณะจังหวัดหนองคาย แม่กองบาลีสนามหลวง, ๒๕๖๔

๕. นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดหนองคาย แม่กองธรรมสนามหลวง, ๒๕๕๑

ประสบการณ์การทำงาน : พระมหาอำพล ชัยสารี และคณะ, “ การพัฒนาแบบฝึกสำหรับสอนซ่อมเสริมทักษะการเขียนและบอกความหมายคำที่ประสมด้วยสระที่มีหลายรูป ผ่านระบบออนไลน์ ของชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนหนองแวงคูป่าชาติ", ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน, ๒๕๖๕.

พระมหาอำพล ธนปณฺโญ (ชัยสารี) และคณะ, “ รูปแบบการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ออนไลน์ด้วยนวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์ในสถานการณ์ NEXT NORMAL ของโรงเรียนในจังหวัดขอนแก่น ", ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๕๖๗.

พระมหาอำพล ธนปณฺโญ (ชัยสารี) และคณะ, “ นิราศลอนดอน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ทัศนคติเชิงบวกที่คนไทยมีต่อภาพลักษณ์

ของประชาชนชาวอังกฤษ ", ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย, ๒๕๖๗.

พระมหาอำพล ธนปณฺโญ (ชัยสารี) และคณะ “รูปแบบการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในตำบลวัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย, ๒๕๖๘.

อุปสมบท : ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๕

สังกัด : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย เลขที่ ๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย โทร ๐๙๔-๙๗๘-๙๕๕๒

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

ที่อยู่ปัจจุบัน ๒๔๑ หมู่ ๑ วัดบ่อน้ำสถิตย์ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ประวัติผู้วิจัยท่านที่ ๒

ชื่อ ฉายา/นามสกุล	:	พระครูสมุห์กฤติพิสิฐ กิตฺติธมฺโม, ดร.
วัน เดือน ปีเกิด	:	๒๒ มีนาคม ๒๕๑๗
ภูมิลำเนาที่เกิด	:	จังหวัดสุพรรณบุรี
การศึกษา	:	๒๕๖๒ ปริญญาตรี พธ.บ. การสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
		๒๕๔๕ ปริญญาตรี ค.บ. การบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
		๒๕๔๙ ปริญญาโท M.A. Linguistics
		๒๕๕๘ ปริญญาเอก Ph.D. English
		๒๕๖๓ ปริญญาโท พธ.ม. พุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
		๒๕๖๖ ปริญญาเอก ค.ด. พุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประสบการณ์การทำงาน	:	๒๕๕๙ - ๒๕๖๐ อาจารย์ มจร.วิทยาลัยสงฆ์หนองคาย
		๒๕๖๐ - ๒๕๖๒ อาจารย์ มจร.วิทยาลัยสงฆ์หนองคาย
		๒๕๖๒ - ๒๕๖๓ อาจารย์ มจร.วิทยาลัยสงฆ์หนองคาย
		๒๕๖๔ - ๒๕๖๖ วิจัยอิสระ อิสระ
		๒๕๖๗ - ๒๕๗๓ อาจารย์ มจร วิทยาเขตหนองคาย
อุปสมบท	:	๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘
สังกัด	:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย เลขที่ ๒๑๙ หมู่ ๓ ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย โทร ๐๙๔-๙๗๘-๙๕๕๒
ตำแหน่ง	:	อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย